॥ विषयानुक्रम ॥

श्री जैन एडवोकेट प्रीन्टींग प्रेसमां शा. चीमनलाल गोकळदासे छाप्युं घीकांटावाडी–अमदावाद

॥ नवतत्त्वसाहित्यसंग्रहः ॥

॥ श्री नवतत्त्वपरिशिष्टानि ॥

विश्वसाधानुमहविहितानेकग्रन्थसन्दर्भश्रीमद्—

उमास्वातिवाचकप्रवरविरचितं

॥ श्रीनवतत्त्वप्रकरणम् ॥

(भाषान्तर समेत.) परिशिष्ट न अ. (१)

जीवाजीवाः पुण्य, पापास्रवसंवराः सनिर्जरणाः । बन्धो मोक्षश्चे-
ति, सम्यक् चिन्त्या नव पदार्थाः ॥ १ ॥ जीवा मुक्ताः संसा-रि-
णश्च संसारिणस्त्वनेकविधा । लक्षणतो विज्ञेया, द्वित्रिचतुःपञ्चषड्भे-
दाः ॥ २ ॥ द्विविधाश्चराचराख्या-स्त्रिविधाः स्त्रीपुंनपुंसका ज्ञेया ।
नारकतिर्यग्मानुष-देवाश्चतुर्विधाः प्रोक्ता ॥ ३ ॥ पञ्चविधास्त्वेक-

---

શબ્દાર્થ—જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સવર, નિર્જરા, બધ અને મોક્ષ એ નવ પદાર્થો સારી રીતે ચિતવવા યોગ્ય છે (૧) સિદ્ધ અને સસારી એમ બે પ્રકારના 'જીવ' છે, એમા સસારી જીવ બે પ્રકારના, ત્રણ પ્રકારના, ચાર પ્રકારના, પાચ પ્રકારના, છ પ્રકારના એમ જુદી જુદી રીતે અનેક પ્રકારના લક્ષણથી જાણવા (૨) ત્રસ અને સ્થાવર એમ બે પ્રકારના, સ્ત્રી પુરૂષ અને નપુસક એમ ત્રણ પ્રકારના, તેમજ નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવતા એમ ચાર પ્રકારના જીવો કહ્યા છે (૩) એકેદ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિદ્રિય અને પચે-

द्वि-त्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियास्तु निर्दिष्टा । क्षित्यम्बुवह्निपवन-तरवस्त्रसाश्चेति षड्भेदा ॥ ४ ॥ एवमनेकविधाना मेकैको विधिरनन्तपर्याय' । प्रोक्त स्थित्यवगाह-ज्ञानदर्शनादिपर्यायै' ॥ ५ ॥ सामान्य खलु लक्षण मुपयोगो भवति सर्वजीवानाम् । साकारोऽनाकार-श्च सो ऽष्टभेदश्चतुर्धा तु ॥ ६ ॥ ज्ञानाज्ञाने पञ्च त्रिविकल्प सो ऽष्टधा तु साकार. । चक्षुरचक्षुरवधि-केवलदृग्विषयस्त्वनाकार. ॥ ७ ॥ भावा भवन्ति जीव-स्यौदयिक पारिणामिकश्चैव । औपशमिकः क्षयोत्थ', क्षयोपशमजश्च पञ्चैते ॥ ८ ॥ ते चैकविंशतित्रि द्विनवाष्टादशविधाश्च विज्ञेया' । षष्ठश्च सान्निपातिक, इत्यन्यः पञ्चदशभेद. ॥९॥ एभिर्भावै स्थान, गतिमिन्द्रियसम्पदः सुख दु खम् । सम्प्राप्नोतीत्या-

द्रिय, એમ પાચ પ્રકારના અને પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય તથા ત્રસકાય એમ છ પ્રકારના જીવ કહ્યા છે (૪) એવી રીતે સ્થિતિ, અવગાહના, જ્ઞાન, દર્શન આદિ પર્યાયોવડે કરીને અનેક પ્રકારના જીવોનો એકેક ભેદ અનન્ત ભેદવાળો છે' (૫) સર્વ જીવોનુ સામાન્ય લક્ષણ નિશ્ચયે કરીને ઉપયોગ છે એ ઉપયોગ સાકાર અને અનાકાર (જ્ઞાન દર્શન) રૂપ છે તેમા સાકારોપયોગ આઠ પ્રકારે અને અનાકારોપયોગ ચાર પ્રકારે છે (૬) પાચ જ્ઞાન (મતિ, શ્રુત, અવધિ, મન પર્યવ તથા કેવળ) અને ત્રણ અજ્ઞાન (મતિ અજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભગજ્ઞાન.) એ ૮પ્રકારે સાકારોપયોગ છે અને ચક્ષુર્દર્શન, અચક્ષુર્દર્શન, અવધિદર્શન અને કેવલદર્શન એ ૪ પ્રકારે અનાકાર ઉપયોગ છે (૭) ઔદયિક, પારિણામિક ઔપશમિક, ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિક એ પાચ પ્રકારના ભાવો જીવોના હોય છે (૮) તે ભાવોના અનુક્રમે એકવીશ, ત્રણ, બે, નવ અને અઢાર ભેદો જાણવા અને છઠ્ઠો સાન્નિપાતિક ભાવ પનર પ્રકારનો છે (૯) એ ભાવો વડે કરીને જીવ સ્થાન (સ સારસ્થિતિ), ગતિ, ઇંદ્રિય સ પદા, સુખ અને દુ ખ

त्मा, सो ऽष्टविकल्पः समासेन ॥ १० ॥ द्रव्यं कषाययोगा वुपयोगो ज्ञानदर्शने चेति । चारित्र वीर्यं चे-त्यष्टविधा मार्गणा तस्य ॥ ११ ॥ [1]जीवाजीवानां द्र-व्यात्मा सकषायिणां कषायात्मा। योगः सयोगिना पुन-रुपयोगः सर्वजीवानां ॥ १२॥ ज्ञानं सम्यग्दृष्टे-र्दर्शनमथ भवति सर्वजीवानाम् । चारित्रं विरतानां, तु सर्वसंसारिणां वीर्यम् ॥ १३॥द्रव्यात्मेत्युपचारः, सर्वद्रव्येषु नयविशेषेण । आत्मादेशादात्मा, भवत्यनात्मा परादेशात् ॥ १४ ॥ एव संयोगाल्प-बहुत्वाद्यैर्नैकशः स

पामे छे ते (आत्मा) संक्षेपथी आठ प्रकारनो छे (१०) द्रव्य, कषाय, योग, उपयोग, ज्ञान, दर्शन, चारित्र अने वीर्य एवी रीते आत्मानी आठ प्रकारे विचारणा छे (११) जीव अने अजीवनो 'द्रव्यात्मा,' कषायवंतनो 'कषायात्मा,' योगवाळानो 'योगात्मा,' अने सर्व जीवोनो उपयोगात्मा' (१२) सम्यग् द्रष्टिनो 'ज्ञानात्मा,' सर्व जीवोनो 'दर्शनात्मा,' चारित्रवंतनो 'चारित्रात्मा,' अने सर्व संसारी जीवोनो 'वीर्यात्मा' (१३) सर्व द्रव्योने विषे नय विशेषे करी 'द्रव्यात्मा' एवो उपचार थटे छे स्वस्वरूप (स्वद्रव्य क्षेत्र काळ भाव) थी आत्मा, अने परस्वरूप (परद्रव्य क्षेत्र काळ भाव) थी अनात्मा थाय छे (१४) एवी रीते विविध संयोग तथा अल्प बहुत्वादिवडे जीव अनेक प्रकारे चिंतववो, जीवनुं आ सर्व

१ अत्र 'श्रीभगवत्यङ्गद्वादशशतकदशमोद्देशकवृत्तौ' "जीवाना द्रव्यात्मा ज्ञेय" इति पाठस्य, 'श्रीभगवत्यङ्गादिषु' द्रव्यात्मनः कषायात्मादिना सहवृत्तितानियमविरहेऽपि उपयोगात्मना नैयत्यप्रदर्शकस्य चैवस्य, 'द्रव्यं त्रिकालानुगाम्युपसर्जनीकृतकषायादिपर्यायं तद्रूप आत्मा द्रव्यात्मा सर्वेषां जीवानाम्' इति द्रव्यात्मव्याख्यानस्य श्रीप्रकरणस्य च सद्भावेऽपि 'श्रीप्रशमरतिसूत्रतद्वृत्त्यादिषु' सव्याख्यानं 'जीवाजीवाना' इत्युपलम्भात् तत्र 'सर्वद्रव्येषु नयविशेषेण' इतिदर्शनाच्चास्माभिः स एव पाठ सङ्गृहीत ॥

परिमृग्य'। जीवस्यैतत्सर्वं, स्वतत्त्वमिह लक्षणैर्दृष्टम् ॥ १५ ॥ उत्पादविगमनित्य त्वलक्षण यत्तदस्ति सर्वमपि । सदसद्वा भवतीत्य न्यथार्पितानर्पितविशेशात् ॥ १६ ॥ योऽर्थो यस्मिन्नाभूत्, साम्प्रतकाले च दृश्यते तत्र । तेनोत्पादस्तस्य, विगमस्तु तस्माद्विपर्यास' ॥ १७ ॥ साम्प्रतकाले चाना-गते च यो यस्य भवति सम्ब न्धी । तेनाविगमस्तस्ये ति स नित्यस्तेन भावेन ॥ १८ ॥ (इति जीवतत्त्वम् १) धर्माधर्माकाशा नि पुद्गला. काल एव चाजीवा' । पुद्गलवर्जमरूपं, तु रूपिण पुद्गलाः प्रोक्ता. ॥ १९ ॥ द्व्यादिप्रदेशवन्तो, यावदनन्तप्रदेशिका स्कन्धाः । परमाणुरप्रदेशो, वर्णादिगुणेषु भजनीयः ॥२०॥

સ્વરૂપ અહીં લક્ષણોવડે અનેકવિધ પ્રતીત થાય છે (૧૫) ઉત્પાદ, વિનાશ અને ધ્રૌવ્ય લક્ષણવાળા જે જે પદાર્થો છે, તે સર્વે સત્ અને તે ઉત્પાદ આદિ લક્ષણરહિત સર્વ અસત્ તે મજ અન્યથા અર્પિત, અનર્પિતના વિરોધ થકી તે [1]સદસદાદિ (સાત) ભગીરૂપે થાય છે (૧૬) જે વસ્તુ (પર્યાય)જેમા પ્રથમ ન્હોતી અને વર્તમાનકાળે તેમા દેખાય તે 'ઉત્પાદ,' તેથી જે વિપરીત તે તેનો 'વિનાશ' (૧૭) વર્તમાનકાળે અને ભવિષ્ય કાળમા જે જેનો સબધી છે તેની સાથે તેનો વિયોગ ન થાય તે તેવા નિત્યપણાથી નિત્ય 'ધ્રુવ' છે (૧૮) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને કાલ એ પાચ 'અજીવ' છે, પુદ્ગલ શીવાયના ચાર અરૂપી અને પુદ્ગલ રૂપી કહ્યા છે (૧૯) બે પ્રદેશથી માંડીને અનત પ્રદેશ વાળા પુદ્ગલ સ્કધો હોય છે પરમાણુ દ્રવ્યથી પ્રદેશરહિત છે તેવા દરેક પરમાણુમા એક વર્ણ, ૧ ગધ, ૧ રસ અને બે સ્પર્શ હોય છે માટે તેમા (અપ્રદેશત્વ)ભજનીયછે (૨૦) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને કાલ એ પારિણામિક ભાવને વિષે જાણવા, રૂપ(પુદ્ગલ) ઉદય પરીણામી છે અને જીવો સર્વ ભાવને અનુસરનારા છે

[1] આ સ્થળે સપ્તભગીની વિચારણા ઘણીજ ગહન સ્વરૂપ છે

भावे धर्माधर्मा-म्बरकालाः पारिणामिके ज्ञेयाः । उदयपरिणामि रूपं, तु सर्वभावानुगा जीवाः ॥२१॥ जीवाजीवा द्रव्य-मिति षड्विध भ-वति लोकपुरुषोऽयम् । वैशाखस्थानस्थः, पुरुष इव कटिस्थकरयुग्मः ॥ २२ ॥ तत्राधोमुखमल्लक-संस्थान वर्णयन्त्यधोलोकम् । स्थालमिव तिर्यग्लोक-मूर्ध्वमथ मल्लकसमुद्गम् ॥ २३ ॥ सप्तविधोऽधोलोक-स्तिर्यग्लोको भवत्यनेकविधः । पञ्चदशविधानः पुन रूर्ध्वलोकः स-मासेन ॥ २४ ॥ लोकालोकव्यापक-माकाशं मर्त्यलौकिकः काल । लोकव्यापि चतुष्टय-मवशेषं त्वेकजीवो वा ॥ २५ ॥ धर्माधर्माकाशा-न्येकैकमतः पर त्रिकमनन्तम् । कालं विनास्तिकाया, जीवमृते चाप्य-कर्तृणि ॥ २६ ॥ धर्मो गतिस्थितिमता, द्रव्याणा गत्युपग्रहविधाता। स्थित्युपकृचाधर्मो, ऽवकाशदानोपकृद्गगनम् ॥२७॥ स्पर्शरसगन्धव-

(२१) એવી રીતે જીવ અને અજીવરૂપ ષડ્વિધ દ્રવ્ય થાય છે, આ લોકપુરૂષ કેડ ઉપર કરયુગ્મવાળા અને બન્ને પગ પ્ર સારીને ઉભેલા ધનુષધારી પુરૂષ જેવો છે (૨૨) તેમા અધો લોક અધોમુખ રાખેલા મલ્લક (શરાવલા)ના જેવા સસ્થા નવાળો, તીર્છાલોક થાલ જેવા આકારવાળો અને ઊર્ધ્વલોક શરાવસપુટના આકાર જેવો વર્ણવ્યો છે (૨૩) અધો-લોક સાત પ્રકારનો, તીર્છાલોક અનેક પ્રકારનો અને ઊ-ર્ધ્વલોક પન્નર પ્રકારનો સક્ષેપથી કહ્યો છે (૨૪) આકાશ લોકાલોકવ્યાપક છે કાળ મર્ત્ય (મનુષ્ય) લોક સબધી છે બાકીના ચાર લોકવ્યાપી છે, તેમજ એકજીવ પણ (કેવળીસમુદ્ઘાત સમયે) લોકવ્યાપી છે (૨૫) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશ, એ ત્રણ એકેકા છે બાકીના ત્રણ અનતા છે કાલ વિના પાચ અસ્તિકાય છે, અને જીવવિના પાચ અકર્તા છે (૨૬) ગતિ પરિણામી જીવ અને પુદ્ગલ દ્રવ્યોને ગતિમા સહાય દેનાર ધર્મા-સ્તિકાય છે સ્થિતિમા સહાય દેનાર અધર્માસ્તિકાય છે અને

र्णाः, शब्दो बन्धश्च सूक्ष्मता स्थौल्यम् । संस्थानं भेदतम श्छायोद्योतातपश्चेति ॥ २८ ॥ कर्मशरीरमनोवाग् विचेष्टितोच्छ्वासदुःखसुखदाः स्युः । जीवितमरणोपग्रहकराश्च संसारिणः स्कन्धाः ॥ २९ ॥ परिणामवर्तनाविधि परापरत्वगुणलक्षण कालः । सम्यक्त्वज्ञानचारित्रवीर्यशिक्षागुणा जीवा ॥ ३० ॥ (इत्यजीवतत्त्वम् २) पुद्गलकर्म शुभं यत्तत्पुण्यमिति जिनशासने दृष्टम् । (इति पुण्यतत्त्वम् ३) यदशुभमथ तत्पापमिति भवति सर्वज्ञनिर्दिष्टम् ॥ ३१ ॥ (इति पापतत्त्वम् ४) योगः शुद्धः पुण्यास्रवस्तु पापस्य तद्विपर्यासः । (इत्यास्रवतत्त्वम्. ५) वाक्कायमनोगुप्ति र्निरास्रवः संवरस्तूक्तः ॥३२॥ (इति संवरतत्त्वम् ६) संवृततपउपधाना-त्तु

અવકાશ આપવારૂપ સહાય કરનાર આકાશ દ્રવ્ય છે (૨૭) સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ, શબ્દ, બંધ, સૂક્ષ્મતા, સ્થૂલતા, સંસ્થાન, ભેદ, અંધકાર, છાયા, ઉદ્યોત અને આતપ, તથા સંસારી જીવોને કર્મ, શરીર, મન, વચન, ચેષ્ટા, ઉચ્છ્વાસ, તથા દુઃખ, સુખ દેનારા (વિષ, ક્ષીરાદિ) પુદ્ગલો અને જન્મમરણમાં સહાય કરનારા સર્વ પુદ્ગલપરિણામો સ્કન્ધો હોય છે (૨૮-૨૯) પરિણામ વર્તના રૂપ અને પરાપરત્વ[१] ગુણવાળું કાલદ્રવ્ય છે સમ્યક્ત્વ જ્ઞાન, ચારિત્ર અને વીર્ય શિક્ષા ગુણવાળા જીવો છે (૩૦) જે શુભ એવા કર્મના પુદ્ગલ તે 'પુણ્ય' અને અશુભ એવા કર્મના પુદ્ગલ તે 'પાપ' એમ સર્વજ્ઞ ભગવાને કહ્યું છે (૩૧) શુદ્ધ એવા મન વચન કાયાના યોગ (વ્યાપાર) તે 'પુણ્યાશ્રવ,' તેથી વિપરીત તે 'પાપાશ્રવ' અને મન વચન કાયાની ગુપ્તિ તે નિરાશ્રવ એવો 'સંવર કહ્યો છે (૩૨) સંવરયુક્ત જીવને તપ ઉપધાન 'નિ

१ હાનિ વૃદ્ધિરૂપ અથવા નવપુરાણાદિ ભાવ, ૨ ગુરૂ લઘુપણું (વય નિમેષમાં એક બીજાથી ન્હાના મ્હોટાપણું)

निर्जरा कर्मसन्ततिर्बन्धः । (इतिनिर्जराबन्धतत्त्वे ७–८) बन्धवियोगो मोक्ष स्त्विति संक्षेपान्नव पदार्थाः ॥३३॥ (इति मोक्षतत्त्वम् ९) एतेष्वध्यवसायो, योऽर्थेषु विनिश्चयेन तत्त्वमिति । सम्यग्दर्शनमेत-त्तु तन्निसर्गादधिगमाद्वा ॥ ३४॥ (इत्युपदेशः)

॥ श्रीप्रशमरतिद्वादशाधिकाररूप नवतत्त्वप्रकरणं समासम्. ॥

र्जरा' कहेवायछे, कर्मनी संतति ते 'बंध' अने बंधनो वियोग (सर्वथा अभाव) ते 'मोक्ष' ए रीते संक्षेपथी नव पदार्थों कह्या. (33) आ नव पदार्थोने विषे विशेषे करीने निश्चयपूर्वक आ ज तत्त्व एवो जे अध्यवसाय ते सम्यग्दर्शन, ए सम्यग्दर्शन स्वभावथी अथवा गुरुउपदेशथी थइ शकेछे (34)

॥ श्रीनवतत्त्व प्रकरण शब्दार्थ. संपूर्ण: ॥

॥ कविचक्रचक्रवर्तिश्रीजयशेखरसूरिविनिर्मितं॥

॥ श्रीनवतत्त्वप्रकरणम्. ॥

(भाषान्तर समेत) परिशिष्ट न आ (२)

जीवाऽजीवा पुण्ण, पावासवसंवरो य निज्जरणा। बंधो मु
क्खो य तहा, नवतत्ता हुंति नायव्वा ॥ १ ॥ चउदस चउद
बाया-लीसा बासीय हुंति बायाला। सत्तावन्न बारस, चउ न
भेया कमेणेसिं ॥२॥ सुहुमा बायर बेइ-न्दिया य तेइंदिया य च
रिंदी। असन्नी सन्नी सउ, चोद्दस पज्जत्तपज्जत्ता ॥ ३ ॥ (
मिजीवतत्त्वम्) धम्माधम्मागासा, दव्वा देसप्पएस तितिभेया। ग
ठिइअवगाहगुणा, कालो परिवत्तणारूवो ॥४॥ पूरणगलणसहावं
खंधा देसप्पएसपरमाणू। पुग्गलदव्वाओ चउहा, चउदस भेओ

શબ્દાર્થ—જીવ, અજીવ પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવ
નિર્જરા, બન્ધ અને મોક્ષ એ નવતત્ત્વો (જેવી રીતે તીર્થંક
દેવે ફરમાવ્યા છે) તે સ્વરૂપે જાણવા લાયક છે (૧) ન
૯ તત્ત્વોના અનુક્રમે ૧૪, ૧૪, ૪૨, ૮૨, ૪૨, ૫૭, ૧૨,
અને ૯ ભેદો હોય છે (૨) સૂક્ષ્મ અને બાદર (એકેન્દ્રિયે
દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, અસંજ્ઞિ અને સંજ્ઞિ એ
ને પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તભેદે ગુણવાથી નિશ્ચયે ૧૪ (જી
ભેદો) થાય (૩) અનુક્રમે ગતિ, સ્થિતિ, અને અવગાહ ગુ
ા ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિક
-પ્રદેશ ભેદથી ૩-૩ ભેદવાળા છે, અને પરિવર્ત
એક પ્રકારને। છે (૪) ભરાવુ અને વિખરાવુ
। પુદ્ગલાસ્તિકાય સ્કન્ધ-દેશ-પ્રદેશ-પરમાણુભેદ

अजीवो ॥ ५ ॥ (इत्यजीवतत्त्वम्) साय सुरनरतिरियाऊ, सुरनराणं गई य अणुपुव्वी । ओरालविउवाहार-तेअकम्मइग पण देहा ॥ ६ ॥ आइतित गृगुवगा, पणिंदि सुहवण्णगन्धरसफासा । सत्तयणवज्जरिसहं, समचउरस च संठाण ॥ ७ ॥ तस बायर थिर पत्तेय, पज्जआइज्जसुभगसुभसुसर । जस तित्थकर निम्माण, अगुरुलहुआयवुज्जोव ॥ ८ ॥ परघा ऊसास सुभखगइ, उच्च इय पुण्णतत्त बायाला । (इति पुण्यतत्त्वम्) पावमि मइसुओही-मणपज्जव

૪ પ્રકારે છે આ રીતે ' અજીવ(તત્ત્વ) ' ૧૪ પ્રકારે થયું (૪-૫) શાતાવેદનીય, દેવ-નર-તિર્યગાયુ, દેવ-નરગતિ, દેવ-નરાનુપૂર્વી, ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈસજ અને કાર્મણ એ ૫ શરીર, પ્રથમ ૩ શરીરના ૩ અંગોપાંગ, ૫ ચેન્દ્રિયજાતિ, શુભવર્ણ-ગન્ધ-રસ-સ્પર્શ, વજ્રર્ષભનારાચ સંઘયણ, સમચતુરસ્ર સંસ્થાન, ત્રસ, બાદર, સ્થિર, પ્રત્યેક, પર્યાપ્ત, આદેય, સુભગ, શુભ, સુસ્વર, યશ, તીર્થંકર, નિર્માણ અગુરુલઘુ, આતપ, ઉદ્યોત, પરાઘાત, ઉચ્છ્વાસ, શુભવિહાયોગતિ, અને ઉચ્ચગોત્ર આ પ્રમાણે ' પુણ્યતત્ત્વ ' ૪૨ ભેદે છે (૬-૭-૮) મતિ-શ્રુત-અવધિ-મન પર્યવ-કેવલ એ ૫ જ્ઞાનના ૫ આવરણો, ચક્ષુ-અચક્ષુ-અવધિ-કેવલ એ ૪ દર્શનના ૪ આવરણો, નિદ્રા, પ્રચલા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા, સ્ત્યાનર્ધિ, અશાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વ, ક્રોધ-માન-માયા અને લોભ એ ૪ ના પ્રત્યેકના અનન્તાનુબન્ધિ-અપ્રત્યાખ્યાન-પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-સંજ્વલન એમ ૪-૪ ભેદો હોવાથી ૧૬, પુરૂષ-સ્ત્રી-નપુંસકવેદ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સા, નરકાયુ, નરક-તિર્યગ્ગતિ, એકેન્દ્રિય-દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિયજાતિ, અપ્રણ ત્રસદશક (સ્થાવરદશક) અશુભવિહાયોગતિ, અશુભવર્ણાદિ ૪, ઋષભનારાચ, નારાચ, અર્ધનારાચ, કીલિકા, છેવટું સંઘયણો, ન્યગ્રોધ સાદિ, વામન કુબ્જ, હુંડક (સંસ્થાનો), નીચ ગોત્ર, વીર્ય-દાન-લા-

केवलावरण ॥ ९ ॥ चक्खू अचक्खू ओही–केवल आवरण निद्द-पयलाओ । निद्दानिद्दा पयला–पयला थीणद्धी अस्साय ॥ १०॥ मिच्छ कोहो माणो, माया लोभो चउविहा चउरो । अण अपच्च-क्खाणा, पच्चक्खाणा य संजलणा ॥ ११ ॥ पुइत्थीकीवनेया, हा सरइअरइसोगभयगरिहा । नरयाउ नरयतिरियगइ-णुपुव्वी इगनिति-चउजाई ॥१२॥ तसदसग विवरीय, कुखगइ उवघाय असुहवण्णचऊ। रिसहनराय नराय, द्ध कीलि छेवट्ठ संघयणा ॥१३॥ नग्गोह साइ वाम-ण, खुज्ज हुड च नीचगुत्त च । वन्दाणलाभभोगो–वभोग विग्घा-इ बासीइ ॥ १४ ॥ (इति पापतत्त्वम्) सुइनयणघाणजीहा–देहा पंचिंदिया कसायचऊ । वहअलियचोरियाबंभ–परिग्गहा अव्व-या पंच ॥ १५ ॥ मणवयणकायजोगा, तिन्नि किरिया इमाउ प-णवीस । काइय अहिगरणीया, पाओसिय पारितावणिया ॥ १६॥ पाणाइवायारंभिय, अपच्चक्खाणमायपरिग्गहिया । मिच्छत्तदि-ट्ठिपुट्ठिय, पडुच्चसामंतवणिया य ॥ १७ ॥ आणवणिवियारणिया,

ભ–ભોગ–ઉપભોગના ૫ અન્તરાયો, એ ૮૨ પાપતત્ત્વમાં' છે (૯ થી ૧૪) શ્રોત્ર, ચક્ષુ નાક જીભ સ્પર્શન એ ૫ 'ઇન્દ્રિયો,' ૪ કષાય, હિંસા મૃષા ચોરી, મૈથુન પરિગ્રહ એ ૫ 'અવ્રતો' મન, વચન કાય એ ૩ 'યોગો,' કાયિકી અધિકરણિકી, પ્રા-દ્વેષિકી પારિતાપનિકી પ્રાણાતિપાતિકી આરંભિકી, અપ્રત્યાખ્યા નિકી માયાપ્રત્યયિકી પારિગ્રહિકી મિથ્યાત્વિકી દૃષ્ટિકી પૃષ્ટિ (સ્પૃષ્ટિ)કી પ્રાતિત્યકી, સામંતોપનિકી આનાયન (આજ્ઞાપન) કી, વિદારણિકી નૈસૃષ્ટીકી, સ્વાહસ્તિકી સામુદાયિકી પ્રાયોગિકી અનાભોગિકી, અનવકાંક્ષા પ્રત્યયિકી પ્રેમિકી દ્વેષિકી ઇર્યાપથિકી આ ૨૫ 'ક્રિયાઓ,' એ રીતે ૪૨ 'આશ્રવ ભેદો છે (૧૫ થી ૧૮) સામાયિકાદિ ૫ ચારિત્રો શીત ઉષ્ણ તૃષા ક્ષુધા દંશ, અચેલ, અરતિ, સ્ત્રી ચર્યા શય્યા નિષદ્યા, યાચના મલ વધ આક્રોશ, રોગ, અલાભ તૃણસ્પર્શ અલાભ પ્રજ્ઞા

नेसत्थिसहत्थिसमुदयपओगा । अणभोगअणवकंखा, पिज्जदोसेरियावहिया ॥ १८ ॥ इय आसव बायाला, (इत्याश्रवतत्त्वम्) सामाइयमाइ पंच चारित्ता । सीउण्हतण्हछुहदंस–चेलरइइत्थीचरियाओ ॥ १९ ॥ सेज्जनिसीहियजायण–मलवहअक्कोसरोगसक्कारा । तणफासा य अलाभा, पन्नाअन्नाणसम्मत्त ॥ २० ॥ इय बावीस परीसह, जइधम्मो दसह संजमो सच्च । खमविणयज्जवमुत्ति, तव सोय अकिंचण बंभं ॥ २१ ॥ अधुवासरणेगत्ता–वरत्त भव असुइ आसवा लोगो । संवरनिज्जरधम्मा, बोही इइ भावणा बार ॥२२॥ पण समिई इरियभासा, एसणआयाणपारिठावणिया । मणमाई तिण्णि गुत्ती, इय संवरभेय सगवन्ना ॥२३॥ (इति संवरतत्त्वम्) अणसणमूणोयरिया, तणुकिलेसरसचायवित्तिसंखेवा । संलीणया इय उहा, वज्झ तवो अंतरो उ इमो ॥ २४ ॥ पायच्छित्त विणओ, वेयावच्च तहेव सज्झाओ । झाण उस्सग्गो विय, निज्जर एव दुवालसहा ॥ २५ ॥ (इति निर्जरातत्त्वम्) कम्माण पगइठिई, अणुभागपएस

અજ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વ એ ૨૨ ‘ પરીષહો. ’ સંયમ, સત્ય, ક્ષમા, વિનય, આર્જવ, મુક્તિ, તપ, શૌચ, આકિંચન્ય, અને બ્રહ્મચર્ય એ ૧૦ ‘ યતિ (સાધુ) ધર્મ, ’ અનિત્ય, અશરણ, એકત્વ, અન્યત્વ, સંસારસ્વભાવ, અશુચિત્વ, આશ્રવ, લોકસ્થિતિ, સંવર, નિર્જરા, ધર્મ, અને બોધિ એ રીતે ૧૨ ‘ભાવનાઓ,’ ઇર્યા–ભાષા–એષણા–આદાન (નિક્ષેપ)–પરિષ્ઠાપન એ ૫ ‘ સમિતિ, મનોગુપ્તિ વિગેરે ૩ ‘ ગુપ્તિઓ, ’ આ રીતે ‘ સંવરભેદો ’ ૫૭ છે (૧૯ થી ૨૩) અનશન, ઊનોદરિકા, કાયકલેશ, રસત્યાગ, વૃત્તિ સંક્ષેપ, અને સંલીનતા આ ૬ પ્રકારે ‘બાહ્યતપ’ છે પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ આ ૬ ‘ અભ્યન્તર તપ ’ છે આ પ્રમાણે ૧૨ ભેદે ‘ નિર્જરા ’ જાણવી (૨૪–૨૫) કર્મોનો પ્રકૃતિ–સ્થિતિ–અનુભાગ–પ્રદેશ આ રીતે ૪ પ્રકારે ‘ બન્ધ ’ હોય છે એનો અર્થ અનુક્રમે

चउविहो बंधो। अत्थो एसि सहावो, कालप्पमाण रसो दलिय ॥ २६ ॥ (इति बन्धतत्त्वम्) मोक्खमि उ सतपय, दव्वपमाण च खित फुसणा य। कालो अतर भागो, भाव अप्पबहुय च नवभेया ॥ २७ ॥ सिद्धा पचमगइये, खइये नाणमि दसणे सम्मे। दुविहुव-ओगे गइया-इसु सेसा इसु ते नत्थि ॥ २८ ॥ सिद्धा दव अणता, लोगासखिज्जभागि तेसि ठिइ। फुसणा अहिया कालो, साइअणतो पडुवेग ॥२९॥ नो अतर जियाण, अणतभागमि खइय परिणामे। भावेणतरा थोवा, परपरसिद्धणतगुणा॥३०॥ (इति मोक्षतत्त्वम्)

॥ जयशेखरीय नवतत्त्वप्रकरण समाप्तम् ॥

સ્વભાવ-કાલમાન-રસ-દળસમૂહ છે (૨૬) સત્પદપ્રરૂપણા (વિદ્યમાન મોક્ષપદની ગત્યાદિમાર્ગણાયે વિચારણા) દ્રવ્યપ્રમાણ ક્ષેત્ર (અવગાઢ આકાશ પ્રદેશો) સ્પર્શના (અવગાઢ તથા બાહ્ય), કાલ (સિદ્ધત્વસ્થિતિ) અન્તર (પુન સિદ્ધત્વ પ્રાપ્તિનુ) ભાગ (સર્વ જીવોને કેટલામે ભાગે) ભાવ (કયા ભાવમા), અ પબહુત્વ એ 'મોક્ષતત્ત્વમા' ૯ ભેદો છે સિદ્ધ ભગવન્તો પાચમી (સિદ્ધિ) ગતિમા ક્ષાયિકજ્ઞાન-દર્શન-સમ્યક્ત્વમા બન્ને (સાકારાનાકાર) ઉપયોગમા વર્તે છે શેષ ગત્યાદિ પદોમા તે નથી ૧ સિદ્ધ (જીવ) દ્રવ્યો અનન્તા છે ૨ લોકના અસખ્યાતમા ભાગમા તેઓનુ વર્તવુ (ક્ષેત્ર) છે. ૩ સ્પર્શના (ક્ષેત્રથી) અધિક છે ૪ એક સિદ્ધને આશ્રયી કાલ સાદિ અનન્ત છે ૫ સિદ્ધોને (સિદ્ધપણામાથી પડવાનો અભાવ હોવાથી) અતરૂ નથી ૬ સર્વ જીવોને અનન્તમે ભાગે વર્તે છે ૭ ક્ષાયિક તથા પરિણામિકભાવમા વર્તે છે ૮ અનન્તર (સિદ્ધત્વ પ્રથમ સમય વર્તમાન) સિદ્ધો અલ્પ છે તેથી પરમ્પરા (સિદ્ધત્વદ્વિતીયાદિ સમય વર્તમાન) સિદ્ધો અનન્ત ગુણા છે ૯ (૨૭ થી ૩૦)

॥ શ્રી જયશેખરીય નવતત્ત્વ પ્રકરણ શબ્દાર્થ સમાપ્ત ॥

॥ श्रीदेवगुप्तसूरिप्रणीत "नवतत्त्वप्रकरणं" श्रीनवाङ्गीवृत्तिकारश्रीमदभयदेवसूरिरचित "भाष्य" विभूषितम् ॥
(भाषान्तर समेत.) परिशिष्ट न ंबर (२)

(सू०) सम्म च मोक्खबीयं, तं पुण भूयत्थसद्दहणरूवं ॥
पसमाइलिंगगम्मं, सुहायपरिणामरूवं तु ॥ १ ॥

(भा०) भूयत्था इह अवितह–भावा जीवाइओ जिणाभिहिया । सद्दहणं तु तहरुई, पसमाई पंच लिंगाइं ॥ १ ॥ पसमो संवेगोऽवि य, निव्वेयदया उ तह य अत्थिक्कं । इह पसमो पढमिल्लुय–कसायविसओ मुणेयव्वो ॥ २ ॥ तत्ताइसु दोसाई–विसयं पसमं भणन्ति किल एगे । अन्ने उ उवसमं तं, विसयतिसाकोहकं-

---

सूत्रार्थ—सम्यक्त्व ए मोक्षनु बीज छे, वळी ते सम्यक्त्व सत्पदार्थोनी श्रद्धारूप अने उपशमादि (पांच) लक्षणोवडे जाणी शकाय एवु तथा शुभ आत्मपरिणाम रूप छे (१)

भाष्यार्थ—अहि भूतार्थ एटले जिनेश्वरे कहेला जीवादिक सत्यस्वरूपवाळा पदार्थो, श्रद्धा एटले तथाप्रकारनी रुचि अने उपशम विगेरे पांच लिंगो (लक्षणो) छे, (१) तेमां उपशम१, संवेग२, निर्वेद३, दया४, अने आस्तिक्य५, (ए ५ लक्षण छे) एमां 'उपशम' ते पहेला (अनंतानुबंधि) कषाय संबंधि जाणवो. (२) वळी केटलाएक आचार्यो निश्चयथी उपशमने तत्त्वादिकमां द्वेषादि संबंधि (तत्त्वमां द्वेष अने अतत्त्वमां राग न करवो ते उपशम) कहे छे अने बीजा केटलाएक आचार्यो विषयनी तृष्णा अने क्रोधनी खर्जना (चळ) ना उपशमने उपशम कहे

ण ॥ ३ ॥ गम्मागम्मविवेग, चिच्चा सव्वत्थ वट्टए जीवो ।
वेसएसु अतित्तप्पा, जीए वसा विसयतिण्हा सा ॥ ४ ॥ सचेय-
दोसाण, सवणा अंतो बहिं च ज फुरण । अवियारिऊण कज्ज,
लिंग कोहज्जं इए ॥ ५ ॥ संवेगो मोक्खमेई, निव्वेओ भवविरत्त
ग होइ । दुत्थियविसया उ दया, अत्थिक्क तत्तविसयंति ॥ ६ ॥
भूयत्थसद्दहाणा, अत्थिक्क नो विभिन्नए जेण । तो कहमेयाण म-
भो, नणु लिंगीलिंगभावोत्ति? ॥ ७ ॥ आयपरिणामभेओ, सम्मत्तं
स्स होइ कज्ज ज । भूयत्थसद्दहाण, तो उवयारेण त वुत्त ॥ ८ ॥
एवं च सम्मलिंग, अत्थिक्क नत्थि ता विरोहोऽत्थ । भूयत्थसद्दहा-
णपि, भण्णए जेण आयगुणो ॥९॥ खयउवसमाइएहिं, दसणमोहस्स

છે ૧ (૩) જેના વશથી વિષયમા અતૃપ્ત સ્વભાવવાળો જીવ ગમ્યાગમ્ય વિવેકનો ત્યાગ કરી સર્વમા (સ્વપરસ્ત્રિઆદિમા) પ્રવર્તે તે 'વિષયતૃષ્ણા કહેવાય (૪) સત્ય અને અસત્ય દોષોને સાભળવાથી વિચાર કર્યા વિના અદરથી (મનમા) અને બહારથી (વચન કાયામા) જે સ્ફુરણા રૂપ કાર્ય થાય તે ' ક્રોધજ ર્જનાનુ' લક્ષણ છે (૫) 'સવેગ' એટલે મોક્ષનીઇચ્છા ૨ 'નિર્વેદ' એટલે સસારથી વૈરાગ્ય ભાવ ૩ 'દયા' તે દુખી સબધિ (અનુકમ્પા)૪ અને આસ્તિક્ય તે સત્પદાર્થ સબધિ (શ્રદ્ધારૂપ) છે ૫ (૬) (પ્રશ્ન) જે કારણથી સત્પદાર્થની શ્રદ્ધાથી આસ્તિક્ય ભિન્ન નથી તો શકા થાય છે કે એ બેમા લિગી(સાધ્ય) લિગ(હેતુ) ભાવ કેમ માનેલો છે? (૭) (ઉત્તર) જેમાટે સમ્યક્ત્વ તે આત્મપરિણામનો ભેદ છે, અને સત્પદાર્થ શ્રદ્ધા તેનુ કાર્ય છે, માટે (કારણમા કાર્યના) ઉપચારથી તેને (સત્પદાર્થ શ્રદ્ધાનને) સમ્યક્ત્વ કહેલુ છે (૮) એ પ્રમાણે આસ્તિક્ય એ સમ્યક્ત્વનુ લિગ છે માટે એમા (લિગીલિગભાવમા) વિરોધ નથી જે કારણથી સત્પદાર્થોની શ્રદ્ધાને પણ આત્મગુણ કહી શકાય છે (૯) દર્શનમોહની

जीवपरिणामो । जो होइ सुहसरूवो, सो सम्मत्त विणिद्दिट्ठो ॥१०॥

(सू०) एगविहदुविहतिविह, चउहा पंचविहदसविहं सम्मं ।
मोक्खतरुबीयभूयं, सपइराया व धारेज्जा ॥ २ ॥

(भा०) एगविहं सम्मरुई, निस्सग्गभिगमेहिं त भवे दुविह । तिविहं त खइयाई, अहवावि हु कारगाईयं ॥ ११ ॥ सम्मसमीसमिच्छत्त–कम्मक्खयओ भणंति तं, खइय १ । मिच्छत्तखओवसमा, खाओवसम २ ववइसंति ॥ १२ ॥ मिच्छत्तस्स उवसमा, ओवसम ३ तं भणति समयण्णू । त उवसमसेढीए, आइमसम्मत्तलाभे वा ॥ १३ ॥ विहियाणुट्ठाणं पुण, कारगमिह रोयगं तु सद्दहणं । मिच्छद्दिट्ठी दीवइ, ज तत्ते दीवगं तं तु ॥ १४ ॥

यना क्षयोपशमादि वडे शुभ स्वरूपवाळो जीवनो जे परिणाम थाय छे तेने सम्यक्त्व कह्यु छे. (१०)

सूत्रार्थ—मोक्षवृक्षना बीजभूत एक प्रकारनुं बे प्रकारनुं, त्रणप्रकारनुं, चार प्रकारनु, पाच प्रकारनु, अने दश प्रकारनु सम्यक्त्व सप्रति राजानी पेठे धारण करवुं (२)

भाष्यार्थ—सम्यग्रुचि ते १ प्रकारनु, अने 'नैसर्गिक' तथा 'अभिगम' ए २ प्रकारनु सम्यक्त्व छे तेमज 'क्षायिकादि' अथवा 'कारक आदि' ३ प्रकारनु सम्यक्त्व छे (११) सम्यक्त्वमोहनीय मिश्रमोहनीय अने मिथ्यात्वमोहनीयना क्षयथी "क्षायिकसम्यक्त्व" कहेवाय छे अने मिथ्यात्वना क्षयोपशमथी "क्षयोपशम सम्यक्त्व" कहेवाय छे (१२) मिथ्यात्वना उपशमथी सर्वज्ञो 'औपशमिकसम्यक्त्व" कहे छे, ने ते उपशम श्रेणिमा अथवा प्रथम सम्यक्त्वना लाभ वखते होय छे (१३) आगमोक्त अनुष्ठान करवुं ते अहि 'कारक सम्यक्त्व" श्रद्धा (मात्र) ते "रोचक सम्यक्त्व," अने मिथ्यादृष्टिजीव जे यथार्थ तत्त्वोने प्रकाशे (प्ररूपे) छे तेने "दीपकसम्यक्त्व" कहेवामा आवे छे (१४) सास्वादन सहित क्षायिकादि ३

खइयाई सासायण–सहियं तं चउविहं तु विन्नेय । तं सम्मत्तब्भंसे, मिच्छत्तअपत्तिरूवं तु ॥ १५ ॥ वेयगसजुत्तं पुण, एयं चिय पंचहा विणिद्दिट्ठं । सम्मत्तचरमपोग्गल–वेयणकाले उ तं होइ ॥ १६ ॥ एयं चिय पचविहं, निस्सग्गाहिगमभेयओ दसहा । अहवा निस्सग्गरुई, इचाइ जमागमे भणियं ॥ १७ ॥

(सू०) जीवाइनवपयत्थे, जो जाणइ तस्स होइ सम्मत्तं ।
भावेण सद्दहंते, अयाणमाणेऽवि सम्मत्तं ॥ ३ ॥

(भा०) अवियाणओ पयत्थे, सद्दहणं तेसु केरिसं होइ । तम्हा वित्थरनाणे, सम्मत्तमणुत्तरं होइ ॥१८॥ वित्थरनाणावेक्खं, अन्नाण

સમ્યક્ત્વ તે ૪ પ્રકારનુ સમ્યકત્વ જાણવું તે 'સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ" સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ થઇ મિથ્યાત્વને ન પામ્યો હોય એવા (અન્તર) સ્વરૂપવાળુ છે (૧૫) એ ચારનેજ વેદક સહિત કરતા ૫ પ્રકારનુ સમ્યક્ત્વ કહ્યુ છે, તે " વેદક સમ્યક્ત્વ " સમ્યક્ત્વમોહનીયના છેલ્લા (ચરમસમયવર્તી) પુદ્ગલોના ઉદયકાળમા હોય છે (૧૬) એજ પાચે પ્રકારના સમ્યક્ત્વને નિસર્ગ અને અધિગમ એમ બે ભેદે ગુણતા ૧૦ પ્રકાર થાય છે અથવા જે રીતે આગમમા કહેલ છે તે રીતે પણ નિસર્ગ રૂચી ઇત્યાદિ (નિસર્ગ–ઉપદેશ–આજ્ઞા–સૂત્ર–બીજ—અભિગમ–વિસ્તાર–ક્રિયા–સક્ષેપ—ધર્મરૂચિ એ) ૧૦ ભેદ થાય છે (૧૭)

સૂત્રાર્થ—જે જીવ જીવાદિક ૯ પદાર્થો જાણે તેને સમ્યક્ત્વ હોય છે, અને ભાવથી શ્રધ્ધા હોતે છતે (૯ પદાર્થો) ન જાણ્યા હોય તોપણ સમ્યક્ત્વ હોય છે (૩)

ભાષ્યાર્થ—(પ્રશ્ન) પદાર્થ નહિ જાણનાર જીવને તે પદાર્થોમા શ્રધ્ધા કેવી રીતે હોય ? માટે વિસ્તૃત જ્ઞાનમાં સમ્યક્ત્વ શ્રેષ્ઠ હોય છે (૧૮) (ઉત્તર) અહિં વિસ્તારે જ્ઞાનની અપેક્ષાયે અજ્ઞાન (બોધરહિતપણુ) હોય છે એમ જાણવું, તે કારણથી શ્રધ્ધા કરતા

एत्य होइ दट्ठवं । तेणेह सद्दहते, अपःणमाणेऽवि सम्मत्त ॥ १९ ॥ एत्तोच्चिय निद्दिट्ठा, मासतुसप्पभिइओ सुदिट्ठित्ति । एत्तोच्चिय चारित्ती, एत्तोच्चिय सिद्धगामित्ति ॥ २० ॥

(सू०) जीवाजीवा पुन, पावासवसवरो य निज्जरणं ।
बन्धो मुक्खो य तहा, नवतत्ता होंति नायवा ॥ ४ ।
सुहुमा बायरबेइंदिया य तेइंदिया य चउरिंदी ।
अस्सन्नी सन्नी खलु, चोद्दस पज्जत्तपज्जत्ता ॥ ५ ॥

(भा०) इह सुहुमनामकम्मोदएण एगिंदिया उ सुहुमत्ति । बायरनामुदएणं, ते चेव य बायरा होंति ॥ २१ ॥ ते पुण पचवियप्पा, पुढवाईभेयओ मुणेयव्वा । पंचिंदिया उ दुविहा, अस्सन्नी सन्नीणो तह य ॥ २२ ॥ सण्णा मणविण्णाण, जेसिं सा अत्थि ते उ सण्णित्ति

એવા અજાણ જીવોને પણ સમ્યકત્વ હોય (૧૯) એ કારણથીજ 'માસતુષ" વિગેરે મુનિઓ સમ્યગ્દષ્ટિ, એ હેતુથીજ ચારિત્રી, અને એ હેતુથીજ મોક્ષગામી કહ્યા છે (૨૦)

સૂત્રાર્થ—જીવ-અજીવ-પુણ્ય-પાપ-આશ્રવ-સ વર-નિર્જરા બ ધ-અને મોક્ષ એ ૯ તત્ત્વો જાણવા યોગ્ય છે (૪) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય, બાદર એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિંદ્રિય, અસ જ્ઞિપ ચેન્દ્રિય અને સ જ્ઞિપ ચેન્દ્રિય, એ ૭ ને પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદે ગુણતા નિશ્ચય ૧૪ ભેદ થાય (૫) (ચોથી ગાથાનુ ભાષ્ય નથી)

ભાષ્યાર્થ—અહિ સૂક્ષ્મ નામ કર્મોદયવડે એકેન્દ્રિયજીવો 'સૂક્ષ્મ' એમ કહેવાય છે, અને તેજ (એકેન્દ્રિયો) બાદર નામ કર્મના ઉદય વડે 'બાદર' હોય છે (૨૧) વળી તે એકેન્દ્રિયો પૃથ્વી આદિ ભેદે ૫ પ્રકારના છે, અને પ ચેન્દ્રિય જીવો સ જ્ઞિ અને અસ જ્ઞિ એમ ૨ પ્રકારના છે, (૨૨) સ-જ્ઞા એટલે મનોવિજ્ઞાન તે જેઓને છે તે જીવો સ જ્ઞિ કહેવાય

ते उ उववायगब्भय–भेइछा गइचउक्कमि ॥ २३ ॥ अस्सन्निणो उ इयरे, ते पुण समुच्छिमधिय हवंति । माणुसतिरियगईसुं, ते हुंती न उण अन्नत्थ ॥ २४ ॥ पज्जत्तनामकम्मो–दएण पज्जत्तया मुणेयव्वा । इयरा इयरुदएणं पज्जत्तिओ उ छच्चेव ॥ २५ ॥ आहारसरीरिन्दिय–पज्जत्ती आणपाणभासमणे । तत्थाइछा चउरो, हवंति पुढाइयाण तु ॥ २६ ॥ विगलिंदियाणं अस्स–न्निणं च ताओ हवंति पञ्चेव । पंचिंदियसन्नीण, पज्जत्तिओ छ स हवंति ॥ २७ ॥ आहाराइग्गहणे, जा सत्ती–उ भणंति पज्जत्ति ॥ विवरीयमपज्जत्ति आहंसु नत्थऽपज्जत्ती ॥ २८ ॥ सुहुमाईण पयाण, सत्तहृ दुगुणेण उ हवंति । पज्जत्तापज्जत्तय–भेएहि चउदसट्ठाणा ॥ २९ ॥

વળી તે સંજ્ઞિ જીવો ઔપપાતિક અને ગર્ભજ એ ૨ ભેદવાળા છે, અને ચારે ગતિમાં છે (૨૩) તેથી બીજા તે અસંજ્ઞિ છે અને તે સંમૂર્છિમજ હોય છે મનુષ્ય અને તિર્યંચગતિમાજ તે (અસંજ્ઞિ) હોય છે બીજી ગતિમા હોતા નથી, (૨૪) પર્યાપ્ત નામ કર્મના ઉદય વડે 'પર્યાપ્તા' અને અપર્યાપ્ત નામ કર્મના ઉદયવડે અપર્યાપ્તા' કહેવાય પર્યાપ્તિઓ ૬ જ છે (૨૫) આહાર પર્યાપ્તિ, શરીર પર્યાપ્તિ, ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ, ઉચ્છવાસપર્યાપ્તિ, ભાષાપર્યાપ્તિ, મન પર્યાપ્તિ, ત્યા એકેન્દ્રિય જીવોને પ્રથમની ચાર પર્યાપ્તિઓ હોય છે (૨૬) વિકલેન્દ્રિયોને અને અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયોને ૫ પર્યાપ્તિઓ છે, અને સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિયને ૬ પર્યાપ્તિઓ હોય છે (૨૭) આહાર, વિગેરે, ગ્રહણ કરવામા (જીવની) જે શક્તિ તે પર્યાપ્તિ' કહેવાય છે, એથી વિપરીતને, ' અપર્યાપ્તિ' કહે છે, (પરન્તુ) પ્રથમની ૩ પર્યાપ્તિઓમા અપર્યાપ્તિ પણ નથી (૨૮) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયાદિ ૭ પદોને (જીવોને) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તભેદવડે બમણા કરવાથી (જીવના) ૧૪ ભેદ થાય છે. (૨૯)

(सू०) धम्माधम्मागासा, तियतिय भेया तहेव अद्धा य ।
खंधा देसपएसा, परमाणु अजीव चउदसहा ॥ ६ ॥

(भा०) जीवाण पुग्गलाण य, गइपरिणइसंमुहाण गइहेऊ । जलमिव मच्छाण तहा, असंखयपएसपग्गिमाण ॥ ३० ॥ लोगद्दव्वं ज त, नेयं धम्मत्थिकायसन्नाए । देसो पुण तस्सेव य विवक्खया होइ अद्धाई ॥ ३१ ॥ तस्सेव निव्विभागो, भागो इह भन्नए पएसोत्ति । एवमहम्मागास–त्थिकायदव्वेसु तियतियगं ॥ ३२ ॥ नवरं अहम्मदव्वं, ठिईउवट्ठंभकारण भणियं । आगास पुण ओगा–हदाणलिंग मुणेयव्व ॥ ३३ ॥ अद्धासमओ एगो, जमतीताणागया अ-

સૂત્રાર્થ—ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય (એ ત્રણેના) ત્રણ ત્રણ ભેદ, તેમજ કાલ (નો ૧ ભેદ) તથા (પુદ્ગલના) સ્કંધ–દેશ–પ્રદેશ–ને પરમાણુ (એ ચાર ભેદ સહિત) અજીવના ૧૪ ભેદ છે (૬)

ભાષ્યાર્થ–મત્સ્યોને જેમ જળ તેમ ગતિપરિણામને સન્મુખ થએલા જીવ અને પુદ્ગલોને અતિમા કારણભૂત, અસંખ્ય પ્રદેશ પ્રમાણવાળુ અને લોકમા વ્યાપીને રહેલુ જે દ્રવ્ય તે 'ધર્માસ્તિકાય' નામનુ દ્રવ્ય જાણવુ, અને તે દ્રવ્યનોજ વિવક્ષા વડે જે અર્ધાદિક (ભાગ) તે "દેશ" કહેવાય (૩૦—૩૧) તથા તે દ્રવ્યનોજ નિર્વિભાગ ભાગ તે અહિ "પ્રદેશ" એમ કહેવાય છે, એ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્યમા પણ ત્રણ ત્રણ ભેદ જાણવા (૩૨) પરન્તુ વિશેષ એ છે કે અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યને સ્થિતિઉપષ્ટંભના કારણવાળુ કહ્યુ છે, અને આકાશને અવગાહનાદાન લક્ષણવાળુ કહ્યુ છે (૩૩) કાળનો ૧ સમય (તે જ કાળનો ૧ ભેદ) છે, કારણકે અનંત અતીત સમયોનો નાશ થયો છે, અને ભવિષ્યના અનંત સમયોની ઉત્પત્તિ થઈ નથી માટે તે (એ કાળના અનંત સમય) વિદ્યમાન નથી,

णनोति । नोसाणुप्पत्तीओ, न सति सवोऽस्य पडुवभो ॥ ३४ ॥ दुपदेसाइअणत-प्पएसियता उ पोग्गला खंधा । तत्ति निय सवि भागा, भागा देसत्ति नायव्वा ॥ ३५ ॥ ते चेव निव्विभागा, होति पएसत्ति पुग्गला जे उ । खंधपरिणामरहिया, ते परमाणुत्ति निद्दिट्ठा ॥ ३६ ॥

(सू०) साय उच्चागोय, सत्तत्तीस तु नामपगईओ ।
तिन्नि य आऊणि तहा, यायाल पुन्नपगईओ ॥ ७ ॥

(भा०) सत्तत्तीसं नामस्स, पयईओ पुन्नमाह (हु) ता य इमा । मणुयगई सयणुपुव्वी, देवगई सयणुपुव्वी य ॥ ३७ ॥ पंचिंदियजाई तह, देहाण पचय च ते य इमे । ओरालियवेउव्विय-आहारयते-

અને અહિં તો વિદ્યમાનકાળ અંગીકાર કર્યો છે (૩૪) દ્વિ પ્રદેશાદિથી અનંતપ્રદેશી સુધીના પુદ્‌ગલો "સ્કંધ" છે, અને તે ઓના સવિભાગ ભાગો તે 'દેશ' જાણવા (૩૫) અને નિર્વિભાગ ભાગરૂપ જે પુદ્‌ગલો તેજ "પ્રદેશ" કહેવાય, તથા સ્કંધપરિણામથી રહિત પુદ્‌ગલો તે "પરમાણુ" એમ કહેલ છે (૩૬)

સૂત્રાર્થ—શાતાવેદનીય, ઉચ્ચગોત્ર, નામની ૩૭ પ્રકૃતિઓ, અને ૩ આયુષ્ય, એ ૪૨ પુણ્ય પ્રકૃતિઓ છે (૭)

ભાષ્યાર્થ—નામની ૩૭ પ્રકૃતિઓ પુણ્યરૂપ કહી છે તે પ્રકૃતિઓ આ પ્રમાણે છે ૧ મનુષ્યગતિ, ૨ મનુષ્યાનુપૂર્વી, ૩ દેવગતિ, ૪ દેવાનુપૂર્વી, ૫ પંચેન્દ્રિયજાતિ, ૧૦પાંચ શરીર, તે આ પ્રમાણે ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ ૧૩ પહેલા ત્રણ શરીરના ત્રણ અંગોપાંગ, ૧૪ પહેલુ સંઘયણ, ૧૫ સમચતુરસ્ર સંસ્થાન, ૧૬ શુભવર્ણ, ૧૭ શુભરસ, ૧૮ શુભગંધ, ૧૯ શુભસ્પર્શ, ૨૦ અગુરુલઘુ, ૨૧ પરાઘાત, ૨૨ ઉચ્છ્વાસ ૨૩ આતપ, ૨૪ ઉદ્યોત, ૨૫ પ્રશસ્તવિહાયોગતિ, ૩૫ ત્રસાદિ દશ અને ૩૬ નિર્માણ (૩૭ થી ૪૦) ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, પ્ર

यकम्मइगा ॥ ३८ ॥ अंगोवगा तिन्नेव, आइमा आटम च संघयणं । समचउरंस अणहा, वन्नरस गंधफासा य ॥ ३९ ॥ अगुरुलहु परावायं, उस्सासं आयव च उज्जोयं । सुपसत्था विहगगई, तसाइ दसगं च निम्माणं ॥ ४ ॥ तसबायरपज्जत्त, पत्तेयथिरं सुभं च सुभगं च । सूसर आएज्जजसं, तसाइदसग इम होइ ॥ ४१ ॥ तित्थयरेग सहिया, सत्ततीसं तु नामपयईओ । तिण्णि य आऊणित्तिय, सुरनरतिरियाउमेएण ॥ ४२ ॥

(सू०) नाणतरायदसगं, दंसणनव मोहपयइछवीस ।
नामस्स चउत्तीसं, तिह्न एक्केक पावाओ ॥ ८ ॥

(भा०) मइसुयओहीमणप–ज्जवाण तह केवलस्स आवरणा । नाणावरण कम्म, पञ्चविह होइ एव तु ॥ ४३ ॥ जं दाणलाभभोगो–वभोगविरियाण विग्घसंजणग । तेणतरायकम्मं, पचविहं वन्नियं

ત્યેક, સ્થિર, શુભ, સૌભાગ્ય, સુસ્વર, આદેય, યશ, એ ત્રસાદિ દશ પ્રકૃતિઓ છે (૪૧) (પૂર્વોક્ત ૩૬) તિર્થંકર સહિત ૩૭ નામ પ્રકૃતિઓ છે ત્રણ આયુષ્ય તે દેવાયુ, નરાયુ, અને તિર્યગાયુના ભેદે છે (શાતાવે૦ ઉચ્ચૈર્ગો૦સાથે ૪૨) (૪૨)

સૂત્રાર્થ—જ્ઞાનાવરણ અને અન્તરાય મળીને ૧૦ દર્શનાવરણ ૯, મોહનીયપ્રકૃતિ ૨૬, નામકર્મની ૩૪, અને શેષ ૩ કર્મની એકેક પ્રકૃતિ તે ૮૨ પાપ પ્રકૃતિઓ છે (૮)

ભાષ્યાર્થ—મત્યાવરણ, શ્રુતાવરણ, અવધ્યાવરણ, મન પર્યવાવરણ તેમજ કેવલાવરણ એ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણકર્મ પ પ્રકારનુ છે (૪૩) જે કારણથી (અન્તરાયકર્મ) દાન–લાભ–ભોગ–ઉપભોગ અને વીર્યને વિઘ્ન (અન્તરાય) કરનાર છે તે કારણથી સિદ્ધાન્તમા અન્તરાયકર્મ ૫ પ્રકારનુ કહ્યુ છે (૪૪) ચક્ષુ–અચક્ષુ–અવધિ અને કેવળદર્શનાવરણ એ ૪ આવરણો અને ૫ નિદ્રા તે દર્શનોપયોગને અન્તરાય (આવરણ) કરવામા

समए ॥४४॥ चक्खुअचक्खूओही–वरकेवलदसणाण आवरणा। चउरो पच य निद्दा, दसणउवओगविग्घत्था ॥ ४५ ॥ निद्दा निद्दानिद्दा, पयला अन्ना उ पयलपयलत्ति। थीणद्धी य तदेव, दसणवरण भवे नवहा ॥ ४६ ॥ मिच्छत्तमोहणीय, सोलसभेय कसायमोहणीय। कोहाईण चउह्–ऽणताइचउविहत्तेण ॥४७॥ इत्थीपुरिसनपुसग–वेया हासो रई य अरई य। सोगो भयदुगुच्छत्ति, नवविह इयरमोहणीय ॥ ४८ ॥ मोह छवीसा एसा। एसा पुण होइ ना

ढारणुરૂપ છે (૪૫) નિદ્રા–નિદ્રાનિદ્રા–પ્રચલા–પ્રચલાપ્રચલા અને સ્ત્યાનર્દ્ધિ એ પ્રમાણે તે દર્શનાવરણકર્મ (પ્રથમ કહેલા ચાર આવરણસહિત) ૯ પ્રકારે છે (૪૬) મિથ્યાત્વમોહનીય ૧, ક્રોધાદિ ચારના અનતાનુબધ્યાદિ (અનન્તાનુબન્ધી ૧, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ૨, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ૩, સજ્વલન ૪,) ચાર ચાર ભેદ કરવાથી ૧૬ પ્રમાણે કષાય મોહનીય, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, નપુસકવેદ, હાસ્ય, રતિ અરતિ, શોક, ભય અને દુગછા એ રીતે ૯ પ્રકારનુ નોકષાયમોહનીય, (૪૭–૪૮) એ ૨૮ મોહપ્રકૃતિઓ છે વળી નામની ૩૪ પ્રકૃતિઓ આ પ્રમાણે છે ૧ નરગતિ, ૨ તિર્યચગતિ, વળી એનીજ ૪ બે આનુપૂર્વી (નરકાનુપૂર્વી, તિર્યગાનુપૂર્વી,) ૮ એકેન્દ્રિયાદિ જાતિ ચાર (એકેન્દ્રિયજાતિ દ્વીન્દ્રિયજાતિ, ત્રીન્દ્રિયજાતિ, ચતુરિન્દ્રિયજાતિ) ૧૩ દ્વિતીયાદિ (વજ્રર્ષભનારાચ શીવાયના ઋષભનારાચ નારાચ, અર્ધનારાચ, કીલિકા, છેવઠ્ઠુ,) પાચ સઘયણ એ પ્રમાણે ૧૮ (સમચતુ અવિનાના ન્યગ્રોધ સાદિ, વામન, કુબ્જ, હુડક) સસ્થાન પણ પાચ, ૨૨ અશુભવર્ણાદિચાર ૨૩ ઉપઘાત, ૨૪ અશુભ વિહાયોગતિ, ૨૫ સ્થાવર ૨૬ સૂક્ષ્મ, તથા ૨૭ અપર્યાપ્ત, ૨૮ સાધારણ, ૨૯ અસ્થિર, ૩૦ અશુભ, ૩૧ દૌર્ભાગ્ય, ૩૨ દુસ્વર, ૩૩ અનાદેય, તેમજ ૩૪ અયશ કીર્તિ તથા ત્રણ મના એકેક એમ કહ્યુ તેનો અર્થ એ છે કે ગોત્ર–આયુ અને

मचउतीसा । नरयगई तिरियगई, एसिं चिय आणुपुव्विदुग ॥ ४९ ॥ एगिंदियाइजाई, चउरो बीयाइपंचसंघयणा । एव सठाणाविय, वण्णाइचउक्कमपसत्थ ॥ ५० ॥ उवघायकुविहयगई, थावरसुहुमं तहा अपज्जत्त । साहारणाथिरासुभ-मसुभगदूसरअणाएज्जं ॥५१॥ अज्जसकित्ती य तहा, विह्न एक्कवियत्ति अयमत्थो । गोयाउवेयणिज्जाण, पावमेकेकिया पयडी ॥५२॥ नीय गोत्तं नरया-उय च अस्सायवेयणिज्जति । एया सव्वा मिलिया, वासीई पावपगईओ ॥ ५३ ॥

(सू०) इंदियकसायअव्वय-किरिया पणचउरपंचपणवीसा ।
जोगा तिण्णेव भवे, बायाल आसवो होइ ॥ ९ ॥

(भा०) फासणरसणाघाण, चक्खू सोयत्ति इदिया पच । कोहो माणो माया, लोभो चउरो कसायत्ति ॥ ५४ ॥ पाणवहमुसावाया, चोरत्त मेहुण परिगहो य । एयाइँ अव्वयाइ, पच उ किरिया उ पणवीस ॥ ५५ ॥ काइयकिरिया अहिगर-णिया य पाओसियाऽवरा किरिया ॥ पारित्तावणियाऽविय, पाणाईवायकिरिया य ॥५६॥ आरभिया य पारि-ग्गहिया तह मायवत्तिया किरिया । मिच्छादस-

વેદનીયની એક પ્રકૃતિ પાપરૂપ છે (૪૯ થી ૫૨) (તેના નામ) નીચ ગોત્ર, નરકાયુષ્ય, અને અશાતાવેદનીય એ પ્રમાણે એ સર્વ મલીને ૮૨ પાપપ્રકૃતિઓ છે (૫૩)

મૂલાર્થ—૫ ઈન્દ્રિય, ૪ કષાય, ૫ અવ્રત, ૨૫ ક્રિયા, અને ૩ યોગ એ રીતે ૪૨ પ્રકારનો આશ્રવ છે (૯)

ભાષ્યાર્થ—સ્પર્શન, રસના, ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને શ્રોત્ર એ ૫ ઈન્દ્રિયો છે અને ક્રોધ-માન-માયા-લોભ એ ૪ કષાય છે (૫૪) જીવહિંસા, મૃષાવાદ, ચોરી, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ ૫ અવ્રત છે, વળી ૨૫ ક્રિયાઓ છે તે આપ્રમાણે (૫૫) ૧ કાયિકી ક્રિયા, ૨ અધિકરણિકી, અને ૩ પ્રાદ્વેષિકીક્રિયા તથા ૪ પારિતાપનિકી અને ૫ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા (૫૬) ૬ આરંભિ

णवत्तिय, अप्पचक्खाणकिरिया य ॥ ५७ ॥ अन्ना य दिट्ठिया पुट्ठिया य पाडुचिया य किरियत्ति । सामंतोवनिवाया, नेसत्थि य तह य साहत्थी ॥ ५८ ॥ आणवणवियारणिया, अणभोगा अणवकखपचइया । अन्नापयोगकिरिया, अवरा समुदाणकिरिया य ॥ ५९ ॥ तह पज्जवत्तिया दो–सवत्तिया ईरियावही किरिया । एया उ पचवीसइ–किरिया अत्थो य सिं एसो ॥ ६० ॥ अणुवरयकाइया अणु–वउत्तकायत्ति काइया दुविहा । एका य अविरयस्सा, बीयाणुवउत्तसाहुस्स ॥ ६१ ॥ सजोयणनिव्वत्तण–भेया अहिगरणिया हवइ किरिया । निव्वत्तणमसिमाइसु, जोयणमसिमुट्ठिमाईण ॥ ६२ ॥

કી, ૭ પારિગ્રહિકી તથા ૮ માયાપ્રત્યયિકી ક્રિયા, તથા ૯ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયિકી અને ૧૦ અપ્રત્યાખ્યાનિકી ક્રિયા (૫૭) વળી બીજી ૧૧ દષ્ટિકી, ૧૨ સ્પૃષ્ટિકી અને ૧૩ પ્રાતિત્યકી ક્રિયા તથા ૧૪ સામંતોપનિપાતિકી, ૧૫ નૈસષ્ટિકી અને ૧૬ સ્વહસ્તિકી ક્રિયા (૫૮) ૧૭ આજ્ઞાપનિકી ૧૮ વિદારણિકી ૧૯ અનાભોગિકી, ૨૦ અનવકાંક્ષા પ્રત્યયિકી તથા બીજી ૨૧ પ્રાયોગિકક્રિયા, તથા બીજી ૨૨ સામુદાનિકી ક્રિયા (૫૯) તથા ૨૩ પ્રેમપ્રત્યયિકી, ૨૪ દ્વેષપ્રત્યયિકી, અને ૨૫ ઈર્યાપથિકી ક્રિયા એ ૨૫ ક્રિયાઓ છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે (૬૦) 'અનુપરતકાયિકી' અને અનુપયુક્તકાયિકી' એ પ્રમાણે "કાયિકી" ક્રિયા ૨ પ્રકારની છે તેમા એક (પહેલી) ક્રિયા અવિરતને અને બીજી ઉપયોગરહિત (પ્રમત્ત) સાધુને હોય છે (પહેલી) ૧ (૬૧) 'સયોજન' અને 'નિર્વર્ત્તન' ભેદવડે "અધિકરણિકી" ક્રિયા (બે પ્રકારની) છે ત્યા 'નિર્વર્ત્તન' તે ખડ્ગવિગેરેનુ બનાવવુ, અને 'સયોજન' તે ખડગની મુઠ વિગેરેનુ જોડવુ ૨ (૬૨) જીવ અને અજીવ ઉપર પ્રદ્વેષ કરવો તે (બે પ્રકારની) "પ્રાદ્વેષિકી" ક્રિયા

जीवे व अजीवे वा, पओसकरण तु होइ पाउसिया । परहत्थनिय-यहत्थेहिं, ताडण पारितावणिया ॥ ६३ ॥ परहत्थनिययहत्थेहि, मारण पाणवाइया किरिया । जीवेयरविसया पुण, किरिया आर-भिया होइ ॥ ६४ ॥ एव पारिग्गहिया, मायाहेऊ य मायवत्तीया । मिच्छादसणकिरिया, मिच्छत्तनिमित्तओ जोगो ॥ ६५ ॥ जीवे-यरविसयाए, अनिविचीए जओ उ वावारो । अस्सजयस्स सा उण, अप्पचक्खाणकिरियत्ति ॥ ६६ ॥ दिट्ठियकिरिया नेया, अ-स्सरहाईण जीवजीवाण । ज दसणत्थगमण, पुच्छा पुण पुट्ठिया होइ ॥ ६७ ॥ अहवावि फरिसण पु-ट्ठियत्ति रागेण जीवजीवाण ।

३, અને પરહસ્તે તથા સ્વહસ્તે તાડના કરવી તે (બે પ્રકારની) " પારિતાપનિકી " ક્રિયા ૪ (૬૩) પરહાથે તથા પોતાને હાથે મારવુ તે (બે પ્રકારની) " પ્રાણુતિપાતિકી " ક્રિયા, ૫ અને જીવ તથા અજીવ સબધિ (બે પ્રકારની) " આરભિકી " ક્રિયા છે ૬ (૬૪) " પારિગ્રહિકી " ક્રિયા પણ એ પ્રમાણે (જીવ અજીવ સિદ્ધ બે પ્રકારની) છે ૭ માયા જેમા કારણરૂપ છે તે " માયાપ્રત્યયિકી" ક્રિયા, ૮ અને મિથ્યાત્વ હેતુવાળો વ્યાપાર તે " મિથ્યાદર્શન" ક્રિયા છે ૯ (૬૫) વળી જીવ અને અજીવ સબધિ વિરતિ રહિતપણે અવિરતજીવનો જે વ્યાપાર તે (બે પ્રકારની) " અપ્રત્યાખ્યાનિકી " ક્રિયા છે ૧૦ (૬૬) અશ્વાદિ જીવને અને રથ વિગેરે અજીવને દેખવા માટે જે જવુ તે " દૃષ્ટિકી " ક્રિયા (બે પ્રકારની) છે ૧૧ અને પ્રશ્ન કરવારૂપ " પૃષ્ટિકી " ક્રિયા (૨ પ્રકારની) છે ૧૨ (૬૭) અથવા (પૃષ્ટિકીને બદલે) સ્પૃષ્ટિકી એટલે રાગવડે જીવ અને અજીવને સ્પર્શ કરવો (એમ બીજો અર્થ છે) ૧૨ તથા એજ જીવ અને અજીવ આશ્રયિ જે કર્મબધ થાય તે (બે પ્રકારે)

एए चेव पडुच्चा, जो बंधो सा उ पाडुचिया ॥ ६८ ॥ नियगे जीवेऽजीवे, समंतओ एइ थुव्वयजणेहिं । थुव्वंते जा तुट्ठी, सा पुण सामंतुवनिवाया ॥ ६९ ॥ जीवाण अजीवाण य, जंतेहिं निसिरण तु नेसत्थी । साहत्थिया उ तालइ, ज. जीवाइ सहत्थेहिं ॥ ७० ॥ जीवस्स अजीवस्स व, परेण आणावण तु आणवणी । जीवाजीवाण वियारण तु वेयारणी किरिया ॥ ७१ ॥ आयाण निक्खेव व, कुणइ उवहीए ज अणाभोगा । अणभोगवत्तिया सा, किरिया समयंमि निद्दिट्ठा ॥ ७२ ॥ इह लोए परलोए, जाइं विरुद्धाइं ताइं सेवेइ । जो तस्स अणवकखा–पच्चयकिरिया विणिद्दिट्ठा ॥ ७३ ॥ मणवइकायपओगा, सावज्जा जे पओगकिरिया सा । अट्ठ-

"પ્રાતિત્યકી" ક્રિયા છે ૧૩ (૬૮) વળી પોતાના જીવ પદાથ અને અજીવ પદાર્થની ચારે બાજુથી આવીને સ્તુતિ કરનાર લોકવડે સ્તુતિ થતા જે પ્રમોદ થાય તે (બે પ્રકારની) " સામંતોપનિપાતિકી " ક્રિયા છે ૧૪ (૬૯) યત્રોવડે જીવ અને અજીવનુ નિસર્જન કરવુ (કાઢવુ–ફેકવુ) તે (બે પ્રકારની) " નૈસૃષ્ટિકી " ક્રિયા, ૧૫ અને જે જીવાદિ કને પોતાને હાથે તાડના કરવી તે (બે પ્રકારની) " સ્વહસ્તિકી " ક્રિયા ૧૬ (૭૦) બીજાની પાસે જીવ અને અજીવ પદાર્થ મગાવવા તે (બે પ્રકારની) " આનયનિકી " ક્રિયા, ૧૭ અને જીવ તથા અજીવને વિદારવારૂપ (બે પ્રકારની) " વૈદારણિકી " ક્રિયા ૧૮ (૭૧) ઉપયોગ રહિત પણે ઉપધિનુ ગ્રહણ–નિક્ષેપ કરવુ તેને સિદ્ધાન્તમા " અનાભોગ પ્રત્યયિકી " ક્રિયા કહી છે ૧૯ (૭૨) આ લોક અને પરલોકમા જે વિરૂદ્ધ તેને જે જીવ આચરે તે જીવને " અનવકાંક્ષા પ્રત્યયિકી " ક્રિયા કહી છે ૨૦ (૭૩) મન વચન કાયાના જે સાવદ્ય વ્યાપારો તે " પ્રયોગ " ક્રિયા, ૨૧ અને

विहकम्मपोग्गल–गहण समुदाणकिरिया उ ॥ ७४ ॥ मायालोभ-कसाए, उ निस्सिया पेमवत्तिया नाम । अहवावि रागजणय, व-यण सा वाहरतस्स ॥ ७५ ॥ अप्पस्स वा परस्स व, कोह माण व जं उदीरेइ । सा दोसवत्तिया नाम, एत्थ किरिया विणिद्दिठा ॥ ७६ ॥ इरियावहिया किरिया, जो केवलजोगपच्चओ बधो । सो य सजोगिजिणाणं, छउमत्थजिणाण वा होज्जा ॥ ७७ ॥ म-णवायाकायाण, भेएण हुति तिन्नि जोगा उ । जोगो पुण वावारो, बायालीसासवो एव ॥ ७८ ॥ एसि अतब्भावो, परोप्पर जइवि होइ उ कहिंचि । तहवि विसेसणभेया, भेओ सिं भावियव्वोत्ति ७९ ॥ कम्मस्स बधहेऊ, इहासवो संवरो य विवरीओ । सो पुण समिइपभिइओ, निद्दिट्ठो समयकेऊहिं ॥ ८० ॥

આઠ કર્મના પુદ્ગલોનુ ગ્રહણ તે " સમુદાન " ક્રિયા છે ૨૨ (૭૪) માયા અને લોભ કષાયને આશ્રિત એવી " પ્રેમ પ્રત્યયિકી " ક્રિયા છે, અથવા રાગ ઉપજાવનારૂ વચન બોલતા તે પ્રેમપ્રત્યયિકી ક્રિયા હોય છે ૨૩ (૭૫) પોતાને અને પરને જે ક્રોધ તથા માનની ઉદીરણા કરે તે અહિ " દ્વેષપ્રત્યયિકી " ક્રિયા કહેલી છે ૨૪ (૭૬) જે કર્મબધ કેવળયોગ પ્રત્યયિક છે તે " ઇર્યાપથિકી " ક્રિયા છે ૨૫ એ કર્મબધ સયોગીકેવળીને અથવા છદ્મસ્થ વીતરાગને (૧૧–૧૨ મા ગુણસ્થાનીને) હોય છે (૭૭) મન વચન અને કાયાના ભેદે ૩ યોગ છે અને " યોગ ' તે વ્યાપાર કહેવાય એ રીતે આશ્રવ ૪૨ પ્રકારનો છે (૭૮) એ (ઇન્દ્રિયાદિ) આશ્રવભેદોનો કથચિત્ પરસ્પર જોકે અન્તર્ભાવ થાય છે તોપણ વિશેષણભેદે એ ભેદોમા ભિન્નતા વિચારવી (૭૯) અહિ કર્મના બધહેતુ તે આશ્રવ અને તેથી વિપરીત સવરતત્ત્વ છે તેને વળી સિદ્ધાતકારોએ સમિતિ વિગેરે (ભેદવાળો) કહ્યો છે (૮૦)

(सू०) समिइ गुत्ती धम्मो-ऽणुप्पेह परीसहा चरित्त च।
सत्तावण्ण भेया, पणतियभेयाइ संवरणे ॥ १० ॥

(भा०) इरियाभासाएसण-आयाणाईसु तह परिट्ठवणे। सम्म जा उ पवित्ती, सा समिई पञ्चहा एव ॥ ८१ ॥ मणगुत्तिमाइयाओ, गुत्तीओ तिण्णि इति नायव्वा। अकुसलनिवित्तिरूवा, कुसलपवित्तिसरूवा य ॥ ८२ ॥ खंती य मद्दवज्जव-मुत्ती तवसंजमे य बोधव्वे। सच्चं सोयं बंभं, आकिंचणमिइ दसह धम्मो ॥ ८३ ॥ पढमपणिच्चमसरणय, संसारो एगया य अण्णत्तं। असुइत्त आसव संवरो य तह निज्जरा नवमा ॥ ८४ ॥ लोगसहावो बोही, य दुल्लहा धम्मसाहओ अरहा। एया उ इति बारस, अणुपेहाओ जिणुद्दिट्ठा ॥ ८५ ॥ खुहा पिवासा सीउण्ह, दंसाऽचेलाऽरइत्थिओ।

સૂત્રાર્થ—સમિતિ ૫ ગુપ્તિ ૩, ધર્મ ૧૦, અનુપ્રેક્ષા ૧૨, પરિષહ ૨૨, અને ચારિત્ર ૫, તે પાંચ ત્રણ ઇત્યાદિ ભેદવડે સત્તાવન ભેદ સંવરતત્ત્વમાં છે (૧૦)

ભાષ્યાર્થ—ઈર્યા-ભાષા-એષણા-અને આદાનમાં તેમજ પારિષ્ઠાપનામાં જે સમ્યક્પ્રવૃત્તિ તે "સમિતિ" એ પ્રમાણે (ઇર્યાદિ ભેદે) ૫ પ્રકારની છે (૮૧) મનોગુપ્તિ વિગેરે (વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ,) ૩ "ગુપ્તિ"ઓ જાણવી, તે અકુશલ નિવૃત્તિરૂપ અને કુશલ પ્રવૃત્તિરૂપ (એમ બે પ્રકારે) છે (૮૨) ૧ ક્ષમા, ૨ માર્દવ, ૩ આર્જવ, ૪ મુક્તિ, ૫ તપ, ૬ સંયમ, ૭ સત્ય, ૮ શૌચ, ૯ બ્રહ્મચર્ય, અને ૧૦ આકિંચન્ય એ રીતે ૧૦ પ્રકારનો યતિધર્મ જાણવો (૮૩) પ્રથમ ૧ અનિત્ય ભાવના, ૨ અશરણ, ૩ સંસાર, ૪ એકત્વ, ૫ અન્યત્વ, ૬ અશુચિત્વ, ૭ આશ્રવ, ૮ સંવર, તથા ૯ નવમી નિર્જરાભાવના (૮૪) ૧૦ લોકસ્વભાવ, ૧૧ સમ્યક્ત્વદુર્લભતા, અને ૧૨ ધર્મસાધક અર્હન્ (ગુરૂ દુર્લભતા) ભાવના એ ૧૨ ભાવનાઓ શ્રી જીનેશ્વરે કહી છે (૮૫) ૧ ક્ષુધા, ૨ પિપાસા, ૩ શીત

चरिया निसीहिया सेज्जा, अक्कोसवहजायणा ॥ ८६ ॥ अलाभरोगतणफा , मलसक्कारपरीसहा। पण्णा अण्णाणसम्मत्तं, इई वावीस परीसहा ॥८७॥ सामइय छेओ-वट्ठवणं परिहारसुद्धिय चेव। तह सुहुमसंपरायं, अहक्खायं पचम चरणं ॥ ८८ ॥ समिईगुत्ताईया, पंचतियाईहिँ हौति भेएहिं। इय सत्तवण्णभेओ, उ सवरो होइ नायव्वो ॥ ८९ ॥

(सू०) अणसणभेयाइ तवो, वारसहा तेण निज्जरा होइ।
कणगावलिभेया वा, अहव तवोऽणेगहा भणिओ ॥११॥

(भा०) जम्हा निकाइयाणऽवि, कम्माण तवेण होइ निज्जरण।

---

४ ઉષ્ણ, ५ દશ, ६ અચેલ, ७ અરતિ, ८ સ્ત્રી, ९ ચર્યા, १० નૈષેધિકી, ११ શય્યા, १२ આક્રોશ १३ વધ, १४ યાચના, १५ અલાભ, १६ રોગ १७ તૃણસ્પર્શ, १८ મલ, १९ સત્કાર પરિષહ, २० પ્રજ્ઞાન, २१ અજ્ઞાન, २२ સમ્યક્ત્વ, એ બાવીશ પરિષહ છે (८६-८७) સામાયિક, છેદોપસ્થાપનિક, પરિહારવિશુદ્ધિ, તેમજ નિશ્ચયે કરી સૂક્ષ્મ સંપરાય અને પાંચમુ યથાખ્યાત ચારિત્ર છે (८) (એ પ્રમાણે) સમિતિ અને ગુપ્તિ વિગેરે (ધર્મ, પરીષહ, ભાવના, ચારિત્ર) પાચ અને ત્રણ ઈત્યાદિ (દશ, બાવીશ, બાર, પાચ,) ભેદે છે એ પ્રમાણે સંવરતત્ત્વ ૫૭ ભેદે છે તે જાણવા યોગ્ય છે (८९)

સૂત્રાર્થ—અનશન ઇત્યાદિ ભેદવડે ૧૨ પ્રકારનો તપ છે, તે તપવડે નિર્જરા (૧૨ તપ ભેદ નિર્જરા) થાય છે. અથવા કનકાવલિ વિગેરે ભેદથી તપ અનેક પ્રકારનો કહ્યોછે (૧૧)

ભાષ્યાર્થ—જે કારણથી તપવડે નિકાચિતકર્મોની પણ નિર્જરા થાય છે, તે કારણે ઉપચારથી અહિં તપને " નિ

तम्हा उवयाराओ, तवो इह निज्जरा भणिया ॥ ९० ॥ अणसण-मूणोयरिया, वित्तीसंखेवण रसच्चाओ । कायकिलेसो सलीण-या य बज्झो तवो होइ ॥ ९१ ॥ पायच्छित्तं विणओ, वेयावच्चं तहेव सज्झाओ । ज्झाण उस्सग्गोऽवि य, अब्भिन्तरओ तवो होइ ॥९२॥ इय बारसभेयत्ता, तवस्स इह निज्जराऽवि बारसहा । अहवाणेगवि-हत्ता, तवस्स साणेगहा होइ ॥ ९३ ॥ कणगावलि रयणावलि सिंहविणिकीलिय मह खुड्ड । भद्दा य महाभद्दा, भद्दुत्तरसव्वओ-भद्दा ॥ ९४ ॥ इच्चाइबहुविगप्पो, निदसिओ जो तवो पवयणमि । सो निज्जरत्ति भण्णइ, सा पुण देसेण कम्मखओ ॥ ९५ ॥

(सू०) पयइट्ठिइअणुभाग-प्पएसभेया चउव्विहो बंधो ।
मिच्छत्ताई हेऊ, सत्तावन्न चउरभेया ॥ १२ ॥

र्जरा" कही छे (९०) अनशन, ऊनोदरिका, वृत्तिसंक्षेप, रसत्याग, कायक्लेश, अने संलीनता ए (छ प्रकारे) " बाह्यतप " छे (९१) प्रायश्चित्त, विनय, वैयावच्च, तथा स्वाध्याय, ध्यान, अने कायोत्सर्ग ए (छ प्रकारे) " अभ्यन्तर तप " छे (९२) तपना ए १२ भेद होवाथी अहि निर्जरा पण १२ प्रकारनी छे, अथवा तपना अनेक प्रकार होवाथी निर्जरा पण अनेक प्रकारनी छे (९३) कनकावलि, रत्नावलि, महत्सिंहविनिक्रीडित, क्षुल्लकसिंहविनिक्रीडित, भद्र, महाभद्र, भद्रोत्तर, सर्वतोभद्र, इत्यादि घणा प्रकारनो जे तप सिद्धान्तमा दर्शाव्यो छे, ते निर्जरा एम कहेवाय छे, अने ते निर्जरा ए देशथी कर्मक्षय थवारूप छे (९४-९५)

सूत्रार्थ—प्रकृति-स्थिति-रस अने प्रदेशना भेदथी बंध ४ प्रकारनो छे, (ते बंधना) हेतु मिथ्यात्वादि (मूळ) चार भेदे अने (उत्तरभेदे) ५७ भेदे छे (१२)

(भा) नाणस्स दंसणस्स य, आवरणं वेयणिज्जमोहणीय । आउयनाम गोयं, तहतरायंति पयडीओ ॥ ९६ ॥ एयासिं जो बंधो, सो भण्णइ एत्थ पयडिबंधोत्ति । आसिं चेव ठिईए, निव्वत्तणय ठिईबंधो ॥ ९७ ॥ आसिं चिय तिव्वाई–रसस्स बंधोऽणुभाग बंधोत्ति । कम्मपएसेहिं पुण–ऽणंताणतेहिं जो जोगो ॥९८॥ पइपगडिनियपमाणेहिं, पइपएसं जियस्स सो भणिओ । एत्थ पएसबंधो, बंधविहाणंमि कुसलेहिं ॥ ९९ ॥ मिच्छत्तमविरई तह, कसायजोगा य बंधहेउत्ति । एव चउरो मूले, भेएण उ सत्तवण्णत्ति ॥१००॥

(सू०) आभिग्गहियं अणभि-ग्गहियं तह अभिनिवेसियं चेव

संसइयमणाभोग, मिच्छत्तं पंचहा होइ ॥ १३ ॥

ભાષ્યાર્થ—જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર, અને અન્તરાય એ પ્રકૃતિઓ આઠ છે (૯૬) એ પ્રકૃતિઓનો જે બંધ તે અહિં " પ્રકૃતિબંધ " એમ કહેવાય છે, અને એ પ્રકૃતિઓની નિશ્ચયે સ્થિતિનું જે રચવું તે " સ્થિતિબંધ " કહેવાય છે (૯૭) એ પ્રકૃતિઓના નિશ્ચયે તીવ્રાદિરસનો જે બંધ તે "અનુભાગબંધ " છે અને દરેક પ્રકૃતિના અમુક પ્રમાણવાળા અનંતાનંત કર્મપ્રદેશોવડે જીવના દરેક પ્રદેશે જે સબંધ થવો તે અહિં બંધવિધિ (જાણવા)માં કુશળ એવા સર્વજ્ઞોએ "પ્રદેશબંધ " કહ્યો છે (૯૮–૯૯) મિથ્યાત્વ ૫, અવિરતિ ૧૨, કષાય ૨૫, અને યોગ ૧૫ એ પ્રમાણે ચાર મૂળબંધ હેતુ, અને ઉત્તરભેદે સત્તાવન બંધહેતુ છે (૧૦૦)

સૂત્રાર્થ—અભિગ્રહિક, અનભિગ્રહિક, તથા નિશ્ચયે અભિનિવેશિક, સાશયિક, અને અનાભોગિક એ પ્રમાણે મિથ્યાત્વ ૫ પ્રકારે છે (૧૩)

(भा०) आभिग्गहिय किल दि-क्खियाण अणभिग्गहं तु इय-राण। गोट्ठामाहिलमाईण ज अभिनिवेसिय तु तय ॥ १०१ ॥ ससइय मिच्छत्त, जा सका जिणवरुत्ततत्तेसु। विगलिंदियाण जं पुण, तमणाभोगत्ति निद्दिट्ठ ॥ १०२ ॥ जा इदिएसु पचसु, मणे तहा छसु य जीवकाएसु। अनिवित्ती सा नेया, बारसहा अविरई एत्थ ॥ १०३ ॥ सोलसकसायनवनो-कसायजोगे कसायपणुवीसा। मणवयणकायजोगा, चउ चउरो सत्त य हवति ॥ १०४ ॥ सच्च मोस मीस, असच्चमोस मण चउद्धा उ। एव वईवि चउहा, ओ-रालाई य काओगो ॥ १०५ ॥ ओरालियतम्मीसा, विउव्वतम्मी-सिया य आहारे। तम्मीसो कम्मइगो, काओगो सत्तहा एव

ભાષ્યાર્થ—દીક્ષિતને (અન્યલિંગીમુનિને) "આભિગ્રહિક" મિથ્યાત્વ, ૧ બીજાઓને (ગોવાળ વિગેરેને) અનભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ, ૨ અને 'ગોષ્ટામાહિલ' વિગેરેનુ જે મિથ્યાત્વ તે "અભિનિવેશિક" મિથ્યાત્વ છે, ૩ (૧૦૧) જીનેશ્વરના કહેલા તત્ત્વોમા જે શકા તે "સાશયિક" મિથ્યાત્વ, ૪ અને વિકલેન્દ્રિયોને (અસજ્ઞિને) જે મિથ્યાત્વ તે "અનાભોગ" મિથ્યાત્વ કહેલુ છે, ૫ (૧૦૨) પાચ ઇન્દ્રિયોની મનની તથા ૬ જીવનિકાયની જે અવિરતિ તે અહિ ૧૨ પ્રકારની "અવિરતિ" જાણવી (૧૦૩) ૧૬ કષાય અને ૯ નોકષાય એ બે મળીને ૨૫ "કષાય" છે ૪ મનયોગ, ૪ વચનયોગ, અને ૭ કાયયોગ છે (૧૦૪) સત્ય મૃષા, મિશ્ર, અને અસત્યમૃષા એમ "મનયોગ" ૪ પ્રકારે છે, એ રીતે "વચનયોગ" પણ ૪ પ્રકારે છે, અને કાયયોગ તે ઔદારિક વગેરે છે (૧૦૫) ઔદારિક, ઔદારિકમિશ્ર, વૈક્રિય, વૈક્રિયમિશ્ર, આહારક, આહારકમિશ્ર અને કાર્મણ એ રીતે ૭ પ્રકાર "કાયયોગ" છે

॥१०६॥ पचदुवालसपणुवीस–पन्नरसभेयजोगओ होंति । सत्ताव-ण्ण भेया, मिच्छाईवंधहेऊणं ॥ १०७ ॥

(सू०) मोक्खो कम्माऽभावो, संतपयाईहिँ नवहिँ दारेहिं । खेत्ताइभेयओ वा, सिद्धाण परूवणं कुज्जा ॥ १४ ॥

(भा०) मोक्खानण्णा सिद्धा, ज तो मोक्खे परूवियव्वमि । सिद्धा परूवियव्वा, तब्भणणे सो हु भणिओत्ति ॥ १०८ ॥ संतपयपरूवणया, दव्वपमाणं च खेत्त फुसणा य । कालो य अतर भा–गभावअप्पाबहु चेव ॥ १०९ ॥ सत्ताभिहायगपय, सतपय त च होइ अत्थित्ति । गइयाईसु पएसु, सिद्धाण तय भणेयव्व ॥११०॥

(१०६) એ પ્રમાણે ૫-૧૨-૨૫ અને ૧૫ ભેદને મેળવતા મિથ્યાત્વાદિ બંધહેતુના ૫૭ ઉત્તરભેદ થાય છે (૧૦૭)

સૂત્રાર્થ—કર્મનો અભાવ તે મોક્ષ, સિદ્ધોની પ્રરૂપણા સત્પદાદિ ૯ દ્વારવડે અથવા ક્ષેત્રાદિ ભેદવડે કરવી (૧૪)

ભાષ્યાર્થ—જે કારણે સિદ્ધ એ મોક્ષથી અભિન્ન છે તેથી મોક્ષની પ્રરૂપણા કરવામા સિદ્ધનીજ પ્રરૂપણા કરવી, (કારણકે) સિદ્ધની પ્રરૂપણા કરવાથી નિશ્ચયે મોક્ષની પ્રરૂપણા થયેલીજ જાણવી (૧૦૮) ૧ સત્પદપ્રરૂપણા, ૨ દ્રવ્યપ્રમાણ, ૩ ક્ષેત્ર, ૪ સ્પર્શના, ૫ કાળ, ૬ અન્તર, ૭ ભાગ, ૮ ભાવ, અને નિશ્ચયે ૯ અલ્પ બહુત્વ (એ ૯ દ્વાર છે) (૧૦૯) સત્તાભિધાયક (સત્તાવાચક) પદ તે " સત્પદ, " અને સત્પદ એટલે અસ્તિપણું (એવો અર્થ) છે તે અસ્તિપણું ગત્યાદિ પદોમા સિદ્ધ સબધિ કહેવુ જોઇએ (૧૧૦) (ગત્યાદિ ૧૪ પદ આ પ્રમાણે) ૧ ગતિ, ૨ ઇન્દ્રિય, ૩ કાય, ૪ યોગ, ૫ વેદ, ૬ કષાય, ૭ જ્ઞાન, ૮ સયમ, ૯ દર્શન, ૧૦ લેશ્યા. ૧૧ ભવ્ય, ૧૨ સમ્યક્ત્વ, ૧૩ સંજ્ઞિ, અને ૧૪ આહાર

(भा०) आभिग्गहिय किल दि–विखयाण अणभिग्गह तु इयराण । गोट्ठामाहिलमाईण ज अभिनिवेसिय तु तय ॥ १०१ ॥ ससइयं मिच्छत्त, जा सका जिणवरुत्ततत्तेसु । विगलिंदियाण ज पुण, तमणाभोगति निद्दिट्ठ ॥ १०२ ॥ जा इदिएसु पचसु, मणे तहा छसु य जीवकाएसु । अनिवित्ती सा नेया, बारसहा अविरई एत्थ ॥ १०३ ॥ सोलसकसायनवनो–कसायजोगे कसायपणुवीसा । मणवयणकायजोगा, चउ चउरो सत्त य हवंति ॥ १०४ ॥ सच मोस मीस, असचमोस मण चउद्धा उ । एव वईवि चउहा, ओराळाई य काओगो ॥ १०५ ॥ ओरालियतम्मीसा, विउव्वतम्मीसिया य आहारे । तम्मीसो कम्मइगो, काओगो सत्तहा एव

ભાષ્યાર્થ—દીક્ષિતને (અન્યલિંગીમુનિને) " આભિગ્રહિક" મિથ્યાત્વ, ૧ બીજાઓને (ગોવાળ વિગેરેને) અનભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ, ૨ અને ' ગોષ્ટામાહિલ ' વિગેરેનુ જે મિથ્યાત્વ તે " અભિનિવેશિક " મિથ્યાત્વ છે, ૩ (૧૦૧) જીનેશ્વરના કહેલા તત્ત્વોમા જે શકા તે " સાશયિક " મિથ્યાત્વ, ૪ અને વિકલેન્દ્રિયોને (અસજ્ઞિને) જે મિથ્યાત્વ તે " અનાભોગ " મિથ્યાત્વ કહેલુ છે, ૫ (૧૦૨) પાચ ઇન્દ્રિયોની મનની તથા ૬ જીવનિકાયની જે અવિરતિ તે અહિં ૧૨ પ્રકારની " અવિરતિ " જાણવી (૧૦૩) ૧૬ કષાય અને ૯ નોકષાય એ બે મળીને ૨૫ " કષાય " છે ૪ મનયોગ, ૪ વચનયોગ, અને ૭ કાયયોગ છે (૧૦૪) સત્ય, મૃષા, મિશ્ર, અને અસત્યમૃષા એમ " મનયોગ " ૪ પ્રકારે છે, એ રીતે " વચનયોગ " પણ ૪ પ્રકારે છે, અને કાયયોગ તે ઔદારિક વગેરે છે (૧૦૫) ઔદારિક, ઔદારિકમિશ્ર, વૈક્રિય, વૈક્રિયમિશ્ર, આહારક, આહારકમિશ્ર અને કાર્મણ એ રીતે ૭ પ્રકાર " કાયયોગ " છે

॥१०६॥ पचदुवालसपणुवीस-पन्नरसभेयजोगओ होंति । सत्तावण्ण भेया, मिच्छाईबंधहेऊणं ॥ १०७ ॥

(सू०) मोक्खो कम्माऽभावो, संतपयाईहिँ नवहिँ दारेहिं ।
- खेत्ताइभेयओ वा, सिद्धाण परूवणं कुज्जा ॥ १४ ॥

(भा०) मोक्खानण्णा सिद्धा, ज तो मोक्खे परूविपव्वमि । सिद्धा परूवियव्वा, तब्भणणे सो हु भणिओत्ति ॥ १०८ ॥ सतपयपरूवणया, दव्वपमाणं च खेत्त फुसणा य । कालो य अतर भा-गभावअप्पाबहु चेव ॥ १०९ ॥ सत्ताभिहायगपय, सतपय त च होइ अत्थित्ति । गइयाईसु पएसु, सिद्धाण तय भणेयव्व ॥११०॥

(१०६) એ પ્રમાણે ૫-૧૨-૨૫ અને ૧૫ ભેદને મેળવતા મિથ્યાત્વાદિ બધહેતુના ૫૭ ઉત્તરભેદ થાય છે (૧૦૭)

સૂત્રાર્થ—કર્મનો અભાવ તે મોક્ષ, સિદ્ધોની પ્રરૂપણા સત્પદાદિ ૯ દ્વારવડે અથવા ક્ષેત્રાદિ ભેદવડે કરવી (૧૪)

ભાષ્યાર્થ—જે કારણે સિદ્ધ એ મોક્ષથી અભિન્ન છે તેથી મોક્ષની પ્રરૂપણા કરવામા સિદ્ધનીજ પ્રરૂપણા કરવી, (કારણકે) સિદ્ધની પ્રરૂપણા કરવાથી નિશ્ચયે મોક્ષની પ્રરૂપણા થયેલીજ જાણવી (૧૦૮) ૧ સત્પદપ્રરૂપણા, ૨ દ્રવ્યપ્રમાણ, ૩ ક્ષેત્ર, ૪ સ્પર્શના, ૫ કાળ, ૬ અન્તર, ૭ ભાગ, ૮ ભાવ, અને નિશ્ચયે ૯ અલ્પ બહુત્વ (એ ૯ દ્વાર છે) (૧૦૯) સત્તાભિધાયક (સત્તાવાચક) પદ તે " સત્પદ, " અને સત્પદ એટલે અસ્તિપણુ (એવો અર્થ) છે તે અસ્તિપણુ ગત્યાદિ પદોમા સિદ્ધ સબધિ કહેવુ જોઇએ (૧૧૦) (ગત્યાદિ ૧૪ પદ આ પ્રમાણે) ૧ ગતિ, ૨ ઇન્દ્રિય, ૩ કાય, ૪ યોગ, ૫ વેદ, ૬ કષાય, ૭ જ્ઞાન, ૮ સયમ, ૯ દર્શન, ૧૦ લેશ્યા ૧૧ ભવ્ય, ૧૨ સમ્યક્ત્વ, ૧૩ સંજ્ઞિ, અને ૧૪ આહાર

गइइंदिए य काए, जोए वेए कसाय नाणे य । संयमदंसणलेसा, भवसम्मे सन्नि आहारे ॥ १११ ॥ तत्थ य सिद्धा पंचम-गईए नाणे य दंसणे सम्मे । संविति सेसएसु, पएसु सिद्धे निसेहिज्जा ॥११२॥ दव्वपमाणेऽणन्ता, सिद्धा खेत्तंमि ते समोगाढा । लोगस्स असंखेज्जइ-भागे मव्वेऽवि एको वा ॥ ११३ ॥ तं चिय सविसेसयरं, फुसंति ज फासओ त्ति फुसणंति । एकं पडुच कालो, माई य अपज्जवसिओ य ॥ ११४ ॥ नत्थि उ अंतरमेसिं, भागे जीवाणऽणंतिमे ते उ । खइयपरिणामिएसुं, भावेसु हुंति सिद्धा उ ॥ ११५ ॥ थोवाऽणंतरसिद्धा-ऽणंतगुणा सिं परंपरासिद्धा । खेत्ताईसु य सिद्धा, पुव्वावत्थाए नेयव्वा ॥ ११६ ॥ खेत्ते काले गइलिंग-तित्थचारि-

(૧૧૧) તેમા સિદ્ધ જીવો પાચમી ગતિમા, જ્ઞાનમા (કેવળ જ્ઞાનમા), દર્શનમા (કેવળ દર્શનમા), અને સમ્યક્ત્વમા (ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વમા) છે, શેષ પદોમા સિદ્ધનો નિષેધ કરવો ૧ (૧૧૨) " દ્રવ્ય પ્રમાણ " દ્વારમા સિદ્ધ અનત છે, ૨ અને ક્ષેત્રદ્વારે એક અથવા અનેક સિદ્ધ લોકના અસખ્યાત મા ભાગે અવગાહેલા છે ૩ (૧૧૩) જે કારણે પડખે પડખે પણ ક્ષેત્રસ્પર્શના હોય છે માટે નિશ્ચયે સાધિક તેજ (લોકા સખ્યેય ભાગ) ક્ષેત્ર (સ્પર્શના દ્વારમા) છે ૪ (કાળદ્વારે) એક સિદ્ધ આશ્રયિ સાદિ અનતકાળ છે ૫ (૧૧૪) એ સિદ્ધને (સિદ્ધત્વનું) અન્તર નથી (ઇતિ અન્તર) ૬, વળી સિદ્ધો સર્વ જીવોથી અનતમા ભાગે છે (ઇતિ ભાગ દ્વાર) ૭, અને સિદ્ધો ક્ષાયિક તથા પારિણામિક ભાવમા છે (ઇતિ ભાવદ્વાર) ૮, (૧૧૫) (હવે અલ્પ બહુત્વ કહે છે) અનતર સિદ્ધ થોડા, તેથી પરપર સિદ્ધ અનતગુણ છે, વળી ક્ષેત્રાદિ ભેદોમા સિદ્ધો પૂર્વાવસ્થાએ (પૂર્વભવની અપેક્ષાએ) જાણવા (તે દર્શાવે છે) (૧૧૬) ૧ ક્ષેત્ર, ૨ કાળ, ૩ ગતિ,

बुद्धनाणाइ । अवगाहंतरसंखा, अप्पाबहुयं च सिद्धेसु ॥ ११७॥ खेत्तंमि मणुयखेत्ते-ऽणंतरभावेण लहइ सिद्धत्त । उस्सप्पिणिओसप्पिणि –अणुभयरूवे य कालमि ॥११८॥ उस्सप्पिणिओसप्पिणि–कालो भरहाइदससु खेत्तेसु । अणुभयरूवो कालो, सेसमि उ मणुयखेत्तमि॥ ११९ ॥ मणुयगईए सिज्झइ, इत्थीलिंगाइएसु य तिसुपि । निपलिंगअन्नलिंगे, गिहिलिंगे चेव दव्वमि ॥ १२० ॥ भावे उ सलिंगे चिय, तित्थे सिज्झंति तित्थविरहे य । अहखाइ चिय चरणे, बुद्धा उ सय च परओ वा ॥ १२१ ॥ नाणमि केवलमी, उक्कोसजहन्नओ सरीरे य । पचधणुस्सयमाण–मि सत्तहत्थप्पमाणे य॥ १२२ ॥

૪ લિંગ, ૫ તીર્થ, ૬ ચારિત્ર, ૭ બુધ્ધ, ૮ જ્ઞાન, ૯ અવગાહ, ૧૦ અંતર, ૧૧ સંખ્યા, અને ૧૨ અલ્પ બહુત્વ (એ ૧૨ દ્વાર) સિધ્ધમા વિચારવા (૧૧૭) ૧ અનન્તરભાવે મનુષ્યક્ષેત્રમા (ઇતિ ક્ષેત્રમ્) ૨ ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણી અને અનુભય (ઉત્સ૦ અવસ૦ ના વ્યપદેશરહિત) એવા કાળમા સિધ્ધત્વ પામે (૧૧૮) ભરતાદિ ૧૦ ક્ષેત્રમા ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળ છે, અને શેષ મનુષ્ય ક્ષેત્રમા અનુભયરૂપ કાળ છે (ઇતિ કાલમ્) (૧૧૯) ૩ મનુષ્યગતિમાં, ૪ સ્ત્રી લિંગાદિ ત્રણે લિંગમા, દ્રવ્યથી સ્વલિંગ, અન્યલિંગ અને ગૃહીલિંગમા અને ભાવથી તો નિશ્ચયે સ્વલિંગમાજ સિધ્ધ થાય, ૫ તીર્થમા તેમજ તીર્થ વિરહમા, ૬ નિશ્ચયે યથાખ્યાત ચારિત્રમાં, ૭ સ્વતઃ બોધ પામેલા અને પરથી બોધ પામેલા પણ મોક્ષે જાય (ઇતિ ગતિ–લિંગ–તીર્થ–ચારિત્ર–બુદ્ધ–દ્વારાણિ) (૧૨૦–૧૨૧) જ્ઞાને કેવળજ્ઞાનમા તથા ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ ધનુષ પ્રમાણ અને જઘન્યથી ૭ હાથ પ્રમાણના શરીરમા (મોક્ષ છે (ઇતિજ્ઞાનાવગાહદ્વારે) (૧૨૨) ૧૦ જઘન્ય અન્તર ૧ સમય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર ૬ માસ છે એ પ્રમાણે જઘન્યથી ૨ સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી ૮ સમય નિરન્તર મોક્ષ છે (ઇતિ અન્ત

अन्तरमेग समय, जहन्नओ इयरओ उ छम्मासा । एवं समयाण दुग, अणंतरं थहय इह य ॥ १२३ ॥ समयेणेगो सिज्झइ, जहण्णओ इयरओ-उ अट्ठसयं । अप्पबहु पुण सिद्धाण, खेत्तमाईसु नेयव्व ॥ १२४ ॥ सहरणेण सिद्धा, थोवा किल जम्मओ असंखगुणा । उड्ढ थोवा हेट्ठा-ऽसंखगुणा तिरियमेमेव ॥ १२५ ॥ थोवा समुद्दसिद्धा, असंखगुणिया उ दीवसिद्धत्ति । उस्सप्पिणीए थोवा, ओसप्पिणिए विसेसहिया ॥ १२६ ॥ अणुभयकाले सिद्धा, असंखगुणिया उ होंति इयराण । एव अप्पबहुत्त, कालदारंमि सिद्धाण ॥ १२७ ॥ तिरियनरनिरयसुरगइ-उव्वट्टाणतर तु जे सिद्धा । ते कमसो किर थोवा, सखेज्जगुणा य तिन्नित्ति ॥ १२८ ॥ थोवा-

---

रम्) (१२३) ११ એક સમયમાં જઘન્યથી ૧ અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૮ મોક્ષે જાય (ઇતિ સંખ્યા) વળી સિદ્ધોનું ૧૨ 'અલ્પબહુત્વ' ક્ષેત્રાદિ (ઉપર કહેલા ૧૧) દ્વારે જાણવું (તે કહેવાય છે) (૧૨૪) સંહરણથી સિદ્ધ થયેલા થોડા, જન્મથી નિશ્ચયે અસંખ્ય ગુણા, ઊર્ધ્વમાં થોડા, અધોમાં અસંખ્યગુણા, અને તિર્યગ્માં પણ અસંખ્યગુણા (૧૨૫) સમુદ્રસિદ્ધ થોડા અને દ્વીપસિદ્ધ અસંખ્યગુણા (ઇતિ ક્ષેત્રદ્વારે અલ્પબહુત્વ.) ૧, ઉત્સર્પિણીમાં થોડા અને અવસર્પિણીમાં વિશેષાધિક (૧૨૬) અને અનુભયકાળમાં સિદ્ધ થયેલા ઇતરની (ઉત્સ૦ અવસ૦ની) અપેક્ષાએ અસંખ્યગુણા છે એ પ્રમાણે કાળદ્વારમાં સિદ્ધોનું અલ્પબહુત્વ કહ્યું ૨ (૧૨૭) તિર્યંચ મનુષ્ય નરક અને દેવ ગતિથી નીકળીને તુર્ત (મનુષ્યમાં આવી) જેઓ સિદ્ધ થયેલા છે તે અનુક્રમે (તિર્યં૦થી નીકળેલા) નિશ્ચયે થોડા અને ત્રણ (નરગત્યાદિથી નીકળેલા) સંખ્યાતગુણા છે, (ઇતિ ગતિદ્વારે અલ્પબહુત્વમ્), ૩ (૧૨૮) નપુંસક લિંગે સિદ્ધ થોડા, સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ સંખ્યગુણા, અને પુરુષલિંગ સિદ્ધ સંખ્યગુણા છે (ઇતિ લિંગદ્વારે અલ્પબહુત્વમ્) ૪ અતીર્થ

संखा सखा, नपुंसथीपुरिसलिंगसिद्धा उ । थोवा अतित्थसिद्धा, तित्थमि असंखगुणिया उ ॥ १२९ ॥ फासियपचचरित्ता, अपढमचरणा अतइयचारित्ता । सामाइय परिहारिय-वज्जियचरणा य जे सिद्धा ॥ १३० ॥ वियतियवज्जियसेसय-चरणा तह ते कमेण विन्नेया । थोवा संखेज्जगुणा, चरणे सिद्धाण अप्पबहु ॥ १३१ ॥ पत्तेयबुद्धसिद्धा, थोवा बुद्धबोहिया असंखगुणा । सिद्धाणऽप्पबहुत्तं, नाणद्दारे अओ वोच्छं ॥ १३२ ॥ आइदुनाणा चउना-णिणो य आइमतिया य होऊण । जे सिद्धा ते थोवा, सखेज्जगुणाऽवि य कमेण ॥ १३३ ॥ हीणुक्कोसा मज्झा, उगाहणा थोवया असंखाओ । अट्ठ-

---

સિધ્ધ થોડા અને તીર્થસિધ્ધ અસખ્યગુણુ છે (ઇતિ તીર્થદ્વારે અલ્પબહુત્વ) ૫ (૧૨૯) પાંચ ચારિત્ર સ્પર્શીને (સિધ્ધ થએલા), (થોડા) ૧ પ્રથમ (સામાયિક) ચારિત્ર રહિત, (અખ્યાત ગુણુ) ૨ ત્રીજા (પરિહાર૦) ચારિત્રરહિત, (સખ્યાતગુણુ) ૩ અને સામાયિક તથા પરિહાર (એ બન્ને ચારિત્ર) રહિત જે સિધ્ધ થયા, (તે સખ્યાતગુણુ) ૪ (૧૩૦) તથા બીજા ત્રીજા સિવાયના શેષ ચારિત્રવાળા (છેદો૦ પરિ૦ રહિત, સખ્યાત ગુણુ), ૫ તે અનુક્રમે થોડા અને સખ્યાતગુણુ જાણુવા (એ પ્રમાણે) ચારિત્રદ્વારે સિધ્ધોનુ અલ્પબહુત્વ કહ્યુ ૬ (૧૩૧) પ્રત્યેકબુધ્ધસિધ્ધ થોડા, તેથી બુધ્ધબોધિતસિધ્ધ અસખ્યગુણા છે (ઇતિ બુધ્ધદ્વારે અલ્પબહુત્વ) ૭ હવે જ્ઞાનદ્વારે સિધ્ધોનુ અલ્પબહુત્વ કહીશ (૧૩૨) પ્રથમના બેજ્ઞાનવાળા (થોડા) ૧ ચાર જ્ઞાનવાળા (સખ્યાત ગુણુ) ૨ અને પ્રથમના ત્રણુ જ્ઞાનવાળા (સખ્યાતગુણુ), ૩ થઇને જે સિદ્ધ થયા તે અનુક્રમે થોડા અને સખ્યાતગુણા પણુ જાણુવા (ઇતિ જ્ઞાનદ્વારે અલ્પબહુત્વ ૮) (૧૩૩) જઘન્યઅવગાહનાવાળા થોડા (તે કરતા) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા અ-

समया य थोवा, सखेज्जगुणा कमेण तत्तो ॥ १३४ ॥ अंतरेयर-मज्झिम-उत्तरसिद्धा कमेण निद्दिट्ठा । थोवा सखेज्जगुणा, असखगुणिया य समयंमि ॥ १३० ॥ अट्ठोत्तरसयसिद्धा थोवा तत्तो कमेणऽणतगुणा । जा पन्नास गुणिया, तत्तो उ असखगुणिया उ ॥ १३६ ॥ जाव पणुवीससिद्धा, तत्तो सखेज्जगुणिया इति । जा एक्केक्का सिद्धा, एय सिद्धाण अप्पबहु ॥ १३७ ॥

(सू०) इय एए नवतत्ता, सभेयभिन्ना उ सगहनिमित्तं । गणिणा जिणचदेणं, सरणत्थ अप्पणो रइया ॥ १५ ॥

॥ श्रीदेवगुप्तसूरीय नवतत्त्वप्रकरण समाप्तम् ॥

સખ્યગુણા અને મધ્યમઅવગાહનાવાળા (તે કરતા) અસખ્યગુણા (ઇતિ અવગાહનાદ્વારે અ પબહુત્વ ૯) આઠ સમય સુધી સિદ્ધ થયેલા થોડા અને ત્યારપછી (સમાદિ સમયસિદ્ધ) અનુક્રમે સખ્યાતગુણા છે (૧૩૪) સિદ્ધા તમા (ઉત્કૃષ્ટ) અને મધ્યમ અન્તરે સિદ્ધ થયેલા અનુક્રમે થોડા સખ્યાતગુણા અને અસખ્યગુણા કહ્યા છે (ઇતિ અન્તરદ્વારે અ પબહુત્વ ૧૦) (૧૩૫) (એક સમયમા) ૧૦૮ સિદ્ધ થયેલા થોડા ત્યાર બાદ અનુક્રમે (૧૦૭ થી) ૫૦ સુધીના અનતગુણા અને ત્યારબાદ ૨૫ સુધી અસખ્યગુણા, અને ત્યારબાદ એકેક સુધીના સિધ્ધ સખ્યાતગુણા છે (ઇતિ સખ્યાદ્વારે અ પબહુત્વ ૧૧) એ પ્રમાણે (અગીઆરદ્વારે)' સિધ્ધોનુ અલ્પબહુત્વ કહ્યુ (૧૩૬-૧૩૭)

સૂત્રાર્થ—એ પ્રમાણે આ નવતત્ત્વો (દરેકેદરેક) જૂદા જૂદા ભેદો સહિત સક્ષેપે સગ્રહ કરવાના કારણે પોતાના સ્મરણાર્થે શ્રી ¹જીનચન્દ્રગણિએ રચ્યા છે (૧૫)

॥ શ્રી દેવગુપ્તસૂરીયનવતત્ત્વ શબ્દાર્થ સમાપ્ત ॥

૧ ' આચાર્યપદ પ્રાપ્ત થયા અગાઉ છ માસની મર્યાદાવાળા શ્રી ભગવતીજી પચમાગના યોગ (ઉપધાન) વહન કરવાથી જેમણે

(भा०) इय पुव्वसूरिविरइय-सम्मत्तपरूवणत्थगाहाण। विवरणमेय भणिय, मडमईण विवोहत्थ ॥ १३८ ॥

॥ श्रीअभयदेवसूरीय नवतत्त्व भाष्यं समासम् ॥

ભાષ્યાર્થ—એ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વ પ્રરૂપણા માટે પૂર્વસૂરીએ રચેલી ગાથાઓનુ આ વિવેચન અલ્પમતિવાળો જીવોના બોધ માટે મે કહ્યુ (૧૩૮)

॥ શ્રી અભયદેવસૂરીયભાષ્ય શબ્દાર્થ સમાપ્ત ॥

" ગણિપદ " પ્રાપ્ત કર્યું હતુ અને તે અવસ્થામા શ્રીજિનચન્દ્ર જેમનુ નામ હતુ । माणमामिकभगवत्यङ्गोपधानोद्वहनानन्तरगणिनाम्ना जिनचन्द्रेण पूर्वावस्थायामिदं, तस्योत्तरावस्थायां तु श्री देवगुप्ताचार्यैणेत्यर्थ, इति वृत्तिकारा यशोविजयोपाध्यायाः ' પાછળથી વિદ્યાપીઠાદિ પ્રસ્થાનો તથા શ્રીસૂરિમન્ત્રની આરાધનાથી આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું ત્યારથી ' શ્રીદેવગુપ્તસૂરિ " નામ પ્રખ્યાત થયુ હતુ તેથી જિનચન્દ્રગણિ આ પ્રકરણના પ્રણેતા છે.

૨ નવાઙ્ગી વૃત્ત્યાદિ અનેક ગ્રન્થસંદોહ ત્રચયિતા શ્રીમાન્ અભયદેવસૂરિ મહારાજ વિવરણ ૫ ભાષ્ય બનાવનાર છે જોકે સાક્ષાત્ ભાષ્ય ગાથામા કર્તા તરીકે કોઇ નામ જણાતુ નથી પરન્તુ ટીકાકારના " भाष्यकर्त्तु 'श्रीमदभयदेवसूरेः स्थानाङ्गादिवृत्तिकर्त्तां वचनम् " એ વચનથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થય છે

॥ सर्वतन्त्रस्वतन्त्रश्रीदेवेन्द्रसूरिसन्दब्ध

॥ श्रीनवतत्त्वप्रकरणम् ॥

(भाषान्तरोपेत) परिशिष्ट न ग (५)

जियअजियपुन्नपावा–सवसवरनिज्जरा उ वधमि । मुक्ख त्ति तत्तवग्गे–सया रुई होइ कायव्वा ॥१॥ तत्थ जिया एगविहा, दुहा तिहा चउह पचहा छद्धा । चेयण तस इयरेहिं, वेयगईकरण काएहिं ॥ २ ॥ भूमीजलजलणानिल–वणस्सई थावरा इमे पच । वियतियचउरपचिंदिय–तस चउहा नवविहा सव्वे ॥३॥ एगिंदिय सुहुमियरा–सन्नियर पणिंदिया सवितिचऊ । अपज्जत्ता पज्जत्ता, चउदसहा अहव हुंति जिया ॥ ४ ॥ सुहुमियरभूजलानल–पवणा-

જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સ વર, નિર્જરા, બ ધ અને મોક્ષ એ નવતત્ત્વમા હમેશા રૂચી કરવી (૧) ત્યા જીવ ચેતનરૂપે એકવિધ છે, ત્રસ સ્થાવરરૂપે દ્વિવિધ છે, સ્ત્રી, પુરૂષ અને નપુ સકવેદરૂપે ત્રિવિધ છે, દેવ, નારક, મનુષ્ય, તિર્યગ્ગતિરૂપે ચતુર્વિધ છે, પાચઇન્દ્રિયોથી પ ચવિધ અને છકાયથી ષડ્વિધ છે (૨)

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, અને વનસ્પતિ એ પાચસ્થાવર છે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પ ચેન્દ્રિય એ ચાર ત્રસ છે એમ બધા મેળવતા નવવિધ જીવ છે (૩) અથવા એકેન્દ્રિય બે જાતના સૂક્ષ્મ અને બાદર, પ ચેન્દ્રિય બે જાતના સ જ્ઞિ અને અસ જ્ઞિ—તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય મળી સાત પર્યાપ્તા અને સાત અપર્યાપ્તા એમ (ચૌદ પ્રકારે જીવો છે) (૪) સૂક્ષ્મ અને બાદર પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ તથા અન ત વનસ્પતિ,

पत्तेयवण इयरवण विगला । सन्नि असन्नि पणिंदी–अपजत्तपजत्तवत्तीसं ॥ ५ ॥ ते सुक्ककिण्ह पक्खिय–भेएहिं अहव भव्वमव्वेहिं । च-उसट्ठिविहा कम्म–प्पगइभेएहिं बहुहा वा ॥६॥ (इति जीवतत्त्वम्) पंच अजीवा; धम्मा–धम्मागासद्धपुग्गला तत्थ । पढमा चउरो अ-किरिय–अरूविणो रूविणो चरिमा ॥७॥ तेसिं भेया १ लक्खण २–स-ठाणं३ पमाण ४अप्पबहुभावा ५। नेया भेया तिय तिय–तिय इगचउ इय अजीवचउदसग ॥ ८ ॥ (गीतिः) धम्मत्थिकायदव्वं, तस्स य भागो विवक्खिओ देसो । अविभागो उ पएसो, एवमधम्मे नमे वि तिय ॥ ९ ॥ कालो एगविहो चिय, भावपरावत्तिहेउ नि-च्छइओ। ववहारिओ उ रविगइ–गम्मो समयाइ णेगविहो ॥१०॥

પ્રત્યેક વનસ્પતિ, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, સંજ્ઞિ, અસંજ્ઞિ, પંચેન્દ્રિય એ સોળ પર્યાપ્તા અને સોળ અપર્યાપ્તા મળી બત્રીશ પ્રકારે જીવ થાય છે (૫) એ બત્રીશ શુક્લપાક્ષિક અને બત્રીશ કૃષ્ણપાક્ષિક અથવા ભવ્ય અને અભવ્ય એમ ગણીએ, તો ચો-સઠ પ્રકારે જીવ થાય, અથવા કર્મ પ્રકૃતિઓમા ભેદે કરીને અનેક પ્રકારે જીવ ગણાય છે (૬) (ઇતિ જીવતત્ત્વ ૧)

અજીવ પાચ છે—ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાળ, અને પુદ્ગળ, ત્યા પહેલા ચાર અક્રિય અને અરૂપિ છે, અને છેલ્લા પુદ્ગળો રૂપી છે. (૭) તેમના ભેદ ૧ લક્ષણ ૨ સંસ્થાન ૩ પ્રમાણ ૪ અલ્પબહુત્વ ૫ અને ભાવ ૬ જાણવા, તેમા ભેદો અનુક્રમે ત્રણ ત્રણ એક અને ચાર એમ અજીવ ચોદ છે. (૮) ધર્માસ્તિકાયરૂપ આખુ દ્રવ્ય, તેનો અમુક વિવક્ષિત ભાગ તે દેશ, અને નાનામા નાનો અવિભાજ્ય ભાગ તે પ્રદેશ, એમ અધર્મ તથા આકાશના પણ ત્રણ ત્રણ ભેદ જાણવા (૯) કાળ નિશ્ચયથી ગણીએ તો, ભાવ પરાવૃત્તિનો હેતુ (એટલે પદા-ર્થોના નવા જુનાપણાનો હેતુ) એકજ છે અને વ્યવહારથી ગણીએ તો, સૂર્યની ગતિથી જણાતો સમય વિગેરે અનેક પ્રકારનો છે (૧૦) (વ્યવહારિક કાળના ભેદ આ પ્રમાણે છે.)—સમય, આ

समयावलिय मुहुत्ता, दिवस अहोरत्त पक्खमासा य । सवच्छरजुगपलिया, सागरओसप्पिपरियट्टा ॥ ११ ॥ पुग्गलनिचओ खधो, देसपएसा तहेव परमाणू । केवलअणुओ सुहुमो, दुफासइगवन्नगधरसो ॥ १२ ॥ (दार १) गइलक्खणो य धम्मो, पुग्गलजीवाण गइपरियाण । गमणोवग्गहहेऊ, जलयरजीवाण सलिल व ॥ १३ ॥ ठिइलक्खणो अहम्मो, पुग्गलजीवाण ठिइपरिणयाण । ठाणोवग्गहहेऊ, पहियाण व वहलतरुच्छाया ॥ १४ ॥ सपइट्ठ सव्वगय, अवगासपय च होइ आगास । भावपराविचिलक्खण-मद्धादव्व तु नेयव्व ॥ १५ ॥ उवचयअवचयआयाण-मोक्खरसगधवन्नमाईय । छायायवतममाईण, लक्खण पुग्गलाण तु ॥ १६ ॥ (दार २) धम्माधम्मा लोगा-गिई उ कालो उ वत्तणारत्तो । नियसठाणविमुक्को, उ-

વલિકા, મુહૂર્ત્ત, દિવસ, અહોરાત્ર, પક્ષ, માસ, સવત્સર, યુગ, પલ્યોપમ, સાગરોપમ, ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણી અને પુદ્ગલપરાવર્ત્ત (૧૧) પુદ્ગળનો સમૂહ તે સ્કધ, દેશ, પ્રદેશ, તેમજ પરમાણુ એમ પુદ્ગળના ચાર ભેદ છે છૂટો પરમાણુ તે સૂક્ષ્મ હોય છે, અને તેને બે સ્પર્શ તથા એક વર્ણ-એક રસ-એક ગધ હોય છે (૧૨) (આ પ્રથમ ભેદદ્વાર થયુ, હવે લક્ષણદ્વાર કહે છે) ગતિ પરિણત પુદ્ગળ અને જીવોને ધર્માસ્તિકાય, જલચર જીવોને જેમ પાણી મદદગાર છે, તેમ ગમન કરવામા મદદગાર છે, માટે ગતિલક્ષણ તે જાણવો (૧૩) સ્થિતિ પરિણત પુદ્ગળ અને જીવોને અધર્માસ્તિકાય, પથિકોને ઘાટી વડછાયાની માફક સ્થિર રહેવામા મદદગાર છે માટે સ્થિતિલક્ષણ તે જાણવો (૧૪) પોતામા રહેલુ સર્વવ્યાપક અને અવકાશ દેનાર, તે આકાશ છે, અને ભાવ પરાવૃત્તિ એ અદ્ધાદ્રવ્ય (કાળ)નુ લક્ષણ જાણવુ (૧૫) છાયા આતપ અધકાર વિગેરે પુદ્ગળોનુ લક્ષણ એ છે કે, તે ઉપચય અપચય પામનાર, લેવાઇ મુકાઇ શકાય તેવા, રસ ગધ વર્ણવાળા ઈત્યાદિ લક્ષણ છે (૧૬) (બીજુ લક્ષણદ્વાર કહ્યુ, હવે સસ્થાન

वयारा दव्वपज्जाओ ॥ १७ ॥ सज्झसिरवट्टगोलग-सरिसागारो अलोगआगासो । लोगो देसाण्ठिय-कडिरयकरजुगनरसरिच्छो ॥ १८ ॥ अचित्तमहाखंधो, लोगपमाणो य अट्ठसामइओ । पोग्गल णेगागारो, संखासंखिट्ठिई तेसा ॥ १९ ॥ (दार ३) एगजियपएससमो, धम्माऽधम्मो य लोगआगासो । कालद्दव्व एग, अणंतया पोग्गलअलोगा ॥ २० ॥ (दार ४) थोवो कालो लोगो, धम्मोऽधम्मो असंख तिन्नि समा । दुन्नि अणंता पुग्गल-अलोगखपएस कमसो ॥ २१ ॥ (दार ५) धम्माधम्मागासा, कालो परिणामि इह भावे । उदयपरिणामिए पुग्गला उ, सव्वेसु पुण जीवा ॥२२॥

દ્વાર કહે છે) ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય લોકના આકારે છે કાળ વર્તનારૂપ હોવાથી સંસ્થાન રહિત છે—તે દ્રવ્યનો પર્યાય છે છતાં ઉપચારે (દ્રવ્ય) ગણાય છે (૧૭) અલોકાકાશ શુષિર વર્તુલગોળાના જેવા આકારવાળો છે, અને લોકાકાશ વૈશાખસ્થિત (પહોળા પગ કરી ઉભા રહેલા) અને કેડે હાથ રાખનાર માણસના સરખો છે (૧૮) આઠ સમયની સ્થિતિવાળો અચિત્ત મહાસ્કંધ લોકપ્રમાણ છે બાકીના પુદ્ગળ અનેક આકારે છે, અને તેની સંખ્યાતી અસંખ્યાતી સ્થિતી હોય છે (૧૯) (આ રીતે ત્રીજું સંસ્થાનદ્વાર કહ્યુ, હવે પ્રમાણ દ્વાર કહે છે) ધર્મ-અધર્મ અને લોકાકાશના પ્રદેશ એક જીવના પ્રદેશ સરખા છે કાળદ્રવ્ય એક છે, પુદ્ગળ અને અલોકના પ્રદેશ અનંતા છે (૨૦) (ચોથુ પ્રમાણદ્વાર કહ્યુ હવે અલ્પબહુત્વદ્વાર કહે છે) કાળ (એક હોવાથી) સૌથી ઓછી સંખ્યાનો થયો, લોક-ધર્મ-અધર્મ એ ત્રણે સરખા અસંખ્યગુણા છે પુદ્ગળ અને અલોકાકાશપ્રદેશો એ બે અનંતગુણા છે (૨૧) (પાંચમુ અલ્પબહુત્વ કહ્યુ, હવે ભાવદ્વાર કહે છે) ધર્મ-અધર્મ-આકાશ અને કાળ પારિણામિક ભાવમાં છે, પુદ્ગળો ઉદય અને પરિણામ એ બન્ને ભાવમાં છે, અને જીવો સર્વ ભાવમાં છે (૨૨)

भावा छ उवसमिय-खइयखओवसम-उदय परिणामा । दुन-वट्ठारिगवीसा-तिगभेया सन्निवाओ य ॥ २३ ॥ सम्मचरणाणि पढमे-बीए वरनाणदंसणचरित्ता । तह दाणलाभभोगो-वभोग-विरियाणि सम्म य ॥ २४ ॥ चउनाणन्नाणतिग, दंसणतिग पंच दाणलद्धीओ । सम्मत्त चारित्त च, संजमासंजमो तइए ॥२५॥ च-उगइ चउकसाया, लिंगतिग लेसछक्कमन्नाण । मिच्छत्तमसिद्ध-त्त, असंजओ तुरियभावंमि ॥ २६ ॥ पंचमगंमि य भावे-जीवाऽ-भव्वत्तभव्वयाईणि । पंचण्हवि भावाण, भेया एमेव तेवन्ना ॥२७॥ (इत्यजीवतत्वम्) सुहहेऊ कम्मपगई, पुन्न दुहहेउ दुक्खई पाव ।

भाव छ छे,—बे प्रकारनो औपशमिक १, नव प्रकारनो क्षायिक २, अढार प्रकारनो क्षायोपशमिक ३, एकवीश प्रकारनो औदयिक ४, अने त्रण प्रकारनो पारिणामिक ५ छे तथा छट्ठो सांनिपातिकभाव छे (२३) पहेलामां [1]सम्यक्त्व अने चारित्र (२) छे, बीजामां [2]केवलज्ञान, दर्शन, चारित्र, तथा दान, लाभ, भोग-उपभोग, वीर्य, अने सम्यक्त्व ए नव छे (२४) चार ज्ञान, त्रण अज्ञान, त्रण दर्शन, पांच दानादिलब्धिओ,- [3]स-म्यक्त्व, चारित्र, अने संयमासंयम ए अढार त्रीजा भावमां [1] होता छे (२५) चार गति, चार कषाय, त्रण लिंग, छ लेश्या, अज्ञान, मिथ्यात्व, असिद्धपणुं अने असंयम ए एकवीश चोथा भावमां छे (२६) पांचमा भावमां जीव, अभव्यपणुं तथा भव्यपणुं विगेरे छे, एम पांच भावना त्रेपन भेद छे (२७) (छट्ठु भावद्वार कह्युं) (इति अजीवतत्व २) सुखहेतु कर्मप्रकृति ए पुण्य कहेवाय छे, अने दुःखहेतु कर्म प्रकृति ते पाप कहेवाय छे, त्यां पुण्यना ४२ भेद छे, अने पा

१ औपशमिकसम्यक्त्व औपशमिकचारित्र २ केवलज्ञान केवलदर्शन, क्षायिकचारित्र विगेरे लेवा ३ क्षायोपशमिक सम्यक्त्व, क्षायोपशमिक चारित्र,

बायालीसं बासीइ, तेसि भेया इमे कमसो ॥ २८ ॥ तिरियाउ सायमुच्चं, तित्थयर पणिंदिजाइ तसदसग। सुखगइ सुवन्नचउग, आइमसंघयणसठाण ॥ २९ ॥ निमिणायवनरसुरतिग-परघा उस्सासगुरुलहुज्जोय। पणतणु उवंगतियमिय, बायाल पुन्नपगिईओ ॥ ३० ॥ (इति पुण्यतत्त्वम्.) थावरदस निरयतिगं, सेसा संघयणजाइसठाणा। तिरिदुगुवघायकुखगइ, वन्नचउक्क च अपसत्थं ॥ ३१ ॥ नाणंतरायदसग नव नीय नीयगोय मस्साय। मिच्छ कसायपणवीस, पावपगिइउ बासीई ॥ ३२ ॥ (इति पापतत्त्वम्) भवभमणहेउ कम्म, जीवो अणुसमयमासवइ जत्तो। सो आसवो त्ति तस्स उ, बायालीसं भवे भेया ॥३३॥

પના ૮૨ ભેદ છે, તે આ ક્રમે છે (૨૮) તિર્યંચાયુ, સાતા વેદનીય, ઉચ્ચગોત્ર, તીર્થંકર નામ, પચેન્દ્રિય જાતિ, ત્રસ દશક, શુભ વિહાયોગતિ, શુભવર્ણાદિચતુષ્ક, પ્રથમ સઘયણ, પ્રથમ સસ્થાન (૨૯) નિર્માણ નામ, આતપ નામ, [1]નરત્રિક, સુરત્રિક, પરાઘાત નામ, ઉચ્છ્વાસ નામ, અગુરૂલઘુ નામ, ઉદ્યોત નામ, પાચ શરીર, ત્રણ અગોપાગ, એમ બેતાળીશ પુણ્યપ્રકૃતિ છે (૩૦) (એ પુણ્યતત્ત્વ કહ્યુ ૩) સ્થાવર દશક, [2]નરકત્રિક, શેષ સઘયણ૫, શેષજાતિ ૪, શેષ સસ્થાન ૫, તિર્યક્દ્વિક, ઉપઘાતનામ, અશુભવિહાયોગતિ, અપ્રશસ્ત વર્ણચતુષ્ક, જ્ઞાનાવરણ પાચ, અતરાય પાચ, દર્શનાવરણ નવ, નીચ ગોત્ર, અસાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય અને પચીશ કષાય, એ વ્યાશી પાપપ્રકૃતિ છે (૩૧-૩૨) (એ પાપતત્ત્વ કહ્યુ ૪) જીવમા જેનાથી સમય સમય ભવભ્રમણ હેતુ કર્મ આશ્રવે એટલે ભરાય તે આશ્રવ, તેના બેતાળીશ ભેદ છે (૩૩) પાચ ઇંદ્રિય, પાચ અવ્રત, ત્રણ યોગ, ચાર કષાય

૧ નરગતિ, નરાનુપૂર્વી, નરાયુ, દેવગતિ દેવાનુપૂર્વી દેવાયુ, ૨ નરક ગતિ, નરકાનુપૂર્વી નરકાયુ

पुण भेगविहोवि हु, इह भणिओ सत्तवन्नविहो ॥ ४१ ॥ तत्थ परीसह समिई, गुत्ती भावण चरित्तधम्मेहिं । वावीसपणतिबारस-पण दसभेएहि जहसंख ॥ ४२ ॥ खुहा पिवासा सीउण्ह, दसाचेलारइत्थिओ । चरिया निसीहिया सिज्जा, अक्कोसवहजायणा ॥४३॥ अलाभरोगतणफासा, मल्लसक्कारपरीसहा । पन्ना अन्नाण समत्त, इइ बावीस परीसहा ॥४४॥ इरियाभासाएसण-आयाणुस्सग्ग पंच समिईओ। मणगुत्ती वयगुत्ती, तणुगुत्ती गुत्तितियमेय ॥४५॥ भाविज्ज भावणाओ, बारस ताओ अणिच्च असरणया । चउगइभवस्सरूव, एगत्तन्नत्त असुइत्त ॥ ४६ ॥ आसवसवरनिज्जर-लोगसरूवाणि सुट्ठुदेसित्त । धम्मे जिणाण अइदु-ल्लह च समत्तवररयणं ॥४७॥ सामाइय च छेओ-वट्ठावणिय च सुद्धु परिहार । तह सुहुमसंपराय, अहखाय पचम चरित्त ॥ ४८ ॥ सावज्जजोगविरइत्ति, तत्थ सा-

छता इहा ते सत्तावन भेदनो गणाय छे (४१) त्या बावीस परीषह, पाच समिति, त्रण गुप्ति, बार भावना, पाच चारित्र, अने दश यति धर्म एम ५७ भेदे छे (४२) भुख, तरस, टाढ, तडको, दश, अल्प वस्त्र, अरति, स्त्रीओ, मुसाफरी, ठेकाणु, (आसन), दर्भशय्या, आक्रोश, वध, भिक्षावृत्ति, अलाभ, रोग, तृणस्पर्श, मेल, सत्कार, प्रज्ञा, अज्ञान, अने सम्यक्त्व ए बावीश परीषह छे (४३-४४) इर्या, भाषा, एषणा, आदान, अने उत्सर्ग, ए पाच समिति छे मनगुप्ति, वचनगुप्ति, अने तनुगुप्ति ए त्रण गुप्ति छे (४५) बार भावनाओ भाववी ते आ छे—अनित्य, अशरण, चतुर्गति भवस्वरूप, एकत्व, अन्यत्व, अशुचित्व (४६) आश्रव, सवर, निर्जरा लोकस्वरूप जिन धर्म सुष्ठुभाषितपणु, अने जिन धर्ममा अति दुर्लभ सम्यक्त्व रत्न (४७) (पाच चारित्र आ छे) सामायिक, छेदोपस्थापनीय, परिहार विशुद्धि, सूक्ष्म सपराय, अने पाचमु यथाख्यात (४८) त्या

माइय दुहा त च । इत्तरमावकहति य, पढम पढमतिमजिणाण ॥ ४९ ॥ तित्थेसु अणारोविय–वयस्स सेहस्स थोवकालीय । सेसाणमावकहियं, तित्थेसु विदेहयाणं च ॥ ५० ॥ परियायस्स उ छेओ, जत्थोवट्ठावण वएसु च । छेओवट्ठावणमिह, तमणइयारेयर दुविह ॥ ५१ ॥ सेहस्स निरइयारं, तित्थतरसंकमे व तं होज्ज । मूलगुणघाइणो सा–इयारमुभय च ठियकप्पे ॥ ५२ ॥ (स्थितास्थितकल्पः पुनरेवं) आचेलुक्कुद्देसिय, सिज्जायर रायपिंड किइकम्मे । वय जिट्ठ पडिक्कमणे, मास पज्जोसवणकप्पो ॥ ५३ ॥ आचेलुक्कुद्देसिय, पडिकमणे रायपिंड मासेसु । पज्जुसणाकप्पमि य, अट्ठियकप्पो मुणेयव्वो ॥ ५४ ॥ आचेलुक्को धम्मो, पुरिमस्स पच्छिमस्स य जिणस्स । मज्झिमयाण जिणाण, होइ अचेलो

સામાયિક તે સાવદ્ય યોગની વિરતિ જાણવી, તે બે પ્રકારનુ છે.— ઈત્વર, અને યાવત્કથિક ત્યા પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના તીર્થમા જે સાધુને હજુ વ્રત આરોપાયા ન હોય, તેવા શિષ્યોને હોય છે તે થોડા વખતનુ પહેલુ ઈત્વર સામાયિક છે બાકીના તીર્થંકરો તથા મહા વિદેહમા યાવત્કથિક હોય (૪૯—૫૦) જ્યાં પર્યાય કાપવામા આવે, અને વ્રતમા ઉપસ્થાન થાય, તે છેદોપસ્થાપનીય છે, તે બે પ્રકારનુ છે —નિરતિચાર અને સાતિચાર (૫૧) શિષ્યને અથવા તીર્થાંતરમ સક્રમ કરતા નિરતિચાર હોય છે, અને મૂળગુણ ભાગનારને તે સાતિચાર હોય છે તે બે પ્રકારનુ છેદોપસ્થાનીય સ્થિતકલ્પમા ગણાય છે (૫૨) (સ્થિતાસ્થિતકલ્પ આ પ્રમાણે છે —) અચેલકલ્પ, ઔદ્દેશિક કલ્પ શય્યાતરકલ્પ, રાજપિંડકલ્પ, કૃતિકર્મકલ્પ, વ્રતકલ્પ, જ્યેષ્ઠકલ્પ પ્રતિક્રમણકલ્પ, માસકલ્પ અને પર્યુષણાકલ્પ, (એ દશકલ્પ ગણાય છે) (૫૩) તેમા અચેલકલ્પ, ઔદ્દેશિક, પ્રતિક્રમણ, રાજપિંડ, માસકલ્પ, અને પર્યુષણાકલ્પ, એ છ અસ્થિતકલ્પ જાણવા (૫૪) પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના તીર્થમા અચેલ ધર્મ છે વચલા તીર્થ

सचेलो वा ॥ ५५ ॥ इह पुरिमपच्छिमाण, जिणाण एग मुणि
जमुद्दिस्स । आहारमाइ विहिय, त सव्वेसि न कप्पइ ॥ ५६ ॥
मज्झिमयाण तु इम, ज कयमुद्दिस्स तस्स चेवत्ति । नो, कप्पइ
सेसाण उ, त कप्पइ एस मेरत्ति ॥ ५७ ॥ सपडिक्कमणो धम्मो,
पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स । मज्झिमयाण जिणाण का-
रणजाए पडिक्कमण ॥ ५८ ॥ असणाइचउक्क वत्थपत्तकबलगपा-
यपुछणय । निवपिंडमि न कप्पइ, पुरिमतिमजिणजईण तु ॥ ५९ ॥
पुरिमेयराण ठियओ, मासकप्पो य मज्झिमाण तु । अट्ठियओ ए-
मेव य, नेओ पज्जोसवणकप्पो ॥ ६० ॥ चाउम्मासुक्कोसो, जह-
न्नओ सयरि दिवस थेराण । पज्जोसवणाकप्पो, जिणाण उक्को-
सओ चेव ॥ ६१ ॥ सिज्जायरपिंडमि य, चाउज्जामे य पुरिस-

કરોના તીર્થમા અચેલ તથા સચેલ એમ બન્ને હોય છે' (૫૫)
ઈહા પહેલા અને છેલ્લા જિનના વારે એક અમુક મુનિને ઉ-
દ્દેશીને જે આહાર વગેરે તૈયાર કર્યું હોય, તે બીજા બધાઓને
પણ કલ્પતુ નથી (૫૬) વચલા તીર્થંકરોના વારે જેને ઉ
દ્દેશીને કરેલુ હોય, તે તેનેજ ફક્ત નહિ કલ્પે, બીજાઓને
કલ્પે એવી મર્યાદા છે (૫૭) પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરનો
ધર્મ પ્રતિક્રમણ સહિત છે વચલા તીર્થંકરોના વારે જ્યારે કા
રણ પડે, ત્યારે પ્રતિક્રમણ કરાય છે (૫૮) પહેલા તથા
છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુઓને રાજાએ દીધેલા અશનપાનખાદિમ
સ્વાદિમ કે વસ્ત્ર પાત્ર કબળ પાદપુછન નથી કલ્પતા. (૫૯)
પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરોના વારે માસકલ્પ સ્થિત (નિયત)
છે, અને વચલા તીર્થંકરોના વારે અસ્થિત (અનિયત) માસ
કલ્પ છે, અને એજ રીતે પર્યુષણા કલ્પ પણ જાણવો (૬૦)
તેમા પર્યુષણાકલ્પ સ્થવિરોને ઉત્કૃષ્ટો ચાર માસનો અને જઘ
ન્યથી સિત્તેર દિવસનો છે, તેમા જિનકલ્પીને ઉત્કૃષ્ટોજ હોય
(૬૧) શય્યાતરપિંડ, ચતુર્યામ વ્રત, પુરૂષ જ્યેષ્ઠ કલ્પ, અને

जिट्ठे य। किइकम्मस्स य करणे, ठियकप्पो मज्झिमाण,वि ॥ ६२ ॥ सिज्जायरो पहू वा, तयसंदिट्ठो य होइ कायव्वो। एगो णेगेवि पहू, पहुसंदिट्ठेवि एमेव ॥ ६३ ॥ सागारियसंदिट्ठे, एगमणेगे चउक्क भयणाओ। एगमणेगा वज्जा, णेगेसु य ठावए एग ॥ ६४ ॥ अन्नत्थ वसेऊण, आवस्सगचरिममन्नहिं कुणइ। दुन्नि तया दोवि तगा, सत्थाइसु अन्नहा भयणा ॥ ६५ ॥ जइ जग्गंति सुविहिया, करंति आवस्सय तु अन्नत्थ। सिज्जायरो न होइ सुत्ते व कए व सो होइ ॥ ६६ ॥ दाऊण गेहं तु सपुत्तदारो, वणिज्जमाईहि उ कारणेहिं। तं चेव अन्नं व वएज्ज देसं, सिज्जायरो तत्थ स एव होइ ॥ ६७ ॥ लिंगत्थस्सवि वज्जो, तं परिहरओ न भुजओ या वि। जुत्तस्स अजुत्तस्स व, रसायणो तत्थ दि

કૃતિકર્મ (વંદન વ્યવહાર) કરવાનો કલ્પ એ પચાસ તીર્થંકરોના વારામાં પણ સ્થિત કલ્પ છે (૬૨) શય્યાતર તે મકાનનો માલેક અથવા તેનો હુકમદાર ગણવો અનેક માલેક હોય, તો તેમાંના એકને શય્યાતર ગણવો, એમ તેના હુકમદારો માટે પણ સમજી લેવું (૬૩) માલેક ગૃહસ્થને હુકમદાર એમાં એક અનેકની ચોભંગી છે ત્યાં માલેક અને હુકમદાર અનેક હોય તે વર્જવા, અને બધા અનેક હોય, તો એકને વર્જવું (૬૪) એક ઠેકાણે વસી (રાત્રે સૂઈ)છેલ્લું આવશ્યક બીજા સ્થળે કરે તો, ત્યારે તે બે સ્થળના માલેક શય્યાતર ગણાય બાકી સાર્થ ચાલતા ભજના છે (૬૫) જો સુવિહિત સાધુઓ રાતે જાગતા રહી, સવારે બીજા સ્થળે આવશ્યક કરે, તો તે શય્યાતર ન ગણાય, પણ જો સુઈને બીજા સ્થળે આવશ્યક કરે, તો બન્ને શય્યાતર થાય (૬૬) જો માલેક ઘર આપીને પછી મહકુટુંબ વેપાર વગેરેના કારણે તે અથવા બીજા દેશમાં ચાલ્યો જાય તો તે જ્યાં હોય ત્યાં શય્યાતર ગણાય છે (૬૭) લિંગસ્થને

द्तो ॥ ६८ ॥ तित्थयरपडिकुट्ठो, अन्नाय उग्गमो वि य न सुज्झे अविमुत्तिय लाघवया, दुल्लहसिज्जाइ वुच्छेओ ॥ ६९ ॥ पुरपच्छिमवज्जेहिं, आहाकम्म जिणवरेहि लेसेण । भुत्त विदेहएहि य, नय सागरियस्स पिंडो उ ॥ ७० ॥ बाहुल्ला गच्छस्स उ, पढमालियपाणगाइकज्जेसु । सज्झायकरणआउ--ट्टियाकये उग्गमेगयर ॥७१॥ दुविहे गेलन्नमी, निमतणे दव्वदुल्लहे असिवे । ओमोयरिय पओसे, भए य गहण अणुन्नाय ॥ ७१ असणाईया चउरो, पाच्छण वत्थ पत्त कवलय । सूइ खुर कन्नसोहण, नहरणिया साग-रियपिंडो ॥ ७२ ॥ तणडगलछारमल्लग--सिज्जासथारपीढलेवाई ।

પણ તે શય્યાતર વર્જનીય છે, તેને ત્યાગ કરનાર અથવા ભો ગવનાર યુક્ત (ઉપયોગવંત) અથવા અયુક્ત એ સઘળાને માટે રસાયણનો દ્રષ્ટાંત છે (૬૮) (શય્યાતર ભોગવતા આ દોષો છે —) તીર્થંકરનો નિષેધ છે, અન્યાય ગણાય છે, ઉદ્ગમ (આધાકર્મ દોષ)ની શુદ્ધિ નહિ રહે, નિસ્પૃહતા ન રહે, લ ઘુતા થાય, એને દુર્લભ જે વસતિ તે ફરી નહિ મળતા તેનો વ્યુચ્છેદ થાય (૬૯) પહેલા તીર્થંકર શિવાય બાકીના તીર્થ કરોએ તથા મહા વિદેહના તીર્થંકરો એ પણ લેશે કરી, કોઇ કારણે અધાકર્મિક હજુ ભોગવ્યું છે, પણ સાગારિકપિંડ એટલે શય્યા તરપિંડ ભોગવ્યુ નથી (૭૦) ગચ્છ મોટો હોય, તો પહેલી પક્તિ જ્યારે પાણી વગેરે લેવા જાય ત્યારે, તથા સ્વાધ્યાય કરવાની, ઉતાવળ હોય, ત્યારે ઉદ્ગમાદિક અન્યતર દોષ સેવી શ કાય છે (૭૧) બે પ્રકારની માદગીમા, નિમંત્રણમા, દુર્લભ દ્રવ્યમા અશીવ (ઉપદ્રવવાળા કાળ) મા, અવમોદરિકામા (દુર્ભિક્ષમા) પ્રદ્વેષમા અને ભયમા શય્યાતરના આહારનુ ગ્રહણ અનુજ્ઞાત છે (૭૨) (શય્યાતરપિંડ કઇ કઇ વસ્તુ છે તે ગણાવે છે), અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ એ ચાર તથા પાદ પુછન, વસ્ત્ર, પાત્ર, કબલ, સૂચિ, ક્ષુર, કર્ણશોધનિકા અને

सिज्जायरपिंडो सो, न होइ सेहो य सोवहिओ ॥७४॥ (शेष
स्थितकल्पाः प्रतीताः) धिइसंघयणजुयाण, विसिट्ठतवसुत्तसत्त
त्ताणं। होइ नवण्ह मुणीण, परिहारविसुद्धिओ कप्पो ॥ ७५
लोभाणु वेयंतो, जो खलु उवसामओ व खवओ वा। सो सुहु
-संपराओ, अहखाया ऊणओ किंचि ॥ ७६ ॥ अकसायमहक्खा
चरण छउमत्थकेवलीण तु। उवसंतखीणमोहे, सजोगजोगिमि
कमसो ॥ ७७ ॥ खंती य मद्दवज्जव, मुत्ती तवसंजमे य बोधव्वे
।च सोय आकिं--चणं च बंभं च जइधम्मो ॥ ७८ ॥ (इति
।रतत्त्वम्. ६) पुव्वनिबद्धं कम्म, महातवेणं सरमि सलिल

નપ રદનિકા (નેણુ) એ શય્યાતરપિંડ છે (૭૩) પર
તૃણુ, ડગળ, છાર (રાખ), મલ્લક (શરાવળા)—શય્યા—સ
સ્તારક–પીઠ–લેપ વગેરે શય્યાતરપિંડ નથી ગણાતા તેમજ
પધિ (ઉપકરણ) સહિત શિષ્ય પણ શય્યાતર નથી (૭૪
(બાકીના સ્થિતકલ્પ પ્રકટ છે) પરિહાર વિશુદ્ધિ કલ્પ ચા
રિત્ર ધૃતિ, સંહનન, તપ, શ્રુત અને સત્ત્વવાન્ નવ મુનિઓ
હોય (૭૫) ઉપશમ શ્રેણિવાળો અથવા ક્ષપકશ્રેણીવાળો જ્યાં
લોભના અણુઓને વેદતો હોય, ત્યારે તેને સૂક્ષ્મ સંપરાય ચા
ત્રિ કહેવાય છે તે યથાખ્યાતથી કાંઇક ઉણું છે (૭૬) છ
દ્મસ્થ અથવા કેવળિનું અકષાયવાળું ચારિત્ર તે યથાખ્યાત જાણ
વું, તે ઉપશાતમોહ—ક્ષીણમોહ—સયોગી તથા અયોગ
ગુણસ્થાને અનુક્રમે હોય છે (૭૭) ક્ષાંતિ, માર્દવ, આર્જવ
મુક્તિ, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, આકિંચન્ય અને બ્રહ્મચર્ય
એ દશ પ્રકારનો યતિધર્મ છે (૭૮) (સંવરતત્વ કહ્યું,
હવે નિર્જરાતત્ત્વ કહે છે) સખત તડકાથી તળાવનું પાણી
શોષાય તેમ પૂર્વે બાંધેલા કર્મ જેનાથી નિર્જરે તે નિર્જરા

निज्जिज्जइ जेण जिए, बारसहा निज्जरा सा उ ॥ ७९ ॥ अणसणमूणोयरिया, वित्तीसंखेवणं रसच्चाओ । कायकिलेसो सलीणया उ बज्झो तवो होइ ॥ ८० ॥ पायच्छित्त विणओ, वेयावच्च तहेव सज्झाओ । झाणं उस्सग्गो वि य, अब्भितरओ तवो होइ ॥ ८१ ॥ (इति निर्जरातत्त्वम्. ७) जह तुप्पियस्स वधो, रएण पहसडियस्स होइ दढ । तह रागदोसजुत्तस्स, कम्मुणा होइ त चउहा । ८२ ॥ पुट्ठ बद्ध निधत्त, निकाइय चत्ति चउविहो बधो । पयइट्ठिइअणुभाग—प्पएसभेएहि वा चउहा ॥ ८३ ॥ (इति बन्धतत्त्वम्. ८) जह कचणोवलाण, अणाइसजोगसजुयाण पि । पबलग्गिलप्पओगा, अच्चत होइ हु विजोगो ॥ ८४ ॥ तह जियकम्माण पि हु, वरसुक्कझाणहुयवहवसेण । जो अच्चतविओगो, सो मुक्खो नवविहो सो उ ॥ ८५ ॥ सतपयपरूवणया, दव्वपमाण च खित्त फुसणा य । कालो य अतर भाग, भाव अप्पाबहु चे-

તે બાર પ્રકારની છે (૭૯) અનશન, ઉનોદરી, વૃત્તિસક્ષેપ, રસત્યાગ, કાયક્લેશ અને સલીનતા એ ૬ બાહ્યતપ છે (૮૦) પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, અને ઉત્સર્ગ એ ૬ અભ્યતર તપ છે (૮૧) (નિર્જરાતત્ત્વ કહ્યુ, ૭ હવે બધ તત્ત્વ કહે છે) જેમ રસ્તે ગખેલા તૂપ્પા (ઘીના કુડલા) ઉપર રજ વળગી મજબુત બધાય છે, તેમ રાગ દ્વેષયુક્ત જીવને કર્મનો બધ થાય છે, તે ચાર પ્રકારે છે (૮૨) સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ, નિધત્ત અને નિકાચિત એમ ચાર પ્રકારનો બધ છે, અથવા પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાગ અને પ્રદેશના ભેદે કરી ચાર પ્રકાર નો બધ છે (૮૩) (બધતત્ત્વ કહ્યુ, ૮ હવે મોક્ષતત્ત્વ કહે છે) જેમ અનાદિ સયોગથી સયુક્ત રહેલા કચન અને ઉપલનો પ્રબલ ઘણા પ્રયોગોથી અત્યત વિયોગ થાય છે તેમ જીવ અને કર્મોનો શુક્લધ્યાનરૂપ અગ્નિના યોગે કરીને અત્યન્ત વિયોગ થાય તે મોક્ષ, તે નવ પ્રકારે છે (૮૪-૮૫) સતપદપ્રરૂ

व ॥ ८६ ॥ सत सुद्धपयत्ता, विज्जत खकुसुम व न असत । मुक्खुत्ति पय तस्स उ, परूवणा मग्गणाईहिं ॥ ८७ ॥ नरगइपणिंदितसभव्व—सन्निअहक्खायखइयसमत्ते । मुक्खोणहारकेवल—दसणनाणे न सेसेसु ॥ ८८ ॥ दव्वपमाणे सिद्धाण, जीवदव्वाणि हुतणताणि । लोगस्स. असखसे, एगो सव्वे वि खित्तंमी ॥ ८९ ॥ फुसणा अहिया कालो, इगसिद्धमविक्ख साइओणतो । पडिवायाभावाओ, सिद्धाण अतर नत्थि ॥ ९० ॥ सव्वजियाणमणंते, भागे ते तेसि दसणं नाण । खइए भावे परिणा—मिये च पुण होइ जीवत्त ॥ ९१ ॥ थोवा नपुंससिद्धा, थीनरसिद्धा कमेण संखगुणा । इय मुक्खतत्तमेय—सखेवेण समक्खाय ॥ ९२ ॥ आहारे आ-

પણુ, દ્રવ્યપ્રમાણુ, ક્ષેત્ર, સ્પર્શના, કાળ, અતર, ભાગ અને અલ્પબહુત્વ એ નવ પ્રકાર છે (૮૬) મોક્ષ એ શુદ્ધ પદ છે, માટે તે વિદ્યમાન છે આકાશ કુસુમની માફક અવિદ્યમાન નથી, તેની માર્ગણાદિક દ્વારે પ્રરૂપણા કરી શકાય છે (૮૭) નરગતિ, પચેદ્રિય, ત્રસ, ભવ્ય, સજ્ઞિ, યથાખ્યાત, ક્ષાયિકસમ્યકૃત્વ, અનાહાર, કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનમા મોક્ષ છે, બીજી માર્ગણામા મોક્ષ નથી ૧ (૮૮) દ્રવ્ય પ્રમાણમા અનત જીવ દ્રવ્ય છે, ૨ ક્ષેત્ર પ્રમાણમા એક તથા સર્વે સિદ્ધ પણ લોકના અસખ્યાતમા ભાગમા રહેલા છે ૩ (૮૯) સ્પર્શના ક્ષેત્ર કરતા કઇંક અધિક છે, ૪ કાળ એક સિદ્ધની અપેક્ષાએ સાદી અનત છે, ૫ પ્રતિપાતનો અભાવ હોવાથી સિદ્ધોમા અતરદ્વાર નથી ૬ (૯૦) ભાગદ્વારમા સર્વ જીવના અનતમે ભાગે સિદ્ધ છે, ૭ ભાવદ્વારમા તેમનુ જ્ઞાનદર્શન ક્ષાયિક ભાવમા છે, અને જીવપણુ પરિણામિક ભાવમા છે ૮ (૯૧) અલ્પબહુત્વદ્વારમા સૌથી થોડા નપુસક સિદ્ધ છે, તેથી સખ્યાતગુણા સ્રી સિદ્ધ, અને તેથી સખ્યાતગુણા પુરૂષસિદ્ધ છે, ૯ એ રીતે સક્ષેપે મોક્ષતત્ત્વ કહી બતાવ્યું (૯૨) આધારમા

वेओ-वयारओ इत्य मुक्खसद्देण । वच्चति फुड सिद्धा, ते पुण पन्नरसविहा एव ॥ ९३ ॥ जिणसिद्ध अजिणसिद्धा, तित्यसिद्धा अतित्यसिद्धा य । तित्यमी वट्टमाणे, जे सिद्धा तित्यसिद्धा ते ॥ ९४ ॥ तित्थे अणवट्ठाणे, जाइसरणाइणा मुणियतत्ता । जे सिद्धपय पत्ता, अतित्यसिद्धा उ ते नेया ॥ ९५ ॥ सयमेव बुद्धसिद्धा, तहेव पत्तेयबुद्धसिद्धा य । पढमा दुविहा एगे, तित्थयरा तदियरा अवरे ॥ ९६ ॥ तित्थयरवज्जियाण, बोही उवही सुय च लिंग च । नेयाइ तेसि बोही, जाईसरणाइणा होइ ॥ ९७ ॥ मुहपत्ती रयहरण, कप्पतिग सत्तपायनिज्जोगो । इय बारसहा उवही, होइ सयबुद्धसाहूण ॥ ९८ ॥ हवइ इमेसि मुणीण, पुव्वाहीय सुय अहव नेय । जइ होइ देवया से, लिंग अप्पइ अह न गुरुणो ॥ ९९ ॥ जइ एगागो वि हु विहरण-क्खमो तारिसी व से इ-

આધેયના ઉપચારથી ઇહા મોક્ષ શબ્દે કરી સિદ્ધ જીવો જાણુવા તે ૫ન્દર પ્રકારે છે—(૯૩) જિનસિદ્ધ, ૧ અજિનસિદ્ધ, ૨ તીર્થસિદ્ધ, ૩ અતીર્થસિદ્ધ, ૪ ત્યા તીર્થ વર્તતા જે સિદ્ધ થયા તે તીર્થ સિધ જાણુવા ૩ (૯૪) તીર્થ પ્રવર્ત્યા અગાઉ જાતિ સ્મરણાદિકથી તત્ત્વ જાણીને જે સિદ્ધપદ પામ્યા, તે અતીર્થસિધ્ધ ૪ જાણુવા. (૯૫) પોતાની મેળે બિધ્ધ થાય, તે સ્વયબુધ્ધ ૫. તેમજ પ્રત્યેકબુધ્ધ સિધ્ધ ૬ કહેવાય છે સ્વયબુધ્ધ બે પ્રકારે છે, તીર્થંકર તથા બીજા. (૯૬) તીર્થંકર શિવાયના સ્વયબુધ્ધો ને બોધિ, ઉપધિ, શ્રુત અને લિંગ જાણુવાના છે—ત્યા તેમને બોધિ જાતિ સ્મરણાદિકથી થાય છે (૯૭) મુખવસ્ત્રિકા, રજોહરણ, ત્રણ કપ, સાત પાત્રોપકરણ એમ સ્વયબુધ્ધ સાધુઓને બાર પ્રકારની ઉપધિ હોય છે (૯૮) તેમને પૂર્વાધીત શ્રુત હોય અગર નહિ પણ હોય અને જો પૂર્વાધીતશ્રુત હોય, તો તેને લિંગદેવતા આપે છે, અને તે (પૂર્વાધીતશ્રુત) ન હોય તો ગુરૂ લિંગ આપે છે (૯૯) જો સ્વયબુધ્ધ એકલો વિચરવા સમ-

च्छा । ता कुणइ तहमन्नह, गच्छवासमणुसरइ नियमेण ॥ १०० ॥ पत्तेयबुद्धसाहूण, होइ वसहाइदसणा बोही । पुत्तियरयहरणेहिं, तेसि जहन्नो दुहा उवही ॥१०१॥ मुहपत्ती रयहरणं, तह सत्त य पत्ताइनिज्जोगो । उक्कोसोवि नवविहो, सुय पुणो पुव्वभवपढिय ॥ १०२ ॥ इक्कारस अगाइ, जहन्नओ होइ त तहुक्कोस । देसेण असपुन्नाइ, हुति पुव्वाइ दस तस्स ॥ १०३ ॥ लिंग तु देवया देइ, होइ कइयावि लिंगरहिओ वि । एगागि चिय विहरइ, नो गच्छइ गच्छवासे सो ॥ १०४ ॥ तह बुद्धबोहियसिद्धा, नपुसलिंगमि इत्थिलिंगमि । नरलिंगे तह सिद्धा, गिहअन्नसलिंगसिद्धा य ॥ १०५ ॥ तें इह एगगसिद्धा, इक्किका इकसमयसिद्धा जे

र्थ होय अगर तेवी तेनी ईच्छा होय, तो तेम करे छे, नहि तो नियमागच्छमा वास करे छे (१००) प्रत्येकबुध्ध साधुओने वृषभादिक जोवाथी बोधि थाय छे, अने तेमने जघन्यपणे मुखवस्त्रिका अने रजोहरण ए बे उपधि होय छे, अने उत्कृष्टपणे तेमने मुखवस्त्रिका, रजोहरण अने सात पात्रना उपकरण एम नव उपधि होय छे, अने तेने पूर्वभवपठितश्रुत आ प्रमाणे होय छे (१०१-१०२) जघन्यथी तेने अगीयार अग होय छे, अने उत्कृष्टपणे देशे उणा दशपूर्व होय छे (१०३) प्रत्येकबुध्धने लिग तो देवताज आपे छे, अथवा ते लिग र हित पण होय छे, अने ते एकाकीज विचरे छे, पण गच्छवासमा जता नथी (१०४) (आ रीते छ भेद थया, बाकीना भेद कहे छे) बुध्धबोधितसिध्ध, ७ नपुसकलिगसिध्ध, ८. स्रीलिगसिध्ध, ९ पुरुषलिंगसिध्ध, १० गृहिलिगसिध्ध, ११ अन्यलिगसिध्ध, १२ अने स्वलिगसिध्ध १३ तथा जे एक एक समये सिध्ध थाय छे, ते एक सिध्ध, १४ अने एक समये अनेक सिध्ध थाय, ते अनेक सिध्ध. १५ (एम सिद्धना प-दर भेद छे) (१०५-१०६) (मोक्षतत्त्व ९ कह्यु) हे जयति !

। इक्कसमए अणेगे, जे सिद्धा णेगसिद्धा ते ॥ १०६ ॥ (इति मोक्षतत्त्वम्. ९) एमाइ सुयवियारो, जयति । उल्लसिरजुत्तिपब्भारो । निचपि जस्स रचइ, सो मुचइ झत्ति कम्मेहिं ॥ १०७ ॥

॥ श्रीदेवेन्द्रसूरिविनिर्मितधर्मरत्नप्रकरणवृत्त्युद्धृतं ॥
नवतत्त्वप्रकरणं सपूर्णम् ॥

આ પ્રમાણે ઉલ્લસાયમાન યુક્તિના જોરવાળો નવતત્ત્વ વિગેરે શ્રુત વિચાર નિત્ય જેને રૂચે છે, તે કર્મોથી ઝટ મુક્ત થાય છે (૧૦૭)

॥ શ્રીદેવેન્દ્રસુરીય નવતત્ત્વ પ્રકરણ શબ્દાર્થ સમાપ્ત ॥

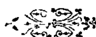
॥ इति श्रीउमास्वातिवाचक–देवगुप्तसूरि–अभयदेवसूरि–देवेन्द्रसूरि–जिनशेखरसूरिसन्दब्धगूर्जरभाषानुवादममलङ्कृत ॥

॥ नवतत्त्वप्रकरणपञ्चरत्नम् ॥

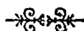
॥ नवतत्त्वसाहित्यसंग्रहस्य प्रथमो विभागः ॥

॥ नवतत्त्वपरिशिष्ट न अ आ क ख ग (१ २-३-४-८) ॥

॥ इति श्रीउमास्वातिवाचक–देवगुप्तसूरि–अभयदेवसूरि–देवेन्द्रसूरि–जिनशेखरसूरिसन्दब्ध-गूर्जरभाषानुवादसमलङ्कृत ॥

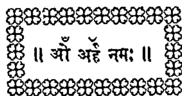

॥ नवतत्त्वप्रकरणपंचरत्नम् ॥

॥ नवतत्त्वसाहित्यसग्रहस्य प्रथमो विभाग ॥

॥नवतत्त्वपरिशिष्ट न, अ, आ, क, ख ग (१-२-३-४-५)॥

॥ नमस्तपोगच्छाधिपतिभ्यः श्रीविजयनेमिसूरीशेभ्यः ॥

प्राचीनावचूर्णि-साधुरत्नसूरिप्रणीतावचूर्णि-देवेन्द्रसूरिवि-
निर्मितवृत्ति-बृहन्नवतत्त्वप्रक्षेपगाथातदवचूर्णिविभूषित

॥ परिशिष्ट न घ, ङ च छ ज (६ थी १०) ॥

जीवाऽजीवा पुन्नं, पावासवसंवरो अ निज्जरणा ॥
बंधो मुक्खो अ तहा, नव तत्ता हुंति नायव्वा ॥ १ ॥

(प्रा०अ०) वीरं विश्वेश्वरं नत्वा, नवतत्त्वावचूर्णिकाम् ॥
वक्ष्ये स्वान्योपकाराय, शास्त्रान्तरविलोकनात् ॥ १ ॥

तत्राद्यगाथामाह—'जीवा०' जीवश्चिद्वान्, अजीवो निश्चेतनः, पुण्यं शुभप्रकृतिरूपं, विपरीतं पापं, आश्रवत्यागच्छति कर्मानेनेत्याश्रव इन्द्रियादिः, तन्निरोधः संवरः, निर्ज्जरा विपाकात्तपसा वा परिशाटः, बन्धो जीवकर्मणोरत्यन्ताश्लेषः, मोक्षः सर्वकर्ममुक्तस्यात्मनः स्थितिः । चशब्दः समुच्चयार्थे एतान्येव नवतत्त्वानि तथ्यं

सिद्धान्तोक्तप्रकारेण ज्ञयानि, न तु कुतीर्थिककल्पितानि । कुत्रापि पुण्यपापयोर्बन्धेऽन्तर्भावात् सप्तैव तत्त्वान्युक्तानि । नवानामेव त स्वाना भेदानाह –

(सू०) श्रीवर्द्धमानजिनपति–पादारविन्दद्वय नमस्कृत्य ॥
नवतत्त्वाख्यप्रकरण–वृत्ति सङ्क्षेपतो वक्ष्ये ॥ १ ॥

इह हि श्रीमज्जिनशासने सम्यग्दर्शनविशुद्धिर्नवतत्त्वावबोधात्सम्पद्यते । अत' सकलागमरहस्यरूप प्राक्तनसूरिविरचित नवतत्त्वप्रकरण विव्रियते। कानि तानि नवतत्त्वानीति, तत्प्रतिपादिका गाथामाह (जीवेत्यादि)

जीवति प्राणिति पञ्चेन्द्रियमनोवाक्कायवलोच्छ्वासनिःश्वासायुरूपैर्दशभि प्राणैरिति जीवा १, तद्विपरीतोऽजीवः २, पुनाति पवित्रीकरोति प्राणिना पापपङ्कादिति पुण्यम् ३, अपगता निरस्ता सुखानां प्राप्तिर्यत्र तत्पापम् ४, आश्रवति इन्द्रियादिद्वारेण पापकर्म्मादिस्त इत्याश्रवः ५, संवृणोत्याच्छादयति आश्रवद्वाराणीति संवर ६, निर्ज्जरयति सर्वथोच्छेदयति अष्टकर्म्माणीति निर्ज्जरणा ७, मिथ्यादर्शनाविरतिकषाययोगै शुभाशुभ कर्म बध्नातीति बन्ध ८, मोक्षयति मोचयति बन्धोदयोदीरणासत्तागतेभ्योऽष्टकर्म्मभ्यो जीवमिति मोक्ष' ९ । इति नवतत्त्वानि ज्ञातव्यानि विचारचतुरै, ज्ञातव्यानि बोद्धव्यानि प्राकृतत्वात्र नपुंसकत्वमिति गाथार्थ' ॥

(सा०अ०) जयतिश्रीमहावीर, श्रेय श्रीश्रेणिसश्रयः ।
सम्यग् जीवादितत्त्वाना-मवबोधनिबन्धनम् ॥ १ ॥

नवतत्त्वस्य परिमितपरिमाणस्य प्रभूततरार्थस्य अतीवगभीरार्थस्य मुग्धजनावबोधाय विचार किंचिदुच्यते । तथाहि जीवेति-पदानि नवानां तत्त्वाना नामान्युक्तानि । तथाहि । जीवतत्त्व १ अजीवतत्त्व २ पुण्यतत्त्व ३ पापतत्त्व ४ आश्रवतत्त्व ५ संवरतत्त्व ६

निर्जरातत्त्व ७ बधतत्त्व ८ मोक्षतत्त्व ९। तत्त्वमिति कोर्थ ? सतत्त्व स्वरूपमिति यावत्। तत्र प्रथम जीवतत्त्व। जीव कीदृग्?, उच्यते। जीवति दशविधान् प्राणान् धारयतीति जीव। दशविधप्राणाश्च कीदृशा ?। ' पचेन्द्रियाणि त्रिविधं बल च उच्छ्वासनि श्वासमथान्यदायु। प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्ता-स्तेषा वियोजीकरण तु हिंसा ॥ १ ॥" एवविधदशप्राणधारको जीव, तस्य स्वरूप यद्विचार्यते तज्जीवतत्त्वम्। द्वितीय अजीवतत्त्व जीवादन्योऽजीव प्राणचेतनाभ्या रहित इतिभाव, तस्य तत्त्व स्वरूप यत्तदजीवतत्त्वम्। तृतीयं पुण्यतत्त्व, पुण्य कीदृश?, यत् शुभप्रकृत्यात्मक कर्म जीवाना सौख्य ददाति तत्पुण्य, तस्य तत्त्व पुण्यतत्त्वम्। चतुर्थ पापतत्त्व, पाप किमुच्यते यद् अशुभप्रकृत्यात्मक कर्म जीवाना दु ख ददाति तत्पाप, तस्य तत्त्व पापतत्त्वम्। पचम आश्रवतत्त्व, आश्रवति आगच्छति यस्मात्पापानि कर्माणि जीवेषु स आश्रव, तस्य तत्त्व स्वरूप आश्रवतत्त्वम्। षष्ठ सवरतत्त्व, सव्रियते निवार्यते समागच्छन्ति कर्माणि यस्मात् स सवर तस्य तत्त्वस्वरूप सवरतत्त्वम्। सप्तम निर्जरातत्त्व, नितरा अतिशयेन जीर्यते क्षीयते कर्माणि यया सा निर्जरा द्वादशधा तपोरूपा, तस्यास्तत्त्व स्वरूप निर्जरातत्त्वम्। अष्टम बधतत्त्वं, बध्यन्ते जीवेन सह सबद्धानि कर्माणि क्रियते येन स बन्ध, तस्य तत्त्व स्वरूप बधतत्त्वम्। नवम मोक्षतत्त्व, सकलकर्मणा सर्वथा क्षयलक्षणो मोक्ष, तस्य तत्त्व स्वरूप मोक्षतत्त्वम्। चशब्द पदार्थे। एतान्येव नव तत्त्वानि, तथा सिद्धान्तोक्तप्रकारेण, ज्ञेयानि, न तु कुतीर्थिककल्पितानि। कुत्रापि पुण्यपापयोर्बंधे अतर्भावात् सप्तैव तत्त्वानि उक्तानि। एव नवाना तत्त्वाना नामान्युक्तानि। इत्येकगाथा व्याख्याता ॥१॥

चउदस चउदस बाया-लीसा बासीय हुति बायाला।
सत्तावन्न बारस, चउ नव भेआ कमेणेसिं ॥ २ ॥

(प्रा० अ०) 'चउ०' जीवाश्चतुर्दश भेदा, अजीवा १४ भेदा, पुण्य ४२ भेद, पाप ८२ भेद, आश्रव ४२ भेद, सवर ५७ भेद, निर्ज्जरा १२ भेदा, बन्धो ४ भेद मोक्ष ९ भेद। एव २७६ भेदा। जीवभेदानाह—

(वृ०) जीवश्चतुर्दशभेदभिन्न १४, अजीवश्चतुर्दशधा १४, पुण्य द्विचत्वारिंशद्भेद ४२, पाप द्व्यशीतिभेद ८२, आश्रवो द्विचत्वारिंशद्भेद. ४२, संवर सप्तपञ्चाशद्भेद. ५७, निर्जरा द्वादशभेदा १२, बन्धश्चतुर्धा ४ मोक्षो नवभेद ९, एवमेपा नवतत्त्वाना भेदा भवन्ति ॥ अथ जीवभेदश्चतुर्दशधा प्ररूपयन्नाह–

(सा० अ०) अथ नवतत्त्वाना भेदसंख्या कथयति, 'चउदति'— एतेषा नवाना तत्त्वाना क्रमेण एते भेदा ज्ञातव्या । यथा-चतुर्दश भेदा जीवाना। चतुर्दश भेदा अजीवाना। द्विचत्वारिंशद्भेदा पुण्य प्रकृतीना। द्व्यशीतिभेदा पापप्रकृतीनाम। द्विचत्वारिंशद् भेदा आश्रवद्वाराणा। सप्तपञ्चाशद्भेदा संवरस्य। द्वादशभेदा निर्जराया। चत्वारो भेदा बंधस्य। नवभेदा मोक्षस्य ॥ एव नवाना तत्त्वानां भेदसंख्या निगद्य अथैतेषां भेदाना क्रमेण विवरण वक्ति—

[एगविह दुविह तिविहा, चउविहा पंचछविहा जीवा।
चेयण तस इयरहिं, वेय गइ करण काएहिं ॥ १ ॥] ॥ ३ ॥

एगिंदिअसुहुमिअरा, सन्निअरपणिंदिया य सबितिचउ।
अपज्जत्ता पज्जत्ता, कमेण चउदस जिअट्ठाणा ॥ ३ ॥ ४ ॥

(सा० अ०) एगिं०' एकेन्द्रिया सूक्ष्मेतरा सूक्ष्मनामकर्मोदयात् सूक्ष्मा सकललोकव्यापिनो निरतिशयिनामदृश्या, इतरे बादरकर्मोदयाद्बादरा प्रतिनियतस्थानवर्तिन । तथा संज्ञिनो मनोविज्ञानवन्त, इतरेऽसंज्ञिन पञ्चेन्द्रिया, सद्वित्रिचतुरिन्द्रिया मता। ते सर्वापि पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च। एव क्रमेण जीवनियामस्थानानि भवन्ति । पर्याप्तयस्तु आहार१सरीरि२इंदिय३,पज्जत्ती आणपाण४ भासमणे ६। चउ १ पंच २ पंच ३ छप्पिअ ४,इग १ विगला २ ऽसन्नि ३ सन्नीण ४ ॥ ४ ॥ अजीवभेदानाह—

(वृ०) तत्र तावदेकविधा जीवाश्चैतन्यलक्षणत्वात्, द्विविधा जीवा ससारिणोऽससारिणो मुक्ताश्च, त्रिविधा जीवा पुंस्त्रीनपुंसकभेदा:, चतुर्द्धा जीवा सुरनरतिर्यग्नैरयिकभेदात्, पञ्चविधा

जीवा उच्यन्ते एकद्वित्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियभेदात्, षड्विधा जीवाः पृथ्व्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रसभेदात्, सप्तविधा जीवाः कथ ? 'एगिंदियत्ति' एकेन्द्रियाः सूक्ष्मबादरभेदा द्विधा, तत्र सूक्ष्माश्चर्मचक्षुरगोचराः केवलिदृष्टाश्चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकव्यापिनः पृथ्व्यप्तेजोवायुसाधारणवनस्पतिरूपाः, इतरे बादरा अर्वाग्दृग्गोचरीभूताः स्थूलपृथ्व्यप्तेजो वायुप्रत्येकवनस्पतिरूपाः केवलस्पर्शनेन्द्रियभाजः। "सन्नियरत्ति" सञ्ज्ञिनः पञ्चेन्द्रिया इतरेऽसञ्ज्ञिनः। तत्र सञ्ज्ञिनः समनस्काः मनोव्यापारवन्तः सुरनरतिर्यङ्नैरयिकाः, असञ्ज्ञिनो मनोव्यापारविकलाः पञ्चेन्द्रियाः सम्मूर्च्छजमनुष्याश्च, ते चैतेष्वेव गर्भजमनुष्योच्चारादिस्थानेषूत्पद्यन्ते नान्यत्र, यदुक्त श्रीप्रज्ञापनायाम्–'कहिं ण भंते सम्मुच्छिममणुस्सा उववज्जंति, गोयमा ! अतो मणुस्सखित्ते पणयालीसाए जोयणसयसहस्से । अड्ढाइज्जेसु दीवसमुद्देसु पन्नरससु कम्मभूमीसु तीसाए अकम्मभूमीसु छप्पन्नाए अंतरदीवेसु गब्भवक्कंतियमणुस्साण चेव उच्चारेसु वा पासवणेसु वा खेलेसु वा सिंघाणेसु वा वंतेसु वा पित्तेसु वा सुक्केसु वा सोणिएसु वा सुक्कपुग्गलपरिसाडिएसु वा विगयकलेवरेसु वा थीपुरिससंजोएसु वा गामनिद्धमणेसु वा नगरनिद्धमणेसु वा सव्वेसु चेव असुइट्ठाणेसु वा इत्थ णं सम्मुच्छिममणुस्सा समुच्छंति अंगुलअसंखिज्जभागमित्ताए ओगाहणाए, असन्नी अन्नाणी मिच्छादिट्ठी सव्वाहिं पज्जत्तीहिं अप्पज्जत्तगा अंतोमुहुत्ताउया चेव कालं करंति। विशेषणमाह–'सबितिचउ' इति, शङ्खसिप्राकृमिजलूकादयः स्पर्शनरसनाभ्यां युक्तत्वाद्द्वीन्द्रियाः। पिपीलिकामर्कोटकयूकालिक्षाद्याः स्पर्शनरसनघ्राणयुक्तत्वात्त्रीन्द्रियाः। मशकभ्रमरमक्षिकादयः स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुर्युक्तत्वाच्चतुरिन्द्रियाः। एतैः सह वर्त्तन्ते इति सद्वित्रिचतुरिन्द्रियाः। एते एवं सप्त अपर्याप्तपर्याप्तक्रमेण चतुर्दशधा भवन्ति। तथाहि–सूक्ष्मापर्याप्तैकेन्द्रियः१ सूक्ष्मपर्याप्तैकेन्द्रियः२ बादरापर्याप्तैकेन्द्रियः३ बादरपर्याप्तैकेन्द्रियः४ अपर्या

प्तद्वीन्द्रिय ५ पर्याप्तद्वीन्द्रिय· ६ अपर्याप्तत्रीन्द्रियः ७ पर्याप्तत्री
अपर्याप्तचतुरिन्द्रिय ९ पर्याप्तचतुरिन्द्रिय १० अपर्याप्तासञ्ज्ञिप
११ पर्याप्तासञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रिय १२ अपर्याप्तसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रिय, १३
ज्ञिपञ्चेन्द्रिय' १४, एव चतुर्दश जीवस्थानानि स्यु , पर्याप्तपर्या
'आहारसरीरिंदिय-पज्जत्ती आणपाणभासमणे। चउपचपच
इगविगलासन्निसन्नीण ॥ १ ॥' कथमेतासां सम्भव ? उच्य
जीवा एक भव त्यक्त्वा भवान्तर गत्वा यथायोग्यमाहारादि
गृह्णाति, तासु सर्वासु गृहीतासु जीवाना पर्याप्तत्व, तदसम
पर्याप्तत्वमिति गाथार्थ ॥ जीवतत्त्वमुक्तम् । द्वितीयमजीवतत्त्व

(सा० अ०) 'एगविहेति' इह अत्र जिनशासने जीवा ए
द्विविधा , त्रिविधा , चतुर्विधा पञ्चविधा षड्विधाश्च भवन्ति
मित्याह-चेयणत्ताइ-तत्रैकधा यदा विचार्यन्ते तदा चेतना
क्षित । चेतनाज्ञान चैतन्यमिति यावत्। तेन युता इत्यर्थ , ई
सर्वजीवेष्वेकरूपत्वात् १ ॥ द्विधा प्ररूप्यन्ते तदा त्रसेतरभेद
सा द्वीन्द्रियादय , त्रसेभ्य इतरेऽन्ये स्थावरा पृथ्व्यादय २
चिन्त्य ते तदा वेदत स्त्रीपुम्पुनपुंसकवेदभेदात् ३ ॥ चतुर्धा चिन्
दामरनरतिर्यग्नरकगतिभेदेन ४ ॥ पञ्चधा चिन्त्यन्ते तदा कर
र्शनादीन्द्रियै ५ ॥ षड्विधाश्चिन्त्यन्ते तदा कायै पृथिव्या
दिभि षड्भेदै ६ ॥ इति जीवाना षड्विधत्व दर्शितम्
जीवाना भेदानभिधायाथ प्रकारान्तरेण भेदसङ्ख्यामाह 'एगि
अत्र जिनशासने चतुर्दश जीवग्रामा ,चतुर्दश जीवस्थानानि
नि । यथा—एकेन्द्रिया एक शरीरलक्षण इन्द्रिय येषा ते ए
। ते च द्विधा सूक्ष्मा बादराश्च। तत्र सूक्ष्मा सर्वलोक
चर्मचक्षुषामदृश्या । प्रतिनियतस्थानवर्तिनो बादरा
श्या । ते च द्वयेऽपि पृथिवीकाय अप्काय-तेजःकाय-वा
वनस्पतिकायरूपा । तथा द्वीन्द्रिया द्वे शरीररसनालक्षणे
येषां ते द्वीन्द्रिया । शंख—कपर्दक—गण्डोल—जलूका—
पूतरक प्रमुखा । तथा त्रीन्द्रिया त्रीणि शरीररसनाघ्राणल
इन्द्रियाणि येषा ते त्रीन्द्रिया । पिपीलिका—यूका—मत्कुण

का—मत्कोटक-गर्दभक—गोकीटक-धान्यकीटक-कुंथुकप्रमुखा -ज्ञातव्या । तथा चतुरिंद्रिया चत्वारि शरीररसनाघ्राणचक्षुर्लक्षणानि इंद्रियाणि येषां ते चतुरिंद्रिया । मक्षिका—भ्रमर—दंश—मशक—कंसारिका—शलभ—प तंग-वृश्चिकप्रमुखा ज्ञातव्या । तथा पचेंद्रिया पंच शरीर-रसना-घ्राण-चक्षु-कर्णलक्षणानि इंद्रियाणि येषां ते पचेंद्रिया । ते च द्विधा संज्ञिन असंज्ञिनश्च । तत्र असंज्ञिन संमूर्छिमा खंजन-दर्दुर-मत्स्य-सर्पप्रमुखा वातपित्तश्लेष्मशुक्रमूत्ररुधिरादिप्रभवा अनघा मनोरहिता ज्ञेया । संज्ञिन पुनर्गर्भजा ते च तिर्यंच जलचरा खेचरा स्थलचरास्तथा मनुष्या देवा नारका सर्वेऽप्येते संज्ञिनो मन सयुक्ता । एवं एकेंद्रिया द्विभेदा , द्वींद्रिया , त्रींद्रिया , चतुरिंद्रिया , पचेंद्रिया द्विभेदा , इत्येते सप्तभेदा जीवा सर्वेऽपि पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च भवन्ति । ततश्चतुर्दशभेदा जीवा सजाता । तत्र पर्याप्तास्ते कथ्यन्ते ये स्वकीयपर्याप्तिभि सर्वाभि संपूर्णा भवति । पर्याप्तय पुन षट् भवति । यथा-आहारपर्याप्ति १, शरीरपर्याप्ति २, इंद्रियपर्याप्ति ३, उच्छ्वासनि श्वासपर्याप्ति ४, भाषापर्याप्ति ५, मन पर्याप्ति ६ । पर्याप्तिशब्देन शक्तिरुच्यते । तत्र एकेंद्रियाणां आहार—शरीर—इंद्रिय-उच्छ्वासनि श्वासलक्षणाश्चतस्र पर्याप्तयो भवंति । द्वींद्रियत्रींद्रियचतुरिंद्रियाणां आहारशरीरेंद्रियोच्छ्वासनि श्वासभाषालक्षणा पंच पर्याप्तय स्यु । असंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां मनोरहिता पूर्वोक्ता पंचपर्याप्तय स्यु । संज्ञिपचेंद्रियाणां पुन आहार शरीर इंद्रिय उच्छ्वासनि श्वास—भाषा—मनोलक्षणा षट्पर्याप्तय स्यु । एवं येषां जीवानां यावन्मात्र पर्याप्तयो भवंति ते जीवास्तावन्मात्राभि सर्वाभि पर्याप्तिभि संपूर्णा पर्याप्ता कथ्यंते । तद्विपरीता पुन अपर्याप्ता मन्तव्या । सूक्ष्मैकेंद्रियपर्याप्ता सूक्ष्मैकेंद्रियापर्याप्ता बादरैकेंद्रियपर्याप्ता बादरैकेंद्रियापर्याप्ता । एवं द्वित्रिचतुर्पचेंद्रियसंज्ञ्यसंज्ञिन पर्याप्तापर्याप्ता सर्वे जीवाश्चतुर्दशभेदा ज्ञातव्या । इति जीवतत्त्वं प्ररूपितम् ।

[नाणं च दंसणं चेव, चरित्तं च तवो तहा ।
वीरियं उवओगो य, एयं जीवस्स लक्खणं ॥ २ ॥] ५॥

[(अ०) ज्ञानदर्शनचारित्रतपोवीर्योपयोगलक्षणो जीव इति]

[आहारसरीरइंदिय, पज्जत्ती आणपाण भासमणे ।
चउ पंच पंच छप्पिय, इगविगला सन्निसन्नीण ॥३॥]६ ॥

[(अ०) पूर्वं व्याख्यातस्वरूपा]

[पणिंदियत्तिबलूसा-साऊदसपाण चऊ छ सग अट्ठ ।
इगदुति चउरिंदीण, असन्निसन्नीण नव दस य ॥४॥] ७ ॥

[(अ०)पञ्चेन्द्रियाणि स्पर्शनादीनि, त्रयो बला मनोबलप्रभृतय, उच्छ्वास, आयुश्चेति दश, प्राणा संसारिजीवलक्षणानि, तेषु च चत्वार षट् सप्ताष्ट क्रमश एकद्वित्रिचतुरिन्द्रियाणा असंज्ञिसंज्ञिनोर्नवदश च क्रमश, अय भाव एकेन्द्रियाणा स्पर्शनेन्द्रियकाय बलोच्छ्वासायूरूपाश्चत्वार प्राणा, द्वीन्द्रियाणा रसनेन्द्रियवचोबल सहिता षट् त्रीन्द्रियाणा घ्राणेन्द्रिययुता सप्त, चतुरिन्द्रियाणा चक्षुरिन्द्रियसमेता अष्टौ, असंज्ञिन पञ्चेन्द्रियतिरश्च श्रोत्रेन्द्रिया न्विता नव, क्वचिदसंज्ञिनि मनुष्येऽपि नवान्यत्र क्वचिदष्टावपि इच त सम्यगवसीयत लब्ध्यपर्याप्तकस्य असंज्ञिमनुष्यस्योच्छ्वासभाषानुपपत्ते, संज्ञिना च मनोयोगवता मनोऽन्संहिता दशेति] ॥

धम्माधम्मागासा, तियतियभेया तहेव अद्धा य ।
खधा देसपएसा, परमाणु अजीव चउदसहा ॥५॥ ८ ॥

(प्रा० अ०) धम्मा० धारयति गतिपरिणतान जीवपुद्गला न्तत्स्वभावत्व इति धर्म । अस्तय प्रदेशास्तेषा काय सङ्घाता ऽस्तिकाय, धर्मश्चासावस्तिकायश्च धर्मास्तिकाय, तद्विपरीतोऽधर्मास्तिकाय आकाशास्तिकाय प्रतीत, एते त्रयोऽपि त्रिभेदा । यथा धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायदेशो धर्मास्तिकायप्रदेश इति। सकलदेशप्रदेशानुगतसमानपरिणामवत् द्रव्य धर्मास्तिकाय । तस्यैव देशो बुद्धिकल्पिता द्व्यादिप्रदेशात्मको भागो धर्मास्तिकायदेश । तस्यैव प्रदेशा निर्विभागभागा धर्मास्तिकायप्रदेशा । ते चासख्येया लोकाकाशप्रमाणत्वात् तेषा, एव अधर्मास्तिकायाकाशास्ति

कायावपि, तदेवमेते नव भेदा । तथैव अद्धा च काल, म च काल एकविध एव वर्त्तमानसमयलक्षणोऽतीतानागतयोर्विनष्टानुत्पन्नत्वे-नाऽसत्त्वात् । पुद्गला ,चउद्देत्यग्रे वक्ष्यमाणमत्रापि सम्बध्यते । पुद्गलाश्चतुधा स्यु सहतिविशेषभाज पुद्गला स्कन्धा १, देशा स्कन्धभागा २, प्रदेशा स्कन्धानामेव सूक्ष्मतमभागा ३ । परमाणवो निरशा, स्कन्धरूपत्वात् परिणता स्कन्धा देशा प्रदेशा परमाणव, बहुवचन मवेषामानन्त्यख्यापनार्थम् । स्कन्धप्रतिबद्धा प्रदेशा स्कन्धारम्भका परमाणव इत्यनयोर्विशेष । एवमजीवाश्चतुर्दशधा मूलभेदे पुनरमी कति स्युरित्याह-॥ ४ ॥

(वृ०) धर्मास्तिकायः, अधर्मास्तिकायः, आकाशास्तिकायः, नित्याऽवस्थितैकद्रव्यारूपिणो निष्क्रिया लोकव्यापका' । असङ्ख्यातप्रदेशौ धर्माऽधर्मौ, अनन्तप्रदेशात्मक स्त्वाकाशमिति । प्रत्येक त्रित्रिभेदा भवन्ति । तथाहि- धर्मास्तिकायस्कन्धः १, धर्मास्तिकायदेशः २, धर्मास्तिकायप्रदेशः ३, अधर्मास्तिकायस्कन्धः ४, अधर्मास्तिकायदेशः ५, अधर्मास्तिकायप्रदेशः ६, आकाशास्तिकायस्कन्धः ७, आकाशास्तिकायदेशः ८, आकाशास्तिकायप्रदेशः ९, । तत्र लोकव्यापी स्कन्धः, तदेकदेशो देशः, तस्याप्येकतरो देशः प्रदेश इति त्रयाणामपि धर्मास्तिकायादीना नव भेदाः । तथैव अद्धा कालो वर्त्तनापरिणामक्रियापरापरत्वस्वरूपः । अयमेक एव स्कन्धादिरहितत्वात्, एव दश । चकारात् पुद्गलास्तिकाय. । सङ्ख्यातासङ्ख्यातानन्तप्रदेशमयः स्पर्शरसगन्धवर्णवान् शब्दबन्धसूक्ष्मस्थौल्यसस्थानभेदतम-छायातपोद्योतवाश्च स च स्कन्धदेशप्रदेशकेवलपरमाणुभेदाच्चतुर्द्धा । एव चतुर्दश । तत्र केवलपरमाणुरूपः द्व्यादिपरमाणुसयोगाभावात्, इत्यजीवश्चतुर्दश स्यादिति गाथार्थः । अजीवस्योत्तरभेदान् गाथार्द्धेनाह—

(सा० अ०) अजीवतत्त्वमाह । 'धम्माधम्मेति'—एते चतुर्दश भेदा अजीवाना । धर्मास्तिकाय अधर्मास्तिकाय आकाशास्तिकाय

यते त्रयोपि प्रत्येक त्रिधा। तथाहि। धर्मास्तिकायस्य स्कंध देश प्रदेश तथा अधर्मास्तिकायस्य त्रय तथा आकाशास्तिकायस्य त्रय। एवं नवभेदा अभूवन्। तत्र अस्तीनां प्रदेशाना काय समूह अस्तिकाय। तत्र स्कंध कीदृग्? उच्यते। चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके सकलोऽपि यो धर्माऽस्तिकाय स सर्वोऽपि स्कंध उच्यते। तस्य धर्मास्तिकायस्य क्रियन्मात्रो भागो देश उच्यते। तस्य धर्मास्तिकायस्य निर्विभागो भाग प्रदेश। एव अधर्मास्तिकायाकाशास्तिकाययोरपि स्कंध—देश-प्रदेशा ज्ञेया। तथाद्धा काल समयादिलक्षण स च दशमो भेद। तथा पुद्गलाना चत्वारो भेदा स्कंध—देश-प्रदेश—परमाणवश्च। तत्र द्व्यणुकादय क्रमेण एकादिवृद्धया अनन्ताणुकायमाना स्कंधा। तेषां कियन्मात्रा भागा देशा प्रोच्यते। तेषां निर्विभागा भागा पुन प्रदेशा उच्यते। परमाणव पुन परस्परमसबद्धा अतीवसूक्ष्मा स्कंधादिकारणरूपा निर्विभागा एव ज्ञातव्या। एव अजीवा चतुर्दशभेदा भवंति। अथैतेषां विशेषस्वरूप प्ररूपयति ॥

धम्माधम्मा पुग्गल, नह कालो पच हुति अजीवा।
चलणसहावो धम्मो, थिरसठाणो अहम्मो य॥ ॥९॥

(प्रा० अ०) 'धम्मा०' गाथापूर्वार्द्धं सुगमम्। नवर धम स्तिकायाद्या अजीवा एव जीवेन सह षड् द्रव्याणि। पुद्गल विना चत्वारो ऽमी अमूर्त्ता निष्क्रिय च पुद्गलास्तु रूपिण। रूप 'रूपस्पर्शादिसंनिवेशो मूर्त्तिरिति' वचनात्। तदेषामस्तीति रूपिण। तेषामेव रूपादिमत्वात्, रूपग्रहणे गन्धादीनामुपलक्षणं, तद्व्यतिरेकेण तस्याऽसम्भवात्। अनन्तानन्तपरमाणुप्रचयरूपा स्कन्धा मासचक्षुर्ग्राह्या स्तम्भकुम्भादय, तदग्राह्या अचित्तमहास्कन्धादय। धम धर्मौ चैकजीवप्रदेशप्रमितासङ्ख्येयप्रदेशौ लोकव्यापिनौ। आकाशमनन्तप्रदेशं लोकालोकव्यापि, पुद्गला पुनरनन्ता लोकवर्त्तिन एव। कालस्तु तत्वतो वर्तमानरूप एव। अतो न देशप्रदेशकल्पना। गाथापश्चार्द्धेन एषां लक्षण सूत्रकार एव व्याचष्टे। 'चल०' गतिलक्षणो धर्मास्तिकाय, स्थिरसंस्थानं पदार्थानामवस्थानं यस्मादसावधर्मास्तिकाय। अथ स्थितिलक्षण इत्यर्थ। एतौ हि मनुष्यादिप्रयत्नादप्रयत्नाद्वा पदार्थानां लोके गतिस्थितिहेतू, अलोके त्वेतयोरभावात्सेन्द्रदेवप्रयत्नेनापि

गतिस्थिती न स्यातामित्यनयो सामान्येनास्तित्वस्थापन, विशेषस्तु गन्धहस्त्यादिभ्यो ज्ञेय ॥

(टू०) व्याख्या–धर्मास्तिकायः अधर्मास्तिकायः पुद्गलास्तिकाय आकाशास्तिकाय कालः पञ्च पञ्चसङ्ख्या मूलपदार्था अजीवा भवन्ति । गाथापूर्वार्द्धार्थः । धर्माधर्मयोः किं लक्षणमिति गाथोत्तरार्द्धेनाह–'चलणसहावो धम्मो, थिरसठाणो अहम्मो य' व्याख्या-धर्म्मश्चलनस्वभावःगत्युपष्टम्भकत्वात्, तदभावादलोके पाकशासनमेरितमपि वज्रं केशाग्रमात्रमपि न पुरःप्रयाति । अधर्म्मश्च स्थिरसस्थानो निश्चलस्वभावः स्थित्युपष्टम्भकत्वात्, यतः पर्वतादीनां स्थैर्यं स तत्स्वभाव इति गाथार्थः । आकाशास्तिकायस्वरूपमाह–

(भा० अ०) धर्मास्तिकाय १ अधर्मास्तिकाय २ पुद्गलास्तिकाय ३ नभ आकाशास्तिकाय ४ काल समयादि ५ एतानि पञ्च द्रव्याण्यजीवा प्रोच्यन्ते, एव जीवद्रव्यमेव जिनशासने, षड द्रव्याणि कथ्यन्ते ६ ॥ अथ क्रमेण धर्मास्तिकायादीना लक्षणमाह चलणेत्यादि—चलनस्वभावो धर्मास्तिकाय, जीवाना पुद्गलाना च गमन कुर्वता यद् द्रव्य साहाय्य ददाति तद्धर्मास्तिकाय । यथा मत्स्यना जल तथा धर्मास्तिकाय इत्यर्थ । स्थिरसस्थान पुनरधर्मास्तिकाय, स्थिरसस्थान इति किमुच्यते ? यद्द्रव्य जीवपुद्गलाना स्थितिं कुर्वता सानिध्य ददाति स अधर्मास्तिकाय इति भाव । एतौ धर्माधर्मास्तिकायौ यत्र वर्तेते स लोकाकाशश्चतुर्दशरज्जुप्रमाण, तत परस्त्वलोकाकाश । एव धर्माधर्मास्तिकाययोर्विशेषस्वरूप प्ररूपित । अथाकाशपुद्गलयो स्वरूपमाह—

अवगाहो आगास, पुग्गलजीवाण पुग्गला चउहा ।
खधा देसपएसा, परमाणू चेव नायव्वा ॥ ६ ॥ १० ॥

(भा० अ०) अवगाहोऽवकाश, पुद्गलाना जीवाना च यत्र तदाकाश, कालपुद्गलयोश्चात्र सुज्ञानत्वालक्षण नोक्त, तच्चेदम्-शीतातपवर्षादिनैयत्यहेतु काल, वर्णगन्धरसस्पर्शशब्दान्धकारादिलक्षणा श्चपुद्गला । ते चतुर्द्धा, स्कन्धा देशा प्रदेशा परमाणवश्च ज्ञातव्या । ननु स्कन्धभेदा ? प्रागेवोक्ता, सत्य, किन्तु न तत्र पुद्गलभेदत्वेनेति ॥

(वृ०)—'अवगाहो आगास', कोऽर्थः, यत्र यत्र गच्छतो गमन भवति, तत्र तत्राकाश, यथा कुड्यादौ कीलकप्रवेश, 'पुग्गल'त्ति पूरणगलनधर्माण, पुद्गला, ते च पुद्गलजातीनामर्था नित्या जीवाश्रितपुद्गलाना पुद्गला' शरीरवाङ्मन'प्राणापानरूपाः सुखदुःख जीवितमरणोपग्रहाश्चतुर्द्धा ज्ञातव्या । कथ ? स्कन्धदेशप्रदेशपरमाणुरूपा इति गाथार्थ ॥ सम्प्रति अद्धास्वरूपमाह—

(सा० अ०) अवगाहो-इति जीवपुद्गलाना अवकाश जीवाना पुद्गलाना च यद् अवकाश ददाति तत् आकाश तत् आकाशद्रव्यमिति भाव । पुद्गलाश्चतुर्विधा स्कध—देश—प्रदेश परमाणुभेदैर्ज्ञातव्या । स्कधादीना स्वरूप पूर्वमेवात्त ज्ञातव्यम् ॥७॥ अथ काल स्वरूपमाह ॥

[सद्दधयार उज्जोय, पभाछायातवेइय ।
वण्णगधरसाफासा, पुग्गलाण तु लक्खण ॥०॥]॥१२॥

[(अ०) शब्दान्धकारोद्योतप्रभाछायातपवर्णगन्धरसस्पर्शा एत पुद्गलपरिणामा पुद्गललक्षण चेति भाव ॥]

समयावली मुहुत्ता, दीहा पक्खा य माससरिसा य ।
भणिओ पलिया सागर,उस्सप्पिणी सप्पिणीकालो॥७॥१२॥

(सा० अ०)—समय' समय सर्वसूक्ष्म काल श्रुतोक्तपट्टशाटिकापाटनदृष्टान्ताज्ज्ञेय , असङ्ख्यातै समयैरेकावलिका, ताभि २५६ आवलिकाभि क्षुल्लकभवग्रहण निगोदजीवा पूरयन्ति । मुहूर्ता घटिकाद्वयम्प , 'पगा कोडी सत्तसट्ठिलक्खा सत्तहत्तरीसहस्सा य । दो अ सया सोलहिआ, आवलियाण मुहुत्तम्मि ॥ १ ॥' दिवसादय प्रसिद्धा । अथ द्विचत्वारिंशत्पुण्यभेदानाह—

(वृ०) समय परमनिकृष्ट' काल , तत कालान्तर सूक्ष्म नास्ति, निर्विभागत्वात् । असङ्ख्यातै समयैरावलिका, षट्पञ्चाशदधिकद्विशत्या आवलिकानामेक क्षुल्लकभव , षट्त्रिंशदधिकपञ्चशतपञ्चषष्टिसहस्रक्षुल्लकभवैरेक मुहूर्त घटिकाद्वयप्रमाण, त्रिंशद्भिर्मुहूर्तैर्दिवस , पञ्चदशभिर्दिवसै पक्ष , द्वाभ्या पक्षाभ्या मास , द्वादशभिर्मासैर्वर्ष', अनेन क्रमेण शीर्षप्रहेलिकायावत् सङ्ख्यात' काल , तत परम-

सङ्ख्यातः कालः पल्योपमादिकः, तद्वक्तव्यता चैव- आयामदीर्घौ डत्वेन योजनप्रमाणः कूपः क्रियते, ततः सोऽनुक्रमेण सप्तदिनजात- युगल्किकेशनिर्विभागखण्डैः सनिचित भ्रियते, ततो वर्षशतैर्वर्षशतै- रेकैक केशाग्रमुद्धियते। यावता सर्वथा शुषिरीभवति, एवमेक पल्योपमं स्यात्, दशकोटाकोटिपल्योपमैरेक सागरोपम, दशकोटाकोटिसाग- रोपमैरेका उत्सर्प्पिणी, तावन्मात्रावसर्प्पिणी, एव रूपः कालो भणितः तीर्थकरैरिति एतदर्थप्ररूपिका बृहत्सङ्ग्रहणिगाथाश्चेता'—

"ज जोयण विच्छिन्न, त तिउण परिरएण सविसेस।
तावइय उव्विद्ध, पल्ल पलिओवम नाम ॥ १ ॥
एगाहिय वेहिय तेहियाण, उक्कोस सत्तरत्ताण।
सम्मत्त सनिचिय, भरिय त वालकोडीण ॥ २ ॥
वाससए वाससए, इक्किक्के अवहियमि सुहुममि।
सुहुम अद्धापलिय, हवति वासा असखिज्जा ॥ ३ ॥
एएसिं पल्लाण, कोडाकोडी हविज्ज दसगुणया।
त सागरोवमस्सवि, परिमाण हवइ एगस्स ॥ ४ ॥
दस सागरोवमाण, पुना उ हुति कोडाकोडिउ।
उस्सप्पिणोइ माण, त चेवुस्सप्पिणीए वि ॥ ५ ॥"

इति गाथार्थः॥ अद्धास्वरूपमुक्त, अथपुण्यतत्त्वस्य प्रकृतीर्गाथा- युगेनाह—

(सा० अ०) समयावलीति—समयोऽत्यतसूक्ष्मकाल । आव लिका असङ्ख्यातसमयप्रमाणा। निगोदजीवाना एकश्वासोच्छ्वासमध्ये महद्दशायारान् यावन्मरण अष्टादशसङ्ख्यातिरपि भवति, तेषा आयु (२-६) आवलिका मान, मुहूर्त्त घटीद्वयप्रमाण। दिनमोऽहोरात्ररूप त्रिशन्मुहूर्त्तप्रमाण । पक्ष पञ्चदशाहोरात्ररूप । मास पक्षद्वयप्र- माण । वर्ष द्वादशमासप्रमाण । पल्योपम कूपदृष्टान्तेन प्रसिद्धम् सागरोपम दशकोटाकोटीपल्योपमप्रमाणम्। उत्सर्पिणी दशकोटाको टीसागरोपमप्रमाणा । उत्सर्पिणीप्रमाणैवावसर्पिणी । एषसर्वोऽपि काल सूर्यगतिक्रियापरिच्छिन्नो ज्ञातव्य । एव अजीवतत्त्वस्य चतुर्दशभेदा प्रोक्ता ॥ इत्यजीवतत्त्वम् ॥ अथ पुण्यतत्त्व द्विचत्वारिंशद्भेद विवृणोति ॥

[एगाकोडी सगसट्ठिलक्खा, सत्तत्तरी सहस्सा य।
दोयसया सोलहिया, आवलिआ इगमुहुत्तंमि ॥६॥]॥१३॥

[(अ०) पूर्ववर्णितस्वरूपा आवल्य एकमुहूर्त एक कोटी सप्त षष्टिर्लक्षा सप्तसप्तति सहस्रा द्वेशते षोडशाधिक १६७७७२१६ इति सङ्ख्याया ॥]

[तिन्निसहस्सा सत्तय सयाणि, तिहुत्तर च उस्सासा।
एग(स)मुहुत्तो भणिओ, सव्वेहिं अणंतनाणीहिं॥७॥]॥१४॥

[(अ०) त्रय सहस्रा सप्त च शतानि त्रिसप्तत्युत्तराणि च उच्छ्वासा इति सामान्यत उक्तावपि उच्छ्वासनिःश्वासा इति वाच्य वक्ष्यमाणवच सामर्थ्यात् । एक (ए) मुहूर्त्त कालविशेष भणित सर्वैरनन्तज्ञानिभि सर्वज्ञैरित्यर्थ । उक्त चागमे "हिट्ठस्स अ णवगल्लस्स, निरुवकिट्ठस्स जतुणो। एगे उसासनीसासे, एस पाणुत्ति वुच्चइ ॥ १ ॥ सत्तपाणूणि से थोवे, सत्तथोवाणि से लवे । लवाण सत्तत्तरीए एस मुहुत्ते वियाहिए ॥ २ ॥' इति ॥]

[परिणामि जीवमुत्त, सपएसा एग खित्तकिरियाय ।
णिच्च कारणकत्ता, सव्वगयमियरेहिं अपवेसे ॥८॥]॥१५॥

[(अ०) तदेव जीवताजीवतत्त्वनिरूपणेन षड् द्रव्याणि प्रख्यापितानि, तत्र षट्सु द्रव्येषु किं किं द्रव्य परिणामि यादि पर्याययुगिति प्ररूपणायाह—परिणमन परिणाम स च "परिणामो ह्यर्थान्तर-गमन न च सर्वथा विनाश । न च सर्वथा व्यवस्थान, परिणामस्तद्विदामिष्ट ' ॥ १ ॥ इत्येवलक्षण पर्यायान्तरप्राप्तिरिति तात्पर्य, सोऽस्यास्तीति परिणामी, परिणामिनौ च जीवपुद्गलौ स्वभावत एव, नान्ये, अन्येषा धर्मास्तिकायादीना औपाधिके परिणामित्वे सत्यपि न तदिह ग्राह्य स्वभावत सदैवैकरूपत्वात्, चैतन्यवान् जीव स च जीव एव, मूर्तोरूपादिसन्निवेशस्तदस्यास्तीति मूर्त तच्च पुद्गलद्रव्यमेव, निरंशा विभागा प्रदेशास्तै सह वर्त्तते ये च ते सप्रदेशास्ते च धर्माधर्माकाशजीवपुद्गलाख्या पञ्च, सप्रदेशत्वादेवास्तिकाया अपि त एव पञ्च, अस्तीना प्रदे

शाः कायः समूहः अस्तिकाय इति व्युत्पत्तेः, धर्माधर्माकाशद्रव्याण्येवैकानि । अवगाहदानसामर्थ्यादाधाररूपं क्षेत्रमाकाशमेव, जीवपुद्गलौ विस्रसाप्रयोगाभ्यां क्रियावन्तौ, धर्माधर्माकाशकाला नित्यद्रव्याणि शाश्वतस्वरूपाणि, पुद्गलजीवौ तु परिणामित्वादेवानित्यौ, धर्माधर्माकाशकालपुद्गला गतिस्थित्यवगाहवर्तनाशरीरवाङ्मनःप्राणापानादिजीवकार्यहेतव इति पञ्च कारणद्रव्याणि । पुण्यपापबन्धमोक्षादिकर्तृत्वं जीवस्येति कर्ता जीव एव । लोकालोकव्यापित्वरूपं सर्वगतत्वमाकाशस्यैव लोकाकाशव्यापित्वापेक्षया तु धर्माधर्मयोरचित्तमहास्कन्धावस्थायां पुद्गलस्य केवलिसमुद्घातावस्थायां जीवस्यापि । कालद्रव्यं तु मनुष्यक्षेत्रापेक्षया सर्वव्यापि न तु बहिः । सर्वद्रव्याणामेकस्मिन् क्षेत्रेऽन्योन्यप्रवेशवत्त्वेऽपि स्वस्वरूपापरित्यागादप्रवेशत्वम् ॥]'

[दुण्णि य एग एगं, पंचत्ति य एग दुण्णि चउरो य ।
पंच य एग एगं, एएसि एय विण्णेय ॥ ९ ॥] ॥ १६ ॥

[(अ०) 'दुण्णि त्ति' द्वौ जीवपुद्गलौ, एकं जीवद्रव्यमेव पुद्गलद्रव्यं, पञ्च धर्माधर्माकाशजीवपुद्गलद्रव्याणि, त्रीणि धर्माधर्माकाशद्रव्याणि, एकमाकाशद्रव्यं, द्वौ जीवपुद्गलौ, चत्वारि धर्माधर्माकाशकालद्रव्याणि, पञ्च धर्माधर्माकाशकालपुद्गलाः, एकं जीवद्रव्यमेकमाकाशद्रव्यम् ॥]

सा उच्चगोअमणुदुग-सुरदुगपंचिंदिजाइपणदेहा ।
आइतितणूणुवंगा, आइमसंघयणसंठाणा ॥ ८ ॥ १७ ॥

(प्रा० अ०) 'सा उ०' शातावेदनीयं कर्म, उच्चैर्गोत्रं, मनुष्यद्विकं मनुष्यगतिर्मनुष्यानुपूर्वी, आनुपूर्वीनाम द्विसमयादिविग्रहेण भवान्तरं गच्छतो जन्तोर्वृषभनासिकारज्जुकल्पा अनुश्रेणिनयनमित्यर्थः, देवगतिर्देवानुपूर्वी, पञ्चेन्द्रियजातिनाम, औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्मणरूपाणि देहानि, औदारिकवैक्रियाहारकाणामङ्गोपाङ्गानि, वज्रर्षभनाराचसंहननं, समचतुरस्रसंस्थानं ॥ ८ ॥

(वृ०) यदुदयात् सातं सौख्यमनुभवति तत्सातवेदनीयम्-१;

यदुदयादुत्तमकुले उत्पत्तिस्तदुच्चैर्गोत्रम् ३, यदुदयान्मनुष्यगतौ मनुष्यानुपूर्व्या चोत्पादस्तन्मनुष्यद्विकम् ४, यदुदयाद्देवगतौ देवानुपूर्व्या चोत्पादस्तद्देवद्विकमेव ६, तत्रानुपूर्वी कोऽर्थः एतस्माद्देवादिभवाच्च्युतस्य मनुष्यादिभवान्तरं चाप्राप्तस्यान्तराले यः कालः सा अनुपूर्वी। यदुक्तं कर्म्मग्रन्थेषु 'खित्तविवागाणुपुव्वी' इति, यदुदयात्पञ्चेन्द्रियजातित उत्पत्तिः सा पञ्चेन्द्रियजातिः ७, देहाः पञ्च, औदारिक १ वैक्रिय २ आहारक ३ तैजस ४ कार्म्मणरूपाः तत्र यदुदयादौदारिकमसारपुद्गलमयं तिर्यग्मनुष्यशरीरादिकमुत्पद्यते, तदौदारिकं, यदुदयाद्वैक्रियं सारतरैः पुद्गलैर्देवनैरयिकादिशरीरमुत्पद्यते तद्वैक्रियं ९, यदुदयाच्चतुर्दशपूर्वधरः सञ्जातागमसंशयः आहारकपुद्गलैर्वज्राग्न्यादिभिरप्यप्रतिहतं शरीरं करोति तदाहारकशरीरम् १०, यदुदयादाहाररसादिकं जीर्यति तत्तैजसशरीरं ११, यदुदयादितरशरीराभावेन कर्म्मपुद्गलमयं शरीरं भवति तत्कार्म्मणं १२, तदन्तराले विग्रहगतौ केवलिसमुद्घातावसरे त्रिसमयमुत्कृष्टं स्यात्। तस्मिंश्च सति जीवोऽनाहारकः तदेव शरीरपञ्चकं आद्यत्रिकतनूपाङ्गानि, आद्यानामौदारिकवैक्रियाहारकशरीराणामुपाङ्गानि शिरःपृष्ठादीनि मिश्ररूपाणि, तथाहि-औदारिकमिश्रमिति त्रयं यदुदयाद्भवतीत्यर्थः, कथमेषां मिश्रसम्भवः ? इति उच्यते-औदारिकं तनुं त्यक्त्वा देवादिगतौ वैक्रियशरीरं सृजतस्तस्मिन्नापूर्णे मिश्रता। एवं शेषयोरपि तैजसकार्मणयोस्तु न मिश्रत्वम्, अङ्गोपाङ्गाभावादित्युपाङ्गत्रय १५, आदिमसंहननसंस्थाने, संहननानि षट्, तत्रादिमं संहननं वज्रर्षभनाराचं, तस्य किं स्वरूपम्। ? इत्युच्यते- वज्रं कीलिका, ऋषभः पट्टबन्धः, उभयतो मर्कटबन्धः नाराचं, यदुदयादेवमस्थिरचना (रचना) यत्र तद्वज्रर्षभनाराचसंहननम्। संस्थानानि षट् तेष्वादिमं संस्थानं समचतुरस्राख्यं प्रमाणोपेतोर्द्ध्वाधःकायरूपं यदुदयाद्भवति १७

अत्र द्विवचनस्य बहुवचन प्राकृतत्वात्, यदुक्त "बहुवयणे दुवयण, छट्ठिविभत्तीइ भन्नइ चउत्थी । जह हत्था तह पाया, नमुत्थु देवाहिदेवाण" इति ॥

(सा० अ०) 'साउच्चगोअ इति', इति पुण्यतत्त्वस्य पते द्विचत्वारिंशद्भेदा भवति । यथा—सात सातावेदनीय कर्म, येन जीव सौख्यानि लभते १, उच्चैर्गोत्र यस्मिन्नुत्पन्नो जीव सर्वजनमान्य स्यात् २, मनुष्यद्विक मनुष्यगति—मनुष्यानुपूर्वीरूपम्, यया कर्मप्रकृत्या जीवो मनुष्यगतित्व लभते सा मनुष्यगति ३,। यया कर्मप्रकृत्या मनुष्यगतिबद्धायुर्जीवोऽन्यत्र गच्छन् मनुष्यगतौ आनीयते सा मनुष्यानुपूर्वी ४, । सुरद्विक सुरगति—सुरानुपूर्वीरूप। ५-६. मनुष्यगति—मनुष्यानुपूर्वीवत् ज्ञेय । पचेंद्रियजाति यया जीवस्य पचेंद्रियत्व स्यात् ।७, पच देहा शरीराणि । औदारिक वैक्रिय आहारक तैजस कार्मण च। औदारिक उदारै स्फारै पुद्गलै निष्पन्न तत् औदारिकम । तिर्यङ्मनुष्याणा योग्य शरीरम ।८, वैक्रिय विविधक्रियाया निष्पन्न देवनारकाणा शरीर तच्च स्वाभाविक वैक्रियलब्धिकृत च शरीर ज्ञेयम् ।९, आहारक शरीर यत् चतुर्दशपूर्वधरै सदेहोच्छेदाय तीर्थकरऋद्धिदर्शनाय वा महाविदेहगमनार्थं एकहस्तप्रमाणमत्यत विशिष्टरूपमपन्न विधीयते शरीर तत् आहारकशरीरम् १० । तैजसशरीर तत् येन शरीरेण जीवै. आहारो गृहीत खलरसादिधातुरूपतया परिणति नीयते यद्वशात्तपोलब्ध्या तेजोलेश्यानिर्गमश्च क्रियते तत्तैजस । ११, कार्मणशरीर अष्टविधकर्मविकाररूप सर्वशरीरकारणभूत। १२, तैजसकार्मणशरीरे ससारिजीवाना अनादिकालसबद्धे भवत । मोक्षगमन विना तयो कदापि वियोगो न स्यात् । पत्र द्वादशपुण्यप्रकृतयोऽभूवन् । आदिशरीरत्रयस्य उपागानि । औदारिकस्य १३ वैक्रियस्य १४ आहारकस्य १५, तैजसकार्मणयोर्न भवन्ति । आदिमसहनन वज्रर्षभनाराचसहनन १७१भ्य । १६, सस्थान समचतुरस्र० १७ ॥

वन्नचउक्का गुरुलहु, परघाऊसास आयवुज्जोअ।
सुभखगइनिमिणतसदस, सुरनरतिरिआऊतित्थयरं॥१९

(प्रा० अ०) 'वन्न०' शुभा वर्णगन्धरसस्पर्शा, अगुरुलघुनाम कर्म "आ न गुरु न लहुअ, जायइ जीवस्स अगुरुलहुउदया" '। परघा उदया पाणी, परेसिं बलिणंपि होइ दुद्धरिसो ॥" 'ऊससिण॰ङ्गिजुत्तो, हवेइ ऊमाससनामवसा" । ' रविबिंबे उ जिअंग, तावजुअ आयवाऊ' "अणुसिणपयासरूवं, जीअंगमुज्जोयए इहुज्जो आ ॥' शुभविहायोगतिर्हंसादीनामिव, "अङ्गोनगनियमणं, निम्माण कुणइ सुत्तहारसमं", ' तस १ बायर २ पज्जत्त ३ पत्तेअ ४ थिर ५ सुभ च ६ सुभग च ७ । सुस्सरा ८ इज्ज ९ जस, तस दसग' सुरायायुस्त्रय ' तित्थेण तिहुअणस्स वि, पुज्जो से उदय केवलिणो" ॥ ९ ॥ अथपापभेदानाह—

(वृ०) 'वण्णचउक्क'त्ति यदुदयाज्जीवस्य शुभो वर्णः शुभो गन्धः शुभो रसः शुभः स्पर्शः स्यादिति वर्णचतुष्कं २१, यदुदयात् सर्वजीवापेक्षया निज निज शरीरं अगुरुलघु न च गुरुकं न च लघुकं भवति तदगुरुलघुनामकर्म्म २२, यदुदयात् वीर्यातिशयेन शत्रून् व्यापादयति तत्पराघातनामकर्म २३, यदुदयात् जीवितव्यलक्षण उच्छ्वासनिःश्वासवात. प्रवर्त्तते तदुच्छ्वासनामकर्म्म २४ यदुदयाद्रविबिम्बे तापवच्छरीरं भवति तत्सूर्यबिम्बस्यातपनामकर्म्म २५, यदुदयादनुष्णेऽपि देहे खद्योतवदुद्योत स्यात्तदुद्योतनामकर्म्म २६, यदुदयात् हंसगजादिवच्च(सुद)रा गतिर्भवति सा शुभविहायोगतिः २७, यदुदयात् स्वस्वस्थानेषु चक्षुराद्यङ्गोपाङ्गाना निष्पत्तिस्तन्निर्माणनामकर्म्म२८,'तसदसग'त्ति यदुदयात्त्रसति चलति द्वीन्द्रियादिजीवस्तत्त्रसनामकर्म्म२९, यदुदयाच्छद्मस्थगोचरीभूत पड्विधजीवनिकायस्य शरीरं तद्बादरनामकर्म्म ३०, यदुदयादाहारशरीरेन्द्रियोच्छ्वासनिःश्वासभाषामनोभि परिपूर्णता स्यात् तत्पर्याप्तनाम कर्म ३१, यदुदयात् प्रतिजीवमौदारिकादिशरीरं स्यात्तत्प्रत्येकनामकर्म्म ३२,यदुदयाद्दन्तास्थ्यादिनिश्चलता स्यात् तत्स्थिरनामकर्म्म ३३, यदुदयात् मूर्द्धादिप्रशस्ताङ्गाना निष्पत्ति तच्छुभनामकर्म्म

३४, यदुदयात् सर्वजनप्रियत्वं भवति तत्सुभगनामकर्म्म ३५, यदुदयात् वेणुवीणादिवन्मधुरध्वनिरुत्पद्यते तत् सुस्वरनामकर्म्म ३६, यदुदयात् सर्वत्र मान्यता तदादेयनामकर्म्म ३७, यदुदयाद्यशः कीर्त्तिश्च लभ्यते तद्यशःकीर्त्तिनामकर्म्म ३८, इति त्रसदशकम्। यदुदयात् सुरनरतिर्यगायुरुत्कृष्टमायुस्तत्सुरनरतिर्यगायुरिति ३९ ४०-४१ । ननु तिर्यगायुषः कथमुत्तमत्वम्, उच्यते, तस्यापि युगलिकतिर्यगपेक्षया प्रधानत्व,पुण्यप्रकृतित्वात्। येनसुरेन्द्रनरेन्द्रादिभिः पूजितः स्यात् तत्तीर्थकरनामकर्म्म ४२। इति द्विचत्वारिंशत्पुण्यप्रकृतय इति गाथाद्वयार्थः ॥ पुण्यतत्त्वस्वरूपमुक्त्वा चतुर्थपापतत्त्वस्य प्रकृतसङ्ख्यां गाथाद्वयेनाह–

(सा० अ०) वर्णचतुष्क वर्णगन्धरसस्पर्शरूपम् १८-१९-२०-२१। अत्र पुण्यप्रकृत्यधिकारे प्रशस्त ग्राह्य, अप्रशस्त पुन पापप्रकृत्यधिकारे कथयिष्यत। अगुरुलघुनामकर्म येन कर्मणा जीवाना शरीरं न गुरुलघु स्यात् किंतु समताभावे स्यात् । २२, पराघात नामकर्म येन परेषा बलवतामपि जीव अनाकलनीय स्यात्। २३, उच्छ्वासनामकर्म येन जीव श्वासोच्छ्वासलब्धियुक्त स्यात्। २४, आतपनामकर्म येन जीवस्य स्वयमनुष्णमपि उष्णप्रकाशसंयुक्त शरीर स्यात् यथा सूर्यमडले पृथ्वीकायजीवाना, इद सूर्यमडले एव नान्यत्र २५। उद्योतनामकर्म येन जीवाना अनुष्णप्रकाशयुक्त शरीर स्यात्, यथा चद्रमडलज्योतिश्चक्रादिषु। २६, शुभखगति शुभविहायोगतिनामकर्म, विहायसा नभसा गति गमन विहायोगति । २७, विहायोग्रहण चतुर्गतिव्यामोहविच्छेदार्थं । यया जीवाना शुभा गति स्यात्, यथा हसगजवृषभादीनाम् । निर्माणनामकर्म येन जीवशरीरे अगप्रत्यगाना नियतप्रदेशव्यवस्थापन क्रियते यथा सूत्रधारेण पुत्तलिकादौ । २८, त्रसदशक अग्रे व्याख्यास्यते । ३८, सुरनरतिर्यगायुस्त्रितय यै कर्मभि देवमनुष्यतिर्यग्भवेषु जीव्यते । ४१, तीर्थकरनामकर्म येन चतुस्त्रिंशदतिशयादितीर्थकरऋद्धिसयुक्तो जीव त्रिभुवनस्यापि पूज्य स्यात् । ४२, केवल्यवस्थाया तस्योदय स्यात्,। इति द्विचत्वारिंशत् भेदा पुण्यप्रकृ

तीना ज्ञेया । अथ पूर्वोक्त त्रसदशक व्याख्यानयति । त्रसनाम कर्म येन "त्रस्यति उष्णाद्यभितप्ता छायादौ गच्छंतीति त्रसा" द्वींद्रियादिनामकर्मोदयवर्तिनो जीवा । १, बादरनामकर्म येन जीवा बादरा स्थूलाश्चक्षुर्ग्राह्या भवंति, येन मनुष्यैर्जी वशरीर दृश्यते इति भाव । २, पर्याप्तिनामकर्म येन जीवा निजपर्याप्तियुक्ता भवति । ३, प्रत्येकनामकर्म येन एकस्मिन् जीवशरीरे एक एव जीव । ४, येन बहवो जीवा एकशरीरे भ वति तत्साधारण नामकर्म पापप्रकृतिमध्ये कथयिष्यते । स्थिर नामकर्म येन जीवाना दतास्थ्यादि स्थिर स्यात् । ५, शुभनाम-कर्म येन जीवाना नाभेरूर्ध्वशरीर शुभं स्यात् । ६, सुभगनामकर्म येन जीव सवजनवल्लभ स्यात् । ७, सुस्वरनामकर्म येन जीवाना माधुर्यादिगुणसुस्वर स्यात् । ८, आदेयनामकर्म येन जीव सर्वजनमान्यवचन स्यात् । ९, यश कीर्तिनामकर्म येन जीवो यश कीर्तियुक्तो भवति । १०, एवद्विचत्वारिंशद्भेदभिन्न तृतीय पुण्यतत्त्व प्ररूपितम् ॥

[तस बायर पज्जत्त, पत्तेयथिर सुभच सुभग च ।
सूसर आएज्जजस, तसाइदसग इम होइ ॥१९॥] २०॥

[(अ०) व्याख्यातस्वरूपयम् ॥]

नाणतरायदसग, नव बीए नीअसायमिच्छत्त ।
थावरदस नरयतिग, कसायपणवीस तिरिअदुग॥१०॥२१॥

(प्रा० अ०) 'नाण०' ज्ञाना तरायकर्मणोर्दशक, मत्यादिज्ञा नावरणपञ्चक दानलाभभोगोपभोगवीर्या तरायपञ्चक च । द्वितीये दर्शनावरणीये कर्मणि नव कर्मप्रकृतयो भवन्ति । चक्षुरचक्षुर वधिकेवलदर्शनावरणानि ४, निद्रा १ निद्रानिद्रा २ प्रचला ३ प्रचलाप्रचला ४ स्त्यानर्द्धि ५ रूपा पञ्च निद्रा । एव ९ । नीचै-र्गोत्र, असातवेदनीय, मिथ्यात्व, "थावर १ सुहुम २ अपज्ज ३ साहारण ४ अथिर ५ असुभ ६ दुभगाणि ७ । दुसर ८ अणाइ-ज्ज ९ अस १०, थावर दसग विपज्जत्थ' ॥ १ ॥ नरकत्रिक नर कगतिनरकानुपूर्वीनरकायूरूप, 'कसायपणवीसति' षोडशकषाया

नव नोकषाया । एव २५, सञ्ज्वलनप्रत्याख्यानकाप्रत्यख्यानका-नन्तानुबन्धक्रोधा ४ । एव माना ४, माया ४, लोभा ४, एव १६ । हास्यरत्यरतिशोकभयकुत्सापुस्त्रीनपुनकवेदा ९ । तिर्यग्गति १, तिर्यगानुपूर्वी २ ॥

(वृ०)—पञ्चविधज्ञानावरणपञ्चविधान्तरायमीलनात् ज्ञाना-न्तरायदशक भवति । तत्र ज्ञानावरण पञ्चविधम्, मतिश्रुतावधि-मनःपर्यायकेवलावरणभेदात् । तत्र मतिज्ञान व्यञ्जनार्थावग्रहाभ्यां द्विधा, तत्र व्यञ्जनानि पुद्गलान्यादत्ते व्यञ्जनावग्रहः । स च नयनमनोभ्यां पुद्गलान् न गृह्णाति, तत्पाटनपूरणप्रसङ्गात्, शेषे-न्द्रियचतुष्केण गृह्णाति इति व्यञ्जनावग्रहश्चतुर्धा । अर्थावग्रहस्तु पदा-र्थपरिच्छेदः, स चावग्रहेहापायधारणाभेदेन प्रत्येक षडिन्द्रियसम्ब-न्धेन चतुर्विंशतिधा, तत्र प्रथमाक्षिसन्निपातेन सामान्यतः पदार्थद-र्शनमवग्रहः । किमय स्थाणुर्वा पुरुषो वेतीहा । काकादिसन्निपातदर्श-नात् स्थाणुरेवाय न पुमानित्यपायः । पुराप्यत्र स्थाणुरेवासीदिति धारणा । एव मनोयुक्तैः शेषेन्द्रियैरपि अवग्रहादिकल्पना कार्या । एव यदुदयादष्टाविंशतिभेद मतिज्ञानमाव्रियते तन्मतिज्ञानावरणम् १ । श्रुतज्ञान पुनः अक्षरश्रुत वर्णात्मकम् १, अनक्षरश्रुत सेंटिकाचप्पुटि-कादिवादनम् २, सञ्ज्ञिश्रुतं पञ्चेन्द्रियशब्दादि ३, असञ्ज्ञिश्रुत द्वित्रि-चतुरसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियशब्दादि ४, सम्यक्श्रुत जिनोक्तवचनम् ५, मिथ्याश्रुत मिथ्यादृष्टिप्ररूपित शास्त्रम् ६, सादिश्रुत प्रतितीर्थकर तीर्थापेक्षया नवनवसूत्रकरण ७, अनादिश्रुत प्रवाहरूपेणार्थस्य सर्वतीर्थङ्करतीर्थेषु प्रवर्त्तनम् ८, सपर्यवसित प्रतितीर्थङ्करतीर्थमा-न्ते सूत्रविच्छेदः ९, अपर्यवसितं तदर्थापेक्षया विच्छेदाभावः १०, गमिक सदृशपाठरूपम् ११, अगमिक असदृशपाठात्मकम् १२, अङ्गप्रविष्ट द्वादशाङ्गीसूत्रगतम् १३, अनङ्गप्रविष्ट प्रकरणादिगतम् १४ । यदुदयादेव चतुर्दशधा श्रुतज्ञानमाव्रियते तद् श्रुतज्ञानावरण

२। अवधिज्ञान तु अनुगामि यत्र तत्र तत्सहैव याति १, अननुगामि यत्रोत्पन्न तत्रैव तिष्ठति, न तेन सह स्थानान्तर याति २, हीयमान पूर्वं बहूत्पद्यते पश्चाच्च हीयते ३, प्रवर्द्धमान पूर्वं स्वल्पमुत्पद्यते पश्चात् प्रवर्द्धते ४, अनवस्थित यदृच्छयोत्पद्यते याति च ५, अवस्थित यावन्मात्रमुत्पद्यते तावन्मात्रमेव तिष्ठति ६ । यदुदयादेव षड्भेदमवधिज्ञानमाव्रियते तदवधिज्ञानावरण ३ । मन.पर्यवज्ञान च तत्र ऋजुमतिर्मनुष्यक्षेत्रगतसंज्ञिपञ्चेन्द्रियमनोभावमस्पष्ट किञ्चिन्न्यून पश्यति सा ऋजुमति., विपुलमति. सम्पूर्ण सुस्पष्ट च पश्यति सा विपुलमतिः । यदुदयात् एव द्विप्रकार मनःपर्यवज्ञानमाव्रियते तन्मनःपर्यवज्ञानावरणम् ४ । केवलज्ञान तु लोकालोकप्रकाशकम्, यदुदयात्केवलज्ञानमाव्रियते तत्केवलज्ञानावरणम्, ५ । एव पञ्चविध ज्ञानावरणम् । 'अतराय'त्ति अन्तराय' पञ्चधा, दानलाभभोगोपभोगवीर्यान्तरायभेदात् । तत्र यदुदयाद्दाता दानफलवेत्तापि प्रासुकान्नपानवस्त्रादिभोगपि सामग्र्या सत्यामपि यन्न दातुमिच्छति, स दानान्तराय १, यदुदयात्प्रसिद्धो दाता दातुर्निपुणोऽपि याचको वित्तादि नाप्नोति स लाभान्तराय' २, यदुदयान्मनुष्योऽपि भोगोपभोगसामग्र्या स्वाधीनायां भोक्तुमुपभोक्तु च न शक्नोति, तौ भोगोपभोगान्तरायौ ४, यदुदयात् नीरोगस्य तरुणस्य बलवतोऽपि निर्वीर्यता स्यात् स वीर्यान्तराय ५, एवमन्तरायपञ्चकम् । इति ज्ञानान्तरायदशकम् ॥ 'नव वीए' इति, द्वितीयदर्शनावरणाख्ये कर्मणि नव प्रकृतय. चक्षुर्दर्शनाचक्षुर्दर्शनावधिदर्शनकेवलदर्शन निद्रानिद्रानिद्राप्रचलाप्रचलाप्रचलास्त्यानर्द्धिरूपा' । यदुदयाच्चक्षुषो दर्शन सामान्यबोधमावृणोति तच्चक्षुर्दर्शनावरणम् ११, यदुदयात् दृग्वर्ज शेषेन्द्रियाणा दर्शन सामान्यावबोधमावृणोति तदचक्षुर्दर्शनावरणम् १२, यदुदयादवधेर्दर्शन सामान्यबोधमावृणोति तदवधिदर्शनावरणम् १३, यदुदयात्केवलदर्शन सामान्यावबोधमा-

वृणोति तत्केवलदर्शनावरणम १४, यदुदयात् सुप्तः सुखेन मतिबुद्ध्यते सा निद्रा १५, यदुदयात्सुप्तो बहुवार शब्दादिकरणेन दुःखेन मतिबुद्ध्यते सा निद्रानिद्रा १६, यदुदयादुपविष्टस्योर्ध्वस्थितस्य वा प्रमीला समभ्येति सा प्रचला १७, यदुदयान्मार्गे चलतोऽपि निद्रा समेति सा प्रचलाप्रचला, १८, यदुदयादत्यन्तसङ्क्लिष्टपरिणामाद्दिनचिन्तितमर्थरूप निद्रांगतः साधयति सा स्त्यानर्द्धिः १९, । एव नवप्रकार दर्शनावरणम्, यदुदयाद्भूरिमनिघनसम्पन्नोऽपि सल्लोकैर्निन्द्यते नीचकुले उत्पद्यते वा तन्नीचैर्गोत्रम् २०, यदुदयान्नरकेषु तिर्यक्षु च दुःखमनुभवति तदसातावेदनीयम् २१, यदुदयात्सङ्क्लिष्टपरिणामः सन् जिनधर्म्मद्वेषी तन्मिथ्यात्वम् २२, 'थावरदसग त्ति तच्च दशधा, स्थावरसूक्ष्मापर्याप्तसाधारणास्थिराशुभदुर्भगदुस्वरानादेयायशःकीर्त्तिभेदात्, यदुदयात्पृथ्वीकायादिषूत्पद्यते तत्स्थावरकर्म्म २३, यदुदयात्सूक्ष्मपृथ्वीकायादिषूत्पद्यते तत्सूक्ष्मकर्म्म २४, यदुदयात्स्वपर्याप्तिभिरपर्याप्तः तदपर्याप्तकर्म्म २५, यदुदयादेकस्मिन्नौदारिकशरीरेऽनन्तानां जीवानामुत्पत्तिस्तत्साधारणनामकर्म्म २६, यदुदयाज्जिह्वा भ्रूप्रभृतिचलपदार्था निष्पद्यन्ते तदस्थिरनामकर्म्म २७, यदुदयात्पायूपस्थाद्यङ्गान्युत्पद्यन्ते तदशुभनामकर्म्म २८, यदुदयात्सर्वे लोका निन्दन्ति तद्दुर्भाग्यनामकर्म्म २९, यदुदयाद्विरसो ध्वनिरुत्पद्यते तद्दुःस्वरनामकर्म्म ३०, यदुदयात्सर्वे जीवा न बहुमन्यन्ते तदनादेयनामकर्म ३१, यदुदयात्सर्वैरपि निन्द्यते तदयशोनाम अकीर्तिनामकर्म्म ३२, इति स्थावरदशक ॥ यदुदयान्नरकगतिर्नरकानुपूर्वी नरकायुश्च जायन्ते तन्नरकत्रिक ३५ । 'कसायपणवीस'त्ति अनन्तानुबन्ध्यप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानसञ्ज्वलनक्रोधमानमायालोभभेदात् षोडश कषायाः, हास्यरत्यरतिशोकभयजुगुप्सास्त्रीवेदपुंवेदनपुंसकवेदभेदान्नव नोकषायाः, उभयमीलनात् पञ्चविंशतिर्भवन्ति । तत्रानन्तानुबन्धि-

क्रोधमानमायालोभोदयात् सम्यक्त्वमाप्तिर्न भवति । अप्रत्याख्यान
क्रोधमानमायालोभोदयात् न देशविरतिचारित्रमाप्तिः, प्रत्याख्यान
क्रोधमानमायालोभोदयान्न यतित्वमाप्तिः, सञ्ज्वलनक्रोधमानमाया-
लोभोदयान्न वीतरागत्वम् । इति षोडशकषायाः । यदुदयात्सनि
मित्तमनिमित्तं वा परं हसति तद् हास्यमोहनीयकर्म्म १, यदुदया
[illegible] दर्शनेन प्रीतिः तद्रतिमोहनीयम् २, यदुदयादिष्ट
[illegible] वियोगेनेनोद्वेगो भवति तदरतिमोहनीयम् ३, यदुदयात्तु
[illegible] विघाते शीर्षहृदयदहनमलापादिकरणं तच्छोकमोहनीयम्
४, यदुदयादिहपरलोकाकस्मादाजीवमरणाश्लाघाभयानि जायन्ते त
[illegible] ५, यदुदयाद्बाह्याभ्यन्तरदुर्गन्धद्रव्येषु घृणा सा जुगुप्सा ६,
[illegible] पुरुषं प्रार्थयते स स्त्रीवेदः ७, यदुदयात् पुमान् स्त्रियं
[illegible] स पुरुषवेदः ८, यदुदयात् स्त्रीपुंसोरुभयोरभिलाषः स नपुंसक
[illegible] ९ इति नोकषायाः ९० ॥ यदुदयात्तिर्यगतिनिर्यगानुपूर्व्यो-
[illegible] ९२ ॥

([illegible]) नाणावरणदंसण [illegible] ज्ञानावरणीयं
[illegible] ज्ञानावरणस्य
[illegible] ज्ञानावरणं १ श्रुतज्ञानावरणं २ अवधिज्ञानाव
[illegible] ज्ञानावरणं ४ केवलज्ञानावरणं ५ । तत्र मतिज्ञा
[illegible] इन्द्रियैः पंचभिः मनसा [illegible] ज्ञानं स्यात्
[illegible] आवरणं मतिज्ञानावरणं । १ श्रुतं द्विधा
[illegible] द्रव्यश्रुतं [illegible] । भावश्रुतं द्वादशा
[illegible] तस्य श्रुतज्ञानस्य आवरणं श्रुतज्ञानावरणं । २
[illegible] गुणप्रत्ययं भवप्रत्ययं च । देवनारकाणां भव
[illegible] गुणहेतुकं स्यात् । तस्य आवरणं अवधिज्ञा
[illegible] पर्यवज्ञानावरणं [illegible] सार्द्धद्वितय
[illegible] मनोविषयं द्विभेदं ऋजुमतिविपुल
[illegible] । तस्य आवरणं मनःपर्यवज्ञानाव
[illegible] घनघातिचतुष्टयक्षयसमुत्पन्नं सकलला

कालोकविषय केवलज्ञान, तस्य आवरण केवलज्ञानावरण । ५, तथा अतरायपचक व्याख्यायते । तत्र दानातराय-लाभातराय-भोगातराय-उपभोगातराय-वीर्यातरायरूप । येन कर्मणा विशे पात्रे च प्राप्ते सति दानफल जानन्नपि न ददाति तद्दानातराय । १, येन सामग्रीसमायोगेऽपि लाभो न स्यात् तल्लाभातराय । २, येन भोग्यवस्तुप्राप्तावपि भोक्तु न लभते तद्भोगातराय । ३, येन उपभोग्यवस्तुपु विद्यमानेष्वपिउपभोक्तु न शक्नोति तत् उपभोगातरायम् । ४, येन नीरोगोऽपि वयस्थोऽपि हीनवल स्यात् तद्वीर्यांतराय । ५, पचकद्वयमीलने दशक ज्ञातव्यम् । अथ द्वितीये कर्मणि नवभेदा । ते चेत्थ । चत्वारि दर्शनावरणानि पच निद्राश्च । तत्र दर्शनावरणानि चक्षुर्दर्शनावरण अचक्षुर्दर्शनावरण अवधिदर्शनावरण केवलदर्शनावरण । येन चक्षुर्दर्शनमाव्रियते तच्चक्षुर्दर्शनावरणम् ११, येन अपरेंद्रियदर्शनमाव्रियते तत् अचक्षुर्दर्शनावरणम् १२, येन अवधिदर्शनमाव्रियते तत् अवधिदर्शनावरण । १३, येन केवलदर्शनमाव्रियते तत् केवलदर्शनावरणम् १४, घटपटादिसार्थसामान्याकारपरिज्ञान दर्शन ज्ञातव्यम् । पदार्थविशेषाकारपरिज्ञान पुनर्ज्ञान ज्ञातव्य । अयमेव च ज्ञानदर्शनयोर्भेद । अथ निद्रापचक निद्रा-निद्रानिद्रा-प्रचला-प्रचलाप्रचला-स्त्यानर्द्धिलक्षण । तत्र यस्या सत्या सुखेन जागर्त्ति सा निद्रा । १५, यस्या पुनर्दु खेन जागर्त्ति सा निद्रानिद्रा । १६ स्थितस्य उपविष्टस्य वा या समागच्छति सा प्रचला । १७, मार्गे गच्छत स्यत या समागच्छति सा प्रचलाप्रचला । १८, या दिनचिंतित कार्य रात्रौ करोति या सुदेवार्द्धबला च स्यात् सा स्त्यानर्द्धि । १९, पत्र दर्शनचतुष्कनिद्रापचकमीलने नव भेदा पूर्वोक्तसहिता एकोनविंशतिर्जाता । नीचैर्गोत्र यदुदयाज्जीवाना नीचकुले जन्म स्यात् । २०, असातावेद नीय येन जीवा दु खपरपरा लभते तच्च प्रायस्तिर्यग्नरकेषु स्यात् । २१, मिथ्यात्व—"अदेवे देवबुद्धिर्या, गुरुधीरगुरौ च या । अधर्मे धर्मबुद्धिश्च, मिथ्यात्व तन्निगद्यते" ॥१॥ इत्यादि लक्षणम् । २२ । स्थावरदशक अग्रे व्याख्यास्यते । ३२ । नरकत्रिक नरकगति-नरकायु-नरकानुपूर्वीलक्षण । यया जीवो नरके याति सा नरकगति । ३३, येन जीवो नरके तिष्ठति तन्नरकायु । ३४, यया जीवो बलान्नरके नीयते सा नरकानुपूर्वी । ३५, कषाया प-

क्रोधमानमायालोभोदयात् सम्यक्त्वमाप्तिर्न भवति । अप्रत्याख्यान क्रोधमानमायालोभोदयात् न देशविरतिचारित्रमाप्तिः, प्रत्याख्यान क्रोधमानमायालोभोदयान्न यतित्वमाप्तिः, सञ्ज्वलनक्रोधमानमाया- लोभोदयान्न वीतरागत्वम् । इति षोडशकषायाः । यदुदयात्सनि- मित्तमनिमित्त वा पर हसति तत् हास्यमोहनीयकर्म्म १, यदुदया च्छोभनपदार्थावलोकनेन प्रीति' तद्रतिमोहनीयम् २, यदुदयादशु- भपदार्थविलोकनेनोद्वेगो भवति तदरतिमोहनीयम् ३, यदुदयात्सु- हृदादिजनविघाते शीर्षहृदयदहनमलापादिकरण तच्छोकमोहनीयम् ४, यदुदयादिहपरलोकाकस्मादाजीवमरणाश्लाघाभया जायन्ते त- द्भयम् ५, यदुदयाद्बाह्याभ्यन्तरदुर्गन्धद्रव्येषु घृणा सा जुगुप्सा ६, यदुदयात्पुरुष स्त्रारभिल्पति स स्त्रीवेद' ७, यदुदयात्पुस स्त्र्युपर्य- भिलाप स पुवेद ८, यदुदयात् स्त्रीपुसोरुपर्यभिलाष स नपुसक- वेदः ९ इति नोकषायाः ६० ॥ यदुदयात्तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्योरु- त्पत्तिस्तत्तिर्यग्द्वयम् ६२ ॥

(भा० अ०) 'नाणतरायदसग' इति' ज्ञानावरणीयप चक अतरायपचक च एव दशक ज्ञातव्य । ज्ञानावरणपचक उच्यते । मतिज्ञानावरण १ श्रुतज्ञानावरण २ अवधिज्ञानाव रण ३ मन पर्यायज्ञानावरण ४ केवलज्ञानावरण ५ । तत्र मतिज्ञा नावरण पचभि इन्द्रियै षष्ठन मनसा जीवस्य यद् ज्ञान स्यात् त मतिज्ञानम् । तस्य आवरण मतिज्ञानावरण । १, श्रुत द्विधा द्रव्यश्रुत भावश्रुत च, द्रव्यश्रुत द्वादशाङ्गीरूपम् । भावश्रुत द्वादशा गीसमुत्पन्नोपयोगरूप, तस्य श्रुतज्ञानस्य आवरण श्रुतज्ञानावरण । २, अवधिज्ञान द्विप्रकार गुणहेतुक भवहेतुक च । देवनारकाणा भव हेतुक आद्यमाधूना गुणहेतुक स्यात् । तस्य आवरण अवधिज्ञा नावरण । ३, मन पर्यवज्ञानावरण मन पर्यायज्ञान सार्द्धद्वितय द्वीपसमुद्रस्थितसंज्ञिपचेन्द्रियमनोविषय द्विभेद ऋजुमतिविपुल मतिरूप साधूनामेव भवति । तस्य आवरण मन पर्यवज्ञानाव- रण । ४, केवलज्ञानावरण घनघातिचतुष्टयक्षयमुत्पन्न सकलला-

कालोकविषय केवलज्ञान, तस्य आवरण केवलज्ञानावरण। ५, तथा अंतरायपचक व्याख्यायते। तत्र दानांतराय-लाभांतराय-भोगांतराय-उपभोगांतराय-वीर्यांतरायरूप। येन कर्मणा विते पात्रे च प्राप्ते सति दानफल जानन्नपि न ददाति तद्दानांतराय। १, येन सामग्रीसमायोगेऽपि लाभो न स्यात् तल्लाभांतराय। २, येन भोग्यवस्तुप्राप्तावपि भोक्तु न लभते तद्भोगांतराय। ३, येन उपभोग्यवस्तुषु विद्यमानेष्वपिउपभोक्तु न शक्नोति तत् उपभोगांतरायम्। ४, येन नीरोगोऽपि वयस्थोऽपि हीनबल स्यात् तद्वीर्यांतराय। ५, पचकद्वयमीलने दशक ज्ञातव्यम्। अथ द्वितीये कर्मणि नवभेदा। ते चेत्थ। चत्वारि दर्शनावरणानि पच निद्राश्च। तत्र दर्शनावरणानि चक्षुर्दर्शनावरण अचक्षुर्दर्शनावरण अवधिदर्शनावरण केवलदर्शनावरण। येन चक्षुर्दर्शनमाव्रियते तच्चक्षुर्दर्शनावरणम् ११, येन अपरेन्द्रियदर्शनमाव्रियते तत् अचक्षुर्दर्शनावरणम् १२, येन अवधिदर्शनमाव्रियते तत् अवधिदर्शनावरण। १३, येन केवलदर्शनमाव्रियते तत् केवलदर्शनावरणम् १४, घटपटादिसार्थसामान्याकारपरिज्ञान दर्शन ज्ञातव्यम्। पदार्थविशेषाकारपरिज्ञान पुनर्ज्ञान ज्ञातव्य। अयमेव च ज्ञानदर्शनयोर्भेद। अथ निद्रापचक निद्रा-निद्रानिद्रा-प्रचला-प्रचलाप्रचला-स्त्यानर्द्धिलक्षण। तत्र यस्या सत्या सुखेन जागर्त्ति सा निद्रा। १५, यस्या पुनर्दुःखेन जागर्त्ति सा निद्रानिद्रा। १६, स्थितस्य उपविष्टस्य वा या समागच्छति सा प्रचला। १७, मार्गे गच्छत स्वत या समागच्छति सा प्रचलाप्रचला। १८, या दिनचिंतित कार्यं रात्रौ करोति या सुदेवार्द्धबला च स्यात् सा स्त्यानर्द्धि। १९, पच दर्शनचतुष्कनिद्रापचकमीलने नव भेदा पूर्वोक्तसहिता एकोनविंशतिर्जाता। नीचैर्गोत्र यदुदयाज्जीवाना नीचकुले जन्म स्यात्। २०, असातावेद नीय येन जीवा दुःखपरपरा लभते तत्र प्रायस्तिर्यग्नरकेषु स्यात्। २१, मिथ्यात्व—"अदेवे देवबुद्धिर्या, गुरुधीरगुरौ च या। अधर्मे धर्मबुद्धिश्च, मिथ्यात्व तन्निगद्यते" ॥१॥ इत्यादि लक्षणम्। २२। स्थावरदशक अग्रे व्याख्यास्यते। ३२। नरकत्रिकं नरकगति-नरकायु-नरकानुपूर्वीलक्षण। यया जीवो नरके याति सा नरकगति। ३३, येन जीवो नरके तिष्ठति तन्नरकायु। ३४, यया जीवो बलान्नरके नीयते सा नरकानुपूर्वी। ३५, कषाया पं-

पंचविंशति, ते चैव षोडश कषाया नव नोकषाया । तत्र कषाया क्रोध-मान-माया-लोभरूपा । प्रत्येकं चतुष्प्रकारा । अनंतानुबंधि-अप्रत्याख्यानक-प्रत्याख्यानक-संज्वलनभेदैर्बोद्धव्या । तत्र अनंतानुबंधिका आजन्मावधिभाविन नरकगतिप्रदायिन सम्यक्त्वघातिना ज्ञेया । अप्रत्याख्याना वर्षावधिभाविन तिर्यग्गतिदायिन देशविरतिघातिन । प्रत्याख्याना मासचतुष्टयभाविन मनुष्यगतिदायिन साधुधर्मघातिन । संज्वलना पुन पक्षावधयो देवगतिप्रदा यथाख्यातघातिन । एव क्रोधादय प्रत्येकं चतुर्भेदा षोडशाऽभुवन् । नोकषाया नव हास्यादिषट्कवेदत्रयरूपा । तत्र हास्यषट्क हास्य-रति-अरति-शोक-भय जुगुप्सालक्षण ज्ञातव्यम् । तत्र येन सनिमित्त निर्निमित्त वा हास्य स्यात् तत हास्यमोहनीय । येन मनोहरेषु शब्दरूपादिपदार्थेषु राग स्यात्तत् रतिमोहनीयम् । येन पुन अमनोहरेषु तेषु उद्वेग स्यात् तत् अरतिमोहनीय । येन अभीष्टवियोगादिदु ख ध्रियते तत् शोकमोहनीय। येन जीवाना नानाविधनिमित्तैर्भयमुत्पद्यते तत् भयमोहनीयं । येन बीभत्सवस्तुदर्शनेन निंदादिकं करोति तत् जुगुप्सामोहनीयं। अथ वेदत्रय पुवेद-स्त्रीवेद नपुसकवेदरूप । तत्र येन स्त्रिय प्रति अभिलाष स्यात् स पुवेद तृणदाहतुल्य । येन पुरुष प्रत्यभिलाष स्यात्स स्त्रीवेद करीषदाहतुल्य । येन पुस्त्रीविषये अभिलाष स्यात् स नपुसकवेद नगरदाहतुल्य । एव षोडशकष यै नवनोकषायै कषायपंचविंशतिर्व्याख्याता । एव पूर्वोक्तपचत्रिंशत्कषायपंचविंशतिमीलने षष्टिर्भेदा ।तिर्यग्द्विक तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्वीरूप । येन तिर्यग्गतौ गम्यते सा तिर्यग्गति । ६१, येन तिर्यग्गतौ बलान्नीयते सा तिर्यगानुपूर्वी । ६२ ॥

इगबितिचउजाईओ, कुखगइउवघाय हुंति पावस्स ।
अपसत्थ वन्नचऊ, अपढमसंघयणसंठाणा ॥ ?? ॥ २२ ॥

(प्रा० अ०)—एकेन्द्रिय १ द्वीन्द्रिय २ त्रीन्द्रिय ३ चतुरिन्द्रिय ४ जातय , कुत्सितविहायोगति , उपघात ' उवघाया उवहम्मइ, सतणुवयवइ विगाईहिं ', अप्रशस्तं वर्णादिचतुष्क, प्रथमवर्जसंहननानि ऋषभनाराचनाराचार्द्धनाराचकीलिकासेवार्त्तरूपाणि ५,

ऽप्रथमसंस्थानानि न्यग्रोधपरिमण्डलसादिवामनकुब्जहुण्डकरूपाणि ५ ॥ अथ द्विचत्वारिंशदाश्रवभेदानाह—

(वृ०)–यदुदयादेकद्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिपूत्पादस्ता जातयः ६६, यदुदयादशुभगतिविशेषो जायते सा अशुभविहायोगतिः ६७, यदुदयादङ्गोपाङ्गाना विघातः स उपघातः ६८, यदुदयादशुभवर्णगन्धरसस्पर्शानामुत्पादस्तदशुभवर्णगन्धरसस्पर्शचतुष्टयम् ७२, -थमसहननसस्थानरहितानि पञ्चसहनानि सस्थानानिच । तत्र यदुदयात्कीलिकारहित सपट्टबन्धोभयमर्कटास्थिरूप तत् ऋषभनाराचसहननम् ७३, यदुदयात्कीलिकापट्टबन्धरहितोभयमर्कटबन्धरूपोऽस्थिरचनाविशेषस्तन्नाराचसहननम् ७४, यदुदयादेकस्मिन् पार्श्वे मर्कटबन्धरूपोऽस्थिरचनाविशेषस्तदर्द्धनाराचसहननम् ७५, यदुदयात्कीलिकारूपाऽस्थिरचना तत्कीलिकासहननम् ७६, यदुदयात्परस्परमस्थ्ना मेलस्तच्छेदावर्त्तसहनम् ७७ । इति सहननपञ्चकम् ॥ यदुदयान्नाभेरुपरि विस्तरबहुल अधस्तु हानादिकप्रमाण वपुर्जायते तन्न्यग्रोधपरिमण्डलसस्थानम् ७८, यदुदयान्नाभेरधः परिपूर्णलक्षणमुपरि तु प्रमाणलक्षणविसंवादि वपुर्जायते, तत्सादिसस्थानम् ७९, यदुदयात्पाणिपादशिरोग्रीव यथोक्त लक्षणादियुक्त शेष तूदरपृष्ठादि न्यूनाधिकप्रमाण वपुर्भवति तत्कुब्जसस्थानम् ८०, यदुदयात्पाणिपादाद्यधस्तनः काय उपरितन. शिरोग्रीवादिकश्च विसंवादी भवति । शेषो मध्यकायो यथायुक्तः स्यात् तद्वामनसस्थानम् ८१, यदुदयात्सर्वावयवेषु प्रायो यथोक्तलक्षणादिमुक्त वपुर्भवति तत् हुण्डकसस्थानम् ८२ । इति सस्थानपञ्चकम्, इति पापतत्त्वस्य द्व्यशीतिप्रकृतयो भवन्तीति गाथायुगलार्थः । पापतत्त्वमुक्तम् । अथ पञ्चमाश्रवतत्त्वभेदान्गाथाचतुष्टयेनाह ॥

(सा० अ०) 'एगि' एकेंद्रियजाति यथा जीवाना 'एकेंद्रियत्व' भवति सा एकेंद्रियजाति । ६३, एव द्वि-त्रि-चतुरिंद्रिय-

ज्ञातयो होया । ६४-६५-६६ कुखगति' यथा जीवाना अशुभगति, यथा खरोष्ट्रादीनाम् । ६७, उपघातनामकर्म येन स्वशरीरावयव प्रतिजिव्हा-गलकंठिका-चोरदंतादिभि उपहन्यते तत् उपघातनाम कर्म । ६८ अप्रशस्त वर्णचतुष्क वर्ण-गंध-रस-स्पर्शस्वरूपं । ६९-७०-७१-७२ प्रथम सहननं प्रथम सस्थान वर्जयित्वा शेषाणि पंच सहननानि पच सस्थानानि च पापप्रकृतिमध्ये ज्ञातव्यानि । प्रथम सहनन प्रथम सस्थान पुण्यप्रकृतिमध्ये पूर्वमेव कथितं । तत्र सहननानि वज्रऋषभनाराच १ ऋषभनाराच २ नाराच ३ अर्द्धनाराच ४ कीलिका ५ सेवार्त्तरूपाणि । यस्मिन् अस्थिसधौ उभयतो मर्कटबध पट्ट कीलिका च स्यात् तत् वज्रर्षभनाराच तत्पुण्यप्रकृतिमध्ये ज्ञातव्यम् । कीलिकारहित ऋषभनाराच । ७३, अस्थिसधौ उभयतो मर्कटबध' स्यात् तन्नाराच । ७४, यत्रैकपार्श्वे मर्कटबधाऽपरपार्श्वे च कीलिका स्यात् तत् अर्द्धनाराच । ७५, यत्रास्थीनि कीलिकामात्रबद्धानि स्यु तत्कीलिकाख्य । ७६, यत्र पुन' अस्थीनि पृथक् स्थितानि परस्पर सलग्नानि भवति तत् सेवार्त्तं । ७७, नित्य स्नेहाभ्यगादिसेवया श्रत व्याप्त सेवार्त्त इति नामार्थ । एव पच सहननानि पापप्रकृतिमध्यगतानि व्याख्यातानि । अथ सस्थानानि तान्याकारविशेषरूपाणि समचतुरस्रपर्यंक-न्यग्रोधपरिमंडल-सादि-कुब्जक-वामन-हुडाख्यानि । तत्र समचतुरस्रपर्यंक पर्यकासनोपविष्टजिनबिंबानामिव ज्ञातव्य तच्च पुण्यप्रकृतिमध्ये पूर्वोक्त । न्यग्रोध यथा न्यग्रोधो वट उपरि सपूर्णावयव अधस्तु हीन तथा नाभेरुपरिलक्षणोपेततया सपूर्णं अधस्तु हीन यत्सस्थान तन्न्यग्रोधपरिमंडल । ७८, सादिसस्थान सह आदिना वर्त्तते तत्सादि । नाभेरधस्तात् यथोक्तलक्षणप्रमाणोपेत पुन उपरि हीन इति भाव । ७९, कुब्जसस्थान यत्र पादपाणिशिरोग्रीवादिक प्रमाणलक्षणोपेत उरउदरादि च हीन तत् कुब्जं । ८०, तद्विपरीत वामनसस्थान । ८१, सर्वावयवैरशुभं हुडसस्थान । ८२, सांप्रत प्रायो मनुष्याणा तदेव । एव त्र्यशीति पापप्रकृतयो व्याख्याता । अथ पूर्वमुक्त स्थावरदशक व्याख्यायते । तिष्ठति उष्णादितापिता अपि तत्परिहारासमर्था भवति ते स्थावरा, ते सर्वेप्येकेंद्रिया ज्ञातव्या' । स्थावरत्वप्रदायक कर्म स्थावरनामकर्म । १, सूक्ष्मनामकर्म येन जीवाश्चर्मचक्षुषामदृश्या भवति, यथा निगो

दादयः । २, अपर्याप्तनामकर्म येन जीवा पर्याप्तिं विना म्रियते । यथा सर्वकालं निगोदा ३, साधारणनामकर्म येन एकस्मिन् शरीरे अनन्ताना जीवाना अवस्थान भवति, यथा कदाघनंतकायमध्ये । ४, अस्थिरनामकर्म येन जीवाना ओष्ठजिह्वादयोऽवयवा अस्थिरा स्यु । ५, अशुभनामकर्म येन नाभे अध शरीर अशुभ स्यात् । ६, दुर्भगनामकर्म येन जीवा दौर्भाग्यवतो भवन्ति । ७, दु स्वरनामकर्म येन जीवाना अमनोज्ञ स्वर स्यात् । ८, अनादेयनामकर्म येन जीवाना वचन केनापि न मन्यते । ९, अयश कीर्त्तिनाम कर्म येन जीवाना लोके अयश कीर्त्ति स्यात् । १०, एव स्थावरदशक व्याख्यात । इति चतुर्थ पापतत्व प्ररूपितम् । अथ पचम आश्रवतत्व व्याख्यानयति ।

[चक्खुदिट्ठि अचक्खु, सेसिदिअ ओहिकेवलेहि च ।
दंसणमिह सामन्न, तस्सावरण तय चउहा ॥ १२]॥२३॥

[सुहपडिबोहा निद्दा, निद्दानिद्दा य दुक्खपडिबोहा ।
पयला ठिओवविट्ठस्स, पयलपयला य चकमओ॥१३]२४

[दिणचितिअत्थकरणी, थीणद्धी अद्धचक्किअद्धबला ।
एव जिणेहिं भणिय, वित्तिसमं दसणावरण ॥१४]॥२५॥

[जावजीव वरिस चउमास, पक्खगा निरयतिरियनर-अमरा ।
सम्माणुसव्वविरइ-अहक्खाय चरित्तघायकरा ॥१५]॥२६॥

[जलरेणुपुढवीपव्वय-राईसरिसो चउविहो कोहो ।
तिणिसलया कट्ठट्ठीअ-सेलत्थभोवमो माणो॥१६]२७॥

[मायावलेहि गोमुत्ति, मिढसिंग घणवसमूलसमा ।
लोहो हलिद्दखजण-कद्दमकिमिरागसारिच्छो१७] ॥२८॥

[जस्सुदया होइ जिए, हास रइ अरई सोग भय कुच्छा।
सनिमित्तमन्नहा वा, तं इह हासाई मोहणिअ ॥१८]२९॥

[पुरिसित्थीतदुभय पइ, अहिलासो जव्वसा हवइ सो उ।
थीनरनपुवेउदओ, फुंफुमतणनगरदाहसमो ॥१९] ॥३०॥

[संघयणमट्ठिनिचओ, त छद्धा वज्जरिसहनाराय।
तह रिसहनाराय, नाराय अद्धनाराय ॥ २० ॥] ३१ ॥

[कीलिअ छेवट्ठ इह, रिसहो पट्टो अ कीलिआ वज्ज।
उभओ मक्कडबंधो, नाराय इमसुरालंगे ॥ २१] ॥ ३२ ॥

[समचउरंस१ निग्गोह२,साइ३ वामण४ खुज्ज५ हुंडे अ६।
जीवाण छ संठाणा, सव्वत्थ सुलक्खण पढम ॥२२]॥३३॥

[नाहिइ उवरि बीअ, तइअमहोपिट्ठिउअरउरवज्ज।
सिरगीवपाणिपाए, सुलक्खण त चउत्थ तु॥२३] ॥३४॥

[विवरीयं पंचमगं, सव्वत्थालक्खण भवे छट्ठं।
संठाणविहा भणिया, जिणिंदवरवीयरागेहिं ॥२४]३४॥

[थावर सुहुम अपज्ज, साहारणअथिरअसुभदुभगाणि।
दुस्सरणाइज्जजसं, थावरदसगं विवज्जत्थ ॥२५॥] ३६ ॥

[(अ०) एताश्च त्रयोदशापि गाथा इगबियादिगाथाचूर्णौ वृत्तौ च लेशतो॥ व्याख्यातस्वरूपा]

इंदिअकसायअव्वय-जोगा पंच चउ पंच तिन्नि कमा।
किरिआओ पणवीसं, इमा उ ताओ अणुक्कमसो॥१२॥३७

काइय अहिगरणिया, पाउसिआ पारितावणीकिरिआ।
पाणाइवायरंभिअ, परिग्गहिआ मायवत्ती अ ॥१३॥३८

मिच्छादंसणवत्ती, अपच्चक्खाणायदिट्ठि पुट्ठी अ।
पाडुच्चिअसामंतो-वणीअ नेसत्थिसाहत्थी॥१४॥ ३९॥

आणवणि विआरणिआ, अणभोगा अणवकखपचइआ।
अन्नापओगसमुदाण-पिज्जदोसेरियावहिया ॥ १५॥४०॥

(प्रा० अ०) 'इंदि०' स्पर्शन १ रसन २ घ्राण ३ चक्षु ४ श्रोत्रे न्द्रियाणि, ५ कषाया-क्रोधाद्या' ४, अव्रतानि-प्राणातिपातादीनि ५, योगा-मनोयोगाद्या, ३, क्रिया पञ्चविंशतिरेवम्। कायेनायतमानेन निर्वृत्ता कायिकी १, पशुवधादिप्रवर्त्तनेन खड्गादिनिर्वर्त्तनेन वाधिकरणेन वाऽधिकरणिकी २ जीवाजीवयोरुपरि प्रद्वेषेण भवा प्राद्वेषिकी ३, निर्वेदात् क्रोधादेश्च स्वपरयो परितापेन पारितापनिकी ४, एष प्राणातिपातेन प्राणातिपातिकी ५, कृष्याद्यारम्भेणारम्भिकी ६, धान्यादिपरिग्रहेण पारिग्राहिकी ७, मायया परं प्रत्याययति मायाप्रत्ययिकी ८, 'मिच्छा०' जिनवचनाश्रद्धानेन मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी ९, अप्रत्याख्यानेन अप्रत्याख्यानिकी १०, कौतुकात् दृष्टया निरीक्षणेन दृष्टिकी ११, सन्देहादिपृच्छनेन पृच्छिकी १२, रागादश्वादीनां हस्तस्पर्शेन स्पृष्टिकी वा। जीवाजीवौ प्रतीत्य कर्मबन्धेन प्रातित्यकी १३, स्वगवाश्वादिकं द्रष्टुं समन्तादुपनिपतन्तं प्रशसन्तं च लोकमवलोक्य हर्षकरणेन सामन्तोपनिपातिकी, अथवा ऽनाच्छादितभाजनेन प्रसाना समन्तादुपनिपातेन सामन्तोपनिपातिकी १४, राजाद्यादेशान्नितरा यन्त्रशस्त्राद्याकर्षणेन नैशस्त्रिकी १५, स्वहस्तेन जीवं शशकादिकं लात्वा जीवेन श्वादिनाऽजीवेन शस्त्रादिना मारयतः स्वाहस्तिकी १६, 'आणवणि'० जीवाजीवयोराज्ञापनेन आज्ञापनिकी आनयनेन आनयनिकी वा १७, जीवाजीवयोर्विदारणेन विदारणिकी १८, अनुपयोगाद्वस्त्रादानग्रहणेन अनाभोगिकी १९, इहलोकपरलोकविरोधाचरणेन अनवकाङ्क्षप्रत्ययिकी क्रिया २०, अन्या पञ्चविंशतितमा दुष्प्रणिधानयोगप्रयोगेण प्रायोगिकी क्रिया २१, अष्टकर्मणा समुदाय येन भवति तेन सामुदानिकी क्रिया अथवा मेलापकं कृत्वा यल्लिपनावष्कदादि क्रियते सा सामुदायिकी क्रिया, २२, मायालोभरूपप्रेम्णा भवा प्रेमिकी क्रिया २३, क्रोधमानरूपेण द्वेषेण भवा द्वेषिकी क्रिया २४, अकषायिणा केवलकायजयोगबन्धेन ईर्यापथिकया मार्गशोधने भवा ईर्यापथिकी क्रिया २५ ॥ अथ सवरस्य सप्तपञ्चाशद्भेदानाह—

शीतपरिणामेन मिथ्यादर्शनेन संजाता मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी । ९, अप्रत्याख्यानेन अविरत्या जाता अप्रत्याख्यानिकी । १०, कौतुकादिनिरीक्षणेन दृष्टिकी । ११, रागाद् द्वेषाद्वा जीवाजीवयो स्वरूप पृच्छनेन अथवा रागादेव वृषभमाणकादिविशिष्टवस्तूना दर्शनेन निर्वृत्ता पृष्टिकी तथा स्पृष्टिकी वा । १२ जीवाजीवादी प्रतीत्य—आश्रित्य कर्मबंधनेन सजाता प्रातित्यकी । १३, स्वकी यगजाश्ववृषभादिविशिष्टपदार्थं विलोकयितुं लोके मर्वत समागच्छंत प्रशसा कुर्वंत दृष्ट्वा हर्षकरणेन अथवा अनाच्छादितस्नेहादि भाजने त्रसाणा जीवाना निपतनेन सजाता सामतोपनिपातिकी । १४, राजाद्यादेशाश्रितरा यंत्रशस्त्राद्यार्पणन सजाता नैशस्त्रिकी । १५, जीवेन श्वानादिना अजीवन शस्त्रादिना शस्त्रकादिक स्वहस्तेन मारयत स्वाहस्तिकी । १६, जीवाजीवयोराज्ञापनेन स्वेच्छया व्यापाररूपेण आनयनेन वा आज्ञापनिकी आनयनिकी वा । १७, जीवाजीवयोर्विदारणेन स्फाटनेन वैदारणिकी । १८, शून्यचित्ततया वस्तूनामादाननिक्षेपणेन अनाभोगिकी । १९ इह लोक परलोकविरुद्धाचरणेन हिंसादिपु व्यापाराचरणेन अनवकाक्षप्रत्ययिकी । २०, अन्या अपरा पर्वविंशतितमा । मनोवचनकाययोगदुष्प्रणिधानेन निर्वृत्ता प्रायोगिकी । २१, अष्टाना कर्मणा समुदायेन या भवति सा सामुदायिकी । २२, मायालोभाश्रिता प्रेमिकी । २३, क्रोधमानाश्रिता द्वेषिकी । २४, केवलिना केवल्काययोगजनितबंधेन सजाता ऐर्यापथिकी । २५ एवं क्रिया पंचविंशति । एवं पूर्वोक्तसमदशभेदाना पंचविंशतिक्रियाणा च मीलने द्विचत्वारिंशद् भेदा आश्रवस्य ज्ञातव्या इत्थं पचम आश्रवतत्त्वं प्ररूपितम् ॥ अथ षष्ठ संवरतत्त्वं विवृणोति ॥

समिइ गुत्ती परीसह, जइधम्मो भावणा चरित्ताणि।
पणतिगदुवीसदसबार-पचभेएहिं सगवन्ना ॥१६॥८२॥

(प्रा० अ०) 'समि०' ईर्याद्या समितय पञ्च, मनोगुप्त्याद्या गुप्तयस्तिस्र , परिषहा —"खुहा १, पिवासा २, सी ३, उण्हं ४, दसा ५, चेला ६, ऽरइ ७, त्थीओ ८, । चरिआ ९, निसीहिआ १०, सिज्जा ११, अक्कोस १२ वह १३, जायणा १४ ॥ १ ॥ अलाभ

१५, रोग १६, तणफासा १७, मल १८, सक्कार १९, परीसहा। पन्ना २०, अन्नाण २१, सम्मत्त २२, इअ बावीस परीसहा ॥२॥" यतिधर्म —"खती १, मद्दव २, अज्जव ३, मुत्ती ४, तव ५, सजमे ६, अ बोधव्वे। सच्च ७ सोअ ८, अकि-चण ९ च बमं १०, च जइधम्मो ॥ १॥" भावना —'अनित्यता १ मशरण २, भव ३ मेकत्व ४ मन्यता ५। अशौच ६ माश्रवविधि ७, संवर ८ कर्मनिर्जरा ९, ॥ १ ॥ धर्मस्वाख्यातता १० लोक ११, द्वादशी बोधिभावना १२ ॥' चारित्राणि—प्राणातिपातविरमणादीनि, प्राणा इन्द्रियाद्या दश पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविध बल च, उच्छ्वासनि श्वासमथान्यदायु । प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्तास्तेषा वियोगीकरण तु हिंसा ॥ १ ॥' तेषा प्राणानामतिपात प्राणातिपात जीवस्य दु खोत्पादन न तु जीवातिपात, तस्माद्विरमणम्। एव मृषावादविरमणादीनि, अथवा "सामाइअत्थ पढम, छेओव ट्ठावण भवे बीअ। परिहारविसुद्धीअ, सुहुम तह सपराय च ॥ १ ॥ तत्तो अ अहक्खाय खाय सव्वमि जीवलोगम्मि। ज चरिऊण सुविहिआ, वच्चतयरामर ठाण ॥ २ ॥" अथ निर्जराभेदानाह—

(वृ०) ईर्याभाषैषणादाननिक्षेपोत्सर्गरूपाः पञ्च समितयः। तत्र लोकातिवाहिते मार्गे पद पद चक्षुषा पश्यतीतीर्यासमितिः १, निरवद्यवचनजल्पनाद् भाषासमितिः २, द्विचत्वारिंशद्दोषरहिताशनादिग्रहणादेषणासमितिः ३, सम्यग्विलोकितासनादिग्रहणान्निक्षेपाद्यादानग्रहणसमितिः ४, निर्जीवस्थण्डिलेषु खेलजल्लादिपरिष्ठापनात् पारिष्ठापनिकासमितिः ५। इति पञ्च समितयः। पापव्यापारेभ्यो मनोवाक्कायगोपनान्मनोवचनकायगुप्तयः ३ ॥ द्वाविंशतिः परीषहा.—तत्र बुभुक्षायाः सहनेन क्षुत्परीषहः १, तृष्णायाः सहनेन तृट्परीषहः २, शीतर्तौ शीतसहनेन शीतपरिषहः ३, उष्णर्तौ तापसहनेन तापपरिषहः ४, वर्षाकाले दंशमशकसहनेन दंशमशकपरीषहः ५, वस्त्रादिपरिग्रहत्यागेन नाग्न्यपरीषहः ६, जीवानाशु-

पद्रवस्य सम्यक्सहनेन अरतिपरीषहः ७, स्त्रीरूपादिदर्शनादक्षोभत्वेन स्त्रीपरीषहः ८, गोचरचर्यायामरसविरसाहारग्रहणान्मनस्यविषादन गोचरचर्यापरीषहः ९, स्त्रीभिः सहैकस्थ्येऽपि चित्ताक्षोभेन निषद्यापरीषह १०, खरशिलाकाष्ठोपरि शयनाच्छय्यापरीषह ११, दुर्वचनतर्जनसहनेन आक्रोशपरीषह १२, यन्त्रादिपीडासहनेन वधपरीषह १३, दातृगृहागमनाप्रार्थित भिक्षाग्रहणेन याञ्चापरीषहः १४, कर्म्मवशात् गृहस्थगृहे ऽन्नपानादिसामग्र्या सत्यामपि तदप्राप्तावदीनचित्तत्वादलाभपरीषह १५, ज्वरातीसारादिरोगसहनेन रोगपरीषहः १६, तृणकण्टकादिव्यथासहनेन तृणपरीषहः १७, मलसहनेन मलपरीषहः १८, तिरस्कारापमानसहनेन सत्कारपुरस्कारपरीषहः १९, प्रज्ञादिदर्पसहनेन प्रज्ञापरीषहः २०, अध्ययनक्लेशसहनादज्ञानपरीषह. २१, जिनवचनाश्रद्धानेन सम्यक्त्वपरीषह. २२ । एवं द्वाविंशति परीषहाः ॥ 'जइधम्म'त्ति क्षान्त्यादिको दशविधो यतिधर्म, तत्र सहिष्णुत्वं क्षमा १, निरहङ्कारता मार्दवम् २, निर्म्मायित्वमार्ज्जवम् ३, सद्भाव. सत्यम् ४, अलोभत्वं शौचम् ५, प्राणिदया संयमश्चेन्द्रियनिरोध ६, इच्छानिरोधस्तप ७, निर्म्ममत्वं त्याग ८, निष्परिग्रहत्वमाकिञ्चन्यम ९, अमैथुनत्वं ब्रह्मचर्यम् १०, इति दशविधो यतिधर्म्म ॥ 'भावण'त्ति पदार्थानां क्षयविनाशित्वमनित्यम् १, त्राणाभावाज्जीवानामशरणम् २, चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके स प्रदेशो नास्ति यो जीवैर्मरणेन न स्पृष्ट इति भव ३, एक एवोत्पद्यते म्रियते कर्म्माण्यनुभवति चैकत्वम् ४, देहधनबन्धुभ्यो ह्यात्मनो भिन्नत्वचिन्तनमन्यत्वम् ५, सप्तधातुमयदेहस्याशुचित्वचिन्तनादशुचित्वम् ६, मनोवाक्काययोगैः शुभाशुभकर्म्मोपार्ज्जनमाश्रव ७, सर्वाश्रवद्वारनिरोधात् संवरः ८, संसारबीजभूतकर्म्मणां जरणा निर्ज्जरा ९, अर्हदाख्यातधर्म्मश्रवणाद्धर्म्मः १०, स्थित्युत्पत्तिव्ययात्मकद्रव्यपूरणकटिस्थकरवैशाखस्थान-

वतुस्थितलोकचिन्तनाल्लोकभावना ११, जैनतत्त्वनिश्चयात्सम्यग्बोधिरिति १२। एवं द्वादश भावना ॥ 'चारित्त'त्ति चारित्राणि पञ्च, तत्र त्रसस्थावरशत्रुमित्रादिषु समभावकरणात्सामायिकम् १, व्रतपर्यायच्छेदाच्छेदोपस्थापना २, चत्वारस्तपः कर्तारश्चत्वारो वैयावृत्त्यकर्तार एको वाचनाचार्य इति नवको गणः। तत्र चत्वारो निर्दिष्ट तपः कुर्वन्ति चत्वारो वैयावृत्त्यकराः कल्पस्थितस्तथाचाम्लानि यावत् षण्मासा'। तदन्ते वैयावृत्त्यकरास्तपः कुर्वन्ति, सचाचाम्लानि यावत् षण्मासाः। तत कल्पस्थितस्तपः शेषास्त्वाचाम्लानि। एवमष्टादशमासैरमितिः परिहारविशुद्धिर्नामचारित्रम् ३, सञ्ज्वलनक्रोधमानमायालोभवत्त्वविच्छेदेन सूक्ष्मलोभोदये दशमगुणस्थाने वर्तमानस्य सूक्ष्मसम्परायचारित्रम् ४, क्षीणमोहस्य उपशान्तमोहस्य वा उपशान्तमोहक्षीणमोहसयोग्ययोगिगुणस्थानस्थस्य यथाख्यातचारित्रम् ५। इति चारित्रपञ्चकम्। एवं पञ्चभिः समितिभिस्त्रिभिर्गुप्तिभिर्द्वाविंशत्यापरीषहैर्दशधा यतिधर्मेण, द्वादशभिर्भावनाभिः, पञ्चभिश्चारित्रैरेकीकृत्य सप्तपञ्चाशद्भेदाः संवरस्येति गाथार्थः ॥ संवरतत्त्वमुक्त्वा सप्तमनिर्जरातत्त्वस्वरूपं गाथापादेनाह—

(भा० अ०) 'समिइ इति'—संवरतत्त्वस्य सप्तपञ्चाशत् भेदा। ते च एवं ज्ञातव्या। यथा समितयः पंच, गुप्तयस्तिस्त्र परीषहा द्वाविंशतिः यतिधर्मा दशभेद, भावना द्वादशधा, चारित्राणि पंच एवं क्रमेण समित्यादीनां षण्णां उक्ता। ईप्रत्वभेदसंख्यायोजने सप्तगुणेन सप्तपञ्चाशद् भेदा ज्ञातव्या। तत्र समितयः पंच ईर्यासमिति १ भाषासमिति २, एषणासमिति ३ आदाननिक्षेपणासमिति ४, पारिष्ठापनिकासमिति ५,। तत्र सम्यक् प्रशस्ताईत्प्रवचनानुसारेण इति गमनं चेर्यासमिति। ईर्याया गमनस्य समिति ईर्यासमिति। मार्गे गच्छन् युगप्रमाणभूमौ दत्तदृष्टि सन् समस्तजीवानां रक्षा कुर्वन् याति सा ईर्यासमिति इतिभाव। १, भाषासमिति भाषाया निरवद्यवचनस्य समिति भाषासमिति। २, एषणासमिति यथा द्विचत्वारिंशद्दोष—

अशरणभावना २, भवभावना ३, एकत्वभावना ४, अन्यत्वभावना ५, अशौचभावना ६, आश्रवभावना ७, संवरभावना ८ निर्जरा भावना ९, धर्मभावना १०, लोकस्वभावभावना ११, बोधिभावना १२,। तत्र संसारे सर्वपदार्थानां अनित्यता यत् चिंत्यते सा अनित्यभावना । १, अशरण देहिनां मरणादिभये संसारे शरणं किमपि नास्ति इत्यादिचिंतनं अशरणभावना । २, जीवानां चतुरशीतिलक्ष जीवयोनिपरिभ्रमणचिंतनं भवभावना । ३, एकाकयेव जीव उत्पद्यते विपद्यते कर्माण्युपार्जयति भुंक्ते चेत्यादि चिंतनं एकत्वभावना । ४, जीवानां देहात् पृथक्त्वं सति पुत्रकलत्रादिधनादिपदार्थेभ्योऽन्यत्वभेद एकत्वम, अत तावद्बुद्ध्या कोपि कस्यापि संबंधी नास्ति '-इत्यादि चिंतनं अन्यत्वभावना । ५, देहस्य सप्तधातुमयस्य नव स्रोतांसि निरंतरं स्रवंति मलमूत्रश्लेष्मादिवस्तूनि यो यत्नानि सहचारीणि संति अत शुचित्वं कुत स्यात् ', इति चिंतनं अशौचभावना । ६ संसारमध्यस्थितसमस्तजीवानां मिथ्यात्वकषायाविरतिप्रमादार्तरौद्रध्यानादिहेतुभि निरंतरं कर्माणि बध्यमानानि संति इतिचिंतनं आश्रवभावना । ७, मिथ्यात्वादीनां बंधहेतुभूतानां संवरणोपाया सम्यक्त्वादय तथा चिंतनं संवरभावना । ८, निर्जराभावना कर्मनिर्जराख्या द्विधा सकामा अकामा च । तत्र सकामा साधूनां । अकामा च अज्ञानकष्टजनिता जीवानां । तत्र सकामा द्वादशप्रकारतपोविहितकर्मक्षयरूपा । १ अकामा पुन तिर्यगादिजीवानां तृषाक्षुधाउदनभेदनभारोद्वहनादिकर्मकष्टसहनेन च कर्मक्षय तद्रूपा ज्ञातव्या । एवंविधाया निर्जराया चिंतनं निर्जराभावना । ९, दुस्तरसंसारसागरसमुत्तारणप्रवहणप्रायश्रीजिनप्रणीतश्रीधर्मप्रभावचिंतनं धर्मभावना । १० चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकस्य कटिस्थापितकरतिर्यक्प्रसारितपादपुरुषाकारस्य धर्माधर्मास्तिकायादिषड्द्रव्यै परिपूर्णस्य लोकस्य चिंतनं लोकभावना । ११, अनंतानंतकालदुर्लभमनुष्यादिसामग्रीयोगेऽपि दुष्प्राप्य प्रायो बोधिबीजं जीवानां इत्यादि चिंतनं बोधिभावना । १२ एवं द्वादशभावना व्याख्याता । १०, अथ चारित्राणि पंच । चारित्राणि पंच सामायिक१च्छेदोपस्थापनीय२परिहारविशुद्धिक ३ सूक्ष्मसंपराय४यथाख्यात५नामानि । तत्र सामायिक सर्वसावद्यव्यापारपरित्यागनिरवद्यव्यापारासेवनरूपं ज्ञातव्यं । १,

छेदोपस्थापनीय गणाधिपेन प्रदत्त प्राणातिपातविरमणादिपंचमहाव्रतरूप । २, परिहारविशुद्धिक नव साधवो गच्छात् पृथग् भूत्वा अष्टादशमासान् यावत् सिद्धान्तप्रोक्तरीत्या तप कुर्वन्ति तत्परिहारविशुद्धिक ज्ञेय । ३, सूक्ष्मसंपराय सूक्ष्मसंपरायाख्यदशमगुणस्थानकप्राप्ताना साधूना यच्चारित्र तत् सूक्ष्मसंपराय । ४ यथाख्यात सर्वेषु कषायेषु सर्वथा क्षय प्राप्तेषु सा॒धूना यच्चारित्र तत् यथाख्यात । ५, एतेषा चारित्राणा मध्ये सांप्रत प्रथमचारित्रद्वय विमानमस्ति, शेषाणि त्रीणि चारित्राणि व्युच्छिन्नानि । एव चारित्रपचक व्याख्यात । एव समितीना पंच भेदा, गुप्तीना त्रय, परीषहाणा द्वाविंशति, यतिधर्मस्य दश भावनाना द्वादश, चारित्राणा पच भेदा, इति सप्तपचाशद्भेदा सवरतत्त्वस्य सजाता । इति षष्ठ सवरतत्त्व सक्षेपतो व्याख्यातम । अथ सप्तम निर्जरातत्त्व व्याख्यानयति ।

[इरियाभासेसणादाणे, उच्चारे समिईसु य ।
मणगुत्ती वयगुत्ती, कायगुत्ती तहेव य ॥ २६ ॥] ॥ ४२ ॥

[खुहा पिवासा सीउण्ह, दसाचेलारइत्थीओ ।
चरिया निसीहिया सिज्जा, अक्कोसवहजायणा॥२७]॥४३॥

[अलाभरोगतणफासा, मलसक्कारपरीसहा ।
पण्णा अन्नाण सम्मत्त, इय बावीस परीसहा ॥२८॥]४४॥

[खंतीमद्दवअज्जव, मुत्ती तवसजमे अ बोद्धव्वे ।
सच्च सोय आकि-चण च बभ च जइधम्मो ॥ २९॥] ४५॥

[पढममणिच्चमसरण, ससारो एगया य अन्नत्त ।
असुइत्त आसव, सवरो य तह निज्जरा नवमी ॥३०॥]४६

[लोगसहावो बोही, दुल्लहा धम्मस्स साहगा अरिहा ।
एयाओ भावणाओ, भावेयव्वा पयत्तेण ॥ ३१ ॥]॥ ४७ ॥

[सामाइयत्थ पढम, छेओवट्ठावण भवे बीय ।
परिहारविसुद्धीय, सुहुम तह सपराय च ॥ ३२ ॥] ॥४८॥

[सत्तो अ अहक्खायं, खायं मग्गंमि जीवलोगंमि ।
जं चरिऊण सुविहिया, वच्चंति अयरामरं ठाणं ॥३३॥]४९

[(अ०) एता अपि व्यावर्णितस्वरूपा इति सुगमा ॥]

[अणसणमूणोयरिया, वित्तिसंखेवणं रसच्चाओ ।
कायकिलेसो संलीण-या य बज्झो तवो होइ ॥३४॥]॥५०॥

[पायच्छित्तं विणओ, वेयावच्चं तहेव सज्झाओ ।
झाणं उस्सग्गोवि अ, अब्भिंतरओ तवो होइ ॥३५॥]॥५१

[(अ०) एते व्यावर्णयिष्यमाणस्वरूपं ॥]

[आलोयण १ पडिक्कमणो २-मय ३ विवेग ४ उस्सग्गो ५ ।
तव६च्छेय७मूल८अणव-ट्ठया य ९ पारंचिए १० चेव ॥३६॥] ॥५२॥

[(अ०) आलोचन १ प्रतिक्रमण २ उभय मिश्र ३, विवेक स्त्याग ४, उत्सर्ग कायोत्सर्ग ५ तप ६, छेद पर्यायाशयि नाश ७, मूल सर्वपर्यायच्छेद ८, अनवस्थाप्यता ९, पाराञ्चित १० चेति दशधा प्रायश्चित्तानि ॥ प्रायश्चित्तभेदानुक्त्वाथ विनयभेदा नाह—]

[भत्ती १ बहुमाणो २ वन्न-जणण ३ आसणमवन्नवायस्स ४
आसायणपरिहाणी ५, विणओ संखेवओ एसो ॥३७॥]५३

[(अ०) भक्तिर्बाह्यप्रतिपत्ति १, बहुमानो मानसी प्रीति २ वर्ण श्लाघा तत्करण ३ अवर्णवादस्य निराकरणाय भाषणं प्रतिस्पन्दन ४, आशातनापरिहाणिरिति संक्षेपतो विनयः पञ्चधा ॥]

[नाणस्स दंसणस्स य, चरणस्स य तह तिविहजोगस्स
विणओ लोगुवयारो, सत्तविहो विणयभेएणं ॥३८॥]५४

[(अ०) पुन प्रकारान्तरेण विनयभेदानाह—ज्ञानदर्शनचारित्रमनोवच कायलोकोपचाररूपविषयभेदात्सप्तविधोपि विनय प्रतिपादित ॥]

[भत्ती तह बहुमाणो, तद्दिट्ठत्थाण सम्मभावणय ।
विहिगहणब्भासो वि अ, एसो विणओ जिणुद्दिट्ठो ३९]५५

[(अ०) ज्ञानविनयमाह—ज्ञानज्ञानिनोर्भक्तिबहुमानौ । तद्दृष्टार्थाना सम्यग् भावन चिन्तन, विधिर्योगोपधानादिकोनेकप्रकार, तत्पुरःसर ज्ञानग्रहण, अभ्यास परिचयश्चेति, एव भक्तिबहुमानभावनग्रहणाभ्यासभेदात् विनयो ज्ञानविनय पञ्चधा जिनोद्दिष्ट तीर्थकरप्रतिपादित इति ॥]

[सुस्सूसणा अणासा–यणा य विणओ अ दसणे दुविहो ।
दसणगुणाहिएसु, कज्जइ सुस्सूसणा विणओ ॥४०॥]५६।

[(अ०) दर्शनविनयमाह—दर्शनविनयो मूलतस्तावच्छुश्रूषाऽनाशातनाभेदाद्द्विधा, इदमेवाह–शुश्रूषणाऽनाशातना चेति दर्शनविषयो विनयो द्विभेद । तत्र शुश्रूषणोचितप्रतिपत्तिसेवनात्मको विनयो दर्शनगुणाधिकेषु विशिष्टसम्यग्दर्शनिषु क्रियत इति भाव]

[सक्कारब्भुट्ठाणे, सम्माणासणपरिग्गहे तह य ।
आसण अणुप्पयाण, किइकम्म अजलिगहो अ ॥४१]५७

[(अ०) शुश्रूषाविनयभेदानाह—शुश्रूषाविनयो दशधा, तेनैव, सत्कार १ अभ्युत्थान २, सन्मान ३, आसनपरिग्रह ४, तथा च आसनानुप्रदान ५, कृतिकर्म ६, अञ्जलिग्रह हस्तयोजनमित्यर्थ ७ ॥]

[इतस्स अणुगच्छणया, ठिअस्स तह पज्जुवासणा भणिआ
गच्छताणुवयण, एसो सुस्सूसणाविणओ ॥४२॥]५८ ॥

[(अ०) आगच्छतोऽभिगमन ८, स्थितस्य तथा पर्युपासन

सेवनम् ९, गच्छतोऽनुव्रजनम् १०, एव दशविध शुश्रूषाविनयो भणित । तदासेवनाद्दर्शनशुद्धि स्थिरता च जायत इत्येष दर्शन विनय उच्यते ॥]

॥[तित्थयरधम्मआयरिय-वायगे थेरकुलगणे संघे ।
संभोइअ किरियाए, मइनाणाईण य तहेव ॥ ४३]॥-९॥

[(अ०) अनाशातनाविनय पञ्चद-शारिशङ्केदमाह—तीर्थ कर १, धर्म २, आचार्य ३ वाचक उपाध्याय ४, स्थविरो वय-पर्यायश्रुतै ५, कुलमेकाचार्यसन्तति ६, गणो मिथ सापेक्षकुलत्रय समूह ७, सघ ८, सम्भोग समानधार्मिकाणा परस्परेण भक्ता दिदानग्रहणरूप, तद्वान् साम्भोगिक ८, क्रिया अस्ति परलोकोऽस्त्यात्माऽस्ति च सकलक्लेशाकलङ्कित मुक्तिपदमित्यादिप्ररूपणात्मिका १०, मतिज्ञानादीनि पञ्च ज्ञानानि १८ इत्येतानि पञ्चदश पदानि, तेषाम् ॥]

[आसायणवज्जणया, भत्तिय बहुमाणो य भत्तिवहुमाणो ।
वण्णस्स य सजलण, होइ अणासायणाविणओ ॥४४]

[(अ०) आशातनवर्जना १, भक्तिबहुमान , भक्तिर्बाह्या पर्युपासना तत्सहितो बहुमान आन्तर प्रीतियोग २, वर्णसञ्ज्वलनं च सद्भूतगुणकीर्त्तनेन यशोदीपनम् ३, पूर्वोक्ताना पञ्चदशाना आशातनवर्जनादित्रितयकरणेन भवत्यनाशातनाविनय पञ्चचत्वारिंशद्भेद ॥ एतेनापि भवति दर्शनशुद्ध्यादिरिति ॥ उक्तो दर्शन विनयो द्विभेदोऽपि ॥]

[सामाइआइचरणस्स, सद्दहाण तहेव काएण ।
संफासणा परूवण—मह पुरओ भव्वसत्ताण ॥ ४५]॥

[(अ०) चारित्रविनय सामायिकादिचारित्रभेदेन पञ्चधा भणितापि श्रद्धानादिभेदैर्गुणित पञ्चदशधा, तत्र सामायिकादे श्रद्धानं रुचि १, कायेन स्पर्शनं पालनम् २, भव्याना पुरतस्तसद्गुणवर्णनाद्युपदेशेन प्ररूपणमिति ३ ॥]

[मणवयकाइअविणओ, आयरिआईण सव्वकालंपि ।
अकुसलमणाईरोहो, कुसलाण उदीरण तह य ॥४६]६२

[(अ०) मनःआचार्यादीनां प्रत्यशुभमनआदीनां निरोधः शुभानां च प्रेरणं, स मनोवच कायिकविनय, एते मनोवच काय विनया प्रत्येकं प्रशस्ताप्रशस्तभेदेन द्विभेदा, प्रशस्तस्य प्रवर्तन निर्जराहेतु, अप्रशस्तस्य च निवर्तनम् । तावपि प्रत्येकं सप्तभेदौ । प्रशस्तमनोविनयस्य तत्रापापासावद्याक्रियनिरपक्लेशानाश्रवकरा-क्षपिकराभूताभिशङ्कनानि भेदा, तदितरे चाप्रशस्तस्य । एवं वचसोपि द्विभेदस्य । प्रशस्तकायस्य चायुक्तगमनस्थाननिषदन त्वग्वर्तनोल्लङ्घनप्रलङ्घनसर्वेन्द्रिययोगयुञ्जनानि । इतरस्य त्वना-युक्तानि ॥]

[अब्भासत्थण छंदाणु–वत्तण कयसुपडिकई ।
तह य कारिअमित्तकरण, दुक्खत्तगवेसणा तह य॥४७]६३

[(अ०) लोकोपचारविनय सप्तधा, तत्राभ्यासासन गौर-वार्हस्य समीपवृत्तिता १ छन्दाऽनुवर्तन आराध्यस्य छन्दोऽभि-प्रायस्तदनुसरणम् २, कृतसुप्रतिकृति विनयात्प्रसादिता गुरव श्रुत दास्यन्तीत्यभिप्रायेणाशनादिदानप्रयत्न ३, कार्य ज्ञानादि, तन्निमित्त करण भक्तादिदानम् ४, दुःखार्तस्य ग्लानीभूतस्य भैष ज्यादिना गवेषण दुःखार्तगवेषणा ५ ॥]

[तह देसकालजाणण, सव्वत्थेसु तहाणुकूलत्त ।
लोगोवयारविणओ, सत्तविहो होइ विण्णेओ ॥४८]६४

[(अ०) देशकालज्ञान अवसरोचितार्थसम्पादनम् ६, सर्वा-र्थेषु तथानुकूलत्व आराध्यसम्बन्धिषु सर्वप्रयोजनेष्वप्रातिकूल्यम् ७, एव लोकोपचारविनय सप्तविधो विनयो भवति ॥]

[आयरिय उवज्झाए, थेरतवस्सी गिलाणसेहाण ।
साहम्मिअ कुलगणस–घवेआवच्च हवइ दसहा ॥४९]६५

[(अ०) वैयावृत्त्यभेदानाह—आचार्योपाध्यायौ प्रतीतौ, स्थविर पूर्वोक्त, तपस्वी अष्टमादिविकृष्टतपोयान्, ग्लान आर्त, शैक्ष नवदीक्षित, साधर्मिक समानाचारवान्, कुलगणसघा प्रागुक्ता, एतेषा दशाना विषयभेदात् वैयावृत्त्यमपि दशधा भवति ॥]

[आयरियउवज्झाये, तवस्सिसेहे गिलाणसाहूसु ।
समणुन्नसघकुलगण–वेयावच्च हवइ दसहा ॥ ५० ॥] ६६ ॥

[(अ०) एषा शब्दपरावृत्त्या व्याख्यातस्यैव ॥]

[वायणा पुच्छणा चेव, तहा य परिअट्टणा ।
अणुप्पेहा धम्मकहा, सज्झाओ होइ पचहा ॥ ५१ ॥]६७

[(अ०) स्वाध्यायभेदानाह—वाचना सूत्रार्थपठनपाठनादि १ पृच्छना सन्दिग्धसूत्रार्थस्य गुर्वादे प्रश्न २, परिवर्तना पूर्वपठितसूत्रार्थस्यावर्तनम् ३, अनुप्रेक्षा अर्थचिन्तनम् ४, धर्मकथा धर्मोपदेश इति स्वाध्याय पञ्चधा भवति ५ ॥]

[झाण चउविह खलु, अट्ट रुद्द तहेव धम्म च ।
सुक्क पुण पत्तेय, चउविह चेव नायव्व ॥ ५२ ॥] ॥ ६८ ॥

[(अ०) ध्यान चतुर्विध, खल्विति निश्चये, आर्त रौद्र तथैव धर्म्य च शुक्लमिति । पुन प्रत्येक चतुर्विधमेव ज्ञातव्यम् । लक्षणादीनामपि चतुर्विधत्व ध्यानशतकादेरवलोक्यम् । आर्तरौद्रयो निवृत्तिकरणेन धर्म्यशुक्लयोश्च प्रवर्तनेन निर्जराहेतुत्वमिति ।

[पढम अट्टज्झाण, बीअ रुद्द इमे भवफलाइ ।
तइअं धम्म तुरिअ, सुक्क दो मुक्खहेउइ ॥५३॥] ॥६९॥

[(अ०) प्रथम आर्तध्यान, द्वितीय रौद्र, इमे भवफले संसारवर्धने, रागद्वेषमोहात्मकत्वादतयोरिति । तृतीय धर्म्य, तुर्य शुक्ल द्वे मोक्षहेतू भवनिर्जरारूपत्वादनयो ॥]

[दव्वे गणदेहोवहि, अहरित्ता सुद्धभत्तपाणाण ॥
उस्सग्गो भावे अह, कसायभवकम्म उस्सग्गो ॥५४]७०

[(अ०) उत्सर्गस्त्याग, स च द्विविध द्रव्यतो भावतश्च। द्रव्यतश्चतुर्धा गणदेहोपध्यतिरिक्ताशुद्धभक्तपानोत्सर्गभेदात् । गण पूर्वोक्त, तस्य ज्ञानाद्यर्थ परगणोपसम्पत्तौ त्याग, जिनकल्पाद्यर्थं वा । देह सचित्ताचित्तात्मक, तत्रानाभोगादि कारणतो वा गृहीतस्य सचित्तदेहस्य, कलेवरस्य चेतरस्य । अनयनेन स्वदेहस्य वा। उपधेर्वस्त्रपात्रादिकस्य । असन्निधिसचयत्वान्मुनिधर्मस्य दानस्य च साध्यपेक्षयाऽनेकदोषशबलत्वादधिकयोरशुद्धयोरनेषणीयादिदोषयुजोभक्तपानयोश्चेति । भावतस्त्रिधा कषायाणा भवस्य कर्मणश्चोत्सर्गस्त्याग । अभ्यन्तरतपोभेदाना विनयादीना विशेषत स्वरूप भगवतीपञ्चविंशशतकषष्ठोद्देशकादवसेयम ॥]

बारसविहं तवो नि-ज्जरा य बंधो अ चउविगप्पो य ।
पयइ ठिइअणुभाग-प्पएसभेएहिं नायव्वो ॥३७॥ ॥७१॥

(प्रा० अ०)—'बारस० द्वादशविध तपोविधान निर्ज्जरा स्यात् । 'अणसणमूणा०" १ 'पायच्छित्त विण०' । अभ्यन्तरक मध्यवर्त्ति तपो भवति अन्त करणव्यापारप्राधान्यादन्यतीर्थिकानभ्यस्तत्वात् बाह्यद्रव्यानपेक्षत्वाच्च । अथ बन्धभेदानाह— बन्धश्चतुर्विकल्पश्चतुष्प्रकार प्रकृतिस्थितिरसप्रदेशबन्धभेदात् । मिथ्यात्वादिभिर्हेतुभि कर्मयोग्यवर्गणापुद्गलैरात्मन क्षीरनीरवद्वन्हयय पिण्डवद्वान्योन्यानुगमाभेदात्मक सम्बन्धो बन्ध । तत्र स्थितिरसप्रदेशरूपाणा बन्धाना य समुदाय स प्रकृतिबन्ध १। अध्यवसायविशेषगृहीतस्य कर्मदलिकस्य यत् स्थितिकालनियमन स स्थितिबन्ध २ । कर्म्मपुद्गलानामेव शुभोऽशुभो वा घात्य घाती वा यो रस सोऽनुभागबन्ध ३ । कर्म्मपुद्गलानामेव यद् ग्रहणं स्थितिरसानिरपेक्षदलिकसङ्ख्याप्राधान्येनैव करोति स प्रदेशबन्ध ४, । उक्त च—"प्रकृति समुदाय स्यात्, स्थिति कालावधारणम् । अनुभागो रसो ज्ञेय, प्रदेशो दलसचय ॥ १ ॥" इद प्रकृत्यादिस्वरूप मोदकदृष्टान्तेन भाव्यम् । यथा वातविनाशिद्रव्यनिष्पन्नो मोद०, प्रकृत्या वातमुपशमयति, एव कफपित्तयोरपि भावना कार्या । एवंस्वभावा प्रकृति । स्थितिस्तस्यैव कस्यचिद्दिनमेक, अपरस्य तु दिनद्वय, एव कस्यचिन्मासादिकमपि काल

भवति । रस पुन स्निग्धमधुरादि तस्यैव कस्यचिदेयगुणोऽन्यस्य द्विगुणोऽन्यस्य त्रिगुण इत्यादिक । प्रदेशाश्च कणिकादिरूपा कस्यचिदेकप्रसृतिप्रमाणा । यावदपरस्य सेतिकादिप्रमाणा । एव कस्यचि कर्मणोऽपि ज्ञानाच्छादनस्वभावा, अपरस्य दर्शनावरणरूपादिका प्रकृति । स्थिति कस्यचित् त्रिंशत्सागरकोटीकोटीरूपा अपरस्य सप्ततिरित्यादि । रस एकस्थानद्विस्थानादिरूप । प्रदेशा अल्पबहुबहुतरबहुतमादिरूपा ॥ अथ सत्पदादिभिनयभिर्द्वारै सिद्धप्ररूपणामाह—मोक्ष प्रस्तुत सिद्धप्ररूपणाया कोऽवसर ? । उच्यते—जीवस्य कृत्स्नकर्मक्षयेण य स्वरूपावस्थान तन्मोक्ष उच्यते स च जीवस्यैव धर्म । धर्मधर्मिणोश्च कथञ्चिदनन्यत्वात्सिद्धप्ररूपणाया मोक्षप्ररूपणेति नाप्रस्तुताभिधानम् ॥

(सू०)—द्वादशविधा निर्ज्जरा, तत्र उपवासादिकरण अनशन १, कवलादिपरिहारेण ऊनोदरिका २, खादिमपरिहारो वृत्तिसक्षेपः ३, विकृत्यादिपरिहाराद्रसत्यागः ४, अनुपानद्गमनलोचादिकारापणात्कायक्लेश ५, वर्षाकालादौ कूर्मवदङ्गोपाङ्गसङ्कोचकरणात् सलीनता ६, इति षड्विधस्तप । प्रायो बाहुल्येन चित्त जीवमनो वा यच्छोधयति,पाप छिनत्तीति वा प्रायश्चित्त ७, गुरुजनवन्दनेन वैयावृत्यादिको विनय ८, आचार्योपाध्यायतपस्विशिष्यग्लानकुलगणसङ्घसाधुसाधर्मिकेभ्यो नवपानाद्युपष्टम्भकरणेन वैयावृत्त्य ९, वाचनापृच्छनानुप्रेक्षाम्नायधर्मोपदेशदानत. स्वाध्याय १०, आर्त्तरौद्रपरिहारेण धर्मशुक्लध्यानसेवनेन च ध्यान ११, गमनागमनादिकायव्यापारपरिहारेण कायोत्सर्ग १२, आन्तर तप षड्विधमाभ्यन्तर तप । एवद्वादशभिर्भेदै, कर्म्मणा निर्ज्जरा शाटो भवतीति सप्तमपदार्थ ॥ निर्जरातत्त्वमुक्त्वाऽष्टमबन्धतत्त्वस्वरूपमाह–अशनामपि कर्म्मणा बन्ध प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशैश्चतुर्विकल्पो ज्ञातव्य. । तत्र कर्म्मणामष्टपञ्चाशच्छतप्रमाणाः प्रकृतय स्युः तद्यथा–ज्ञानावरणे पञ्च ५, दर्शनावरणे ९ नव, वेदनीयद्विक २

मोहनीयेऽष्टाविंशतिः २८, आयुष्के चतस्रः ४, नाम्नि त्र्युत्तरं शतं १०३, गोत्रे २, अन्तरायपञ्चकं ५, एवमष्टपञ्चाशच्छतप्रकृतीनां मध्ये काश्चनापि प्रकृतीः प्रत्यहं जीवो बध्नातीति । 'ठिइ' स्थिति.—कालावधारणं, जीव एकेन कषायोदयात् कार्यानुक्रमेण कर्मोत्कृष्टां स्थितिं करोति, तथाहि—ज्ञानावरणदर्शनावरण-वेदनीयान्तरायेषु त्रिंशत्सागरकोटाकोटीः, आयुषस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमानिति । नाम गोत्रयोर्विंशतिकोटाकोटीः । मोहनीये सप्ततिकोटाकोटी । जघन्या तु वेदनीये द्वादशमुहूर्त्तान्, नामगोत्रयोरष्टावष्टौ । शेषाणामन्तर्मुहूर्तमिति । 'अणुभागमिति'— अनुभागो रसविपाकः, तत्राशुभप्रकृतीनां घोषातकीनिम्बद्वित्रिचतुःस्थानक्वाथवदत्यन्तकटुकविपाकः । शुभप्रकृतीनामिक्षुक्वाथवन्मधुरो विपाको जीवेनानुभूयते । 'पएस'त्ति प्रदेशबन्धस्तु कर्मणां दलपाटक, तत्र तेषां प्रदेशानां वेदनीये सर्वोत्कृष्टो विभागः, यतस्तस्य स्वल्पैः प्रदेशैः प्रकटता न भवति । ततोऽन्येषां कर्मणां निजनिजस्थितितारतम्यानुसारेण दलपाटकवृद्धिरिति । बन्धश्चतुष्प्रकार इति गाथार्थः ॥ बन्धतत्त्वमुक्त्वा नवमं मोक्षतत्त्वमाह—

(सा० अ०) 'बारसविह' इति । तत्र बारसविहं इति—गाथामध्यात् पदमेकं ग्राह्यं, द्वादशप्रकारं तपो निर्जरा प्रोच्यते । तत् तपो बाह्याभ्यन्तरभेदाभ्यां द्विधा स्यात् । तत्र बाह्यं तपः षड्विधं अनशना१नोदरता२वृत्तिसंक्षेप३रसत्याग४कायक्लेश५संलीनता६लक्षणं । तत्र अनशनं आहारपरित्यागरूपं द्विधा इत्वरं यावत्कथिकं च । १, इत्वरं चतुर्थषष्ठाष्टमादि, यावत्कथिकं यावज्जीवमनशनग्रहणरूपं । ऊनोदरता एकद्वित्र्यादिकवलहान्या ज्ञेया । २, वृत्तिसंक्षेपः द्रव्यक्षेत्रकालभावविषयाभिग्रहणरूपः । ३, यथा श्रीमहावीरस्य चतुर्विधाभिग्रहश्चन्दनबालया पूरित । रसत्यागो विकृतिपरित्यागः । ४ कायक्लेशो लोचादिकष्टसहनं । ५, संलीनता चतुर्विधा इन्द्रियकषाययोगनिवारणस्त्र्यादिविवर्जितोपाश्रयनिवसनभेदैर्ज्ञातव्या । ६, एवं बाह्यं तपः षड्विधं लोकप्रसिद्धं व्याख्यातम् । अथ आभ्यन्तरं तपः षड्विधं । प्राय-

श्चित्त-१विनय२वैयावृत्य३स्वाध्याय४ध्यानो५त्सर्ग६नामक । तत्र प्रायश्चित्त निजानि पातकानि यथात्मानि गुरूणा पुरस्तात् यत् आलोच्यते गुरुप्रदत्त च तप समाचर्यते तत् प्रायश्चित्तम् । १, विनय सप्तप्रकार ज्ञान१दर्शन२चारित्र३ मनो४वचन५काय६लोकोपचारिक७भेदैर्ज्ञातव्य । २, वैयावृत्य आचार्योपाध्यायतपस्विग्लानादीना अन्नपानादिरूपादर्विश्राम णादिरूप । ३, स्वाध्याय वाचना—पृच्छना—परावर्त्तना—नुप्रेक्षा—धर्मकथालक्षण पचभेद । ४, ध्यान आर्त्तरौद्रधर्मशुक्लरूप । ५, तत्र आर्त्तरौद्रयो परिहार, धर्मशुक्लयो स्वीकार, एतौ परिहारस्वीकारौ ध्यान कथ्यते । उत्सर्गो द्रव्यभावभेदाद् द्विधा । तत्र आद्य चतुर्धा गण१देहो२पधि३भक्त४त्याग-भेदात्१ । भावत पुन क्रोधादिपरित्यागो ज्ञातव्य २।६, एव षट्प्रकार आभ्यतर तप प्ररूपित । आभ्यतर कस्मात्प्रोच्यते। यतो मोक्षप्राप्तौ अतरगकारणमिद तत आभ्यतर कथ्यते। सप्तम निर्जरातत्त्व व्याख्यात । अथ अष्टम बधतत्त्व 'प्ररूपयति'। 'बधो इति' बध कर्मभि सह जीवानां श्लेष, यथा क्षीरनीरयो अश्मय पिंडयोर्वा । स चतुर्धा प्रकृति१स्थित्य२नुभाग३-प्रदेश४भेदैर्ज्ञातव्य । एतानेव चतुरो भेदान् व्याख्यानयति। प्रकृति स्वभाव परिणाम इति भाव । स्थितिबध कालपरिमाण । अनुभागो रस कथ्यते। प्रदेश पुद्गलपरिमाणरूप । एते चत्वारोऽपि भेदा मोदकदृष्टातेन ज्ञातव्या । यथा कश्चिन्मोदक तत्तद्द्रव्यसयोगनिष्पन्नो वात पित्त श्लेष्माण वा येन स्वरूपेण हति स स्वभाव कथ्यते । १, यथा पुन स एव मोदक पक्ष मास द्विमास त्रिमास चतुर्मासादि यावत् यत्तैव रूपेण तिष्ठति सा स्थिति कथ्यते । २, यथा पुन स एव मोदक कश्चिन्मधुरो भवति कश्चित्पुन कटुर्भवति कश्चित्तीव्रो भवति यत् स रस कथ्यते। ३, यथा पुन स एव मोदक कश्चित् अल्पदलपरिमाणनिष्पन्न कश्चित् बहुदलनिष्पन्न कश्चिद् बहुतरदलनिष्पन्न एव मोदकेषु पुद्गलपरिमाण स्यात् स प्रदेश । ४, एव कर्मणा बधोऽपि चतुष्प्रकारो ज्ञातव्य । तथाहि । कानिचित् ज्ञानावरणीयादीनि कर्माणि ज्ञान दर्शन चारित्र वा प्रति येन स्वभावेन स 'प्रकृतिबध' प्रोच्यते। तान्येव पुन कर्माणि कानिचित् जघन्यत

अतर्मुहूर्तस्थितिकानि भवति, उत्कृष्टतश्च कानिचित् विंशतिकोटाकोटिसागरोपमप्रमाणस्थितिकानि भवति। कानिचित् त्रिंशत्कोटाकोटीसागरप्रमाणस्थितिकानि भवति, कानि पुन सप्ततिकोटाकोटीसागरप्रमाणस्थितिकानि भवति । एव यावत काल बद्धानि कर्माणि तिष्ठति स 'स्थितिबध' कथ्यते। तथा तेषामेव पुन कर्मणां केषाचिन्मधुररस स्यात् केषाचित् कटुकरस स्यात् केषा पुनस्तीव्ररस स्यात् स 'रसबध' कथ्यते। तेषामेव पुन कर्मणा यत्पुद्गलपरिमाण भवति स 'प्रदेशबध' कथ्यते । यदुक्त "पगई होइ सहावो, ठिइबधो होइ कालपरिमाण । अणुभागो होइ रसो, पएसबधुत्ति परिमाणं ॥१॥" एवमष्टम बधतत्त्व व्याख्यातम् । अथ नवम मोक्षतत्त्व व्याख्यानयति ॥

[पयइठिइरसपएसा, त चउहा मोयगस्स दिट्ठता ।
मूलपगइट्ठ उत्तर—पगई अडवन्नसयभेय ॥ ५५ ॥] ॥७२॥

[(अ०) प्रकृतिस्थितिरसप्रदेशानाश्रित्य तत् कर्म चतुर्धा, शेष स्पष्ट व्याख्यातस्वरूपश्च ॥]

[इहनाणदसणावरण—वेय मोहाउनामगोयाणि ।
विग्घ च पण नव दु अ—ट्ठवीस चउ तिसय दुपणविह५६]७३

[(अ०) सुगमा, कर्मणोऽष्टौ मूलप्रकृतयस्तदुत्तरभेदसख्या च भणिता इति ॥]

[पड१पडिहार२सि३मज्ज४—हड५चित्त६कुलाल७भडगारीण ८ ।
जह एएसि भावा, कम्माण वि जाण तह भावा ५७]७४

[(अ०) पटप्रतिहारसिमद्यहडिचित्रकरकुलालभाण्डागारिणा यथैषा भावा स्वभावा, कर्मणामपि जानीहि तथा भावान । पटस्याच्छादकत्व स्वभाव, प्रतिहारिणो निरोध, असिपदेन मधुलिप्तासिग्रहणम्, तस्य च सुखदु खदानम्, मद्यस्य विह्वलीकरणम्, हडेर्निर्गन्तुमनसोपि प्रतिबन्धकत्वम्, चित्रकरस्य शुभाशु-

भरूपनिष्पादनम्, कुलालस्येष्टानिष्टभाण्डकरणम्, भाण्डागारिणो दानादिकरणप्रवणस्यापि राजादेर्निरोधनम्, एवमेवाष्टकर्मणामपि भावा इति ॥ दृष्टान्तप्रतिपाद्य दार्ष्टान्तिकैर्योजयति—]

[सरउग्गयससिनिम्मल-यरस्स जीवस्स छायणं जमिह।
नाणावरणं कम्मं, पडोवमं होइ एवं तु ॥ ५८ ॥] ॥७५॥

[(अ०) शरदुद्गतशशिनिर्मलतरस्य जीवस्य यदिह पटापमं छादकं तदेव ज्ञानावरणं कर्म भवति ॥]

[दंसणसीले जीवे, दंसणघायं करेइ जं कम्मं।
तं पडिहारसमाणं, दंसणावरणं भवे जीवे ॥ ५९] ॥७६॥

[(अ०) यत्कर्म दर्शनशीलस्य जीवस्य दर्शनाघातं करोति तत्प्रतिहारसमानं जीवस्य दर्शनावरणं कर्म भवति ॥]

[महुलित्तनिसिअकरवाल-धारं जीहाई जारिसं लिहणं।
तारिसयं वेयणिअं, सुहदुहउप्पायसमुयाणं ॥६०] ७७

[(अ०) मधुलिप्तनिशितकरवालधाराया जिह्वया यादृशं लेहनं तादृशं सुखदुःखोत्पादनिमित्तं वेदनीयं कर्म भवति ॥]

[जह मज्जपाणमूढो, लोए पुरिसो परवसो होइ।
तह मोहेण विमूढो, जीवो अ परवसो होइ ॥६१॥] ७८

[(अ०) यथा मद्यपानमूढः पुरुषो लोके परवशो भवति तथा मोहमूढो जीवस्तत्त्वातत्त्वविचारणाया परवशो भवति ॥]

[दुक्खं न देइ आऊ, नवि अ सुहं देइ चउसु वि गइसु।
दुक्खसुहाणाहारं, धरेइ देहट्ठिअं जीवं ॥ ६२] ॥ ७९ ॥

[(अ०) आयुष्कर्म दुःखं सुखं वा नैव ददाति, अपि तु सुखदुःखयोराधारं देहस्थितं जीवं तासु तासु चतसृष्वपि गतिषु धारयति]

[जह चित्तयरो निउणो, अणेगरूवाइं कुणइ रूवाइं।
सोहणमसोहणाइं,लु(चु)क्खमलु(चु)क्खेहिं वण्णेहिं६३]८

[(अ०) यथा निपुणश्चित्रकरो व (चो) क्षारु (चो) क्षेषेणं शोभनाशोभनान्यनेकरूपाण्यनेकाकाराणि रूपाणि करोति ॥]

[तह नाम पि हु कम्म, अणेगरूवाइ कुणइ जीयस्स।
सोहणमसोहणाइं, इट्ठाणिट्ठाइ लोअस्स ॥ ६४ ॥] ॥८१॥

[(अ०) तथा नामापि कर्म लोकस्येष्टानिष्टानि प्रियाप्रियाणि शोभनाशोभनानि च जीवस्यानेकरूपाण्यनेकाकाराणि करोति ॥]

[जह कुभारो भडाइ, कुणइ पुज्जेअराइ लोअस्स।
इअ गोत्त कुणइ जीअ, लोए पुज्जेअरावत्थ ॥६५॥] ॥८२॥

[(अ०) यथा कुम्भकार लोकस्य पूज्येतराणि भाण्डानि करोति, इत्येव गात्र कर्मापि लोके पूज्येतरायस्थ जीव करोति ॥]

[जह राया दाणाइ, न कुणइ भडारिए विकूलमि।
एव जेण जीवो, कम्म त अतरायति ॥ ६६ ॥] ॥ ८३ ॥

[(अ०) यथा भाण्डागारिके श्रीगृहिके प्रतिकूले राजा दानादि न करोति, एव येन कर्मणा जीवोपि दानादि न कर्तु शक्नोति तत्कर्म अन्तरायमिति भण्यते ॥ (इति प्रकृतिबन्ध.)

[नाणे अ दसणावरणे, वेअणिए चेव अतराए य।
तीस कोडाकोडी, अयराण ठिइ य उक्कोसा ॥६७॥]८४

[(अ०) ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायेषु चतसृषु प्रकृतिषु त्रिंशत्कोटाकोट्य, अतराणा सागरोपमाणा स्थितिरुत्कृष्टा, सत्ताकाल इत्यर्थ । अबाधान्यूनश्चोदयकाल, केचिदबाधाढ्यामतिरिक्ता ब्रुवत इति भाव ॥]

[सत्तरि कोडाकोडी, मोहणिए वीस नामगोएसु।
तित्तीस अयराइ, आउट्ठिइबध उक्कोसा ॥ ६८ ॥] ॥८५॥

[(अ०) सप्तति कोटाकोट्यो मोहनीये कर्मणि, विंशति-

जीवानन्तगुणपरमाणुयुक्तं, अनन्तप्रदेशं च, तद्गृह्णाति जीव इत्यने
नोत्तरगाथाया सम्बन्ध । अथ कुत्र स्थितं तद् गृह्णातीत्याह—]

[एगपएसोगाढ, निअसव्वपएसओ गहेइ जीवो ।
थोवो आउतदंसो, नामे गोए समो अहिओ ॥७८] ९

[(अ०) एकप्रदेशावगाढ, अयमर्थः, यथा वह्निः स्वप्रदेश
स्थान्योग्यपुद्गलानात्मसात्करोति तथाऽयं जीवो येष्वाकाशप्रदेशे
ष्ववगाढस्तेष्वेव स्थितं यत्कर्मपुद्गलद्रव्यं तद्रागादिगुणयोगादात्मा
ऽनन्तरपरम्परप्रदेशस्थित, इदमपि निजसर्वप्रदेशैर्गृह्णाति
सर्वेषामपि जीवप्रदेशानां शृङ्खलावयवपरस्परसम्बन्धात्
अथैकाध्यवसायगृहीतकर्मद्रव्यस्य यावन्मात्रो भागो यस्मिन्कर्मणि
निक्षिपति तद् ह—'थोवो०' अष्टविधबन्धकस्य विवक्षिताध्यवसाय
गृहीतकर्मदलिकस्यायुषो भागः, सप्तविधबन्धकस्य सम, षड्विध
बन्धकस्य षट्, एकविधबन्धकस्यैक इति । तथायुषि स्तोक कर्मांश, अ
माय, शेषकर्मस्थित्यपेक्षयाऽऽयुषोऽल्पस्थितिकत्वात् ततोऽल्प भा
क्षिपति । तदपेक्षया नामगोत्रयोरधिक परस्परं च सम, स्थित
रायुरपेक्षयाऽधिकत्वात्तयोश्च समत्वात् ॥]

[विग्घावरणे मोहे, सव्वोवरि वेअणीइ जेणप्पे ।
तस्स फुडत्तं न हवइ, ठिईविसेसेण सेसाण॥७९॥]९२

[(अ०) नामकर्मभागापेक्षया विघ्नावरणेषु मोहनीये वेदनी
च क्रमशोऽधिकाधिको भागः, वेदनीयस्याल्पस्थितिकस्यापि सर्वो
धिभागे हेतुमाह, यत अल्पे वेदनीयभागे सति तस्य वेदनीयस्य स्
खदुःखवेद्यतया स्फुटत्वं न भवति । अयमर्थः, वेदनीयपुद्गला प्र
रा एव सन्तः सुखदुःखरूपं स्वकार्यं व्यक्तीकर्तुं प्रभवन्ति, शेषक
पुद्गलास्तु स्वल्पा अपि । वेदनीयमृते शेषाणां स्थितिविशेष
स्थितितारतम्येन भागहीनाधिक्यं बोध्यमिति । अचिन्त्यत्वाज्ज
वशक्तेर्वैचित्र्यत्वाच्च पुद्गलपरिणतेरेकसमयगृहीतस्य कर्मदलिकस्या
ध्यामागतारतम्येन विभजने नारेका विधेयेति । अथोत्तरप्रकृती
भागप्ररूपणामाह—]

[निअजाइलद्धदलिआ—णंतसो होइ सवघाईण ।
घज्झतीण विभज्जइ, सेसं सेसाण पइसमयं ॥७६॥] ९३

[(अ०) निजजातिलब्धदलिकानन्तांश केवलावृत्यादीना सर्वघातिनीना कर्मप्रकृतीना भवति, शेष सर्वघात्यनन्तभागावशिष्ट प्रदेशाग्र शेषाणा देशघात्यादीना बध्यमानाना प्रतिसमय विभज्यते। अयभाव, ज्ञानावरणस्य पञ्चोत्तरप्रकृतयस्तत्र केवलज्ञानावरण सर्वघातिनी प्रकृति, शेषा देशघातिन्य, तत्र ज्ञानावरणीये यद्दलिकमायाति तदनन्ततमो भाग सर्वघातिरसयुक्त केवलज्ञानावरणे क्षिपति, शेष च विभज्य शेषासु, एव सर्वत्र, आयुषस्त्वेकस्यैव बध्यमानत्वात्सर्वोऽपि भागस्तत्र बध्यमान एवायाति ॥] (इति प्रदेशबन्ध) (इति बन्धतत्त्वम् ८)

सतपयपरूवणया, दवपमाण च खित्त फुसणा य ।
कालो य अनर भाग, भावे अप्पाबहु चेव ॥ १८ ॥ ९४॥

(प्रा० अ०) 'सत'० सत्ताभिधायक पद् सत्पदम्, तस्य प्ररूपण निरूपण सत्पदप्ररूपण, सत्पदप्ररूपणमेव सत्पदप्ररूपणता। गत्यादिमार्गणास्थानेषु सिद्धाना सत्तानिरूपण कार्यम् १, । सिद्धद्रव्याणा प्रमिति कार्या २, । क्षेत्रमित्यनुस्वारो गाथानुलोम्यार्थोक्त, क्षेत्रमाकाश तच्च प्रस्तावात् सिद्धानामवगाहरूपम्, ३, । स्पर्शन स्पर्शना सिद्धाना वाच्या ४, । क्षेत्रस्पर्शनयोर्विशेषोऽय, यदवगाढ तत् क्षेत्र, यदनवगाढमपि स्पृष्ट सा स्पर्शनेति, । यथैकदेशावगाढस्य परमाणो सप्तप्रदेशा स्पर्शना। उक्त च– 'ज दव्व जेसु पएसेसु ओगाढ तावइआ पएसा खित्त, ज पुण त चेव दव्व तस्स चेव खेत्तस्स छसु दिसासु पग पग आगासपएसपयर सव्वओ समताबहिअ परिफुसइ सा फुसणत्ति ॥" ४, काल सिद्धाना सादनन्तरूप वाच्य । ५, अन्तरमुत्पत्तिमाश्रित्य सिद्धाना वाच्यम् ६, । भाग शेषजीवाना कतितमे भागे सिद्धा ७ । भाव क्षायिकादि, तन्मध्ये कस्मिन्—भावे सिद्धा ८, । अल्पबहुत्व सिद्धाना वाच्यम् ९। एतानि नव द्वाराणि पर्यसूरिव्याख्यानगाथाभिर्व्याख्याति

(वृ०) सत्पदप्ररूपणा १, द्रव्यप्रमाण २, क्षेत्रप्रमाण ३,

स्पर्शना ४, कालः ५, अन्तर ६, भाग ७, भाव ८, अल्पबहु-त्व ९ चेति द्वारगाथार्थः ॥ सत्पदप्ररूपणामाह—

(सा० अ०) 'सतपय'० इति मोक्षतत्त्वस्य नव भेदा भवन्ति। ते च एवं ज्ञातव्या । सत्पदप्ररूपणा १, द्रव्यप्रमाण २, क्षेत्रप्रमाण ३, स्पर्शना ४, काल ५, अंतरं ६, भाग ७, भाव ८, अल्पबहुत्व ९, । अथ एतेषां नवानां मोक्षतत्त्वभेदानां स्वरूपं प्ररूपयति।

सत सुद्धपयत्ता, विज्जत खकुसुम व न असत ।
मुक्खत्ति पय तस्स उ, परूवणा मग्गणाईहिं ॥४९॥९८॥

(प्रा० अ०) 'सत सुद्धपयत्ता विज्जत०' मोक्षइति पदमस्ति सद्विद्यमानं, शुद्धपदत्वात्, केवलपदत्वात्, एकपदादित्यर्थः, यदेकपद नाम तत्तद्विद्यमानमेव, यथाऽऽकाशं, पुष्पमित्यादि अशुद्धपद तु द्विपदादिक सदसद्वा भवति, यथा सत्कूपजल धवलादिरपलाशा । असत् खरविषाणम् । तथा मोक्षपदमसन्न खकुसुममिव। तस्य तु निरूपणा चतुर्दशमार्गणास्थानैः कार्या। आदिशब्दात् द्रव्यप्रमाणस्थानादिभिश्च । अथ प्रत्युत्पन्ननयमाश्रित्य मार्गणास्थानानि भावयन्नाह—

(टी०)—सन् विद्यमानो मोक्ष , शुद्धपदत्वात्, शुद्धपदत्वमेकपदवाच्यत्वम्, किमुच्यते?, विभक्त्यन्त पद तत्सद्रूपवत्त्वात् यथा घट , अत्र पञ्चावयव वाक्यम्, अस्ति मोक्ष ,१ शुद्धपदवाच्यत्वात् २। यच्छुद्धपदवाच्य तदस्ति यथा घट ३। तथा चाय,४ तस्मादस्ति च मोक्ष ५। एतावता ये मोक्षपद न मन्यन्ते तद्व्यवच्छेदः । यच्च शुद्धपदवाच्य न स्यात्, पदद्वयसम्बन्धवाच्य स्यात् तदसदपि स्यात्। अत्रार्थे दृष्टान्तमाह—खकुसुम पुनरसत्, यत् शुद्धपदवाच्य न भवति, तत्सदपि न भवति । यथाऽऽकाशकुसुममतोऽन्यन्मोक्षपदमिति पदसिद्धिः। अस्य मोक्षपदस्य प्ररूपणा वक्तव्यता । गतीन्द्रियकाययोगवेदकषायज्ञानसंयमदर्शनलेश्याभव्यसम्यक्त्वसंज्ञ्याहाररूपैर्मार्ग-

णस्थानैर्ज्ञेयेति गाथार्थः ॥ एतेषां मार्गणास्थानानां मध्ये यानि मोक्षगतौ सम्भवन्ति तान्येवाह–

(भा० अ०) 'सतं सुद्ध'० इति—सतमिति सद् विद्यमानं, मोक्ष इति पदं मोक्ष इति नाम, कस्माद्धेतो । शुद्धपदत्वात् असंयुक्तपदत्वात् एकपदत्वादित्यर्थ । खकुसुमवत् आकाशपुष्पवत्, 'न असन्न' न असत् अविद्यमानं। अयं भावः, सकलेऽपि जगति यस्य यस्य पदार्थस्य एकपदं नाम भवति स स पदार्थ अस्त्येव, यथा घटपटलकुटादि । एवं मोक्षस्यापि मोक्षइति एकपदं नाम, अत कारणात् मोक्षोऽस्त्येव । न पुन आकाशकुसुमवन्नास्ति । आकाशकुसुमस्य एकपदं नाम नास्ति किंतु द्विपदं नामास्ति । यत् यत् वस्तु द्विपदनामवाच्यं भवति तत् तत् एकांतेन विद्यमानं न भवति। किंतु किंचित् गोशृंगमहिषशृंगादिवत् विद्यमानं, किंचित् पुनः खरशृंगाश्वशृंगाकाशकुसुमादिवत् अविद्यमानं। मोक्षइति पदं पुनः एकपदत्वात् अस्त्येव। अनेन अनुमानप्रमाणेन मोक्षो विद्यमानोऽस्ति इति सिद्ध्यति । तत्र मोक्षस्य सत्पदरूपस्य, प्ररूपणा विचारणा, गत्यादिमार्गणाद्वारैः या विधीयते सा सत्पदप्ररूपणा, एतामेव प्ररूपयति ॥

गइ[१] इंदिय[२] काये[३], जोग[४] वेए[५] कसाय[६] नाणे अ[७]।
संजम[८] दंसण[९] लेसा[१०], भव[११] सम्मे[१२] सन्नि[१३]
आहारे[१४] ॥२०॥९६॥

(भा० अ०) पञ्चसु गतिषु सिद्धिगतावेव सिद्धा सन्ति १, इन्द्रियद्वारेणैकेन्द्रियादिपञ्चेन्द्रियान्तेषु सिद्धत्वं नास्ति । सर्वथा शरीरपरित्यागेनैव सिद्धत्वपर्यायोत्पत्ते । उक्तं च–"इह बोंदी चइत्ताण, तत्थ गतूण सिज्झइ ।" अत एवानिन्द्रिया सिद्धा । २,'कायद्वारे' काय शरीरं तद्योगात् षड्जीवनिकाया, एषु सिद्धपदं न, तद्विपक्षाकायरूपत्वात् सिद्धाना "असरीरा जीवघणा" इति प्रामाण्यात् । ३,'योगद्वारे' योगस्त्रिधा, तत्रैकेन्द्रियाणां केवलं काययोगः, कायवाग्योगौ तु समुदितौ द्वीन्द्रियाद्यसंज्ञिपञ्चेन्द्रियान्तानां, कायवाङ्मनोयोगा संज्ञिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तानामेव, एषु सिद्धसत्ता ना-

स्ति, अयोगित्वात् सिद्धानाम्, अयोगित्व च शरीराद्यभावादेषाम् ।४,
'वेदद्वारे' त्रिविधेऽपि सिद्धपदं न । तद्विपक्षावेदस्वभावत्वात्,
अवेदत्व चाशरीरत्वादिति ।५, एवं कषायेऽपि सिद्धाभावः, अक
षायत्वात्सिद्धानां, अकषायत्व चाकर्मत्वात् । ६, 'ज्ञानद्वारे' आद्येषु
चतुर्षु त्रिष्वज्ञानेषु च सिद्धत्वं न, तथा क्षायोपशमिकत्वात्, केव
लज्ञानेऽस्ति, तस्य क्षायिकत्वात् । ७, 'संयमद्वारे' संयमश्चारित्र, तच्च
सामायिकच्छेदोपस्थापनीयादि देशसंयमासंयमौ च, एषु न सिद्ध
पदं, तेषां शरीरादिभावे भावात्, सिद्धानां च तद्विपरीतत्वात् ।
अत एव 'सिद्धा नो चारित्ती नो अचारित्तीति" व्यपदिश्यते ।८,
'दर्शनद्वारे' दर्शनानि चत्वारि चक्षुरादीनि, एव माद्यत्रिके न
सिद्धा, केवलदर्शने तु केवलज्ञानवच्चिन्तेति । ९, 'लेश्या' कृष्णनील
कापोततेजःपद्मशुक्लाः, षट्स्वपि सिद्धपदाभाव, भवस्थजीवप
र्यायत्वात्तासां, अलेश्यत्व च सिद्धानामिति । १०, 'भव्यद्वारे' भवसिद्धि
का अभव्या तत्र सिद्धपदं न । यतः, 'सिद्धे नो भव्वे नो अभव्वे'
इत्यागमवचनम् । ११, 'सम्यक्त्वद्वारे' तानि पञ्च क्षायिकक्षायोपशमि
कौपशमिकसास्वादनवेदकभेदात् । तद्विपक्षस्तु मिथ्यात्वमिश्रौ
क्षायिकव्यतिरेकेषु पञ्चसु न सिद्धत्वं, क्षायोपशमिकादिभाववर्ति
त्वात् तेषाम् । क्षायिकसम्यक्त्वे त्वस्ति । यतस्तद् द्विविधं शुद्ध
मशुद्धं च, तत्र शुद्धं अपायसद्द्रव्यरहितं भवस्थकेवलिनां सिद्धानां
च, शुद्धजीवस्वरूपं साद्यनन्तं, अशुद्धं चापायसहचारि श्रेणिकादी
नामेव साद्यन्तं, तत्राशुद्धक्षायिकेऽपि न सिद्धसत्ता, तस्यापाय
सहचारित्वेन भवस्थकाल एव भावात् । शुद्धक्षायिकसम्यक्त्वे त
ऽस्ति, तस्य सिद्धावस्थायामप्यप्रतिघातात् । अपायस्य मति
ज्ञानांशस्य सद्द्रव्याणां च शुद्धसम्यक्त्वदलिकानामभाव एव तस्
भावादिति तात्पर्यम् । १२, 'संज्ञिद्वारे' संज्ञा यद्यपि त्रिधा हेतुवादो
पदेशिकी दीर्घकालिकी दृष्टिवादोपदेशिकी चेति, तथाऽपि रूढत्वा
द्दीर्घकालिक्येव ग्राह्या, संज्ञिन इदं कृतमिदं करोमीदं करिष्यामीति
त्रिकालविषयमनोज्ञानवन्तः, तद्विपरीतास्त्वसंज्ञिनः, द्वयेऽपि
सिद्धपदं, 'सिद्धो नो सन्नी नो असन्नीति' वचनात् । १३, 'आहारक
द्वारे' आहारस्त्रिधौजोलोमप्रक्षेपाहारभेदात्, स विद्यते येषां
त आहारकाः । न तेषु सिद्धत्वं भवस्थानामेव तद्भावात् । अनाहार

त्वस्ति 'सिद्धा य अणाहारा' इति वचनात् ।१४,तदेव सम्भवासम्भवकथनपरेण चतुर्दशस्वपि गत्यादिमार्गणास्थानेषु कृता सत्पद्‌प्ररूपणा । अथ पूर्वपर्यायसारनयालम्बनेन तामाह—

नरगइपणिंदि तस भव, सन्निअहक्खाय खइयसम्मत्ते ।
मुक्खोणहार केवल–दंसणनाणे न सेसेसु ॥ २२ ॥ ९६ ॥

(प्रा० अ०) 'नर०' चरमभवान्ते शैलेश्यवस्थायामतीतनयमाश्रित्य नरगतिपञ्चेन्द्रियादावेव मोक्ष इति सिद्धपद विलोकनीयम्, न तिर्यग्गत्येकेन्द्रियादिषु, यत एषु स्थिता न सिद्ध्यन्तीति । 'न सेसेसु'त्ति न शेषेषु योगलेश्यावेदकषायमार्गणास्थानेषु सिद्धसत्ता । यत शैलेश्यवस्थाया अर्वाक्क्षिप्तत्वात्तेषाम् । अथ सिद्धाना द्रव्यप्रमाणमाह—

(वृ०)—नरगतिः, 'पणिंदि' पचेन्द्रियजाति., त्रसभव्यसज्ञियथाख्यातचारित्र क्षायिकसम्यक्त्व तथा अनाहारकेवलज्ञान केवलदर्शनानि, मार्गणस्थानेभ्य एतेषु मोक्षः सभवति, न शेषेष्वेतेभ्योऽवशिष्यमाणेषु मार्गणास्थानेषु मोक्ष इति गाथार्थ. । सत्पदस्वरूपमुक्त्वा द्वितीय द्रव्यप्रमाण गाथार्धेनाह—

(भा० अ०) 'नरगइ इति'—गति ४ नरकगति तिर्यग्गति मनुष्यगति देवगति, तत्र मनुष्यगतौ मोक्षो भवति न शेषगतित्रयेऽपि । १, इन्द्रियमार्गणास्थान पचधा एकेंद्रियादिभेदात् ज्ञातव्य, तत्र पचेंद्रियद्वारे मोक्षो भवति एकेंद्रियादिचतुष्टये न भवति। २, कायमार्गणास्थान षड्विध पृथ्वीकायाप्कायतेजस्कायवायुकायवनस्पतिकायत्रसकायभेदैर्ज्ञातव्य । तत्र त्रसकायवर्तिना जीवा योग्यताया मोक्ष याति, शेषपचकायस्था जीवा मोक्ष न याति। ३, भवसिद्धिकमार्गणास्थान द्विधा । ४ भवसिद्धिका अभवसिद्धिकाश्च । तत्र भवसिद्धिका भव्या एतद्विपरीता अभवसिद्धिका । तत्र भवसिद्धिका मोक्ष याति अभवसिद्धिका स्तु न सिद्ध्यति ।४,सज्ञिमार्गणास्थान द्विधा सज्ञिन असज्ञिनश्च । तत्र सज्ञिना मोक्षो भवति न असज्ञिना । ५,चारित्रमार्गणास्थान पचधा ।

६, सामायिकचारित्र १, छेदोपस्थानीयं २, परिहारविशुद्धिक ३, सूक्ष्मसपराय ४, यथाख्यातचारित्र ५, तत्र श्राद्धसाधूनां सामायिक द्वेधा देशसामायिकं च सर्वसामायिक । तत्र देशसामायिक श्रावकाणां भवति । सर्वसामायिक यावज्जीव सर्वसावद्यव्यापारनिषेधरूप । इद सर्वतीर्थवर्त्तिसाधूनां । १ द्वितीयं छेदोपस्थापनीयं तच्च प्रथमचरमतीर्थकरतीर्थवर्त्तिसाधूनां पूर्वपर्यायच्छेदेन पचमहाव्रतेषु उपस्थापनारूप । २, तृतीय परिहारविशुद्धिक, तत् नव साधूनां समुदायेऽष्टादशमासान् यावत्तपोविशेषरूपं, पश्चात् जिनकल्प प्रतिपद्यते स्वस्थविरकल्पिका वा । ३, चतुर्थ सूक्ष्मसपराय ईषत्मात्रसज्वलनलोभाणुमात्रोदयरूप दशमगुणस्थानवर्त्तिसाधूनां भवति । ४, पचम यथाख्यात सर्वमोहनीयाष्टाविंशतिप्रकृतीनां षोडशकषायनवनोकषायमिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वपुजरूपाणां उदयाभावाद् भवति । ५, तत्र यथाख्यातचारित्रेण मोक्षो भवति न शेषचतुर्भिश्चारित्रैः । ६ सम्यक्त्वमार्गणास्थान पचधा । औपशमिक १ सास्वादन २ क्षायोपशमिक ३ वेदकं ४ क्षायिकं ५ । तत्र औपशमिकसम्यक्त्वलाभ एव स्यात् । ज्ञानावरणीय-दर्शनावरणीय-वेदनीयान्तरायकर्मणां त्रिंशत्कोटाकोटीसागरोपमस्थितिप्रमाणानां एकोनत्रिंशत्कोटाकोटीसागरोपमस्थिते क्षये मोहनीयकर्मण सप्ततिकोटाकोटीसागरोपमस्थितिकस्य एकोनसप्ततिकोटाकोटीसागरोपमस्थिते क्षयात् नामगोत्रयोर्विंशतिकोटाकोटीसागरोपमप्रमाणयोरेकोनविंशतिकोटाकोटीसागरोपमस्थिते क्षयात् तथा एकैककोटाकोटीसागरोपमस्थितिमध्यप्रविष्टानां यथाप्रवृत्तिकरणेन निबिडरागद्वेषपरिणामरूपो दुर्भेदो योऽग्रन्थिदेशस्त प्राप्तो जीव अपूर्वकरणेन ग्रन्थिदेशं भिनत्ति, समय समय प्रति अनन्तविशुद्ध्या विशुद्ध्यमानो जीव तत्र अंतरकरणेन मिथ्यात्वस्थितिरेककोटाकोटिसागरोपमस्थितिप्रमाणाया स्थितिद्वय करोति । प्रथमा स्थिति आन्तर्मुहूर्तिकी द्वितीया तदूना शेषस्थिति । प्रथमस्थितौ प्रतिसमयं मिथ्यात्वपुद्गलाननुभवनेन क्षीणायां सत्यां अन्तरकरणस्य आद्यसमय एव औपशमिकसम्यक्त्व लभते जीव । १, तत् अपौद्गलिक इदं अंतर्मुहूर्तकाल यावद्भवति । या द्वितीया स्थिति मिथ्यात्वस्य वर्त्तते तत्र पुजत्रय करोति शुद्ध अर्द्धविशुद्ध अशुद्ध च । यथा कोद्रवाणां गोमयपानीयादिभि उत्तारितमदनभावानां शुद्धपुज ।

अर्द्धोत्तारितमदनाना अर्द्धशुद्धपुञ्ज । अनुत्तारितमदनाना अशुद्ध पुञ्ज एव मिथ्यात्वदलिकस्यापि क्षपितमिथ्यात्वानुभावस्य य पुञ्ज स शुद्ध क्षायोपशमिकसम्यक्त्वरूप कथ्यते । य अर्द्धशुद्धपुञ्ज स मिश्र कथ्यते । योऽशुद्धपुञ्जस्तन्मिथ्यात्व । तत्र औपशमिकसम्यक्त्वकालस्य जघन्यत एकसमयशेषे उत्कृष्टत षडावलिकाशेषे अनन्तानुबन्ध्युदयो भवति । येन औपशमिकसम्यक्त्व कलुषीभवति । तदा सम्यक्त्ववमनकाले सास्वादन भवति । २, पूर्वोक्तपुञ्जत्रयमध्ये यदा शुद्धपुञ्जोदयस्तदा क्षायोपशमिकसम्यक्त्व भवति ।३,मिथ्यात्वमिश्रलक्षणपुञ्जद्वयक्षये सति तृतीयस्य क्षयकालस्य चरमसमये वेदकसम्यक्त्व भवति ।४ क्रोधमानमायालोभाना अनन्तानुबन्धिना चतुर्णां क्षये मिथ्यात्वमिश्रपौद्गलिकसम्यक्त्वरूपपुञ्जत्रयक्षये क्षायिक सम्यक्त्व लभते जीव तदपि अपौद्गलिक । ५,तत्र क्षायिकसम्यक्त्वे भवति मोक्ष , न शेषसम्यक्त्वचतुष्टये ।७, अनाहारमार्गणास्थान द्विधा आहारकानाहारकभेदात् । तत्र अनाहारकस्य मोक्षो भवति, न आहारकस्य । ८, ज्ञानमार्गणास्थान पचधा मतिज्ञान१श्रुतज्ञाना२वधिज्ञान३मन पर्यवज्ञान४केवलज्ञान५भेदात् । तत्र केवलज्ञाने मोक्षो भवति, न शेषज्ञानचतुष्टये । ९, दर्शनमार्गणास्थान चतुर्द्धा चक्षुर्दर्शना१चक्षुर्दर्शना२वधिदर्शन३केवलदर्शन४ भेदात् । तत्र केवलदर्शने मोक्षो भवति, न शेषदर्शनत्रयेऽपि । १०, इति सत्पदप्ररूपणाद्वार व्याख्यात । १,अथात पर द्रव्यप्रमाण कथ्यते ।

दव्वपमाणे सिद्धाण, जीवदव्वाणि हुंतणंताणि ।
लोगस्स असंखिज्जे, भागे इक्को अ सव्व वि ॥ २२ ॥ ९८॥

(प्रा० अ०) 'दव्व'० सिद्धद्रव्यप्रमाणे चिन्त्यमाने जीवद्रव्याणि भवन्ति अनन्तानि । अभव्येभ्योऽनन्तगुणा । सर्वजीवानामनन्तभाग इत्यर्थ ।२,लोकस्यासङ्ख्येयभाग एक सर्वे वाऽवगाढा । यद्यपि चेदमुक्त तथापि सर्वावगाहचिन्ताया बृहत्तमोऽसङ्ख्यभाग , एकावगाहे लघुतम इति । असङ्ख्यातराशेरसङ्ख्यातभेदभिन्नत्वादुभयत्राप्यसङ्ख्यातत्व न विरुद्ध ॥३,

(हृ०) द्रव्यप्रमाणे जीवसङ्ख्यायां क्रियमाणायां सिद्धानामष्टकर्मरहिताना जीवद्रव्याण्यनन्तानि भवन्ति । सिद्धानामानन्त्या-

६, सामायिकचारित्र १, छेदोपस्थानीय २, परिहारविशुद्धिक ३, सूक्ष्मसंपराय ४, यथाख्यातचारित्र ५, तत्र श्राद्धसाधूना सामायिक द्वेधा देशसामायिक च सर्वसामायिक । तत्र देशसामायिक श्रावकाणा भवति । सर्वसामायिक यावज्जीव सर्वसावद्यव्यापारनिषेधरूप । इद सर्वतोवर्त्तिसाधूना । १ द्वितीय छेदोपस्थापनीय तच्च प्रथमचरमतीर्थकरतीर्थवर्त्तिसाधूना पूर्वपर्यायच्छेदेन पचमहाव्रतेषु उपस्थापनरूप । २, तृतीय परिहारविशुद्धिक, तत् नव साधूना समुदायेऽष्टादशमासान् यावत्तपोविशेषरूप, पश्चात् जिनकल्प प्रतिपद्यते स्थविरकल्पिको वा । ३, चतुर्थ सूक्ष्मसंपराय ईषन्मात्रसंज्वलनलोभाणुमात्रोदयरूप दशमगुणस्थानवर्तिसाधूना भवति । ४, पचम यथाख्यात सर्वमोहनीयाष्टाविंशतिप्रकृतीना षोडशकषायनवनोकषायमिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वत्रिपुञ्जरूपाणा उदयाभावाद् भवति । ५, तत्र यथाख्यातचारित्रेण मोक्षो भवति न शेषचतुश्चारित्रेषु । ६ सम्यक्त्वमार्गणास्थान पचधा । औपशमिक १ सास्वादन २ क्षायोपशमिक ३ वेदक ४ क्षायिक ५ । तत्र औपशमिकसम्यक्त्वलाभ एव स्यात् । ज्ञानावरणीय–दर्शनावरणीय–वेदनीयान्तरायकर्मणा त्रिंशत्कोटाकोटीसागरोपमस्थितिप्रमाणाना एकान्त्रिंशत्कोटाकोटीसागरोपमस्थिते क्षये मोहनीयकर्मण सप्ततिकोटाकोटीसागरोपमस्थितिकस्य एकोनसप्ततिकोटाकोटीसागरोपमस्थिते क्षयात् नामगोत्रयोर्विंशतिकोटाकोटीसागरोपमप्रमाणयोरेकोनविंशतिकोटाकोटीसागरोपमस्थिते क्षयात् तथा एकैककोटाकोटीसागरोपमस्थितिमध्यप्रविष्टाना यथाप्रवृत्तिकरणेन निबिडरागद्वेषपरिणामरूपो दुर्भेदो यो ग्रंथिदेशस्त प्राप्तो जीव अपूर्वकरणेन ग्रंथिदेश भिनत्ति, समय समय प्रति अनतविशुद्ध्या विशुद्ध्यमानो जीव तत्र अतरकरणेन मिथ्यात्वस्थितिरेककोटाकोटिसागरोपमस्थितिप्रमाणाया स्थितिद्वय करोति । प्रथमा स्थिति आन्तर्मुहूर्तिकी द्वितीया तदूना शेषस्थिति । प्रथमस्थितौ प्रतिसमय मिथ्यात्वपुद्गलाननुभवनेन क्षीणाया सत्या अतरकरणस्य आद्यसमय एव औपशमिकसम्यक्त्व लभते जीव । १, तत् अपौद्गलिक ज्ञेय अतर्मुहूर्तकाल यावद्भवति । या द्वितीया स्थिति मिथ्यात्वस्य वर्तते तत्र पुजत्रय करोति शुद्ध अर्द्धविशुद्ध अशुद्ध च । यथा कोद्रवाणा गोमयपानीयादिभि उत्तारितमदनभावाना शुद्धपुज ।

चारः सिद्धः सादिस्ततश्च्यवनाभावादनन्त कालं यावत्तत्रावस्थानादिति साद्यनन्तता, सर्वसिद्धापेक्षया अनाद्यनन्तश्च, पूर्वमनन्ता अनादिकालं यावत्सिद्धाः ततस्तेषां च्यवनाभावादनन्तता। इति सर्वसिद्धापेक्षया अनाद्यनन्ता, इति गाथाद्यार्द्धोऽर्थः ॥ कालद्वारमुक्त्वा पञ्चमन्तरद्वारं गाथोत्तरार्द्धेनाह– 'पडिवायाभावाओ, सिद्धाण अंतरं नत्थि ॥' प्रतिपाताभावाच्च्यवनाभावात्, सिद्धानामन्तरं नास्ति। सर्वेऽपि समाना इति गाथार्थः। अन्तरद्वारमुक्त्वा सप्तमं भागद्वारं गाथापूर्वार्द्धेनाह—

(भा० अ०) 'फुसणा इति' क्षेत्रात् स्पर्शना अधिका। यथा एकस्मिन् आकाशप्रदेशे स्थितस्य परमाणोः सप्ताकाशप्रदेशस्य स्पर्शना भवति। एवं सिद्धानामपि क्षेत्रात् स्पर्शना अधिका भवति ॥ एवं स्पर्शनाद्वारं व्याख्यातं ॥ अथ कालद्वारं व्याख्यायते। एकं सिद्धं प्रतीत्य आश्रित्य कालः सादिः अनंतश्च वर्त्तते। सर्वसिद्धानाश्रित्य कालः अनादिः अनंतः। यत्र ये केचन सिद्धा यदा सिद्धा स्तदा तेषां आदिः, तदनु प्रतिपाताभावात् अंतो न भवति ॥ एवं कालद्वारं व्याख्यातं ॥ अथ अंतरद्वारं कथ्यते ॥ प्रतिपातस्य अभावात् सिद्धानां अंतरं नास्ति। यत् अंतरं तदुच्यते यत् तं भावं प्राप्य पुनरन्यत्र गत्वा पुनरपि स एव भावं प्राप्यते। एवंविधं अंतरं सिद्धानां नास्ति। प्रतिपाताभावात्। एवं अंतरद्वारं समाप्तम् ॥ अथ भागादिद्वारं लिख्यते—

सव्वजिआणमणंते, भागे ते तेसिं दंसणं नाणं।
खइए भावे परिणा–मिए अ पुण होइ जीवत्तं॥२४॥१००॥

(प्रा० अ०) 'सव्व०' अभव्येभ्योऽनन्तगुणा अपि सर्वजीवानामनन्ततमे भागे ते सिद्धा स्युः॥ 'भावद्वारे' क्षायिकपारिणामिकयोर्भावयोः सिद्धा भवन्ति। विशेषचिन्तायां तेषु सिद्धेषु पुनर्ज्ञानं दर्शनं च क्षायिके भावे वर्त्तते, जीवत्वं पारिणामिके भावे च। अथ भावः, क्षायिको भावो, नवधा– दानलाभभोगोपभोगवीर्यस्वरूपलब्धिपञ्चकं चारित्रसम्यक्त्वे केवलज्ञानदर्शने च, आद्याः सप्त भेदा मोक्षेऽसम्भविनः, केवलज्ञानदर्शनभेदौ सम्भविनौ

दिति गाथाप्रथमार्थार्थ ॥ २,द्रव्यप्रमाणमुक्त्वा तृतीय क्षेत्रस्वरूप गाथोत्तरार्द्धेनाह– चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकस्यासङ्ख्यभागे क्षेत्रे एकः सिद्ध, न केवलमेक सिद्ध, सर्वेऽपि सिद्धाः । ३,यतोऽसङ्ख्यातस्य तारतम्येनासङ्ख्यभेदत्वात्, इति गाथार्थ ॥ क्षेत्रस्वरूपमुक्त्वा चतुर्थं स्पर्शनाद्वार गाथाप्रथमपादार्धेनाह—

(सा० अ०) 'दव्व० इति' द्रव्यप्रमाणद्वारे चिन्त्यमाने सिद्धाना जीवद्रव्याणि अनन्तानि भवति । इति द्रव्यप्रमाणद्वार समाप्त । २,क्षेत्रद्वारे चिन्त्यमाने लोकाकाशस्य असङ्ख्येयतम भाग एक सिद्धा वर्तते । सर्वे वा सिद्धा लोकाकाशस्य असङ्ख्येयतमे भाग वर्तते। पर एकसिद्धव्याप्तक्षेत्रापेक्षया सर्वसिद्धव्याप्तक्षेत्रमधिकप्रमाण। इति क्षेत्रद्वार सम मम्। ३,अथ स्पर्शनादि द्वारत्रय कथ्यते।

फुसणा अहिआ कालो, इगसिद्धपडुच्च साइओणतो ।
पडिवायाभावाओ, सिद्धाण अतर नत्थि ॥ २३ ॥ ९९ ॥

(प्रा० अ०) 'फुस०' क्षेत्रावगाहत स्पर्शनाधिका भवति । अयमर्थ, यावति क्षेत्रे मत्र सिद्धा अवगाढा एको वा सिद्धोऽवगाढस्तावत क्षेत्रस्य येऽनन्तरा सर्वे दिक्षु प्रदेशास्ते ते स्पृश्यन्त इति तावती क्षेत्रस्पर्शनेति । ४,'काल' एकसिद्ध प्रतीत्य साद्यनत, सर्वसिद्धापेक्षया त्वनन्ताऽनादिश्चाभणितोऽपि स्वयमभ्यूह्य ।५,प्रतिपाताभावात्सिद्धे नामन्तर च्यवनस्य नास्ति । उत्पातमाश्रित्यान्तरमस्ति । यथा जघन्यत एक समय, उत्कर्षेत षण्मासा ॥

(वृ०) यावद्देकेन सिद्धेन सिद्धिक्षेत्र व्याप्त तदनन्तै सिद्धै व्याप्त, यदुक्तमागमे– "जत्थ एगो सिद्धो, तत्थ अणता सिद्धा" इति पादार्थार्थ ॥ स्पर्शनास्वरूपमुक्त्वा पञ्चम कालद्वारस्वरूप गाथा प्रथमार्द्धेनाह–'अइयाकालो,इगसिद्धमविक्ख साईओणतो॥'अतीताश्रित्य काल एकसिद्धापेक्षया साद्यनन्त. । यथा–भगवान् श्रीमहा-

चारः सिद्धः सादिस्ततश्च्यवनाभावादनन्त काल यावत्तत्रावस्थानादिति साद्यनन्तता, सर्वसिद्धापेक्षया अनाद्यनन्तत्वं, पूर्वमनन्ता अनादिकाल यावत्सिद्धाः ततस्तेषां च्यवनाभावादनन्तता। इति सर्वसिद्धापेक्षया अनाद्यनन्ता, इति गाथाघार्द्धार्थः ॥ कालद्वारमुक्त्वा षष्ठमन्तरद्वार गाथोत्तरार्द्धेनाह– 'पडिवायाभावाओ, सिद्धाण अतर नत्थि ॥' प्रतिपाताभावाच्च्यवनाभावात्, सिद्धानामन्तर नास्ति। सर्वेऽपि समाना इति गाथार्थः। अन्तरद्वारमुक्त्वा सप्तम भागद्वार गाथापूर्वार्द्धेनाह—

(प्रा० अ०) 'फुसणा इति' क्षेत्रात् स्पर्शना अधिका। यथा एकस्मिन् आकाशप्रदेशे स्थितस्य परमाणो सप्ताकाशप्रदेशस्य स्पर्शना भवति। एव सिद्धानामपि क्षेत्रात् स्पर्शना अधिका भवति ॥ एव स्पर्शनाद्वार व्याख्यात ॥ अथ कालद्वार व्याख्यायते। एक सिद्धं प्रतीत्य आश्रित्य काल सादि अनतश्च वर्त्तते। सर्वसिद्धानाश्रित्य काल अनादि अनंत। यत्र ये केचन सिद्धा यदा सिद्धा स्तदा तेषा आदि, तदनु प्रतिपाताभावात् अतो न भवति ॥ एव कालद्वार व्याख्यात,॥ अथ अतरद्वार कथ्यते ॥ प्रतिपातस्य अभावात् सिद्धाना अतर नास्ति। यत अंतर तदुच्यते यत् त भाव प्राप्य पुनरन्यत्र गत्वा पुनरपि स एव भाव प्राप्यते। एवविध अतरं सिद्धाना नास्ति। प्रतिपाताभावात्। एव अतरद्वार समाप्तम् ॥ अथ भागादिद्वार लिख्यते—

सव्वजिआणमणंते, भागे ते तेसिं दंसणं नाण।
खइए भावे परिणा–मिए अ पुण होइ जीवत्त॥२४॥१००॥

(प्रा० अ०) 'सव्व०' अभव्येभ्योऽनन्तगुणा अपि सर्वजीवानामनन्ततमे भागे ते सिद्धा स्यु-॥ 'भावद्वारे' क्षायिकपारिणामिकयोर्भावयो सिद्धा भवन्ति। विशेषचिन्तायां तेषु सिद्धेषु पुनर्ज्ञान दर्शन च क्षायिके भावे वर्त्तते, जीवत्व–पारिणामिक भावे च। अथ भाव, क्षायिको भ वो, नवधा– दानलाभभोगोपभोगवीर्यस्वरूपलब्धिपंचक चारित्रसम्यक्त्वे केवलज्ञानदर्शने च, आद्या सप्त भेदा सिद्धेऽसम्भविन, [illegible] दर्शनभेदौ [illegible]

गृहीतौ स्त । पारिणामिकस्त्रिधा भव्याभव्यत्वजीवत्वानि । भव्याभव्यत्वरूपौ सिद्धासम्भविनौ भेदौ । जीवत्वं भवति । एषामनादिनन्त पारिणामिको भाव । इत्ययमेव सदापरिणामित्वात् । न जीवो ऽजीवस्य, अजीवो जीवस्य वा परिणमति । एत्र भव्याभव्यवाभावना ज्ञाया । अथाल्पबहुत्वद्वारमाह— ॥

(सू०) तेषा सिद्धाना ज्ञान दर्शन च सर्वेषा जीवानामनन्ततमे भागे विद्यते । 'नो चे जीवोऽजीवत्तण पाविज्जइ त्ति । अत॰ केवलज्ञानस्यान्ततमो भागो निगोदेष्वाप्यत इति । तदभावे तेषामजीवना स्यात् ॥ इति गाथाप्रथमार्द्धार्थं ॥ भागद्वारमुक्त्वाऽष्टम भावद्वारमाह— औपशमिक१क्षायिक२क्षायोपशमिकौ३दयिक४पारिणामिक५सान्निपातिकरूपा षड्भावा' ६ । तत्र कषायाणामुपशमादौपशमिक सम्यक्त्व, किञ्चित्क्षयेण किञ्चिदुपशमाच्च क्षायोपशमिक सम्यक्त्व भवति । एकभवगतित्यागाद् द्वितीयगतिगमनोऽयन औदयिको भाव' । स च चातुर्गतिकभवभ्रमणे सम्भवति । एकस्माद्भवाद्भवान्तरगमनेन पारिणामिको भाव । उक्त च– ' परिणामो ह्यर्थान्तर–गमन न च सर्वथा व्यवस्थानम् । न च सर्वथा विनाश , परिणामस्तद्विदामिष्ट " ॥ १ ॥ इति । द्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकभावयोगात् सान्निपातिको भाव । इत्येतेषा भावाना मध्यात् क्षायिकं सम्यक्त्व सिद्धेषु सम्भवति । अत' क्षायिकं भाव पारिणामिक च भाव वर्त्तमानाना सिद्धाना 'पुनर्जीवत्व भवति । एतदभावे तेषामजीवतापत्तेरिति गाथोत्तरार्द्धार्थ. ॥ भावद्वारमुक्त्वा नवममल्पबहुत्वस्वरूपमाह—

(सा० अ०) 'सव्वजियाण इवि' सर्वजीवाना अनन्ततमे भागे वर्त्तते सर्वेऽपि सिद्धा ॥ एवं भागद्वार समाप्त ॥ अथ भावद्वार लिख्यते ॥ तेषु सिद्धेषु केवलज्ञानं केवलदर्शन च क्षायिके भावे वर्त्तते । पारिणामिके च भावे जीवितत्वं वर्त्तते ॥ एव भावद्वार समाप्त ॥ अथ अल्पबहुत्वद्वारं लिख्यते ॥

थोवा नपुंससिद्धा, थीनरसिद्धा कमेण संखगुणा ।
इअ मुक्खतत्तमेअं, नवतत्ता लेसओ भणिआ (वुत्ता)
॥ २५ ॥ १०१

(प्रा० अ०) 'थोवा०' नपुंसकसिद्धा स्तोका, तत स्त्री-सिद्धा सङ्ख्येयगुणा, ततो नरसिद्धा सख्येयगुणा इति ॥

(वृ०) नपुंसकसिद्धाः सर्वस्तोकाः । ननु नपुंसका मिथ्या-दृशः, अतः कथ तेषां सिद्धत्व ? उच्यते– ये स्वभावनपुंसकास्तेषां न सिद्धत्व, किन्तु ये पश्चान्नपुंसकीकृता भवन्ति तेषां सिद्धत्व जायते इति । तेभ्यो नपुंसकसिद्धेभ्यः स्त्रीसिद्धाः सङ्ख्यातगुणाः, तेभ्यः स्त्रीसिद्धेभ्यः पुम्पसिद्धाः सङ्ख्यातगुणा इति ॥ मोक्षतत्त्वमेतत् ॥ इति नवापि जीवादीनि तत्त्वानि, लेशतः सङ्क्षेपतः उक्तानि कथितानीति गाथार्थः ॥ पुस्त्व प्राकृतत्वान्न दोषाय ॥ एतेषु नवसु तत्त्वेषु ज्ञातेषु किं स्यादित्याह—

(सा० अ०) 'थोवा इति'—मोक्षगमनभवे नपुंसकत्व अनु-भूय ये सिद्धा ते स्तोका जन्मनपुंसकाना चारित्रमपि न भवति कुतो मोक्षगमन । एते नपुंसका ये पश्चात् वर्द्धितादिविशेषेण कृतास्ते ज्ञेया । नपुंसकसिद्धेभ्य स्त्रीवेदमनुभूय ये सिद्धास्ते सख्यातगुणा । स्त्रीसिद्धेभ्योऽपि ये पुरुषवेदमनुभूय सिद्धास्ते सख्यातगुणा ॥ इति अल्पबहुत्वद्वार समाप्तम् ॥ एतावता ग्रन्थेन सतपयपरूवणयेत्यादिगाथा सकलापि व्याख्याता ज्ञेया ॥ इति मोक्षतत्त्वमेतद् ज्ञातव्यम् ॥ मोक्षतत्त्वभणनेन नवतत्त्वानि लेशतो भणितानीति ज्ञातव्यानि ॥ अथ नवतत्त्वपरिज्ञानफलमाह ॥

जीवाइनवपयत्थे, जो जाणइ तस्स होइ सम्मत्त ।
भावेण सद्दहते, अयाणमाणे वि सम्मत्तं ॥ २६ ॥ १०२॥

(प्रा० अ०) 'जीवा०' स्पष्टा ॥

(वृ०) जीवादिनवपदार्थान् यो जानाति सम्यगवगच्छति । तस्य देहिनः सम्यक्त्व 'अर्हन् देवः साधुर्गुरुर्जिनप्रणीतो धर्मः' इति-लक्षण भवति । तदभावात् सर्वा अपि क्रियाः निष्कारणा निष्-

शंका, उक्तं च- "भट्ठेण चरित्ताउ, सुट्ठुयरं दसणं गहीयव्वं। सिज्झंति चरणरहिया, दंसणरहिया न सिज्झंति" ॥ १ ॥ भावेन च मनोवाक्कायैन, तत्सम्यक्त्वं श्रद्दधतोऽजानानस्यापि अर्थात्तत्त्वानि 'एसमट्ठे एस परमट्ठे सेसे अणट्ठे' इति श्रद्दधत. सम्यक्त्वं भवतीति गाथार्थः ॥ तस्यैव सम्यक्त्वस्य निश्चलतास्वरूपमाह—

(सा० अ०) 'जीवाइ इति' जीवादिनवपदार्थान् यो जानाति श्रद्धत्ते च तस्य भवति सम्यक्त्वं । भावेन "तमेव सच्चं नीसंकं जं जिणेहिं पवेइयं" इत्यादि शुभात्मपरिणामरूपेण श्रद्दधति कोऽर्थः श्रद्धानं कुर्वति । 'अजानन्', जीवादीनव पदार्थान जानन्नपि । कोऽर्थः । जीवादिपदार्थज्ञानरहितेऽपि जीवे सम्यक्त्वं भवति ॥ अथ सम्यक्त्वस्वरूपं कथयति ॥

सव्वाइं जिणेसरभा-सियाइं वयणाइं नन्नहा हुंति ।
इअ बुद्धी जस्स मणे, सम्मत्तं निच्चलं तस्स ॥ २७ ॥ १०३ ॥

(प्रा० अ०) 'सव्वा०' सुगमा ॥

(व्या०) सर्वाणि साङ्गोपाङ्गानि, जिनेश्वरभाषितानि वचनानि, नान्यथा भवन्ति, किन्तु यथार्थानि स्युः । इति यस्य भव्यस्य नरस्य चित्ते बुद्धिर्भवति, तस्य सम्यक्त्वं निश्चलम् । देवासुरनरवृन्दैरपि तस्य सम्यक्त्वं न चालयितुं शक्यते इति गाथार्थः ॥ तस्मिन् सम्यक्त्वे प्राप्ते के गुणा इत्याह—

(सा० अ०) 'सव्वाइं इति' सर्वाणि जिनेश्वरभाषितानि वचनानि न अन्यथा भवंति । इति बुद्धिर्यस्य मनसि सम्यक्त्वं निश्चलं तस्य भवति । अथ सम्यक्त्वफलमाह ॥

अंतो मुहुत्तमित्तं पि, फासियं जेहि हुज्ज सम्मत्तं ।
तेसिं अवड्ढपुग्गल—परिअट्टो चेव संसारो ॥ २८ ॥ १०४ ॥

(प्रा० अ०) 'अंतो०' अपगतमर्द्धं यस्मात्सापार्द्धं, अपार्द्धमासौ पुद्गलपरावर्त्तश्च अपार्द्धपुद्गलपरावर्त्त । "लोगागासपएसा, जया मरंतेण इत्थ जीवेण । पुट्ठा कमुक्कमेण खित्तपरट्टो

भने थूलो ॥ १ ॥ जीवो जइया पगे, खित्तपएसम्मि सठिप मरइ। पुणरवि तस्साणतर-बीअपपसम्मि जइ मरइ ॥ २ ॥ पवमण,तर-मरणण, सव्वे खित्तम्मि जइ मओ होइ । सुहुमा खित्तपरट्टो, अणुक्कमण नणु गणिज्जा ॥ ३ ॥" अत्र क्षेत्रप्रदेशाननुक्रमेणैव प्रथमगा-देशानुबद्धप्रदेशपरम्परापरिपाट्यैव गणयेत्। न-पुन पूर्वस्पृष्टाद् व्यवहितान् प्रदेशान् गणयेत् ॥ इयमत्र भावना ॥ यद्यपि जीवस्या-वगाहना जघन्यतोऽपि असङ्ख्यातप्रदेशात्मिका। तथापि विव-क्षिते यस्मिंश्चित्प्रदेशे म्रियमाणस्य विवक्षित कश्चिदेक प्रदेशा-ऽवधिरूपो विवक्ष्यते। तस्मात् प्रदेशादन्यत्र प्रदेशान्तरे ये नभ प्रदेशा मरणेन व्याप्ता भवन्ति ते न गण्यन्ते, किंत्वनन्तेऽपि काले गते विवक्षितात्प्रदेशादनन्तरो य प्रदेशो मरणेन व्याप्त स गण्यते। इदमत्र सूक्ष्मक्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तार्द्धे गृह्यते ॥

॥ चिरन्तनाचार्यप्रणीता नवतत्त्वावचूर्णिः समाप्ता ॥

(वृ०) अन्तर्मुहूर्त्तमात्रमपि घटिकाद्वयमपि यैर्विवेकिभिर्जीवैः स्वसारसम्यक्त्व स्पृष्ट स्यात्, तेषां जीवानामपार्द्धपुद्गलपरावर्त्त एव ससारो भवति । कोऽर्थ', चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकाकाशप्रदे-शाना म ये (य) एकं प्रदेश जीवो मरणेन क्षण स्पृशति, स लेख्ये गण्यते। ततो यदा पुनस्तस्मादेकप्रदेशादनन्तर द्वितीय प्रदेश मरणेन स्पृशति। सोऽपि तदा लेख्यके गण्यते। अन्तरालभवाश्च न लेख्यके गण्यन्ते। एव क्रमेण (यदा) तृतीयादिप्रदेशादारभ्य सर्वलोकप्रदेशान् स्पृशति तदा सूक्ष्मक्षेत्रपुद्गलपरावर्त्तः ॥ एवस्वरूपश्च पुद्गलप-र्वतः ॥ एतत्स्वरूपस्य पुद्गलपरावर्त्तस्यार्द्ध ततोऽप्यप किञ्चिन्न्यूनो ऽर्द्धपुद्गलो भवति। एतावत्कालमध्येऽवश्य मुक्त्यङ्गनास्तनतटलु-ठनपरः स्यादिति गाथार्थः ॥

॥ तपागच्छाधिपतिश्रीदेवेन्द्रसूरिविनिर्मिता नवतत्त्ववृत्तिः समाप्ता ॥

(मा० अ०) 'अतोमुहुत्त-इति' अतर्मुहूर्त्तमपि काल यै म म्यक्त्व स्पृष्ट भवति। तेषा अपार्द्ध अपगत अर्धो यस्मात्म अ- पार्ध अद्धपुद्गलपरावर्त्तरूप ससारो भवति। आशातनाबहुलाना मपि न अधिक ससार स्यात्। शुद्धसम्यक्त्वाराधनेन केचन तेनैव भवन सिद्ध्यति, केचन द्वितीये तृतीये वा, सप्ताष्टभवान्नाति क्रामति, किंतु सिद्धत्व शीघ्र प्राप्नुवन्ति ॥

[दव्वे[1] खित्ते[2] काले[3], भावे[4] चउह दुह बायरो सुहुमो ॥
होइ अणतुस्सप्पिणी–परिमाणो पुग्गलपरियट्टो॥७७]१०५॥

[पुग्गलपरिअट्टो इह, दव्वाइचउव्विहो मुणेअव्वो।
थूलेअरभेएहिं, जह होइ तह निसामेह ॥ ७८ ॥] ॥१०६

[(अ०) द्रव्यविषय, क्षेत्रविषय, कालविषय, भावविष यश्चेति चतुर्धा पुद्गलपरावर्त, पुन प्रत्येक द्विधा बादर स्थूल, सूक्ष्मश्च। सामान्यतश्चाय पुद्गलपरावर्त अनन्तोत्सर्पिणीकालप रिमाणो भवति। अयमेवार्थ प्रतिशब्दगाथयाऽऽह—पुद्गलपरा वर्त इह द्रव्यादिचतुर्विधो ज्ञातव्य स्थूलेतरभेदाभ्या, यथा स भ वति तथा निशामयत शृणुत ॥]

[उरालविउव्वातेअ–कम्मभासाणुपाणमणएहि ।
फासेवि सव्वपुग्गल, मुक्का दव्वबायरपरट्टो ॥७९॥] १०७

[(अ०) औदारिकवैक्रियतैजसकार्मणभाषानप्राणमनोभिस्त द्योग्यसप्तवर्गणाभि स्पृष्ट्वा सर्वपुद्गला मुक्ता यावता कालेन स द्रव्यबादरपरावर्त। आहारकवर्गणाया ग्रहणसद्भावेऽपि आहा रकशरीरस्याभवचतुष्टयतश्चतुर्वारमेव ग्रहणात्तद्भावेन सर्वपुद्गलाना स्वाकारात्तर्जनाभावादौदारिकादिवर्गणानामेतद्ग्रहणम् ॥]

[उरलाइ सत्तगेणं, एग जिओ मुअइ फुसिअ सव्वअणू।
जत्तिअकालि स थूलो, दव्वे सुहुमो सगन्नयरा ॥८०॥]१०८

[(अ०) औदारिकादिसप्तकेन औदारिकादियोग्यवर्गणा सप्तकभावेन, मतान्तरेण औदारिकादिवर्गणाचतुष्कभावेन, चतुर्द शरज्ज्वात्मकसमस्तलोकवर्तिसर्वपुद्गलस्पर्शनमात्रेन यावता कालेन स बादर द्रव्यविषय, सप्ताना मतान्तरेण चतुर्णां मध्यादन्यत

मेनैकेन येनचित्सर्वपुद्गलस्पर्शनमोचनेन शेषस्पृष्टानामगणनेन सूक्ष्म द्रव्यपुद्गलपरावर्त ॥]

[दव्वे सुहुमपरट्टो, जाहे एगेण अह सरीरेण ।
फासेति सव्वपुग्गल–अणुक्कमेण नणु गणिज्जा॥८१]१०९

[(अ०) द्रव्यविषय सूक्ष्मपरावर्त यदा एकेनौदारिकाद्यन्यतमेनाथ शरीरेण सर्वपुद्गलान् स्पृशति अनुक्रमेण ननु गणयेत्। अय भाव । आहारकशरीरस्याभव चतुर्वारमेवोपलब्धेस्तद्विरहस्य नतुणाम यतमेन शरीरेण मतान्तरेण सप्तानामौदारिकादीनामन्यतमेन सर्वान् पुद्गलाननुक्रमश परिणमय्य स्पृशति तदा द्रव्यसूक्ष्मपुद्गलपरावर्तो भवति ॥]

[लोगागासपएसा, जया मरंतेण इत्थ जीवेण ।
पुट्ठा कमुक्कमेण, खित्तपरट्टो भवे थूलो ॥ ८२ ॥]॥ ११० ॥

[(अ०) यदैकेन जीवेन म्रियमाणेन सर्वेलोकाकाशप्रदेशा क्रमोत्क्रमाभ्या यावता कालेन स्पृष्टा भवन्ति तावान्कालविशेष स्थूलो बादर क्षेत्रपरावर्ता भवति ॥]

[जीवो जइआ एगे, खित्तपएसम्मि संठिओ मरइ ।
पुणरवि तस्साणंतर–बीअपएसम्मि जइ मरइ ॥८३]१११

[एवमणंतरमरणेण, सव्वखित्तमि जइ मओ होइ ।
सुहुमो खित्तपरट्टो, अणुक्कमेणं नणु गणिज्जा ॥८४]११२

[(अ०) यदा जीव एकस्मिन्नाकाशप्रदेशे संस्थितो म्रियते, पुनरपि तस्यानन्तरद्वितीयप्रदेशे यदि म्रियते, एवमनन्तरमरणेन सर्वक्षेत्रे यदि मृतो भवति, तदा सूक्ष्म क्षेत्रपरावर्त , अनुक्रमेण ननुगणयेत् ॥ अयमर्थ ॥ अनन्तभवभ्रमणशीलो जन्तुर्यदाऽनन्तरेषु निरन्तरेषु वाऽन्यान्याकाशप्रदेशेषु म्रियमाण चतुर्दशरज्ज्वात्मकान्सर्वानपि नभ प्रदेशान्स्पृशति तदा बादर क्षेत्रपरावर्तो भवति । अत्रापूर्वस्पृष्टा गण्यन्ते पूर्वस्पृष्टास्तु न । अथ च विवक्षित एकस्मिन्प्रदेशे मृतस्ततस्तदव्यवहिते प्रदेशे यदि म्रियते स प्रदेशो गणनामायाति पुनर व्यवहिते तृतीये इत्यादिक्रमेण मरणेन सर्वे लोकाभ्रप्रदेशा यदि स्पृश्यन्ते तदा सूक्ष्मो भवति। यद्यपि जीवस्यैकाकाशप्रदेशावगाहाभावस्तथाप्यवधीकृत एक कश्चिद्विवक्ष्यते इति भाव ॥]

॥ अथैतेषु नवसु तत्त्वेषु जीवाजीवरूप्यरूपिज्ञेयहेयोपादेय विभागयन्त्रकम् ॥

९ तत्त्वनामानि	प्रतिभेद	जीव	अजीव	रूपि०	अरूपि	हेय	ज्ञेय	उपादेय
जीवतत्त्वम्	१४	१४	०	१४	०	०	१४	०
अजीवतत्त्वम्	१४	०	१४	४	१०	०	१४	०
पुण्यतत्त्वम्	४२	०	४२	४२	०	४२	०	०
पापतत्त्वम्	८२	०	८२	८२	०	८२	०	०
आश्रवतत्त्वम्	४२	०	४२	४२	०	४२	०	०
संवरतत्त्वम्	५७	५७	०	०	५७	०	०	५७
निर्जरातत्त्वम्	१२	१२	०	०	१२	०	०	१२
बन्धतत्त्वम्	४	०	४	४	०	४	०	०
मोक्षतत्त्वम्	९	९	०	०	९	०	०	९
	२७६	९२	१८४	१८८	८८	१७०	२८	७८

॥ अथ षट्सु द्रव्येषु परिणाम्यादिविभागयन्त्रकम् ॥

६ द्रव्यनामानि	परिणा०	जीव	मूर्त	सप्रदे०	एक	क्षेत्र	सक्रिय	नित्य	कारण	कर्ता	सर्वगा०	अप्र०
धर्मास्तिकाय	०	०	०	१	१	०	०	१	१	०	०	१
अधर्मास्तिकाय	०	०	०	१	१	०	०	१	१	०	०	१
आकाशास्तिकाय	०	०	०	१	१	१	०	१	१	०	१	१
जीवास्तिकाय	१	१	०	१	०	०	१	०	०	१	०	१
पुद्गलास्तिकाय	१	०	१	१	०	०	१	०	१	०	०	१
काल	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०	०	१

ॐ

॥ कलिकालसर्वज्ञभगवत्पादश्रीहेमचन्द्रसूरिप्रणीतं ॥

॥ सप्ततत्त्वप्रकरणम् ॥

(भाषान्तरोपेत) परिशिष्ट नं. (११)

जीवाजीवावास्रवश्च, संवरो निर्जरा तथा। बन्धो मोक्षश्चेति सप्त, तत्त्वान्याहुर्मनीषिणः ॥ १ ॥ तत्र जीवा द्विधा ज्ञेया, मुक्तसंसारिभेदतः। अनादिनिधनाः सर्वे, ज्ञानदर्शनलक्षणाः ॥ २ ॥ मुक्ता एकस्वभावास्तु-जन्मादिक्लेशवर्जिताः। अनन्तदर्शनज्ञान-वीर्यानन्दमयाश्च ते ॥ ३ ॥ संसारिणो द्विधा जीवाः, स्थावरत्रसभेदतः। द्विधयेऽपि द्विधा पर्या-प्तापर्याप्तविशेषतः ॥४॥ पर्याप्तयस्तु षडिमाः, पर्याप्ति-

---

ભાવાર્થ:- જીવ, અજીવ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ સાત તત્ત્વો છે. (૧) ત્યાં મુક્ત અને સંસારી એવી રીતે જીવો બે પ્રકારના જાણવા. સર્વે જીવો અનાદિ અનન્ત અને જ્ઞાન દર્શન લક્ષણવાળા છે (૨) મુક્ત જીવો એક સરખા સ્વભાવવાળા, જન્માદિ ક્લેશ રહિત અનંત દર્શન જ્ઞાન વીર્ય અને આનંદવાળા છે (૩) સ્થાવર અને ત્રસ ભેદથી સંસારી જીવો બે પ્રકારના છે, વળી એ બન્ને ભેદ પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદથી બે બે પ્રકારના છે (૪) પર્યાપ્તપણામાં અનુભવ જેવી આહાર-શરીર-ઇન્દ્રિય-શ્વાસ-ભાષા-અને મન એ છ

त्तनिबन्धनम् । आहारो वपुरक्षाणि, प्राणो भाषा मनोऽपि च ॥५
स्युरेकाक्षविकलाक्ष–पञ्चाक्षाणां शरीरिणाम् । चतस्रः पञ्च षट् चापि
पर्याप्तयो यथाक्रमम् ॥ ६ ॥ एकाक्षाः स्युररा भूम्य–प्तेजोवायुम
हीरुहः । तेषां तु पूर्वे चत्वार, स्युः सूक्ष्मा बादरा अपि ॥ ७
प्रत्येकाः साधारणाश्च द्विप्रकारा महीरुहः । तेऽन्त्र पूर्वे बादराः स्यु–र
चरे सूक्ष्मबादराः ॥ ८ ॥ त्रसा द्वित्रिचतुः श्रे–न्द्रियत्वेन चतुर्विधा
स्तत्र पञ्चेन्द्रिया ज्ञेया, सञ्ज्ञिनोऽसञ्ज्ञिनोऽपि च ॥ ९ ॥ शिक्षोपदेशा
लापान् ये, जानते तेऽत्र सञ्ज्ञिनः । सम्प्रवृत्तमनःप्राणा–स्तेभ्योऽन्ये स्युर
सञ्ज्ञिनः ॥ १० ॥ स्पर्शनं रसनं घ्राणं, चक्षुः श्रोत्रमितीन्द्रियम्
तस्य स्पर्शः रसो गन्धो रूपं शब्दश्च गोचरः ॥ ११ ॥ द्वीन्द्रिया
कृमयः शङ्खा, गण्डूपदा जलौकसः । कपर्दाः शुक्तिकाद्याश्च, विविधा
कृमयो मताः ॥ १२ ॥ यूकामत्कुणमत्कोट–लिक्षाद्यास्त्रीन्द्रिया मताः
पतङ्गमक्षिकाभृङ्ग–दंशाद्याश्चतुरिन्द्रियाः ॥१३॥ तिर्यग्योनिभवाः शेष

પર્યાપ્તિઓ છે (૫) એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવોને અનુક્રમે
ચાર પાંચ અને છ પર્યાપ્તિઓ હોય. (૬) પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ
અને વનસ્પતિ એ પાંચ એકેન્દ્રિયો સ્થાવર છે એમાંના પહેલા ચાર બે
(વન० વિના) સૂક્ષ્મ અને બાદર પણ છે (૭) વનસ્પતિ પ્રત્યેક અને
સાધારણ એમ બે પ્રકારની. તેમાં પહેલી (પ્રત્યેક) વનસ્પતિ બાદર છે
અને આગળની (સાધા०) વનસ્પતિ સૂક્ષ્મ અને બાદર છે (૮) ત્રસ
જીવો દ્વીન્દ્રિય–ત્રીન્દ્રિય–ચતુરિન્દ્રિય–અને પંચેન્દ્રિય એમ ૪ પ્રકારના છે ત્યાં
પંચેન્દ્રિય જીવો સંજ્ઞિ અને અસંજ્ઞિ એમ ૨ પ્રકારના છે (૯) જે પ્રવૃ
ત્તેલ મનપ્રાણવાળા જેઓ શિક્ષા ઉપદેશ અને આલાપ (વચનો)
જાણે છે તે જીવો અહિં સંજ્ઞિ કહેવાય છે અને તેથી બીજા જીવો અસંજ્ઞિ
છે (૧૦) સ્પર્શન, રસના, ઘ્રાણ ચક્ષુ અને શ્રોત્ર એ ઇન્દ્રિયો છે અને
(અનુક્રમે) સ્પર્શ, રસ ગંધ રૂપ અને શબ્દ એ તેના વિષયો છે (૧૧
કૃમી શંખ ગંડોલા જળો કોડીઓ, છીપો વિગેરે અનેક પ્રકારના
દ્વીન્દ્રિય જીવો માનેલા છે (૧૨) જૂ માંકડ મંકોડા લીખ વિગેરે ત્રી
ન્દ્રિય જીવો માનેલા છે અને પતંગીઆ, માખી, ભમરા, ડાંસ વિગેરે

जलस्थलखचारिण'। नारका मानवा देवाः, सर्वे पञ्चेन्द्रिया मताः ॥१४॥मनोभाषाकायबल-त्रयमिन्द्रियपञ्चकम् । आयुरुच्छ्वासनिःश्वास-मिति प्राणा दश स्मृता' ॥१५॥ सर्वजीवेषु देहायु-रुच्छ्वासा इन्द्रियाणि च। विकलामज्ञिनां भाषा, पूर्णानां सज्ञिनां मन' ॥१६॥ उपपादभवा देव-नारका गर्भजा. पुनः। जरायुःपोताण्डभवा', शेषा' सम्मूर्छनोद्भवाः ॥ १७ ॥ सम्मूर्छिनो नारकाश्च, जीवा. पापा नपुसका. । देवाः स्त्रीपुमवेदाः स्यु-र्वेदत्रययुजः परे ॥ १८ ॥ सर्वे जीवा व्यवहार्य-व्यवहारितया द्विधा । सूक्ष्मनिगोदा एवान्त्या-स्तेभ्योऽन्ये व्यवहारिण' ॥ १९ ॥ सचित्तः संवृत' शीत-स्तदन्यो मिश्रितोऽपि वा। विभेदैरन्तर्गैर्भिन्नो नवधा योनिरङ्गिनाम् ॥२०॥ प्रत्येकं सप्त लक्षाश्च, पृथ्वीवार्यग्निवायुषु। प्रत्येकानन्तकायेषु, दशाद्दश चतुर्दश

ચતુરિન્દ્રિય જીવો (૧૩) શેષ તિર્યંચયોનિમા ઉત્પન્ન થયેના જળચર સ્થળચર ખેચર તથા ના મનુષ્ય અને દેવ એ સર્વ પચેન્દ્રિય માનેલા (૧૪) મન ભાષા અને કાય એ બળ ૫ ઇન્દ્રિય, આયુષ્ય અને ઉચ્છ્વાસનિશ્વાસ એ ૧૦ પ્રાણ કહેલા છે (૧૫) કાયબળ, ઉચ્છ્વાસ આયુષ્ય અને ઇન્દ્રિયો એ પ્રાણો સર્વ જીવોમા હોય, પર્યાપ્ત વિકલેન્દ્રિય અને અસંજ્ઞિને ભાષા પ્રાણ (અધિક) અને પૂર્ણ (પર્યાપ્ત) સંજ્ઞિ જીવોને મન પ્રાણ (અધિક) (૧૬) દેવ અને નારકો ઉપપાત જન્મવાળા છે, ગર્ભજ જીવો જરાયુ પોત અને ઇંડાથી જન્મવાળા છે, અને શેષ જીવો સંમૂર્છન જન્મવાળા (૧૭) સમ્મૂર્છિમ અને નારક જીવો પાપવાળા અને નપુંસક વેદી, દેવો સ્ત્રી-પુરુષવેદી છે અને શેષ જીવો ત્રણે વેદવાળા છે (૧૮) સર્વે જીવો વ્યવહારી અને અવ્યવહારીપણે બે પ્રકારના છે, તેમા (બાદરપણું નહિ પામેલા) સૂક્ષ્મનિગોદ જીવોજ અવ્યવહારી છે અને (એક વાર બાદરપણું પામી ફરી સૂક્ષ્મનિગોદમા ગયેલા તથા) સૂક્ષ્મનિગોદ સિવાયના જીવો વ્યવહારી છે (૧૯) જીવોની સચિત્ત-સંવૃત-શીત, અચિત્ત-વિવૃત-ઉષ્ણ, સચિત્તાચિત્ત-સંવૃતવિવૃત-અને શીતોષ્ણ એ પ્રમાણે અન્તર્ગત ઘણા ભેદ વડે ભિન્ન (એટલે સચિત્તાદિ ૩ યોનિઓમા પણ સંવૃતાદિ ભેદ પ્રાપ્ત થાય) એવી યોનિ ૯ પ્રકારની છે (૨૦) પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, અને વાયુની દરેકની સાત સાત લાખ યોનિ છે પ્રત્યેક તથા સાધારણ વનસ્પ-

॥ २१ ॥ षट् पुनर्विकलाक्षेषु, मनुष्येषु चतुर्दश । स्युश्चतस्रश्चतस्रश्च
श्वभ्रितिर्यक्सुरेषु तु ॥२२॥ एव लक्षाणि योनीना-मशीतिश्चतुरुत्तर
केवलज्ञानदृष्टानि, सर्वेषामपि जन्मिनाम् ॥ २३ ॥ एकाक्षा बादर
सूक्ष्मा, पञ्चाक्षा सञ्ज्यसञ्ज्ञिन । स्युर्द्वित्रिचतुरक्षाश्च, पर्याप्ता इतरेऽ
च ॥ २४ ॥ एतानि जीवस्थानानि, मयोक्तानि चतुर्दश । मार्गण
अपि तावत्यो, ज्ञेयास्ता नामतो यथा ॥२५॥ गतीन्द्रियकाययोग
वेदज्ञानकषादय । सयमाहारदृग्लेश्या-भव्यसम्यक्त्वसञ्ज्ञिन ॥२६
मिथ्यादृष्टिसास्वादन-सम्यग्मिथ्यादृशावपि । अविरतसम्यग्दृष्टि वि
रताविरतोऽपि च ॥ २७ ॥ प्रमत्तश्चाप्रमत्तश्च, निवृत्तिबादरस्तत
अनिवृत्तिबादरश्चा-थ सूक्ष्मसम्परायक ॥२८॥ तत प्रशान्तमोहश्च
क्षीणमोहश्च योगवान । अयोगवानिति गुण-स्थानानि स्युश्चतुर्द
॥ २९ ॥ मिथ्यादृष्टिर्भवेन्मिथ्या-दर्शनस्योदये सति । गुणस्थानत्व
मेतस्य, भद्रकत्वाद्यपेक्षया ॥३०॥ मिथ्यात्वस्यानुदयेऽनन्तानुबन्ध्यु

નિગરમા ચાર્મે । લાખ તથા ચા લાખ યોનિઓ ૭ (૨૧) વિકલે
ન્દ્રિઓમા (દ્વીન્દ્રિયાદિ પ્રત્યેકની બબે લાખ હોવાથી) ૭ લાખ મનુષ્યોમા
ચા લાખ તથા નારક તિર્યંચ અને દેવોની ચાર ચાર લાખ યોનિ છે (૨૨)
એ પ્રમાણે કેવળ જ્ઞાનીઓના કથનાનુસાર સર્વ જીવાની ૮૪ લાખ યોનિઓ
કહેલી છે (૨૩) બાદર એકેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય સંજ્ઞિ પચેન્દ્રિય અ
સંજ્ઞિ પચેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય એ (સાતે) પર્યાપ્ત
અને અપર્યાપ્ત (૨૪) એ ૧૪ જીવસ્થાન મે કહ્યા, અને માર્ગણાઓ પણ
તેટલીજ (૧૪) જાણવી તે માર્ગણાઓના નામ આ પ્રમાણે—(૨૫)
ગતિ-ઇન્દ્રિય-કાય-યોગ-વેદ-જ્ઞાન-કષાય-સયમ-આહારી-દર્શન-લેશ્યા
-ભવ્ય-સમ્યક્ત્વ-અને સંજ્ઞિ (૨૬) મિથ્યાદૃષ્ટિ સાસ્વાદન મિશ્ર અ
વિરત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ દેશવિરત પ્રમત્ત અપ્રમત્ત નિવૃત્તિબાદર અનિવૃત્તિ
બાદર સૂક્ષ્મસપરાય સારબાદર ઉપશાન્તમોહ, ક્ષીણમોહ, સયોગી, અને
અયોગી એ ૧૪ ગુણસ્થાન છે (૨૭-૨૮-૨૯) મિથ્યાદર્શનનો ઉદય હોતે
છતે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, એને ગુણસ્થાનપણુ તે ભદ્રપણાદિની અપેક્ષાએ
છે (૩૦) મિથ્યાત્વનો અનુદય અને અનતાનુબધિનો ઉદય હોવાથી
સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિ તે ઉત્કૃષ્ટથી ૬ આવલિકા સુધી હોય. (૩૧) સમ્ય

ये सति । सास्वादनसम्यग्दृष्टिः, स्यादुत्कर्षात् षडावलीः॥ ३१ ॥
सम्यक्त्वमिथ्यात्वयोगा–न्मुहूर्तं मिश्रदर्शनः। अविरतसम्यग्दृष्टि–रप्र-
त्याख्यानकोदये ॥ ३२ ॥ विरताविरतस्तु स्यात्, प्रत्याख्यानोदये
सति । प्रमत्तसंयतः प्राप्त–संयमो यः प्रमाद्यति ॥ ३३॥ सोऽप्रमत्त-
संयतो य, संयमी न प्रमाद्यति। उभावपि परावृत्त्या, स्याताम् आन्तर्मु-
हूर्तिकौ ॥ ३४ ॥ कर्मणा स्थितिघाताद्री–नपूर्वान् कुरुते यतः। त-
स्मादपूर्वकरणः, क्षपकः शमकश्च सः ॥३५॥ यद्बादरकषायाणां,
संनिष्ठानामिम मिथः । परिणामा निवर्तन्ते, निवृत्तिबादरोऽपि स
॥३६॥ परिणामा निवर्तन्ते, मिथो यत्र न यत्नतः । अनिवृत्तिबादरः
स्यात्, क्षपकः शमकश्च सः ॥३७॥ लोभाभिधः सम्परायः, सूक्ष्मकि-
ट्टीकृतो यतः। स सूक्ष्मसम्परायः स्यात्, क्षपकः शमकोऽपि च ॥३८॥
अथोपशान्तमोहः स्या–न्मोहस्योपशमे सति । मोहस्य तु क्षये जाते,

म्यत्व અને મિથ્યાત્વના યોગથી મુહૂર્ત (અન્તર્મુહૂર્ત) પર્યન્ત મિશ્રદૃષ્ટિ હોય છે, અને અપ્રત્યાખ્યાન કષાયના ઉદયથી અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે (૩૨) પ્રત્યાખ્યાન કષાયનો ઉદય હોવાથી દેશવિરતિ હોય અને પ્રાપ્તસંયમ એવા જે મુનિ પ્રમાદ કરે તે પ્રમત્તસંયત કહેવાય (૩૩) જે મુનિ પ્રમાદ ન કરે તે અપ્રમત્તસંયત છે એ બન્ને પરાવૃત્તિએ અન્તર્મુહૂર્ત પર્યન્ત હોય છે (૩૪) જે કારણથી કર્મોના અપૂર્વ સ્થિતિઘાતાદિ (કરણ) કરે છે તેથી અપૂર્વકરણ કહેવાય છે, અને તે ક્ષપક અને ઉપશમક હોય છે (૩૫) જે એમાં (એક સાથે) પ્રવેશ કરેલા પણ બાદરકષાયી જીવોના અધ્યવસાયો પરસ્પર નિવર્તક (તફાવતવાળા હોય છે) તેથી એ જીવ (અપૂર્વ० વર્તા જીવ) નિવૃત્તિબાદર પણ કહેવાય છે (૩૬) જેમાં પ્રયત્નથી (એક સાથે પ્રવેશ કરેલા જીવોના) અધ્યવસાયો પરસ્પર નિવર્તતા નથી (અર્થાત્ તુલ્ય રહે છે) તે અનિવૃત્તિબાદર ક્ષપક અને ઉપશમક (એમ બે પ્રકારે) છે (૩૭) જે કારણથી લોભ નામનો કષાય સૂક્ષ્મકિટ્ટિ રૂપે કરાયેલો હોય છે તે સૂક્ષ્મસંપરાય ક્ષપક અને ઉપશમક (એમ બે પ્રકારે) છે (૩૮) વળી મોહનો ઉપશમ થયે છતે ઉપશાન્તમોહ હોય, અને મોહનો ક્ષય થયે ક્ષીણમોહ કહેવાય છે (૩૯) ઘાતિકર્મોના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલ કેવળ જ્ઞાન

क्षीणमोह प्रचक्षते ॥३९॥ सयोगिकेवली घाति–क्षयादुत्पन्नकेवल । योगाना च क्षये जाते, स एवायोगिकेवली ॥ ४० ॥

(इति जीवतत्त्वम् १)

अजीवा स्युर्धर्माधर्म–विहाय कालपुद्गला । जीवैन सह पञ्चापि, द्रव्याण्येते निवेदिता ॥ ४१ ॥ तत्र काल विना सर्वे, प्रदेशप्रचयात्मका । विना जीवमचिद्रूपा, अकर्तारश्च ते मता ॥ ४२ ॥ काल विनास्तिकाया स्यु–रमूर्ता पुद्गल विना । उत्पादविगमध्रौव्या–त्मान सर्वेऽपि ते पुन ॥४३॥ पुद्गला स्यु स्पर्शरस–गन्धवर्णस्वरूपिण । तेऽणुस्कन्धतया द्वेधा, तत्राबद्धा किलाणव ॥ ४४ ॥ बद्धा स्कन्धा गन्धशब्द–सौक्ष्म्यस्थौल्याकृतिस्पृश । अन्धकारातपोद्योत–भेदच्छायात्मका अपि ॥४५॥ कर्मकायमनोभाषा–चेष्टितोच्छ्वासदायिन । सुखदु खजीवितव्य–मृत्यूपग्रहकारिण ॥४६॥ प्रत्येकमेकद्रव्याणि, ध

ना (આત્મા) સયોગી કેવળી, અને યોગોનો ક્ષય થયે તેજ જીવ અયોગી કેવળી હોય છે (૪૦) (ઇતિ જીવતત્ત્વમ્ ૧ ॥)

ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય આકાશાસ્તિકાય કાળ અને પુદ્ગલાસ્તિકાય (એ પાંચ) અજીવ છે અને આ પાંચે પણ જીવ સહિત દ્રવ્ય (છ દ્રવ્ય) કહેલા છે (૪૧) તેમા કાળ વિના સર્વે (પાંચે જણ) પ્રદેશ સમુદાય રૂપ છે અને જીવ વિના એ (પાંચ) જડ અજીવ અને અકર્તા માનેલા છે (૪૨) કાળ વિના (પાંચ) અસ્તિકાય છે, પુદ્ગલ વિના (પાંચે) અરૂપી છે અને એ સર્વે (છએ) દ્રવ્યો ઉત્પત્તિ વિનાશ અને ધ્રુવતા સ્વરૂપ વાળા છે (૪૩) પુદ્ગલો સ્પર્શ રસ ગંધ અને વર્ણ સ્વરૂપી છે તથા એ પુદ્ગલો પરમાણુ અને સ્કંધપણે બે પ્રકારના છે ત્યાં અબદ્ધ (સ્કંધરૂપે અસમુદિત નહિ થયેલા) તે નિશ્ચયે પરમાણુઓ છે (૪૪) અને (પરસ્પર) બદ્ધ થએલા તે સ્કંધો તે ગંધ શબ્દ સૂક્ષ્મતા સ્થૂલતા અને આકારવાળા તથા અંધકાર આતપ, ઉદ્યોત ભેદ અને છાયાવાળા પણ હોય છે (૪૫) વળી તે કર્મ કાયા મન અને ભાષાની ચેષ્ટા તથા ઉચ્છ્વાસ આપનાર તેમજ સુખ દુ ખ જીવિત મરણમાં સહાય (સહાય) આપનાર (પુદ્ગલો) છે (૪૬) ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય અને આકાશ એ પ્રત્યેક એકેક દ્રવ્ય

र्माधर्मौ नभोऽपि च। अमूर्तानि निष्क्रियाणि स्थिराण्यपि च सर्वदा ॥४७॥ एकजीवपरिमाण-सङ्ख्यातीतप्रदेशकौ। लोकाकाशमभिव्याप्य, धर्माधर्मौ व्यवस्थितौ ॥४८॥ स्वयं गन्तुं प्रवृत्तेषु, जीवाजीवेषु सर्वतः। सहकारी भवेद्धर्मः, पानीयमिव यादसाम् ॥४९॥ जीवानां पुद्गलानां च, प्रपन्नानां स्वयं स्थितिम्। अधर्मः सहकार्येष, यथा छाया यथायिनाम् ॥५०॥ सर्वगं स्वप्रतिष्ठं स्या-दाकाशमवकाशदम्। लोकालोकौ स्थितं व्याप्य, तदनन्तप्रदेशभाक् ॥५१॥ लोकाकाशप्रदेशस्था, भिन्नाः कालाणवस्तु ये। भावानां परिवर्ताय, मुख्यकालः स उच्यते ॥५२॥ ज्योतिःशास्त्रे यस्य मान-मुच्यते समयादिकम्। स व्यावहारिकः कालः, कालवेदिभिरामतः ॥५३॥ नवजीर्णादिरूपेण, यदमी भुवनोदरे। पदार्था परिवर्तन्ते, तत् कालस्यैव चेष्टितम् ॥५४॥ वर्तमाना अतीतास्, भाविनो वर्तमानताम्॥

૧ તેમજ સર્વદા અરૂપી અક્રિય અને સ્થિરપણે છે (૪૭) ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એક જીવ પ્રમાણ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા (અર્થાત્ એક જીવના જેટલા પ્રદેશ તેટલાજ ધર્મા૦ ના અને અધ૦ ના પણ) છે અને (એ બન્ને) લોકાકાશમાં વ્યાપીને રહેલા છે (૪૮) ગમન કરવાને પ્રવૃત્ત થયેલા જીવ અજીવને માછલાંઓ (જળની માફક સર્વ બાજુથી) સહચારી (સહાયક) ધર્માસ્તિકાય છે (૪૯) છાયા જેમ વટેમાર્ગુઓને (સ્થિર થવામાં સહાયક છે) તેમ પોતાની મેળે સ્થિરતાને પ્રાપ્ત થયેલા જીવ અને પુદ્ગલોને આ અધર્માસ્તિકાય સહકારી (સહાયક) છે (૫૦) અવકાશ આપનાર આકાશાસ્તિકાય સર્વ વ્યાપ્ત અને સ્વપ્રતિષ્ઠ (પોતાની મેળે પોતામાંજ રહેલું) છે અને અનંત પ્રદેશવાળું તે આકાશ લોકાલોકમાં વ્યાપી રહેલું છે (૫૧) લોકાકાશના પ્રદેશમાં રહેલા અને ભાવોની પરિવર્તના (નવપુરાણતા) ને માટે ભિન્ન એવા જે કાળના પરમાણુઓ તે મુખ્યકાળ (નિશ્ચયકાળ) કહેવાય છે. (૫૨) અને જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં જેનું પ્રમાણ સમય વગેરે કહેવાય છે, તેને કાળજ્ઞાનીઓએ (શ્રી સર્વજ્ઞોએ) વ્યાવહારિક કાળ માનેલો છે (૫૩) જગતમાં જે આ પદાર્થો નવા જૂના પણે પરિવર્તન પામે છે, તે કાળનું ચેષ્ટિત (કાર્ય) છે (૫૪) કાળની કૃપાએ વિલક્ષણ પામેલા પદાર્થો વર્ત-

पदार्थाः प्रतिपद्यन्ते, कालत्रीढाविडम्बिताः ॥ ५५ ॥

(इति अजीवतत्त्वम् २)

मनोवचनकायानां, यत्स्यात् कर्म स आश्रवः । शु
शुभस्य हेतुः स्या-दशुभस्त्वशुभस्य स ॥ ५६ ॥ मनोवाक्
यकर्माणि, योगाः कर्म शुभाशुभम् । यदाश्रवन्ति जन्तूना-
श्रवास्तेन कीर्तिताः ॥५७॥ मैत्र्यादिवासितं चेतः, कर्म सूते
भात्मकम् । कषायविषयाक्रान्तं, चित्तनोत्यशुभं पुनः ॥५८॥ शुभा
नाय निर्मिथ्यं, श्रुतज्ञानाश्रितं वच । विपरीतं पुनर्ज्ञेय-मशुभार्जनहेत
॥५९॥ शरीरेण सुगुप्तेन, शरीरी चिनुते शुभम् । सततारम्भिणा
न्तु-घातकेनाशुभं पुनः ॥६०॥ कषाया विषया योगाः, प्रमादाविर
तथा । मिथ्यात्वमार्त्तरौद्रे चे-त्यशुभं प्रति हेतवः ॥६१॥ य कर्मपु
लादान-हेतुः प्रोक्तः स आश्रवः । कर्माणि चाष्टधा ज्ञाना-वरणीयादि

માન તથા તે અતીતપણા પામે , ભવિષ્ય (ગના હોય તે વર્તમાન
પણ પામે છે (૫૫) (ઇતિ અજીવતત્ત્વમ્ ૨ ॥)

મન વચન અને કાયાની જે ક્રિયા તે આશ્રવ , તેમાં શુભાશ્રવ તે
શુભ (પુણ્ય) નો હેતુ અને અશુભાશ્રવ તે અશુભ (પાપ) નો હેતુ છે (૫૬)
જે કારણથી જીવોના મન વચન કાયાની ક્રિયાઓ રૂપ યોગો શુભાશુભ
કર્મને શ્રવે (જીવ સાથે પ્રાપ્ત કરાવે છે) તે કારણથી આશ્રવ કહેવા છે,
(૫૭) (મનોયોગાશ્રવ) મૈત્ર્યાદિ ભાવનાઓ વડે વાસિત થયેલું ચિત્ત શુભ
કર્મ ઉત્પન્ન કરે છે અને કષાય તથા વિષયથી વ્યાપ્ત થયેલું ચિત્ત અશુભ
કર્મ ઉત્પન્ન કરે છે (૫૮) (વચનયોગાશ્રવ) શ્રુતજ્ઞાનાશ્રિત સત્યવચન શુભ
કર્મ ઉત્પન્ન કરનારાં છે તેથી વિપરીત (શ્રુત અનાશ્રિત અસત્ય) વચન
અશુભ કર્મને ઉત્પન્ન કરનારાં કારણ રૂપ જાણવું (૫૯) (કાયયોગાશ્રવ)
જીવ સારી રીતે ગોપવેલી કાયાવડે શુભ કર્મ ગ્રહણ કરે છે, અને નિરંતર
આરંભ વાળી જીવહિંસા વડે અશુભકર્મ ગ્રહણ કરે છે (૬૦) કષાય
વિષય યોગ પ્રમાદ અવિરતિ મિથ્યાત્વ અને આર્ત્તધ્યાન તથા રૌદ્રધ્યાન
એ સર્વ અશુભકર્મ ના કારણરૂપ છે (૬૧) કર્મપુદ્ગલ ગ્રહણ કરવામાં
જે કારણરૂપ તે આશ્રવ કહેવાય છે અને કર્મ પણ જ્ઞાનાવરણીયાદિ બે થી

भेदतः ॥६२॥ ज्ञानदर्शनयोस्तद्व–त्तद्धेतूनां च ये किल । विघ्ननिह्नव-पैशून्या–शातनाघातमत्सराः ॥६३॥ ते ज्ञानदर्शनावार–कर्महेतव आस्रवाः । देवपूजा गुरूपास्तिः, पात्रदान दया क्षमा ॥६४॥ सराग-संयमो देश-संयमोऽकामनिर्जरा । शौचं बालतपश्चेति, सद्वेद्यस्य स्युराश्रवाः ॥६५॥ दुःखशोकवधास्तापा–क्रन्दने परिदेवनम् । स्वान्योभयस्थाः स्युरस–द्वेद्यस्यामी इहाश्रवाः ॥६६॥ वीतरागे श्रुते सङ्घे, धर्मे सर्वगुणेषु (सर्वसुरेषु) च । अवर्णवादिता तीव्र–मिथ्यात्वपरिणामिता ॥६७॥ सर्वज्ञसिद्धिदेवाप–ह्नवो धार्मिकदूषणम् । उन्मार्गदेशनानर्था ग्रहोऽसंयतपूजनम् ॥६८॥ असमीक्षितकारित्वं, गुर्वादिष्ववमानना । इत्यादयो दृष्टिमोह–स्याश्रवा परिकीर्तिताः ॥६९॥ कषायोदयतस्तीव्र-परिणामोऽयमात्मनः । चारित्रमोहनीयस्य, स आश्रव उदीरितः ॥७०॥ उत्त्रासन सकन्दर्पो–पहासो हासशीलता । बहुप्रलापो दैन्योक्ति–र्हासस्यामी स्युराश्रवा ॥ ७१ ॥ देशादिदर्शनोत्सुक्य, चित्र

---

૮ પ્રકારનું છે (૬૨) જ્ઞાનનો અને દર્શનનો, જ્ઞાનીનો અને દર્શનીનો જ્ઞાનહેતુ તથા દર્શનહેતુનો (એ બધો પુસ્તકનો) અન્તરાય અપલાપ પૈશૂન્ય આશાતના, ઘાત અને ઈર્ષ્યા (૬૩) જ્ઞાનાવરણ–દર્શનાવરણ કર્મના કારણરૂપ આશ્રવ છે. તથા દેવપૂજા ગુરુભક્તિ, પાત્રદાન દયા, ક્ષમા સરાગસંયમ દેશવિરતિ, અકામનિર્જરા, શૌચ બાલતપ (એ સર્વ) શાતાવેદનીયના આશ્રવો છે (૬૩–૬૪–૬૫) દુઃખ શોક વધ તાપ (સંતાપ) આક્રંદ, વિલાપ એ સર્વ સ્વસ્થ પરસ્થ અને ઉભયસ્થ (એમ ૩ પ્રકારમાંથી યથાયોગ્ય પ્રકારવાળા) અહિં અશાતાવેદનીયના આશ્રવો છે (૬૬) વીતરાગ શ્રુત સંઘ ધર્મ અને સર્વના ગુણોમાં (સર્વ દેવોનું) અવર્ણવાદ પણું તીવ્ર મિથ્યાત્વપરિણામ પણું સર્વજ્ઞ મોક્ષ અને દેવનો અપલાપ ધાર્મિકદૂષણ ઉન્માર્ગપ્રરૂપણા અનર્થનો આગ્રહ, અસંયતની પૂજા, અવિચાર્યું કાર્ય, ગુરુવિગેરેનું અપમાન ઇત્યાદિ દર્શનમોહનીયના આશ્રવો કહ્યા છે (૬૭–૬૮–૬૯) કષાયના ઉદયથી થયેલો આત્માનો જે તીવ્ર અધ્યવસાય તે ચારિત્રમોહનીયનો આશ્રવ કહેલો છે (૭૦) ઉત્ત્રાસન કામસહિત અધિક ઉપહાસ્ય, હસવું, અતિ વ્યર્થ બોલવું અને દીનવચન એ હાસ્યમોહનીયના આશ્રવો છે (૭૧) દેશ વિગે

रमणखेलने । परचित्तावर्जनं चे-त्याश्रवाः कीर्तिता रतेः ॥७२॥ असूया पापशीलत्वं, परेषां रतिनाशनम् । अकुशलकर्मोत्साहनं, चारते-राश्रवा अमी ॥७३॥ स्वयं भयपरिणामः, परेषामथ भापनम् । त्रासनं निर्दयत्वं च, भयस्याश्रवा अमी ॥ ७४ ॥ परशोकाविष्करणं, स्वशोकोत्पादशोचने । रोदनादिप्रसक्तिश्च, शोकस्यैते स्युराश्रवाः ॥ ७५ ॥ चतुर्वर्णस्य सङ्घस्य, परिवादजुगुप्सनम् । सदाचारजुगुप्सा च, जुगुप्सायाः स्युराश्रवाः ॥ ७६ ॥ ईर्ष्याविषयगार्द्ध्यं च, मृषावादोऽतिवक्रता । परदाररतासक्तिः, स्त्रीवेदस्याश्रवा इमे ॥७७॥ स्वदार-मात्रसंतोषोऽनीर्ष्या मन्दकषायता।अवक्राचारशीलत्वं पुंवेदस्याश्रवा इति ॥ ७८ ॥ स्त्रीपुंसानङ्गसेवोग्राः, कषायास्तीव्रकामता । पाखण्ड-स्त्रीव्रतभ्रंशः, षण्ढस्याश्रवा अमी ॥ ७९ ॥ साधूनां गर्हणा धर्मो-न्मु-

---

વાની ઉત્સુકતા ચિત્ર અને કામક્રીડામાં પરના મનનું આકર્ષણ કરવું એ રતિમોહનીયના આશ્રવો કહ્યા છે (૭૨) ઈર્ષ્યા પાપાચાર પરના પ્રમોદ ભાવનો વિનાશ અને અશુભ કાર્યમાં ઉત્સાહ એ અરતિમોહના આશ્રવો (૭૩) પોતાનો ભય પરિણામ (પોતે ભય પામવો) બીજાને ભય પમાડવો ત્રાસ આપવો અને નિર્દયપણું એ ભયમોહના આશ્રવો છે (૭૪) બીજાને શોક પ્રગટ કરવો પોતાને દુઃખ ઉત્પન્ન કરવું, ચિંતા કરવી અને રુદન વિગેરેમાં આસક્તિ એ સર્વે શોક મોહનીયના આશ્રવો છે (૭૫) ચતુર્વર્ણ સંઘની નિંદા જુગુપ્સા કરવી અને સદાચારની જુગુપ્સા કરવી એ જુગુપ્સામોહના આશ્રવો છે (૭૬) ઈર્ષ્યા વિષયાભિલાષ મૃષાવાદ અતિવક્રતા અને પરદારાગમનાસક્તિ એ સ્ત્રીવેદના આશ્રવો છે (૭૭) સ્વદારામાંજ કેવળ સંતોષ રાખવો ઈર્ષ્યા ન કરવી, મંદકષાયપણું અને અવક્રાચારીપણું એ પુરૂષવેદના આશ્રવો છે (૭૮) સ્ત્રી અને પુરૂષ સાથે કામક્રીડા કરવી ઉગ્રકષાય તીવ્ર વિષયાભિલાષ પાખંડ અને સ્ત્રીવ્રતનો (શીયળ વ્રતનો) ભંગ કરવો એ નપુંસક વેદના આશ્રવો છે (૭૯) સાધુઓની નિંદા ધર્મ સન્મુખ થયેલાને વિઘ્ન કરવું મધુ માંસના અવિરતિઓને અવિરતિ (કાયમ રહે તેવી રીતે) વર્ણન કરવું દેશવિરતને વારંવાર અન્તરાય કરવો, અવિરતિનું ગુણવર્ણન કરવું ચારિત્રદૂષણ, તથા બીજા જીવોમાં રહેલા કષાય નોકષાયોને ઉદ્દીપન કરવા એ સર્વે સામાન્યથી ચારિત્રમોહનીયના આશ્રવો

त्वानां विघ्नकारिता। मधुमांसाविरतानां-मविरत्यभिवर्णनम्॥ ८० ॥ विरताविरतानां चा-न्तरायकरणं मुहुः। अचारित्रगुणाख्यानं, तथा चारित्रदूषणम् ॥ ८१ ॥ कषायनोकषायाणा-मन्यस्थानामुदीरणम्। चारित्रमोहनीयस्य, सामान्येनाश्रवा अमी ॥८२॥ पञ्चेन्द्रियप्राणिवधो, बह्वारम्भपरिग्रहौ। निरनुग्रहता मांस-भोजनं स्थिरवैरता ॥८३॥ रौद्रध्यानं मिथ्यात्वा-नन्तानुबन्धिकषायता। कृष्णनीलकपोताश्च, लेश्या अनृतभाषणम् ॥ ८४ ॥ परद्रव्यापहरणं, मुहुर्मैथुनसेवनम् । अवशेन्द्रियता चेति, नरकायुष आश्रवाः॥८५॥ उन्मार्गदेशना मार्ग-प्रणाशो गूढचित्तता। आर्त्तध्यानं सशल्यत्वं, मायारम्भपरिग्रहौ ॥ ८६ ॥ शीलव्रते सातिचारे, नीलकापोतलेश्यता। अप्रत्याख्यानकषाया-स्तिर्यगायुष आश्रवाः॥ ८७ ॥ अल्पौ परिग्रहारम्भौ, सहजे मार्दवार्जवे। कापोतपीतलेश्यत्वं, धर्मध्यानानुरागिता ॥ ८८॥ प्रत्याख्यानकषायत्वं, परिणामश्च मध्यमः। संविभागविधायित्वं, देवतागुरुपूजनम् ॥ ८९ ॥ पूर्वालापप्रियालापौ, सुखप्रज्ञापनीयता। लोकयात्रासु माध्यस्थ्यं, मानुषायुष आश्रवाः ॥९०॥ सरागसंयमो देश-संयमोऽका

१ (८०-८१-८२) पंचेन्द्रिय जीवनो वध करवो, बहु आरंभ, बहु परिग्रह, अनुग्रह रहितपणुं (निर्दयता), मांस भोजन स्थिरवैर, रौद्र ध्यान, मिथ्यात्व, अनंतानुबंधि कषाय कृष्ण नील कापोत लेश्या असत्यभाषण, पर द्रव्यनुं हरण, वारंवार मैथुन सेवन, इन्द्रियोनुं अवशपणुं, ए सर्व नरकायुष्यना आश्रवो छे (८३-८४-८५) उन्मार्गनो उपदेश, सन्मार्गनो विनाश, गूढ हृदय आर्त्तध्यान, शल्यसहितपणुं, माया, आरंभपरिग्रह अतिचारवाळुं शीयळ अने (अहिंसादि) व्रतो, नील अने कापोत लेश्या अने अप्रत्याख्यानी कषायो ए तिर्यंचायुष्यना आश्रवो छे (८६-८७) अल्प परिग्रह अल्प आरंभ स्वभावथीज निर्मळता अने ऋजुता, कापोत लेश्या, पीतलेश्या, धर्मध्यानमां अनुराग, प्रत्याख्यानी कषाय मध्यम अध्यवसाय, संविभागकरवो (दान) देवगुरुनुं पूजन, पूर्वालाप, प्रियालाप, विचारनुं-सुखनो मार्ग जणाववो, अने लोकयात्रामां (लौकिकरूढिमां) मध्यस्थता ए मनुष्यायुष्यना आश्रवो छे (८८-८९-९०) सराग

मनिर्जरा । ¹कल्याणमित्रसंपर्को, धर्मश्रवणशीलता ॥०१॥ पात्रे दान
तपः श्रद्धा, रत्नत्रयाविराधना । मृत्युकाले परीणामो, लेश्ययोः पद्मपी-
तयोः ॥०२॥ बालतपोऽग्नितोयादि-साधनोल्लम्बनानि च । अव्य-
क्तसामायिकता, दैवस्यायुष आश्रवाः ॥०३॥ मनोवाक्कायवक्रत्वं,
परेषां विप्रतारणम् । मायाप्रयोगो मिथ्यात्वं, पैशून्यं चलचित्तता
॥०४॥ सुवर्णादिप्रतिच्छन्द-करणं कूटसाक्षिता । वर्णगन्धरसस्पर्शा-
न्यथापादनानि च ॥०५॥ अङ्गोपाङ्गच्यावनानि, यन्त्रपञ्जरकर्म
च । कूटमानतुलाकर्मा-न्यनिन्दात्मप्रशंसनम् ॥०६॥ हिंसानृतस्तेया-
ब्रह्म-महारम्भपरिग्रहाः । परुषासभ्यवचनं, शुचिवेषादिना मदः ॥०७॥
मौखर्याक्रोशौ सौभाग्यो-पघातः कार्मणक्रिया । परकौतूहलोत्पादः,
परिहासविडम्बने ॥०८॥ वेश्यादीनामलङ्कार-दानं दावाग्निदीपनम् ।

સંયમ કે વિરતિ, અકામનિર્જરા કલ્યાણકારી મિત્રોનો સંબંધ ધર્મ
શ્રવણ પાત્રમાં દાન તપ શ્રદ્ધા જ્ઞાનાદીની અવિરાધના, મૃત્યુ
વખતે પદ્મ અને પીત લેશ્યાનો પરિણામ અજ્ઞાન તપ, અગ્નિમરણ
જળમરણ વિગેરે (ગળે ફાંસો આપઘાત વા અકાળ મરણ)
ઉલ્લંઘન (ફાંસો) અને અવ્યક્ત સામાયિક એ દેવાયુષ્યના આશ્રવ
છે (૮૧-૮૨-૮૩) મન વચન કાયાનું વક્રપણું બીજાને ઠગવું માયા
પ્રયોગ મિથ્યાત્વ પૈશુન્ય ચળચિત્ત સુવર્ણાદિનું પ્રતિરૂપ કરવું (પરને
ઠગવા નકલી સુવર્ણાદિ બનાવવા) ખોટી સાક્ષી વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શને
અન્યથા કરવા (ઠગવા માટે વર્ણાદિ બદલી દેવા) અંગોપાંગ ગળાવવા
યંત્રકર્મ પિંજરામાં ખોટા માપ ખોટું તોલન ખોટી ક્રિયા અન્યનિંદા
આત્મપ્રશંસા હિંસા, અસત્ય ચોરી અબ્રહ્મ મહારંભ, મહાપરિગ્રહ, કઠોર
અસભ્ય વચન પવિત્રવેષાદિ વડે મદ કરવો વાચાળતા આક્રોશ સૌભાગ્ય
નો ઉપઘાત કામણક્રિયા પરને કુતૂહલ ઉપજાવવું હાસ્ય વિડંબના વેશ્યા
દિને અલંકાર આપવા દાવાગ્નિ સળગાવવા દેવપૂજાદિના બહાને ગંધ

૧ અનેક જાતિના કોઇ પણ ઉપાયે કરી સંસાર રૂપ કૂવામાં
પડેલા આત્માને ધર્મમાં પ્રેરણા કરે તે કલ્યાણમિત્ર 'चोएइ पुण जो
धम्मे, विविहेण केणइ नएण । संसारचारगगयं, सो नणु कल्लाणमित्तो त्ति ॥१॥

देवादिव्याजाद्गन्धादि-चौर्यं तीव्रकषायता॥९९॥चैत्यप्रतिश्रयाराम-
प्रतिमानां विनाशनम्। अङ्गारादिक्रिया चैवा-शुभस्य नाम्न आश्रवाः
॥१००॥एत एवान्यथारूपा-स्तथा संसारभीरुता। प्रमादहानं सद्भा-
वार्पणं क्षान्त्यादयोऽपि च॥१०१॥दर्शने धार्मिकाणां च, सम्भ्रमः
स्वागतक्रिया। परार्थः शुभनाम्नोऽथ तीर्थकृन्नाम्न आश्रवाः॥१०२॥
भक्तिरर्हत्सु सिद्धेषु, गुरुषु स्थविरेषु च। बहुश्रुतेषु गच्छे च श्रुतज्ञाने
तपस्विषु॥१०३॥ आवश्यके व्रतशीले-ष्वप्रमादो विनीतता। ज्ञाना-
भ्यासस्तपस्त्यागौ, मुहुर्ध्यानं प्रभावना॥१०४॥सङ्घे समाधिजननं,
वैयावृत्त्यं च साधुषु। अपूर्वज्ञानग्रहणं, विशुद्धिर्दर्शनस्य च ॥१०५॥
आद्यन्ततीर्थनाथाभ्या-मेते विंशतिराश्रवाः। एको द्वौ वा त्रयः सर्वे,
वान्ये स्पृष्टा जिनेश्वरैः॥१०६॥ परस्य निन्दावज्ञोप-हासाः सद्गुण-
लोपनम्। सदसद्दोषकथन-मात्मनस्तु प्रशंसनम्॥१०७॥ सदसद्गुण-

ઠિક બાના તીવ્રકષાય, ચૈત્ય ઉપાશ્રય બાગ અને પ્રતિમાઓનો વિનાશ કરવો અને અંગાર કર્માદિ વ્યાપાર એ સર્વે અશુભ નામના (નામ કર્મની અશુભ પ્રકૃતિના) આશ્રવો છે (૯૪ થી ૧૦૦) પૂર્વે કહેલા (અશુભ નામના) આશ્રવોથી વિપરીત ભાવ તથા સંસારભીરુતા પ્રમાદનો વિનાશ સદ્ભાવાર્પણ (સદ્ભાવ=સત્યભાવ જણાવવો) અને ક્ષમા વિગેરે ગુણ ધાર્મિક લોકો દેખતાં જ સંભ્રમ (આતુર્ય) થવો તેઓની સ્વાગતક્રિયા કરવી એ શુભ નામના (નામ કર્મની શુભ પ્રકૃતિઓના) આશ્રવો છે હવે તીર્થંકર નામ કર્મના આશ્રવ (કહેવાય છે) (૧૦૧-૧૦૨) અરિહંત સિદ્ધ, ગુરુ, સ્થવિર બહુશ્રુત, ગચ્છ, શ્રુતજ્ઞાન, અને તપસ્વીઓમાં ભક્તિ આવશ્યકમાં અને વ્રત શીલ વિગેરેમાં અપ્રમાદ, વિનીતપણું જ્ઞાનાભ્યાસ તપ, ત્યાગ વારંવાર ધ્યાન પ્રભાવના સંઘમાં સમાધિ કરવી, સાધુઓનું વૈયાવૃત્ત્ય કરવું અપૂર્વ જ્ઞાન ગ્રહણ સમ્યક્ત્વની વિશુદ્ધિ એ ૨૦ આશ્રવો (સ્થાનો) પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરે સ્પર્શ્યા છે અને અન્ય જિનેશ્વરોએ (એ વીસમાંથી ગમે તે પણ) એક બે ત્રણ વા સર્વ આશ્રવો સ્પર્શ્યા છે (૧૦૩થી ૧૦૬) પરની નિંદા, અવજ્ઞા, હાસ્ય છતા ગુણનું ઢાંકવું છતા અછતા દોષ કહેવા, આત્મપ્રશંસા કરવી પોતાના છતા અછતા ગુણની પ્રશંસા કરવી, પોતાના દોષ ઢાંકવા

शसा च, स्वदोषाच्छादन तथा। जात्यादिभिर्मदश्चेति, नीचैर्गोत्राश्रवा अमी ॥१०८॥ नीचैर्गोत्राश्रवविप–र्यासो विगतगर्वता। वाक्कायचित्तैर्विनय, उच्चैर्गोत्राश्रवा अमी ॥१०९॥ दाने लाभे च वीर्ये च, तथा भोगोपभोगयो ।सव्याजाव्याजविघ्नोऽन्त–रायकर्मण आश्रवाः॥११०॥

(इत्याश्रवतत्त्वम् ३)

सर्वेषामाश्रवाणां यो, रोधहेतु' स संवर. । (सर्वेषामाश्रवाणा तु, निरोध. संवर स्मृत) स पुनर्भिद्यते द्वेधा, द्रव्यभावविभेदत ॥ १११ ॥ य कर्मपुद्गलादान–च्छेद्र स द्रव्यसंवर' । भवहेतुक्रियात्याग, स पुनर्भावसंवर' ॥ ११२ ॥ येन येन ह्युपायेन, रुध्यते यो य आश्रव. । तस्य तस्य निरोधाय, स स योज्यो मनीषिभि ॥११३॥ क्षमया मृदुभावेन, ऋजुत्वेना प्यनीहया । क्रोध मान तथा माया, लोभ रुन्ध्याद्यथाक्रमम्॥११४॥ असंयमकृतोत्सेकान्, विषयान् विषसन्निभान् ।निराकुर्यादखण्डेन, संयमेन महामतिः॥११५॥ तिसृभिर्गुप्तिभिर्योगान्, प्रमाद चाप्रमादत ।

અને જાતિમદ વિગેરે આઠ પ્રકારનો મ ...વો એ નીચગોત્રના આશ્રવો છે (૧૦૭–૧૦૮) નીચગોત્રના આશ્રવથી વિપરીત આશ્રવો, ગર્વરહિતપણુ મન વચન કાયાવડે વિનય એ ઉચ્ચગોત્રના આશ્રવો છે (૧૦૯) દાન લાભ વીર્ય ભોગ અને ઉપભોગમા બહાના સહિત કે બહાના વિના જે અન્તરાય ...વો તે અન્તરાય કર્મના આશ્રવો છે (૧૧) ॥ ઇતિ આશ્રવતત્ત્વમ ૩॥)

જે સર્વ આશ્રવોને રોકવામા કારણ૫ હોય તે સંવર તે પુન દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદથી (દ્રવ્ય સંવર અને ભાવ સંવર એમ) બે પ્રકારનો છે (૧૧૧) જે કર્મપુદ્ગલના ગ્રહણનો છેદ કરવો તે દ્રવ્ય સંવર અને સંસાર હેતુ ક્રિયાઓનો ત્યાગ તે ભાવસંવર છે (૧૧૨) જે જે ઉપાય વડે જે જે આશ્રવ રોકાય તે તે આશ્રવના નિરોધ માટે તે તે ઉપાય બુદ્ધિમાનોએ પ્રયોજવો (૧૧૩) ક્ષમા અનુક્રમે ક્ષમાવડે ક્રોધને નમ્રતાવડે માનને સરળતાવડે માયાને અને નિઃસ્પૃહતાવડે લોભને રોકવા (૧૧૪) વળી મહાબુદ્ધિમાન્ હવ અસયમવડે થયેલા વિષસરખા ઉત્કૃષ્ટ વિષયોને અખડ સયમ વડે વિનાશ પમાડે। (શ) (૧૧૫) ત્રણ ગુપ્તિવડે ત્રણયોગને અપ્રમાદથી પ્રમાદને

सावद्ययोगहानेन, विरतिं चापि साधयेत्॥११६॥सद्दर्शनेन मिथ्यात्वं, शुभस्थैर्येण चेतसः। विजयेतार्त्तरौद्रे च, संवरार्थं कृतोद्यमः॥११७॥ यथा चतुष्पथस्थस्य, बहुद्वारस्य वेश्मनः। अनावृतेषु द्वारेषु, रजः प्रविशति ध्रुवम् ॥११८॥ प्रविष्टं स्नेहयोगाच्च, तन्मयत्वेन बध्यते।न विशेन्न च बध्येत, द्वारेषु स्थगितेषु च ॥११९॥ यथा वा सरसि क्वापि, सर्वद्वारैर्विशेज्जलम् । तेषु तु प्रतिरुद्धेषु, प्रविशेन्न मनागपि ॥१२०॥ यथा वा यानपात्रस्य, मध्ये रन्ध्रैर्विशेज्जलम् । कृते रन्ध्रपिधाने तु, न स्तोकमपि तद्विशेत् ॥१२१॥ योगादिष्वाश्रवद्वारे-ष्वेवं रुद्धेषु सर्वत । कर्मद्रव्यप्रवेशो न, जीवे संवरशालिनि॥१२२॥ संवरादाश्रवद्वार-निरोधः संवरः पुनः। क्षान्त्यादिभेदाद्बहुधा, तथैव प्रतिपादितः॥१२३॥ गुणस्थानेषु यो यः स्या-त्संवरः स स उच्यते । मिथ्यात्वानुदयात्पर-स्थेषु मिथ्यात्वसंवरः ॥१२४॥ तथा देशविरत्यादौ, स्यादविरतिसंवरः। अप्रमत्तसंयतादौ, प्रमादसंवरो मतः॥१२५॥ प्रशान्तक्षीणमो-

રોકવા અને સાવદ્ય યોગના ત્યાગવડે વિરતિ પણ ગ્રહણ કરે। (૧૧) સમ્દર્શન વડે મિથ્યાત્વને જીતે અને સંવર માટે કરેલ ઉદ્યમવાળો તે મનની શુભ સ્થિરતાવડે આર્તરૌદ્રધ્યાનને જીતે (૧૧૭) જેમ ચઉટામા રહેલા ઘણા દ્વારવાળા ઘરના દ્વારો બંધ નહિ કરવાથી ધૂળ અવશ્ય પ્રવેશ કરે છે અને પ્રવેશેલી ધૂળ ચીકાશના યોગથી તન્મયપણે બંધાઇ (ચોંટી) જાય છે, અને દ્વાર ઢાકવાથી ધૂળ પ્રવેશ કરતી નથી તેમ ચોંટી જતી પણ નથી (૧૧૮-૧૧૯) અથવા જેમ કોઈ તળાવમા સર્વ બારીઓએ જળ પ્રવેશ કરે, અને તે દ્વારો બંધ કરવાથી (જળ) લગારમાત્ર પણ પ્રવેશ કરે નહિ (૧૨૦) અથવા જે વહાણમા છીદ્રોદ્વારા જળ પ્રવેશ કરે, અને છીદ્રો પૂરી દેવાથી જળ લગાર પણ પ્રવેશ ન કરે (૧૨૧) તેમ યોગ વિગેરે આશ્રવદ્વારો સર્વબાજૂએ રોકવાથી સંવરવાળા જીવમાં કર્મદ્રવ્યનો પ્રવેશ ન હોય (૧૨૨) સંવરથી આશ્રવદ્વારોનો નિરોધ થાય છે, તેમજ વળી સંવર ક્ષમાદિભેદે ઘણા પ્રકારનો કહેવો છે (૧૨૩) જે ગુણસ્થાનોમા જે જે સંવર થાય છે તે કહેવાય છે મિથ્યાત્વનો ઉદય નહિ હોવાથી બીજા (સાસ્વાદનાદિ) ગુણસ્થાનોમા મિથ્યાત્વ સંવર છે (૧૨૪) તથા દેશવિરતિ વિગેરેમા અવિરતિ સંવર છે, અપ્રમત્તાદિકમા પ્રમાદ સંવર કહ્યો છે (૧૨૫) ઉપશાંતમોહ અને ક્ષીણ

द्वादौ, भवेत् कषायसवरः । अयोग्याख्यकेवलिनि, सम्पूर्णो योगसवरः ॥ १२६ ॥ (इतिसवरतत्त्वम् ४)

कर्मणा भवहेतूना, जरणादिह निर्जरा । (ससारबीजभूताना, कर्मणा जरणादिह ।) निर्जरा सा स्मृता द्वेधा, सकामा कामवर्जिता ॥ १२७ ॥ ज्ञेया सकामा यमिना-मकामा त्वन्यदेहिनाम । कर्मणा फलवत् पाको, यदुपायात् स्वतोऽपि च ॥ १२८ ॥ सदोषमपि दीप्तेन, सुवर्ण वह्निना यथा तपोऽग्निना तप्यमान-स्तथा जीवो विशुध्यति ॥ १२९ ॥ अनशनमौनोदर्य, वृत्ते सङ्क्षेपण तथा । रसत्यागस्तनुक्लेशो, लीनतेति बहिस्तप ॥१३०॥ प्रायश्चित्त वैयावृत्य, स्वा यायो विनयोऽपि च । व्युत्सर्गोऽथ शुभध्यान, षोढत्याभ्यन्तर तप ॥१३१॥ दीप्यमाने तपोवह्नौ, बाह्ये चाभ्यन्तरेऽपि च । यमी जरति कर्माणि दुर्जराण्यपि तत्क्षणात् ॥ १३२ ॥ (इति निर्जरातत्त्वम् ५)

मा विगेरेमा ...यमवर छे अने अयोगी केवलीमा सपूर्ण योगसवर (सवर १२) ७ (१२६) (इति स वरतत्त्वम् ४)

ससा ना बीजभूत कर्मोने निर्ज नाथी (खे रवाथी) अहि निर्जरा ...ाय छे ते सकाम अने अकाम एम बे प्रकारनी छे (१२७) त्या यमवाना (यम नियमवाळा) ने सकाम अने बीजा जीवोने अकाम निर्जरा छे कारण के फळनी माफक कर्मनो पा पण उपायथी अने स्वत (विना उपाय) पण थाय छे (१२८) जेम प्रदीप्त थयेला अग्निवडे दोषवाळु सुवर्ण (शुद्ध थाय) तेम तपरूप अग्निवडे तपतो जीव शुद्ध थाय छे (१२) अनशन ऊनोदरता वृत्तिसंक्षेप रसत्याग, कायक्लेश अने सलीनता ए ६ बाह्यतप छे (१३०) प्रायश्चित्त वैयावृत्य, स्वाध्याय विनय व्युत्सर्ग अने शुभध्यान ए ६ प्रकारनो अभ्य तर तप छे (१३१) बाह्य अने अभ्यन्तर तपरूप अग्नि प्रज्वलित थता मुनि दुर्जर कर्मो पण शीघ्र निर्जरे छे (१३२) (इति निर्जरातत्त्वम् ५)

सकषायतया जीवः, कर्मयोग्यांस्तु पुद्गलान्। यदादत्ते स बन्धः स्या-ज्जीवास्वातन्त्र्यकारणम् ॥ १३३ ॥ प्रकृतिस्थित्यनुभाव-प्रदेशा स्त्रयोऽस्य तु। प्रकृतिस्तु स्वभावः स्या-ज्ज्ञानावृत्यादिरष्टधा॥१३४॥ ज्ञानदृष्ट्यावृती वेद्य, मोहनीयायुषी अपि। नामगोत्रान्तरायाश्च, मूल-प्रकृतयो मताः ॥ १३५ ॥ निकर्षोत्कर्षतः काल-नियमः कर्मणां स्थितिः। अनुभावो विपाकः स्यात्, प्रदेशोंऽशप्रकल्पनम् ॥१३६॥ मिथ्यादृष्टिरविरति-प्रमादौ च क्रुधादयः। योगेन सह पञ्चैते, विनेया बन्धहेतवः ॥ १३७ ॥ (इति बन्धतत्त्वम् ६)

अभावे बन्धहेतूना, घातिकर्मक्षयोद्भवे। केवले सति मोक्षः स्या-च्छेषाणां कर्मणां क्षये ॥ १३८ ॥ सुरासुरनरेन्द्राणां यत् सुखं भुवन-त्रये। स स्यादनन्तभागोऽपि, न मोक्षसुखसम्पदः ॥१३९॥ स्वस्व-

---

જીવ સકષાયપણે કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોને જે ગ્રહણ કરે તે જીવના અસ્વતંત્રપણાના કારણરૂપ બન્ધ કહેવો છે (૧૩૩) અને (બંધના) પ્રકૃતિ બન્ધ, સ્થિતિ બન્ધ, અનુભાગ બન્ધ અને પ્રદેશ બન્ધ એ ચાર પ્રકાર છે, ત્યાં પ્રકૃતિ એટલે જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ પ્રકારનો સ્વભાવ છે (૧૩૪) જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય નામ ગોત્ર અને અન્તરાય એ આઠ મૂળપ્રકૃતિઓ કહેવી છે (૧૩૫) કર્મોનો જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ કાળ નિયમ તે સ્થિતિ, અનુભાવ તે વિપાક અને પ્રદેશ તે અંશની પ્રકલ્પના (કર્માણુઓનો સમુદાય) છે (૧૩૬) મિથ્યાદૃષ્ટિ (મિથ્યાત્વ), અવિરતિ, પ્રમાદ, ક્રોધાદિ કષાય, યોગ સહિત એ પાંચ કર્મબંધનાહેતુ જાણવા (૧૩૭) ઇતિ બન્ધતત્ત્વમ્ ૬.

બંધહેતુઓનો અભાવ થયે અને ઘાતી કર્મના ક્ષયથી કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયે (ત્યારબાદ) શેષ કર્મોનો ક્ષય (જય) થયે મોક્ષ હોય છે (૧૩૮) ત્રણ ભુવનમાં દેવદાનવ અને રાજાઓને જે સુખ છે, તે મોક્ષસુખ-સંપત્તિનો અનંતમો ભાગ પણ નથી (૧૩૯) જે કારણથી મોક્ષમાં સ્વસ્વભા-

भावजमन्यक्ष, यदस्मिन् शाश्वत सुखम् । चतुर्वर्गाग्रणीत्वेन, तेन मोक्ष प्रकीर्तित. ॥ १४० ॥ (इति मोक्षतत्त्वम् ७)

॥इति श्रीहेमचन्द्रसूरिप्रणीत सप्ततत्त्वप्रकरणम् (उद्धृतम्)॥

॥ जीवाजीवादिषु सप्तसु तत्त्वेषु ज्ञेयहेयोपादेयादि-
विचारण धारणाय यन्त्रम् ॥

ज्ञेयहेयोपादेयादि	जीव	अजीव	आश्रव	संवर	बन्ध	निर्जरा	मोक्ष
ज्ञेय	१	१	०	०	०	०	०
हेय	०	०	१	०	१	०	०
उपादेय	०	०	०	१	०	१	१
रूप्यरूपी	रू	रू	रू	अ	रू	अ	अ

નથી ઉત્પન્ન થયેલું ઇન્દ્રિયને અગોચર, અને શાશ્વત સુખ છે માટે મોક્ષ ચાર વર્ગમાં અગ્રેસરી કહેલો છે (૧૪૦) (ઇતિ મોક્ષતત્ત્વમ્ ૭)

॥ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય પ્રણીત સપ્તતત્ત્વ પ્રકરણ ગબ્દાર્થ. સમાપ્ત ॥

॥ श्री देवानन्दसूरिकृतं ॥

॥ सप्ततत्त्वप्रकरणम् ॥

(भाषान्तरोपेतम्) परिशिष्ट न ब (१२)

सव्वन्नू मोक्खमक्खति, चउव्वग्गंमि उत्तम । सुह जं नो तिव-ग्गम्मि, दिट्ठमेगंतिअं न हु ॥ १ ॥ धम्माउ हेमनिअलो—वम जीवा समज्जिउ । पुण्णकम्म भरे टंति, सुहाभासेण गव्विआ ॥ २ ॥ अत्थाउ पयड चेव, वहबंधाइअ दुहं । रहता फिर दीसंति, अज्जणे रक्खणेऽवि अ ॥ ३ ॥ रम्मतमुहल्लेसस्स, पेरंतविरसस्स य । कह पससा कामस्स, जुत्ता दुग्गइहेउणो ? ॥ ४ ॥ तम्हाऽणंतसुहं खीण—

શબ્દાર્થ—ચાર વર્ગ—ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષમાં અનન્ત ભગવાન મોક્ષનેજ ઉત્તમ કહે છે જે મોક્ષ સિવાયના ત્રણ વર્ગમાં એકાન્તિક (અક્ષય-અવિનાશી અને અબાધિત) સુખ નિશ્ચે તેમણે જોયું નથી (૧) દાનાદિક ધર્મથકી સોનાની બેડી સમાન પુણ્ય ઉપાર્જન કરીને સુખાભાસ (કલ્પિત સુખ) વડે ગર્વિષ્ઠ જીવો સંસારમાં ભટકે છે (૨) પૈસાથી તેને મેળવવા, સાચવવામાં અને ખોવા વડી અગ ગીને વધ બંધનાદિક દુઃખ પામતા જીવો ખરેખર નજરે પડે છે (૩) લેશ માત્ર સુખનો ભાસ આપનાર (વિનોદ પમાડી) પરિણામે શોચ (શોક) ઉપજાવનાર અને દુર્ગતિદાયક એવા કામ-ભોગની પ્રશંસા કેવી રીતે વ્યાજબી ગણાય ? (૪) તેથી અનન્ત

समग्गदुहसतइ । मोक्ख विअ पसमति, जरामरणवज्जिअ ॥ ८ ॥ लहति त पुणो सम्म-न्नाणदिट्ठिचरित्तओ । आराहियाउ काऊण, सव्वकम्मक्खय जिआ ॥ ९ ॥

तत्थ सव्वन्नुपरूविआण जहट्ठियाण तत्ताण जे अवबोहे त सम्मन्नाणति भण्णइ ॥ तत्ताणि पुण सत्त पण्णत्ताणि, तजहा–जीवा, अजीवा, आसवे, बधे, सवरे, निज्जरा, मोक्खे अ ॥ तत्थ जीवा दुविहा, तजहा–सिद्धा ससारिणो अ ॥ तत्थ सिद्धा अणतनाणदसणवीरिअसोक्खलक्खणएगसहावभावाओ एगविहावि अणतरपच्छिमभवरूवोवाहिभेआओ पन्नरसविहा, तजहा—तित्थसिद्धा १, अतित्थसिद्धा २, तित्थगरसिद्धा ३, अतित्थगरसिद्धा ४, सयबुद्धसिद्धा ५,

(અવધિ રહિત) સુખપૂર્ણ સમગ્ર દુ ખ પરપરા રહિત અને જન્મ જરા, મરણથી મુક્ત એવા મોક્ષ (પદ) ને જ (શાસ્ત્રકારો) પ્રશમે છે (૫) તેવો મોક્ષ તો સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને સંપૂર્ણ સેવી (આરાધી), સમગ્ર કર્મ–મળનો ક્ષય કરીને ભવ્ય જીવો મેળવી શકે છે (૬) સર્વજ્ઞ કથિત યથાસ્થિત તત્ત્વ (વસ્તુ સ્વરૂપ) નો જે અવબોધ થવો તેને સમ્યગ્ (યથાર્થ) જ્ઞાન કહેવામા આવે છે તત્ત્વ પદાર્થો તીર્થંકર દેવોએ સાત કહેલા છે તે આ રીતે–જીવ,[1] અજીવ[2] આશ્રવ[3] બધ[4] સવર[5] નિર્જરા[6] અને મોક્ષ[7] તેમા જીવ બે પ્રકારના છે ૧ સિદ્ધ અને ૨ સસારી તેમા સિદ્ધ અનત જ્ઞાન, દર્શન વીર્ય અને સુખ લક્ષણ એક સ્વભાવથી એક જ પ્રકારના છતા પાછલા ચરમ ભવરૂપ ઉપાધિભેદ (સભવ) થકી પદર પ્રકારના કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે–૧ તીર્થ સિદ્ધ, ૨ અતીર્થ સિદ્ધ ૩ તીર્થંકર સિદ્ધ ૪ અતીર્થંકર સિદ્ધ, ૫ સ્વયબુદ્ધ સિદ્ધ ૬ પ્રત્યેક

૧ સુખ દુ:ખ ઉપયોગ લક્ષણવત જીવ ૨ તેથી વિપરીત લક્ષણવત અજીવ. ૩ જેવડે કર્મ આવે તે શુભાશુભ કર્મ ઉપાદાન હેતુક હિંસા અસત્યાદિક આશ્રવ, ૪ જીવ કર્મનો અત્યત બધ તે બધ ૫ સમિતિ ગુપ્તિ વડે આશ્રવનિરોધ તે સવર ૬ સ્થિતિ પરિપાકથી કે તપ વડે કર્મોનુ અશત ખપવુ તે નિર્જરા. ૭ સકળ કર્મ ક્ષયથકી સ્વ આત્મામા અવસ્થાન તે મોક્ષ ૧ ચતુર્વિધ શ્રમણ સઘ ઉત્પન્ન થયે છતે જે સિદ્ધ

पत्तेअबुद्धसिद्धा ६, बुद्धबोहिअसिद्धा७, इत्थिलिंगसिद्धा ८, पुरिसलिंगसिद्धा ९, नपुंसगलिंगसिद्धा१०, सलिंगसिद्धा ११, अन्नलिंगसिद्धा१२, गिहिलिंगसिद्धा१३, एगसिद्धा१४, अणेगसिद्धा य १५ ॥ संसारिणो पुण एगविहदुविहाइभेएहिं अणेगहा पण्णत्ता ॥ तंजहा– एगविहा सव्वेसिंपि सामन्नेणं उवओगलक्खणभावाओ ॥१॥ दुविहा

બુદ્ધ સિદ્ધ, ૭ બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ, ૮ સ્ત્રી લિંગ સિદ્ધ, ૯ પુરૂષલિંગ સિદ્ધ, ૧૦ નપુંસક લિંગ સિદ્ધ, ૧૧ સ્વલિંગ સિદ્ધ, ૧૨ અન્યલિંગ સિદ્ધ, ૧૩ ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધ, ૧૪ એક સિદ્ધ અને ૧૫ અનેક સિદ્ધ

સંસારી જીવો તો એકવિધ, દ્વિવિધાદિ ભેદે અનેક પ્રકારના કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે—સર્વે જીવો સામાન્ય રીતે ઉપયોગ લક્ષણ હોવાથી તે

થયા તે **તીર્થ સિદ્ધ** અને ૨ તેના અભાવે સુવિધિનાથ પ્રમુખ તીર્થંકરોના આંતરે ધર્મ વ્યવચ્છેદ થયે છતે અથવા નહીં ઉત્પન્ન થયે છતે જાતિસ્મરણાદિકે જેમને મોક્ષ માર્ગ પ્રાપ્ત થયો તે **અતીર્થ સિદ્ધ** ૩ તીર્થંકર પદવી પામીને સિદ્ધ થયા તે **તીર્થંકર સિદ્ધ** અને ૪ તે પદવી પામ્યા વગર સામાન્ય કેવળી થઈને મોક્ષપદ પામ્યા તે **અતીર્થંકર સિદ્ધ** ૫ ગુરૂના ઉપદેશ વગર સ્વયં બોધ પામીને સિદ્ધ થયા તે **સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ** ૬ એકાદ વસ્તુ—સંધ્યારાગાદિક દેખી બોધ પામી સિદ્ધ થયા તે **પ્રત્યેકબુદ્ધ સિદ્ધ** ૭ આચાર્યાદિકના ઉપદેશથી બોધ પામી સિદ્ધિ પામ્યા તે **બુદ્ધ બોધિત સિદ્ધ** ૮ ઉપરોક્ત પ્રત્યેકબુદ્ધ સિવાય જે કોઈ સ્ત્રી લિંગે સિદ્ધ થયા તે **સ્ત્રીસિદ્ધ** ૯ જે કોઈ પુરૂષલિંગે સિદ્ધ થયા તે **પુ૦ સિદ્ધ** ૧૦ તીર્થંકર અને પ્રત્યેકબુદ્ધ સિવાય જે કોઈ (કૃત્રિમ) નપુંસક લિંગે સિદ્ધ થયા તે **નપુંસક૦ સિદ્ધ** ૧૧ રજોહરણાદિક દ્રવ્યલિંગ આદરી જે સિદ્ધ થયા તે **સ્વલિંગ સિદ્ધ** અને ૧૨ અન્ય પરિવ્રાજકાદિક લિંગેજ (સમકિત પ્રમુખ પામી, કેવળજ્ઞાન ઉપાર્જી તત્કાળ) નિર્વાણ પામે તે **અન્યલિંગ-સિદ્ધ** (કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી દીર્ઘ આયુષ્ય હોય તો તે પણ સાધુ લિંગ જ આદરે છે) ૧૩ મરૂદેવી માતાની પેરે ગૃહસ્થ લિંગે અંતકૃત કેવળી થઈ મોક્ષ પામ્યા તે **ગૃહસ્થ લિંગ સિદ્ધ** ૧૪ એક એક સમયે એક એક મોક્ષ જાય તે **એક સિદ્ધ** અને ૧૫ એક સમયમાં બેથી માંડીને ૧૦૮ પર્યન્ત **અનેક** મોક્ષ જાય તે **અનેક સિદ્ધ** જાણવા

नसा थावरा य ॥ अहवा संववहारिआ असंववहारिआ य ॥ तत्थ
जे अणाइकालाओ आरब्भ सुहुमनिगोएसु चिअ चिट्ठंति न कया
तसाइभावं पत्ता ते असंववहारिआ ॥ जे पुण सुहुमनिगोएहिंतो
निग्गया सेसजीवेसु उप्पन्ना ते संववहारिआ । ते अ पुणोऽवि सु
हुमनिगोअत्तं पत्ताऽवि संववहारिअ चिअ भण्णंति²॥ तिविहा थी
नपुंसगभेएण ॥ संजयअसंजयसंजयासंजयभेएण वा ॥ भव्वा
व्वजाइभव्वनिगप्पेण वा ॥ तत्थ भव्वा सिद्धिगइजोग्गा, इअर
भव्वा, जाइभव्वा पुण ते जे जाईए भव्वा न उण कयावि सिज्झि
हिंति । भणिअं च—“ सामग्गिअभावाओ, ववहारिअरासिअप्प
वेसाओ । भव्वावि ते अणंता, जे सिद्धिसुहं न पावंति ॥ १ ॥
चउव्विहा नारयाइगइचउक्कभावओ⁴॥ पंचविहा इगदुतिचउपंचिं
भेएण⁵ ॥ छव्विहा पुढवीआउतेउवाउवणप्फइतसकायकप्पणाए⁶

એક પ્રકાર ॥ (લેખાય) ૧ બે પ્રકારના—ત્રસ અને સ્થાવર અથવા સ
વ્યવહારિક અને અસંવ્યવહારિક તેમાં જેઓ અનાદિકાળથી સૂ
નિગોદમાંજ રહેલા છે, કદાપિ ત્રસાદિ ભાવને પામ્યા નથી તે અસંવ
હારિક જાણવા અને જે જીવો સૂક્ષ્મનિગોદમાંથી નીકળી શેષ જીવો
(જીવયોનિમાં) ઉત્પન્ન થાય તે સંવ્યવહારિક તે સંવ્યવહારિક જી
ફરી પણ સૂક્ષ્મ નિગોદપણાને પામે તો પણ તે સંવ્યવહારિક જ કહેવાય
૩ ત્રણ પ્રકારના જીવો સ્ત્રી, પુરૂષ અને નપુંસક ભેદે કરી અથવા વિરતિ
અવિરતિ અને દેશવિરતિ ભેદે કરી અથવા ભવ્ય અભવ્ય અને જ
તિભવ્ય ભેદે કરીને જાણવા તેમાં મોક્ષ પામવા સિદ્ધ ગતિ પામવા યો
હોય તે ભવ્ય તેથી વિપરીત હોય તે અભવ્ય અને જાતિ વડે ભ
ના કદાપિ સિદ્ધ થશે નહિ તેમને જાતિભવ્ય જાણવા કહ્યું છે કે—
મગ્રીના અભાવથી વ્યવહાર રાશિમાં નહિ પ્રવેશવાથી જે સિદ્ધિસુખ પા
નહિ એવા ભવ્ય (જાતિભવ્ય) પણ અનંતા છે ૪ નારક દેવ મનુષ્ય
તિર્યંચગતિ ભેદ થકી ચાર પ્રકારના ૪ એક બે ત્રણ ચાર અને પાંચ
ઇન્દ્રિયોવાળા હોવાથી પાંચ પ્રકારના ૫ પૃથ્વી પાણી અગ્નિ, વાયુ વનસ્
અને ત્રસ ભેદની કલ્પનાથી છ પ્રકારના ૬ કૃષ્ણાદિ ૭ લેશ્યા પરિણામ

सत्तविहा जहा—किण्हाइछल्लेसापरिणया, अजोगिकेवलित्ते अलेसा य७॥ अट्ठविहा जहा—अंडया १ पोअया २ जराउआ ३ रसया ४ ससेइमा ५ समुच्छिमा ६ उब्भिआ ७ उववाइआ य ८ ॥ नवविहा जहा—पुढवी १ आऊ २ तेऊ ३ वाऊ ४ वणस्सई ५ बितिचउपचिंदिआ ९ य ॥ एए चिय पंचिंदिआणं सन्निअसन्निभेअचिंताए दसविहा१०॥ एगारसहा जहा—सुहुमबायरत्तेणं दुभेआ एगिंदिआ २ बितिचउरिंदिआ ५ जलथलनहयरभेआ पंचिंदिअतिरिआ ८ मणुआ ९ देवा १० नारया य ११ ॥ बारसविहा पुण पुव्वुत्तसि-जाणं छकायाण पज्जत्तापज्जत्तेण १२ ॥ तेरसविहा जहा—एगे सुहुमनिगोअरूवे असववहारिए भेए बारस संववहारिआ य । ते अ

અને અયોગી કેવળીપણે લેશ્યા રહિત (અલેશી) એમ સાત પ્રકારે ॥ જીવો જાણવા ૭ આઠ પ્રકારના જીવો આ પ્રમાણે—૧ અંડજ (ઇંડાથી ઉત્પન્ન થયે ॥ પક્ષી, ઘરોળી, મચ્છ, સર્પાદિક) ૨ પોતજ (જરાયુ રહિત ગર્ભ થકી જન્મે તે હાથી, ઘોડા, નર, વિગેરે વિગેરે) ૩ જરાયુજ (ગર્ભ જન્મના વિટાયેલ—મનુષ્ય, ગો, ભેંશ પ્રમુખ) ૪ રસજ (મદિરા, ચાસ પ્રમુખ રસમાં ઉત્પન્ન થતા કીડા) ૫ સંસ્વેદજ (પરસેવાથી ઉત્પન્ન થતા જુ, માંકણ પ્રમુખ) ૬ સમૂર્છિમ (તીડ, માખી, કીડી પ્રમુખ) ૭ ઉદ્ભેદજ (ભૂમિભેદથી ઉત્પન્ન થતા પતંગાદિક) અને ૮ ઉપપાતજ (નારકાદિમાં ઉત્પન્ન થતા દેવતાઓ અને નારકો) અથવા દેવ, નર, તિર્યચ અને નારકના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તપણાવડે કરીને પણ જીવો આઠ પ્રકારના સમજવા ૮ નવ પ્રકારના—પૃથ્વી, અપ, તેઉ, વાઉ વનસ્પતિ (પાંચ એકેન્દ્રિય) અને ૨-૩-૪-૫ ઇન્દ્રિયોવાળા જીવો ૯ એમાં પંચેન્દ્રિય જીવના સંજ્ઞી, અસંજ્ઞી એવા બે ગણતાં દશ પ્રકારના જાણવા ૧૦ અગીયાર પ્રકારના—સૂક્ષ્મ બાદર એકેન્દ્રિય ૨ ત્રણ વિકલેન્દ્રિય ૫ જલચર સ્થલચર, ખેચર ૮, મનુષ્ય, દેવ અને નારક ૧૧ બાર પ્રકારના જીવ—પ્રથમ બતાવેલા ષટ્ કાય જીવના પર્યાપ્તાપર્યાપ્ત ભેદે જાણવા, ૧૨ તેર પ્રકારના જીવો—સૂક્ષ્મ નિગોદરૂપ એક અસંવ્યવહારિક અને બાર સંવ્યવહારિક તે આ પૃથ્વી અપ્, તેઉ, વાયુ અને નિગોદ એ પાંચે સૂક્ષ્મ બાદરપણે બબે ભેદે ૧૦ ... ૧૧, પ્રત્યેક વનસ્પતિ ૧૨ અને ત્રસ ૧૩ એમ પ્રકારના જીવો—સૂક્ષ્મ અને

इमे—पुढवीआउतेउवाउनिगोआ सुहुमबायरत्तेण दुदुभेआ पत्तेय वणफई तसा य १३ ॥ चउदसविहा जहा—सुहुमबायरा एगिन्दिआ २ बितिचउरिंदिआ ५ असन्निसन्निभेआ पचिंदिआ ७ एए सव्वे पज्जत्ता अपज्जत्ता य १४ ॥ अहवा मिच्छदिट्ठी १ सासायणसम्मदिट्ठी २ सम्मामिच्छदिट्ठी ३ अविरयसम्मदिट्ठी ४ देसविरए ५ पमत्तसजए ६ अपमत्तसजए ७ निअट्टिबायरसपराए ८ अनिअट्टिबायरसपराए ९ सुहुमसपराए १० उवसतकसायवीअराय छउमत्थे ११ खीणकसायवीअरायछउमत्थे १२ सजोगिकेवली १३ अजोगिकेवली अ त्ति १४ चउदसगुणट्ठाणवट्टित्तेण चउदसहा जीवा १४ ॥ एव बुद्धिमन्तेहिं सिद्धान्ताणुसारेण अणेगहा जीवभेआ परूविअव्वा(१) ॥ अह एएसिं जीवाण सखेवेण भवट्ठिई परूविज्जइ, तजहा—पुढवीए बावीसवाससहस्साइं ठिई पण्णत्ता, जलस्स सत्तवाससहस्सा, अगणिस्स तिण्णि दिणाणि, वाउस्स पत्तेअवणस्सइणो अ तिण्णि दस य वाससहस्साइ ॥ एसा सव्वावि बाय-

બાદર એકેન્દ્રિય ૨ બેઇન્દ્રિય તેઇન્દ્રિય ચઉરિન્દ્રિય ૫ અસની અને સની ૭ એ સાતે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બેદે અથવા મિથ્યા દૃષ્ટિ ૧, સાસ્વાદન ૨ મિશ્ર ૩ અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ ૪ દેશવિરત ૫ પ્રમત્તસયત ૬ અપ્રમત્તસયત ૭ નિવૃત્તિ બાદર સપરાય ૮ અનિવૃત્તિ બાદર સપરાય ૯, સૂક્ષ્મસપરાય ૧૦ ઉપશાન્ત કષાય વીતરાગ છદ્મસ્થ ૧૧ ક્ષીણકષાય વીતરાગ છદ્મસ્થ ૧૨ સયોગીકેવલી ૧૩ અને અયોગીકેવલી ૧૪ એમ ચૌદ ગુણસ્થાનવર્તિપણાવડે જીવો ચૌદ પ્રકારના જાણવા ૧૪ એવી રીતે બુદ્ધિમાનોએ સિદ્ધાન્તાનુસારે અનેક પ્રકારે જીવભેદો પ્રરૂપવા યોગ્ય છે (૧)

હવે એ જીવોની સક્ષેપે ભવસ્થિતિ પ્રરૂપવામા આવે છે—

પૃથ્વીકાયની ૨૨ હજાર વર્ષની અપ્કાયની ૭ હજાર વર્ષની અગ્નિકાયની ત્રણ અહોરાત્રિની, વાયુકાયની ૩ હજાર વર્ષની અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયની દશ હજાર વર્ષની—આ સર્વપણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાદર પર્યાપ્ત એકેન્દ્રિયોની જાણવી (સૂક્ષ્મ જીવોની આગળ કહેવાશે)

रपज्जत्ताण एएसिं उक्कोसा ठिई ॥ अह पज्जत्ताणं बेइंदियाईण भण्णइ—बेइंदिआण बारस वासा, तेइंदिआण अउणावन्नदिणाणि, चउरिंदिआणं छम्मासा ॥ असन्निपचिंदिअतिरियाण जलयराण पुव्वकोडी, थलयराणं सयराण च चउरासीई बावत्तरी अ वाससहस्साइ ॥ सन्निपंचिंदिअतिरिआणं जलयरथलयरखयराणं जहासंखं पुव्वकोडी, पलिओवमतिगं, पलिओवमासखभागे अ ॥ गब्भयमणुआण तिन्नि पलिओवमाणि ॥ जहन्ना पुण सव्वेसिंपि अंतोमुहुत्तं ॥ सव्वेसिं अपज्जत्ताण उक्कोसावि अंतोमुहुत्त ॥ सव्वेसिं सुहुमाण निगोआण तु बायराणवि पज्जत्ताणपि तहेव ॥ सुरनेरइआण उक्कोसा तित्तीस सागरोवमाणि, जहन्ना दसवाससहस्साणि(२)॥ ओगाहणा पुण पत्तेअवणस्फइवज्जाण सव्वेसिं एगिंदिआण अंगुलस्स असंखिज्जे भागे ॥ पत्तेअवणस्फईण जोअणसहस्स साहिअ ॥ बेइंदिआण बारस जोअणाणि ॥ तेइंदियाण तिण्णि

હવે પર્યાપ્ત બેઇન્દ્રિયાદિકના ભવસ્થિતિ કહે છે

બેઇન્દ્રિયની બાર વર્ષની ત્રીન્દ્રિયની ૪૯ દિવસની ચઉરિન્દ્રિયની છ માસની, અસની પચેન્દ્રિય તિર્યચ જળચરની પૂર્વક્રોડીની સ્થળચરની ૮૪ હજાર અને ખેચરની ૭૨ હજાર વર્ષની, સંજ્ઞીપચેન્દ્રિય તિર્યંચ જળચર થલચર અને ખેચરની અનુક્રમે પૂર્વ ક્રોડ, ત્રણ પલ્યોપમ અને પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગની, ગર્ભજ મનુષ્યની ત્રણ પલ્યોપમની ઉત્કૃષ્ટ ભવસ્થિતિ જાણવી અને જઘન્ય ભવસ્થિતિ સવેની પણ અંતર્મુહૂર્તની સર્વ અપર્યાપ્ત જીવોની તો ઉત્કૃષ્ટ પણ અંતર્મુહૂર્તની સમજવી સર્વ સૂક્ષ્મ જીવો તેમજ બાદર નિગોદ એ (જીવોમાં) પર્યાપ્તાની પણ તેમની જ (અંતર્મુહૂર્ત) જાણવી. દેવ, નારકીની ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમની અને જઘન્ય ૧૦ હજાર વર્ષની ભવસ્થિતિ સમજવી 'અવગાહના (દેહમાન)"

પ્રત્યેક વનસ્પતિ સિવાય સર્વે એકેન્દ્રિયની અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે અને પ્રત્યેક વનસ્પતિની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના આધિક એક હજાર યોજનની હોય છે બેઇન્દ્રિયની બાર યોજનની, ત્રીન્દ્રિયની

रपज्जत्ताण एएसिं उक्कोसा ठिई ॥ अह पज्जत्ताणं बेइन्दियाईण भण्णइ—बेइंदिआण बारस वासा, तेइंदिआण अउणापन्नदिणाणि, चउरिंदिआण छम्मासा ॥ असन्निपंचिंदिअतिरियाण जलयराणं पुव्वकोडी, थलयराण खयराण च चउरासीई बावत्तरी अ वाससहस्साइं ॥ सन्निपंचिंदिअतिरिआणं जलयरथलयरखयराण जहासंखं पुव्वकोडी, पलिओवमतिगं, पलिओवमासंखभागे अ ॥ गब्भयमणुआण तिन्नि पलिओवमाणि ॥ जहन्ना पुण सव्वेसिंपि अंतोमुहुत्त ॥ सव्वेसिं अपज्जत्ताण उक्कोसावि अंतोमुहुत्त ॥ सव्वेसिं सुहुमाण निगोआण तु बायराणवि पज्जत्ताणपि तहय ॥ सुरनेरइआण उक्कोसा तित्तीसं सागरोवमाणि, जहन्ना दसवाससहस्साणि(?)॥ ओगाहणा पुण पत्तेअवणप्फइवज्जाण सव्वेसि एगिंदिआण अगुलस्स असंखिज्जे भागे ॥ पत्तेअवणप्फईण जोअणसहस्स साहिअ ॥ बेइंदिआण बारस जोअणाणि ॥ तेइंदियाण तिण्णि

હવે પર્યાપ્તા બેઇન્દ્રિયાદિકના ભવસ્થિતિ કહે છે

બેઇન્દ્રિયની બાર વર્ષની તેઇન્દ્રિયની ૪૯ દિવસની, ચઉરિન્દ્રિયની ૭ માસની અસની પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જળચરની પૂર્વ કોડીની સ્થળચરની ૮૪ હજાર અને ખેચરની ૭૨ હજાર વર્ષની સ નીપંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જળચર થળચર અને ખેચરની અનુક્રમે ૧ક્રોડ, ત્રણ પલ્યોપમ અને પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગની, ગર્ભજ મનુષ્યની ત્રણ પલ્યોપમની ઉત્કૃષ્ટ ભવ સ્થિતિ જાણવી અને જઘન્ય ભવસ્થિતિ સર્વેની પણ અંતર્મુહૂર્તની. સર્વ અપર્યાપ્ત જીવોની તો ઉત્કૃષ્ટ પણ અંતર્મુહૂર્તની સમજવી સર્વે સૂક્ષ્મ જીવો તેમજ બાદર નિગોદ એ (જીવામાં) પર્યાપ્તાની પણ તેમની જ (અંતર્મુહૂર્ત) જાણવી દેવ, નારકીની ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમની અને જઘન્ય ૧૦ હજાર વર્ષની ભવસ્થિતિ સમજવી 'અવગાહના (દેહમાન)"

પ્રત્યેક વનસ્પતિ સિવાય સર્વે એકેન્દ્રિયની અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની હોય છે અને પ્રત્યેક વનસ્પતિની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના આધિક એક હજાર યોજનની હોય છે બેઇન્દ્રિયની બાર યોજનની. તેઇન્દ્રિયની

कोसा ॥ चउरिंदिआण चउरो कोसा ॥ असन्निसन्निपंचिंदिअतिरिआण जोअणसहस्स ॥ सन्निमणुआण तिण्णि कोसा ॥ एसा सव्वावि पज्जत्ताण उक्कोसा ओगाहणा भणिआ । पज्जत्ताण जहन्ना अपज्जत्ताण तु दुविहावि अंगुलाऽसंखेज्जभागे ॥ देवाण सत्त रयणी । नेरइआण पंचधणुसयाणि । ॥ ठिइओगाहणाविसया विसेसा,कायठिई,पाणा,पज्जत्तीओ,लेसाओ इच्चाइअ सुअसागराओ विआणिअव्व ॥ इआणिं मिच्छद्दिट्ठिपभिईण चउद्दसण्ह गुणठाणाण ठिइकाले दंसिज्जइ ॥ मिच्छत्तस्स तिविहे ठिइकाले पण्णत्ते, तंजहा—अणाइअणंते १ अणाइसंते २ साइसंते अ ३ ॥ तत्थ अभव्वा पढमे भंगे, भव्वा दुइअतइएसु ॥ अणाइमिच्छद्दिट्ठिस्स भव्वस्स सम्मत्तलाभे मिच्छत्तस्स अंतभावाओ अणाइसंतत्त । जे

નણુ કોસની, ચઉરિન્દ્રિયના ચાર ગાઉની અસની અને સની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચની એક હજાર યોજનની અને સની મનુષ્યની ત્રણ ગાઉની આ સર્વે પણ અવગાહના પર્યાપ્તાની ઉત્કૃષ્ટ સમજવી

પર્યાપ્તાની જઘન્ય અવગાહના અને અપર્યાપ્તાની જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ બન્ને પ્રકારની અવગાહના આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગની જાણવી

દેવતાની (રત્નાદિ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના) સાત હાથની અને નારકીની પાંચસો ધનુષ્યની સમજવી (જઘન્ય અવગાહના તો ઉત્પાદ કાળે આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણેજ સમજવી)

પૂર્વોક્ત સ્થિતિ અને અવગાહના આદિની વિશેષ હકીકત, કાયસ્થિતિ, પ્રાણ પર્યાપ્તિઓ અને લેશ્યાઓ ઇત્યાદિ સંબંધી વિશેષ અધિકાર શ્રુતસાગર (સિદ્ધાન્ત આગમો)થી જાણવા યોગ્ય છે હવે મિથ્યાદૃષ્ટિ પ્રમુખ ચૌદ ગુણસ્થાનકોનો સ્થિતિકાળ બતાવે છે તેમાં મિથ્યાત્વનો ત્રણ પ્રકારે સ્થિતિકાળ શાસ્ત્રકારે બતાવ્યો છે તે આ પ્રમાણે—૧ અનાદિ અનંત ૨ અનાદિ સાંત અને ૩ સાદિ સાન્ત તેમાં અભવ્યો પહેલા ભાંગે, અને ભવ્યો બીજા ત્રીજા ભાંગે જાણવા અભવ્યોને મિથ્યાત્વની આદિ તેમજ અંત નથી માટે અનાદિ અનંત ભાંગો તેમને લાગુ પડે છે ૧ અને અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ ભવ્યને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયે છતે મિથ્યાત્વનો અંત થવાથી અનાદિ સાંત (બીજો) ભાંગો ૨ તેમજ સમકિત પામેલા જે ભવ્યો મિ

पुण लद्धसम्मत्ते मिच्छत्त गच्छइ, मिच्छत्ते अ जहन्नेण अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण देसूणमद्धपुग्गलपरिअट्टं ठाऊण पुणोवि सम्मत्त पयाइ, तस्स साइसंत मिच्छत्त त्ति ॥ सासायण छावलीपमाणं, तं च अणंताणुबंधिकसाओदए उवसमिअसम्मत्त वमतस्स मिच्छत्तमपत्तस्स भवइ ॥ अविरयसम्मत्तस्स ठिइकाले साहिआइ तित्तीस सागरोवमाइं ॥ देसविरयस्स सजोगिकेवलिणो अ देसूणा पुव्वकोडी ॥ अजोगिकेवलिस्स लहुपंचक्खरुच्चारमेत्तं ॥ मीसस्स पमत्ताईण च सत्तण्हं अंतोमुहुत्त ॥ एसो उक्कोसओ ठिइकाले ॥ जहन्नओ पुण सासायणस्स पमत्ताईणं च छण्ह एके समए ॥ अजोगिकेवलिस्स अजहन्नुक्कोसे पुव्वुत्ते चिअ काले ॥ सेसाण छण्ह अंतोमुहुत्तं ॥४

॥ इइ जीवतत्तनिरूवणो नाम समयसारस्स पढमो अज्झाओ ॥ १ ॥

સમ્યક્ત્વ પામે અને જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કંઇક ન્યૂન અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત પર્યંત મિથ્યાત્વમાં રહીને ફરી સમકિત પામે તેમને આશ્રી સાદિ સાંત ભાંગો જાણવો. સાસ્વાદન (સમકિત) નો છ આવલી પ્રમાણ સ્થિતિકાળ ઉત્કૃષ્ટ જાણવો. તે (સાસ્વાદન) અનંતાનુબંધી કષાયનો ઉદય થયે છતે ઉપશમ સમકિતને વમતો મિથ્યાત્વ નહિ પ્રાપ્ત થયેલાને હોય છે. અવિરત સમકિત દૃષ્ટિનો (ઉત્કૃષ્ટ) સ્થિતિકાળ અધિક તેત્રીશ સાગરોપમ કહ્યો છે. દેશવિરતિ અને સયોગી કેવળીનો સ્થિતિકાળ દેશે ન્યૂન પૂર્વક્રોડ. અયોગી કેવળીનો સ્થિતિકાળ, અ, ઇ, ઉ, ઋ, લૃ એ પાંચ હ્રસ્વ સ્વર ઉચ્ચાર પ્રમાણ. મિશ્ર અને પ્રમત્તાદિ સાત ગુણસ્થાનકોનો સ્થિતિકાળ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જાણવો. ઉપરનો સ્થિતિકાળ ઉત્કૃષ્ટથી સમજવો. જઘન્યથી તો સાસ્વાદન અને પ્રમત્તાદિક છ ગુણસ્થાનકોનો સ્થિતિકાળ એક સમયનો જાણવો. અયોગી કેવળીનો અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ સ્થિતિકાળ પૂર્વોક્ત પાંચ હ્રસ્વ સ્વર ઉચ્ચાર પ્રમાણ સમજવો, અને બાકીના છ ગુણસ્થાનક મિથ્યાત્વ, મિશ્ર, અવિરત, દેશવિરત, ક્ષીણમોહ અને સયોગી કેવળીનો જઘન્ય સ્થિતિકાળ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જાણવો.

॥ ગુણસ્થાનનિરૂપણ નામ પ્રથમાધ્યાય શબ્દાર્થ સમાપ્ત ॥

अजीवा पंचविहा पण्णत्ता, तंजहा—धम्मत्थिकाए १ अधम्मत्थिकाए २ आगासत्थिकाए ३ पुग्गलत्थिकाए ४ काले ५ अ॥ एए पंचवि जीवत्थिकाएण सह छ दव्वाइं भण्णंति ॥ सव्वेऽवि उप्पायनासठिइसहावा ॥ कालं विणा पएससमूहत्तेण अत्थिकाया॥ पुग्गलवज्ज अरूविणो ॥ जीववज्ज अचेअणा अकत्तारा॥ तत्थ गइपरिणयाणं जीवपुग्गलाणं गइउवट्ठंभनिमित्तं धम्मत्थिकाओ॥ ठिइपरिणयाणं ठिइउवट्ठंभहेऊ अधम्मत्थिकाओ॥ अवगाहदायगमागासं॥ पूरणगलणधम्माणो पुग्गला ॥ ते अ फरिसरसगंधवण्णोवचेआ ॥ सद्दबंधभेअसंठाणअंधयारायवुज्जोअछायासुहुमत्तथूलत्तसरूवा ॥ कम्मसरीरमणभासाआणपाणसुहदुक्खजीविअमरणाइगहहेऊ नायव्वा॥काले वट्टणापरिणामाइलक्खणे॥ जीवा नाणदंसण-

અજીવ દ્રવ્ય પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે તે આ રીતે—

૧ ધર્માસ્તિકાય ૨ અધર્માસ્તિકાય ૩ આકાશાસ્તિકાય ૪ પુદ્ગલાસ્તિકાય અને ૫ કાળ એ પાંચેને જીવાસ્તિકાય સાથે જોડતાં ૬ દ્રવ્યો કહેવાય છે.

એ સર્વે દ્રવ્યો ઉત્પાદ (નવા પર્યાયનું ઉપજવું), નાશ (વર્તમાન પર્યાયનું નાશ પામવું) અને સ્થિતિ (મૂળ સ્વરૂપે કાયમ રહેવું તે) સ્વભાવવાળા છે.

કાળ શિવાયના પાંચ દ્રવ્યો ઘણા પ્રદેશવાળા હોવાથી અસ્તિકાય કહેવાય છે. પુદ્ગલ શિવાયના પાંચ દ્રવ્યો અરૂપી છે. જીવ શિવાયના પાંચ દ્રવ્યો અચેતન જડ અને અકર્તા છે. તે છએ દ્રવ્ય મધ્યે ગતિ-પરિણામ પામેલા જીવ અને પુદ્ગલોને ગતિસહાયક ધર્માસ્તિકાય છે. સ્થિતિ પરિણામ પામેલા જીવ પુદ્ગલોને સ્થિતિસહાયક અધર્માસ્તિકાય છે. સ્થાન-અવકાશ આપનાર આકાશ છે. વૃદ્ધિ હાનિ પામનારા પુદ્ગલો છે. તે પુદ્ગલો સ્પર્શ રસ ગંધ વર્ણ વાળા છે. શબ્દ, બંધ, ભેદ, સંસ્થાન, અંધકાર, આતપ ઉદ્યોત છાયા સૂક્ષ્મતા અને સ્થૂલતા સ્વરૂપવાળા અને કર્મ શરીર મન, ભાષા શ્વાસોશ્વાસ સુખ દુખ અને જીવિત મરણ પ્રસંગે જીવને ઉપકારક જાણવા. વર્તના પરિણામાદિ લક્ષણ કાળ ...

लक्खणा ॥ धम्माधम्मागासाणि दव्वट्ठयाए एक्किक्काणि ॥ पुग्गला अद्धासमया जीवा य अणंता ॥ पएसट्ठयाए धम्माधम्माणं एगजीवस्स य लोगागासतुल्ला असंखा पएसा ॥ आगासस्स अणंता ॥ पुग्गलाण परमाणुवज्जाणं संखिज्जा असंखिज्जा अणंता य ॥ धम्माधम्मा कसिणे लोगे चिट्ठंति ॥ आगासं लोगे अलोगेऽवि ॥ जोइसिअगइकिरिआकए काले मणुस्सलोगे ॥ पुग्गला जीवा य सव्वलोगे ॥ एगाइपएसावगाहिणो पुग्गला, लोगासंखिज्जभागाइअवगाहिणो जीवा ॥ एए चिअ धम्माइआ पंच अजीवा सपडिभेआ चउद्दस हवंति, तंजहा—धम्माधम्मागासाण दव्व १ देस २ पदेस ३ कप्पणाए तिण्णि तिण्णि भेआ, एवं नव, दसमे काले, पुग्गलाणं

લક્ષણવાળા જીવ જાણવા

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને આકાશ એ ત્રણ દ્રવ્યાર્થતાએ (દ્રવ્યપણે) એક એક દ્રવ્ય છે પુદ્ગલો, કાળના સમયો અને જીવો અનંત છે પ્રદેશાર્થતાએ (પ્રદેશપણે) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને એક જીવના પ્રદેશ લોકાકાશના પ્રદેશતુલ્ય અસંખ્યાત છે (લોક અને અલોક) આકાશના પ્રદેશ અનંતા છે પરમાણુ સિવાયના પુદ્ગલ (સ્કંધો) ના પ્રદેશ સંખ્યાતા અસંખ્યાતા અને અનંતા હોય છે ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય આખા લોકમાં (લોકાકાશ પ્રમાણ) છે અને આકાશ લોકમાં તેમ જ અલોકમાં પણ છે

સૂર્યચંદ્રાદિકની ગતિક્રિયાવડે થયેલ સમય, આવલી, મુહૂર્તાદિક કાળ મનુષ્યલોકમાં પ્રવર્તે છે (કેમકે તેથી આગળ સૂર્ય ચંદ્રાદિક સ્થિર-નિશ્ચળ છે) પુદ્ગલો અને જીવો સમસ્ત લોકાકાશમાં વર્તે છે પુદ્ગલો એકાદિ (લોકાકાશ) પ્રદેશોને અવગાહી રહે છે અને જીવો લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગાદિકને અવગાહીને રહે છે એ સર્વ ધર્માસ્તિકાયાદિક પાંચ અજીવના ઉત્તર ભેદ ચૌદ થાય છે, તે આ રીતે-ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય એ ત્રણેના ૧ દ્રવ્ય,[1] ૨ દેશ[2] અને ૩ પ્રદેશની[3] કલ્પના વડે ત્રણ ત્રણ ભેદ ગણતા ૯ ભેદ થાય છે, દશમો કાળ

૧ અખંડ વસ્તુ-ધર્માસ્તિકાયાદિક
૨ કલ્પનાવડે કલ્પેલા તેના બે ચાર વિભાગ તે દેશ
૩ અનિર્વિભાજ્યવિભાગ તે પ્રદેશ

न्नेण पडुरिआ जामवा। इण्हिं विसेसेण नाणावरणाइनिस्साए पडुविज्जति ॥ तंजहा—नाणदंसणविसया पओसनिण्हवमच्छरंतरायासायणोवघाया नाणदंसणावरणाणं आसवा ॥ देवपूआगुरुभत्तिसरागसंजमदेससंजमपत्तदाणदयाखमाबालतवअकामनिज्जराओ सायवेअणीस्स॥ दुक्खसोगतावअक्कंदणवहपरिदेवणाणि सपरोभयत्थाणि असायवेअणीस्स ॥ जिणसुअसंघदेवधम्मावण्णवायउम्मग्गदेसणमग्गनासणाणि दंसणमोहस्स ॥ कसाओदयाओ तिव्वे परिणामे चारित्तमोहस्स॥ पंचिंदिअवहमंसाहारबहुआरंभपरिग्गहा

એમ સામાન્ય રીતે (કર્મ આગમન નિમિત્તરૂપ) આશ્રવો કહ્યા. હવે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ સંબંધી આશ્રવો સંબંધી વર્ણન કરે છે. જ્ઞાન-જ્ઞાની અને દર્શન-દર્શનીની અંદર પ્રદ્વેષ, ¹અપલાપ, ²મત્સર, (ભાતપાણીનો) અંતરાય, અવિનયાદિ આશાતના અને ઉપઘાત(મારણાદિ) એ જ્ઞાનાવરણીય તથા દર્શનાવરણીય કર્મના આશ્રવ સમજવા. દેવપૂજા, ગુરુભક્તિ, સરાગ સંયમ, દેશવિરતિ સંયમ, પાત્રદાન, દયા, ક્ષમા, બાળ(અજ્ઞાન)તપ અને અકામ નિર્જરા એ સર્વ શાતા વેદનીય કર્મના આશ્રવો છે. દુઃખ, શોક, સંતાપ, આક્રંદ, વધ અને અફસોસ સ્વપર ઉભય સંબંધી એ બધાએ અશાતા વેદનીય કર્મના આશ્રવ જાણવા.

જિન, શ્રુત, સંઘ, તીર્થંકર અને ધર્મસંબંધી અવર્ણવાદ (નિંદા), ઉન્માર્ગદેશના અને સન્માર્ગ નાશન એ દર્શન મોહનીય કર્મના આશ્રવ છે. ક્રોધાદિક કષાયના ઉદયથી તીવ્ર સંક્લિષ્ટ પરિણામ થાય તે ચારિત્ર મોહનીય કર્મના આશ્રવ જાણવા.

પંચેન્દ્રિય વધ, માંસાહાર અને બહુ આરંભ પરિગ્રહ એ નારકીના આયુષ્ય સંબંધી આશ્રવ જાણવા.

---

૧ જ્ઞાની ગુરુ વિગેરેનું નામ છુપાવવું-ઓળવવું-પ્રકાશવું નહિ તે.

૨ તેમનો ગુણગૌરવ સહી શકાય નહિ, તેમની પૂજા-ભક્તિ થતી જોઈને મનમાં ખેદ ધારણ કરવું તે.

नेरइआउअस्स। अट्टज्झाणसल्लत्तगूढचित्ताणि तिरिआउअस्स। अप्पारंभपरिग्गहत्तमद्दवअज्जवमज्झिमपरिणामा मणुआउअस्स।सरागसंजमदेससंजमअकामनिज्जराबालतवकल्लाणमित्तसंजोगसम्मत्ताणि देवाउअस्स ॥ सरलत्तसंसारभीरुत्तसाहम्मिअभत्तिखमाओ सुहनामस्स, विवरीआ असुहनामस्स ॥ अरिहंतवच्छल्लाई वीसं आसवा तित्थगरनामस्स ॥ मयरहिअत्तविणीअत्तगुणवंतपसंसाओ उच्चगोअस्स, विवरीआ नीअगोअस्स ॥ जिणपूआविग्घकरणहिंसाइंआ विग्घस्स ॥ एए अ पइकम्म पडिनिअया आसवा ठिइअणुभागबंधाविक्खाए विण्णेआ । पगइपएसबंधाविक्खाए पुण अविसे-

आर्तध्यान सशल्यपणु[1] अने गूढ चित्तपणु[2] ए तिर्यंच आयुष्यना आश्रव छे अल्प आरंभ-परिग्रहपणु, मृदुता (नम्राश), सरलता अने अति उत्कृष्ट के निकृष्ट नहि एवा मध्यम परिणाम ए मनुष्य आयुष्यना आश्रव छे [3]सराग संजम देशविरति संजम, अकामनिर्जरा, बाळ (मिथ्यात्व युक्त) तप, [4]कल्याण मित्रनो समागम अने सम्यक्त्व ए देव आयुष्यना आश्रव जाणवा सरलपणु भवभीरुपणु, साधर्मिक भक्ति अने क्षमा शुभ नामकर्मना आश्रव छे, तेथी विपरीत (मायावीपणु विगेरे) अशुभ नामकर्मना आश्रव छे अरिहंत वात्सल्य (देवभक्ति) प्रमुख वीश स्थानो तीर्थंकर नामकर्मना आश्रव छे मद-अभिमान रहितपणु, विनीतपणु (नम्रता,) अने गुणवंतनी प्रशंसा ए उच्च गोत्र कर्मना अने एथी विपरीत नीच गोत्रकर्मना आश्रव छे जिनपूजामा अंतराय करवो, जीवहिंसादिमा तत्पर रहेवु ए अंतराय कर्मना आश्रव जाणवा, पूर्वोक्त प्रतिकर्म (एक एक कर्म आश्रयी) प्रतिनियत (चोक्कस) आश्रवो स्थितिबंध अने अनुभागबंधनी अपेक्षाए समजवा, प्रकृतिबंध अने प्रदेशबंधनी अपेक्षाए तो

१ मूळ उत्तर गुणमा लागेला अतिचारादि दोषनी आलोचना नहि करनी ते. २ उदायी राजानु खुन करनारनी पेरे जेना मननो गूढ अभिप्राय कळाय नहि ते ३ संज्वलन कषायनो जेमा उदय वर्ते छे ते (वीतराग संयम नहि.) ४ संसाररूपी केदखानामां पडेला आत्माने विविध उपदेशो वडे धर्ममा जे प्रेरणा करे ते कल्याणमित्र

ठिइबंधे २ अणुभागबंधे ३ पएसबंधे ४ य ॥ तत्थ नाणा-
वरणदंसणावरणवेयणिज्जमोहआउनामगोयंतरायाण नाणच्छाय-
णाई, सहावो पगई ॥ ठिई कम्मदलिअस्स कालनियमणं,
"नाणदंसणावरणवेअणिज्जंतरायाण उक्कोसा ठिई परो तीसं
सागरोवमकोडाकोडीओ, सत्तरी मोहस्स, वीस नामगोआण, आ-
उस्स पुण तित्तीसं सागरोवमाणि ॥ जहन्ना ठिई वेअणीअस्स
बारस मुहुत्ता, नामगोत्ताण अट्ठ, सेसाण अंतोमुहुत्तं ॥" सुहासु-
हसुरनरतिरिआउवज्जाण सव्वाण कम्मपयडीण जिट्ठट्ठिई अइसं-
किलेसेण बज्झइ, जहन्ना विसोहीएत्ति ॥ अणुभागे अणुभावे विवागे
रसे एगट्ठा ॥ से असुहाण पयडीण निंबरसव्व असुहे, सुहाण उच्छु
रसव्व सुहेत्ति पयडीण सुहासुहविभागो परूविज्जइ ॥ सायवेअणीअं
सुरनरतिरिआण आउआइं ३ । उच्चगोअं १ । सत्ततीसं नाम-

અનુભાગબંધ, ૪ પ્રદેશબંધ વ તેમા જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, વેદનીય, મોહ
નીય, આયુ, નામ, ગોત્ર અને અંતરાય કર્મોનો જે જ્ઞાન–આચ્છાદનાદિક
સ્વભાવ તે પ્રકૃતિબંધ, કર્મના દળીયા બંધાવી કાળ નિમાણ તે સ્થિતિ-
બંધ, તે આવી રીતે 'જ્ઞાનાવરણ દર્શનાવરણ વેદનીય અને અંતરાય એ
ચાર કર્મની પ્રત્યેકે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ કોડાકોડ સાગરોપમની મોહનીય
કર્મની ૭૦ કોડાકોડ સાગરોપમની નામ અને ગોત્રકર્મની ૨૦ કોડાકોડ
સાગરોપમની અને આયુષ્ય કર્મની તેત્રીસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
જાણવી જઘન્ય સ્થિતિ વેદનીયકર્મની બાર મુહૂર્તની, નામ ગોત્રની આઠ
આઠ મુહૂર્તની અને બાકીના કર્મોની અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ (જઘન્ય સ્થિતિ)
જાણવી" દેવ મનુષ્ય અને તિર્યચ આયુ વર્જીને શુભાશુભ સર્વ કર્મ પ્રકૃતિ
ઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અતી સંકલેશવડે બંધાય છે અને જઘન્ય સ્થિતિ (પ્રતિ
કૂળ) વિશુદ્ધિવડે બંધાય છે

અનુભાગ, અનુભાવ, વિપાક અને રસ એ બધાયે એક અર્થવાળા
શબ્દો છે તે રસ-વિપાક અશુભ કર્મ-પ્રકૃતિઓનો લીમડા ...
અશુભ અને શુભ પ્રકૃતિઓનો શેલડીની જેમ શુભ છે, તેથી
પ્રકૃતિઓના શુભાશુભ વિભાગ બતાવે છે–૧ શાતાવે ...

पयडीओ, तजहा–मणुआण गई १ आणुपुव्वी अ २, देवाण गई ३ आणुपुव्वी अ ४, पचिंदिअजाई ५, ओरालिआईणि पच सरीराणि १०, आइल्लाण तिण्ह तिण्णि अगोवगाणि १३, पढमस घयणं १४, पढम सठाण १५, सुहा वण्ण १६ गध १७ रस १८ फासा १९, सुहविहगगई २०, अगुरुलहु २१ पराघाय २२ ऊसासो २३ ऽऽयवु २४ ज्जोअ २५ निम्माण २६ तित्थयराणि २७, तसदसग च ३७, एआओ सुहाओ बायालीस 'पुण्णपयडीउत्ति' रुढाओ ॥ पच नाणावरणाणि ५, नव दसणावरणाणि ९, मिस्ससम्मत्ताण वधाभावाओ छव्वीसमेए मोह २६, पंच अतराराणि ५, एआओ पणयालीस ४५ घाइचउक्कपयडीओ। असायवेअणीअ १। नेरइआउअ १। नीअगोअ १। चउत्तीस नामपयडीओ, तजहा—

मनुष्य अने [र्यंचना अ युष्य, १ उच्च गोत्र तथा नामकर्मनी ३७ प्रकृतिओ–मनुष्यगति अने आनुपूर्वी (२) देवगति अने आनुपूर्वी (४) पचेन्द्रिय जाति (५) औदारिकादिक [1]पाच शरीर (१०) प्रथमना त्रण शरीरना [2]त्रण अंगोपाग (१३), [3]प्रथम सघयण (१४), [4]प्रथम सस्थान (१५), शुभ वर्ण गध रस अने स्पर्श (१९), शुभ विहायोगति (२०), अगुरुलघु (२१) पराघात (२२), उच्छ्वास (२३), आतप (२४), उद्योत (२५) निर्माण २६) तीर्थंकर (२७) अने [5]त्रस दशो (३७) ए ४२ पुन्य (शुभ) प्रकृतिओ प्रसिद्ध छे (हवे ८२ (अशुभ) पाप प्रकृतिओ वर्णवे छे)

पाच ज्ञानावरण नव दर्शनावरण मिश्रमोहनीय अने समकित मोहनीयना बधनो अभाव होवाथी बाकीनी २६ मोहनीय प्रकृति पाच अतराय ए रीते ४५ प्रकृतिओ चार घातिकर्मनी कही, अने असातावेदनीय नारकीनु आयुष्य, नीच गोत्र अने ३४ नामकर्मनी प्रकृति, तिर्यंच

१ औदारिक वैक्रिय, आहारक तैजस अने कार्मण २ औदारिक अगोपाग वैक्रिय अगोपाग अने आहार अगोपाग जाणवा ३ वज्रऋषभनाराच ४ समचतुरस्र. ५ त्रस, बादर पर्याप्त, प्रत्येक स्थिर (सौभाग्य) सुस्वर, आदेय, अने यशनामकर्म

तिरिआण गई १ आणुपुव्वी अ २, नेरइआण गई ३ आणुपुव्वी अ ४, एगिंदिआईओ चउरो जाईओ ८, पढमवज्जाणि पच संहणणाणि १३, पच संठाणाणि अ १८, असुहा वण्णगंधरसफासा २२, असुहविहगगई २३, उवघाय २४,[1] थावरदसगं च ३४ । एव सव्वग्गेणं असुहाओ बासीई 'पावपयडिउत्ति' भण्णंति ॥ निंबुच्छुपमुहाणं [2]सहजे रसे एकट्ठाणिए, से चिअ दुतिचउभागपमाणे कढिए एकभागावसेसे दुट्ठाणिआईए होइ, एसा उवमा पयडिरसस्स भणिआ॥ पव्वयभूमिवालुयाजलरेहातुल्लेहिं कसाएहिं असुहाण जहाकमं चउतिदुइक्कट्ठाणिए रसे बज्झइ । सुहाण तु वालुआजलरेहातुल्लेहिं चउट्ठाणिए, भूमिरेहातुल्लेहिं तिट्ठाणिए, पव्वयरेहातुल्लेहिं दुट्ठाणिए, एकट्ठा-

ગતિ અને આનુપૂર્વી (૨), નરકગતિ અને આનુપૂર્વી (૪), એકેન્દ્રિયાદિ ચાર જાતિ (૮), પ્રથમ સિવાયના પાંચ સંઘયણ (૧૩), પાંચ સંસ્થાન (૧૮), અશુભ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ (૨૨), અશુભ વિહાયોગતિ (૨૩) ઉપઘાત (૨૪), અને [1]સ્થાવરદશકો (૩૪) એ રીતે સર્વ મળીને ૮૨ અશુભ પાપ પ્રકૃતિઓ કહેવાય છે.

લીમડાનો તથા શેલડી પ્રમુખનો સ્વાભાવિક રસ [2]એક ઠાણીઓ લેખાય અને તે રસ બે, ત્રણ, ચાર ભાગ પ્રમાણ કઢાયે છતે એક ભાગ અવશેષ રહે છતે બે ઠાણીઓ વિગેરે કહેવાય એ ઉપમા પ્રકૃતિના રસની જાણવી

પર્વત અને ભૂમિની ફાટ વેળુ અને જળમાની રેખા સમાન કષાયોવડે અશુભ કર્મોનો અનુક્રમે ચાર, ત્રણ, બે અને એક ઠાણીઓ રસ બંધાય છે, ત્યારે શુભ કર્મોનો રસ વેળુ અને જળરેખા સમાન કષાયવડે

૧ સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, સાધારણ, અસ્થિર, અશુભ, દુર્ભગ (દૌર્ભાગ્ય) દુસ્વર, અનાદેય અને અપયશ નામકર્મ એ સ્થાવરદશકો જાણવો

૨ સહજ રસ (કડવા વગેરેનો મીઠો કે કડવો) એક ઠાણીયો, તેને ઉકાળતાં (ઉકાળતાં) અર્ધો બાકી રહે તે બે ઠાણીયો, બે ભાગ બળી જાય ત્રીજો ભાગ શેષ (બાકી રહે) એવો રસ ત્રણ ઠાણીયો અને ત્રણ ભાગ બળી જાય ચોથો ભાગ બાકી રહે તે ચોઠાણીયો જાણવો

णिए नत्थि ॥ चउमजलणपचतरायपुवेअमइसुयओहिमणनाणचक्खु-
अचक्खुओहिदसणावरणरूवाओ सत्तरसपयडीओ इगदुतिचउट्ठाणि
अरसाओ, सेसाओ सुहाओ असुहाओ अ दुतिचउट्ठाणिअरसाओ
निद्दिट्ठाओ ॥ सकिलेसेण असुहाण पयडीण तिव्वे रसे भवइ, वि
सोहीए मंदे ॥ सुहाण पुण विसोहीए तिव्वे, सकिलेसेण मंदेत्ति॥
पएसा कम्मवग्गणादलिअसरूवा ॥ इह खलु जीवे निअस-पएसेहिं
अभव्वाणतगुणपएसनिप्फन्ने सव्वजीवाणतगुणरसच्छेओवेए एग-
पएसोगाढे अभव्वाणतगुणे कम्मवग्गणाखधे पइसमय गिण्हइ ॥
गिण्हित्ता तम्मज्झाओ थोवदलिअ आउस्स, तओ विसेसाहिअ परो-
प्परं तुल्ल नामगोत्ताण, तओ विसेसाहिअ परोप्पर तुल्ल नाणावर-

(વિશુદ્ધ પરિણામે) ચઉઠાણીયો, ભૂમિફાટ સમાન કષાયવડે (મધ્યમ પરિ-
ણામે) ત્રણ ઠાણીયો અને પર્વતની ફાટ સમાન કષાયવડે બે ઠાણીયો બ-
ધાય છે એક ઠાણીયો શુભ રસ બધાતો નથી. (૨-૩-૪ ઠાણીયોજ
બધાય છે) ચારસંજ્વલન (ચાર) પાંચ અતરાય (દાન-લાભ-ભોગ-ઉપભો-
ગ-વીર્ય અતરાય) પુ વેદ, મતિ-શ્રુત-અવધિ-મન પર્યવજ્ઞાનના આવરણ
ચક્ષુ-અચક્ષુ-અવધિદર્શનના આવરણરૂપ ૧૭ પ્રકૃતિઓ ૧-૨-૩-૪ સ્થા-
નિક રસવાળી અને બાકીની અશુભ તેમજ શુભ પ્રકૃતિઓ ૨-૩-૪
સ્થાનિક રસવાળી કહી છે સક્લેશ (મલીન અધ્યવસાય) વડે અશુભ પ્રકૃતિ-
ઓનો તીવ્ર (આકરો) રસ થાય છે અને અધ્યવસાયની શુદ્ધિ થતા મ-
રસ થાય છે શુભ પ્રકૃતિઓનો તો અધ્યવસાયની શુદ્ધિવડે તીવ્ર ર-
થાય છે અને અધ્યવસાયની મલીનતા થતા તે રસ મદ પડી જાય છે

પ્રદેશ બધ તે કર્મવર્ગણાના દળીયા (મેળવવા) રૂપ સમજવો

આ પારાવાર સસારમા ભમતા જીવ પોતાના સર્વ (લોકાકાશ પ્ર-
માણ અસખ્ય) પ્રદેશોવડે અભવ્યોથી અનતગુણા પ્રદેશ-દળથી બને
અને સર્વ જીવથી અનતગુણા રસચ્છેદે કરી યુક્ત, સ્વપ્રદેશમાજ રહે
(બહારના નહિ) અભવ્યોથી અનતગુણા (અને સિદ્ધથી અનતમા ભાગના)
કર્મ વર્ગણાના સ્કધો પ્રતિસમય ગ્રહણ કરે છે ગ્રહણ કરીને તેમાં
થોડા દળીયાં આયુકર્મને તેથી વિશેષાધિક અને પરસ્પર તુલ્ય દળીયાં ના

णदसणावरणतरायाण, तओ विसेसाहिय मोहस्स, तओ विसेसाहिअ वेअणीयस्स विभइत्ता निअपएसेसु खीरनीरनाएण अग्गिलोहपिंडनाएण वा सबंधेइ ॥ एसा कम्मदलिअस्स अट्ठभागकप्पणा अट्ठविहबंधगेसु । सत्तविहाइबंधगेसु सत्तभागाइकप्पणा कायव्वा ॥ पयडिपएसबधाण जोगा हेऊ ठिइअणुभागबधाण कसाया ॥ पुट्ठ १ बद्ध २ निधत्त ३ निकाइअ ४ भेअभिन्ने वा चउव्विहे बंधे ॥

॥ इइ बंधतत्तनिरूवणो नाम समयसारस्स
चउत्थो अज्झाओ ॥ ४ ॥

आसवाण निरोहे सवरे पण्णत्ते ॥ से अ समिइगुत्तिपरीसहजइधम्मभावणाचरित्तेहिं कम्मपुग्गलादाणसवरणाओ सत्तावन्नविहे

અને ગોત્રકર્મને, તેથી વિશેષાધિક અને પરસ્પર તુલ્ય હીસ્સા જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાય કર્મને તેથી વિશેષાધિક મોહનીય કર્મને અને તેથી વિશેષાધિક વેદનીય કર્મને વહેંચી આપી નિજ આત્મપ્રદેશમાં ક્ષીર નીરની પેરે અથવા લોહ અગ્નિની પેઠે તે કર્મવર્ગણાના સ્કંધો સાથે મળી જાય છે કર્મદળીયાની આ આઠ ભાગની કલ્પના અષ્ટવિધ કર્મબંધકો આશ્રયી સમજવી સાત, ૮ અને એકવિધ બંધકોને વિષે તેટલાજ ભાગની કલ્પના કરવી પ્રકૃતિબંધ અને પ્રદેશબંધના હેતુ (મન, વચન અને કાયાના) યોગ જાણવા સ્થિતિબંધ અને રસબંધના હેતુ ક્રોધાદિક કષાયો જાણવા તેમજ વળી [1]સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ, નિધત્ત અને નિકાચિત એ રીતે પણ ચાર પ્રકારનો બંધ શાસ્ત્રમાં કહેલો છે (ઇતિ બંધવિચાર)

(બંધતત્ત્વ નિરૂપણનામા ચતુર્થ અધ્યાય શબ્દાર્થ સંપૂર્ણ)

આશ્રવાનો નિરોધ કરવો તે સંવર કહ્યો છે સમિતિ ગુપ્તિ, પરીસહ, યતિધર્મ, ભાવનાઓ અને ચારિત્રવડે કર્મપુદ્ગલ ગ્રહણ કરવાનો નિરોધ (અટકાવ) થવાથી તે સંવર સત્તાવન પ્રકારનો થાય છે તેમાં

---

૧ છુટી સોયો, સુતરથી બાંધેલી સોયો, લોહના બંધનથી બાંધેલી સોયો અને હથોડે ટીપી નાખેલી સોયોના દૃષ્ટાન્તથી સ્પૃષ્ટાદિ બંધો જાણવા

भवइ ॥ तत्थ इरियाईओ समिईओ पंच ॥ जोगनिग्गहरूवाओ गुत्तीओ तिण्णि ॥ खुहाइआ परीसहा बावीस ॥ खंतिप्पमुह दसविहे जइधम्मे ॥ अणिचयाइआओ दुवालस भावणाओ ॥ सामाइआइआइं पंच चारित्ताइं ॥

॥ इइ संवरतत्तनिरूवणो नाम समयसारस्स पंचमो अज्झाओ ॥ ५ ॥

अणुभूअरसाणं कम्मपुग्गलाणं परिसडणं निज्जरा ॥ सा दुविहा पण्णत्ता, सकामा अकामा य ॥ तत्थ अकामा सव्वजीवाणं ॥ तहाहि—एगिंदिआइआ तिरिआ जहासंभवं छेअभेयसीउण्हवासजलग्गिछुहापिवासाकसंकुसाईहिं, नारगा तिविहाए वेअणाए, मणुआ छुहापिवासावाहिदालिद्दचारगनिरोहाइणा, देवा परामिओगकिं वि-

ઇર્યાદિક સમિતિ[1] પાચ, મન વચન, કાયાના યોગ (વ્યાપાર) નિગ્રહરૂપ ગુપ્તિઓ[2] ત્રણ, ક્ષુધાદિક પરીસહો બાવીસ, ક્ષમા પ્રમુખ યતિધર્મ દશવિધ, અનિત્યાદિક ભાવનાઓ બાર અને [3]સામાયિકાદિ ચારિત્ર પાચ

(સંવરતત્ત્વ નિરૂપણનામા પંચમ અધ્યાય શબ્દાર્થ સમાપ્ત)

ભોગવાઇ ગયેલા રસવાળા કર્મપુદ્ગલોનુ પરિશાટન થવુ (ખરી જવુ) તે નિર્જરા કહેવાય છે તે બે પ્રકારની ૧ સકામ, ૨ અકામ એ કરીને જાણવી તેમાં અકામ[4] નિર્જરા સર્વ જીવોને હોય તે આ રીતે—એકેન્દ્રિયાદિક તિર્યંચો યથાસંભવ છેદન ભેદન, શીત તાપ, વર્ષાજળ અગ્નિ, ક્ષુધા,

---

૧ ઇર્યા—ગમનાગમન, ભાષા એષણા આદાન, નિક્ષેપ અને મળોત્સગ પ્રસગે ઉપયોગ સહિત પ્રવર્તન

૨ અસત્ યોગનો નિગ્રહ અને સત્ (કુશળ) યોગનુ ઉદીરણ

૩ સામાયિક છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિ સૂક્ષ્મ સપરાય અને યથાખ્યાત.

૪ અકામ—ઇચ્છા વગર ક્ષુધાદિ સહન કરતા

सिअत्ताइणा असायवेअणीअ कम्ममणुभविउ परिसाडिंति त्ति तेसिं अकामनिज्जरा ॥ सकामनिज्जरा पुण निज्जराहिलासीणं अणसण १ ओमोअरिआ २ भिक्खायरिआ ३ रसच्चाय ४ कायकिलेस ५ पडिसंलीणया ६ भेअ छव्विह बाहिर, पायच्छित्त १ विणय २ वेआवच्च ३ सज्झाय ४ झाण ५ विउस्सग्ग ६ भेअ छव्विहमब्भतरं च तवं तवेंताणं

॥ इइ निज्जरातत्तनिरूवणो नाम समयसारस्स छट्ठो अज्झाओ ॥ ६ ॥

घाइचउक्कखएणं उप्पन्नकेवलनाणदसणस्स कसिणकम्मक्खए मोक्खे पण्णत्ते॥खीणकम्माणो अ गउरवाभावाओ नाह्ो गच्छंति॥

तृषा, ચાબુક અને અંકુશાદિવડે, નારકી (નરકના) જીવો ત્રણ પ્રકારની[1] વેદનાવડે, મનુષ્યો ક્ષુધા, તૃષા, આધિ, દારિદ્ર અને બંધીખાનાદિકવડે, અને દેવતાઓ પરવશતા અને કિલ્બિષપણાદિકવડે અશાતા વેદનીય કર્મને અનુભવી (ભોગવી) ખપાવે છે તેથી તેમને અકામનિર્જરા જાણવી સકામનિર્જરા તો અનશન[2], ઊણોદરી[3], ભિક્ષાચર્યા (વૃત્તિ સક્ષેપ), રસત્યાગ કાયક્લેશ (લોચાદિકવડે દેહદમન) અને પ્રતિસલીનતા (કાચબાની પેરે અંગોપાંગને સંકોચી રાખવા) એ છ પ્રકારના બાહ્યતપ તથા પ્રાયશ્ચિત્ત[4], વિનય, વૈયાવચ્ચ, સઝાય ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ[5] એ છ પ્રકારના અભ્યંતર તપને તપના નિર્જરાભિલાષીને થવા પામે

(નિર્જરાતત્ત્વ નિરૂપણનામા ષષ્ઠ અધ્યાય શબ્દાર્થ સંપૂર્ણ)

(જ્ઞાનાવરણાદિ) ચાર ઘાતિકર્મના (સર્વથા) ક્ષયવડે કેવળજ્ઞાન-દર્શન પામેલને સમસ્ત કર્મનો ક્ષય થયે મોક્ષ કહ્યો છે ક્ષીણકર્માઓ ગૌરવ (ભા

---

૧ નરકક્ષેત્રજન્ય, અન્ય ઉદીરિત અને પરમાધામી કૃત ૨ ઉપવાસ, અઠ્ઠમાદિ ૩ જરૂર કરતા ઓછો આહાર કરવો તે ૪ પાપ આલોચના (આલોયણ) ૫ દેહાદિક મમત્વ ત્યાગ

॥ संस्कृतप्राकृतभाषामय ॥

॥ चिरन्तनाचार्यवर्यप्रणीत. ॥

॥ भाषानुवादसमलङ्कृत ॥

॥ श्रीनवतत्त्वसाहित्यसङ्ग्रह ॥

Surya Prikash Priting Press

॥ श्रीभाग्यविजयजीकृतं ॥

॥ श्रीनवतत्त्वस्तवनम् ॥

(दोधक–चतुष्पदिका छन्दोबद्ध)

॥ परिशिष्ट न. ट (१३) ॥

(દુહા) શ્રીઅરીહતના પાય યુગલ, પ્રણુમી પરમાણુંદ; નવતત્ત્વ
વિવરણુ કહુ, જે ભાખ્યા વીર જિણુંદ ॥ ૧ ॥ નવનિધાન ચક્રવ
ર્તિના, જિમ ધન પાર ન હોય, તેમ નવ તત્ત્વ વિચારનો, પાર
ન પામે કોય. ॥ ૨ ॥ નવ નદે નવ ડુંગરો, કનક તણી જલ
નિધ, તેમ નવ તત્ત્વ વિચારણા, રાખો હઈડા સનિધ ॥ ૩ ॥
ગ્રિવા નવ ગ્રૈવેક છે, લોક નાલ બ્રહ્માંડ, મુખ મંડળ કંઠે ધરે,
તત્ત્વ નવનીજ (ત) પિંડ ॥૪॥ નવ વાડ રક્ષા કરો, બ્રહ્મચર્ય નિજ
બ્રહ્મ, તિમ નવ તત્ત્વજ રાખજો, વિનય મૂલ, જિન ધર્મ. ॥ ૫ ॥
(ચોપાઈ) શ્રીપાસ જિનેશ્વર પ્રણમી પાય, સદ્‌ગુરૂ દાનતણે સુપસાય,
નવતત્ત્વનો કહું વિચાર, સાંભલજો ચિત્ત દઈ નરનાર ॥૧॥ જીવ,
અજીવ,–પુણ્ય–પાપજ–જોય, આશ્રવ–સંવર–નિર્જરા હોય, બન્ધ,
મોક્ષ,–નવ તત્ત્વ એ સાર, હવે કહું એહનો વિસ્તાર ॥૨॥ જીવ
તત્ત્વ ચેતન લક્ષણ જાણ, ચઉદ ભે. એહના પરમાણ, અજીવ
અચેતન લક્ષણ જોય, ચોદ ભેદ એહના પણ હોય ॥ ૩ ॥ પુણ્ય
કર્મ શુભ કર્મનો સંચ, બેતાલીસ ભેદ તેહનો સંચ; પાપ કર્મ
અશુભ કર્મનો ઉદે, બ્યાશી ભેદ જિનવર વદે ॥ ૪ ॥ આશ્રવ

તત્ત્વ કર્મ આવવાનો ઠામ, બેતાલીશ ભેદ તે તામ, સંવર તત્ત્વ આશ્રવ રૂંધવો, સતાવન ભેદે સંસ્તવ્યો ॥ ૫ ॥ નિર્જરા તત્ત્વ ખપાવે તામ, બારે ભેદે તે અભિરામ; બંધ તત્ત્વના ચાર પ્રકાર, દેવ નર તિરિ નરક વિચાર ॥ ૬ ॥ મોક્ષ તત્ત્વ કર્મ ક્ષય કરી જાય, નવ ભેદે તેહજ કહેવાય, બસે છોતેર ભેદ વખાણ, શ્રાવક તે જે એહના જાણ ॥ ૭ ॥ (જીવતત્ત્વ) ચેતન લક્ષણ એક પ્રકાર, ત્રસથાવર દોય વિધ સાર; ત્રણ વિધ પુરૂષ સ્ત્રી નપુંસકે, સુર નર તિરિ નારકી ચૌ થાનકે ॥ ૮ ॥ પાંચ પ્રકારે જીવજ કહ્યુ, એકેંદ્રિ બેઇંદ્રિય લહ્યું, તેઇન્દ્રિય ચૌરેંદ્રિય સાર, પંચેંદ્રિયના બહુ પ્રકાર ॥ ૯ ॥ ષડ્ વિધ પૃથ્વી અપ્ તેઊકાય, વાયુ વનસ્પતિ છઠ્ઠી ત્રસકાય, પાંચસે ત્રેંસઠ ભેદે જીવ, જિનવરજી ભાખે સદીવ ॥ ૧૦ ॥ બે ભેદે એકેંદ્રિય જોય, સુક્ષ્મ બાદર એ બે હોય, સંજ્ઞી અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિય કહ્યા, ગુરૂ વચને આગમથી લહ્યા ॥ ૧૧ ॥ બેઇંદ્રિ તેઇંદ્રિય સાર, ચૌરેંદ્રિ એ સાત પ્રકાર, એ સાતે પર્યાપ્તા કહ્યા, સાતે ઈમ અપર્યાપ્તા લહ્યા ॥૧૨॥ પર્યાપ્તા તે કહીએ જેહ, પર્યાપ્તિ પૂરી કરે એહ, અપર્યાપ્તા પૂરી નવી કરે, ચોથી પર્યાપ્તિ કીધા વિણુ મરે ॥ ૧૩ ॥ એ છે જીવનાં ચૌદ પ્રકાર, ધારે સમ્મદિઠ્ઠિ નરનાર, જીવ જાણ્યાં વિના સમકીત નહિ, એહવી વાત જિનવરે કહી ॥ ૧૪ ॥ હવે કહું પર્યાપ્તિ જ્ઞાન, જેણે દ્વારે આવે વિજ્ઞાન, સંસારી જીવને પર્યાપ્તિ કહી, સિદ્ધ જીવને પર્યાપ્તિ નહિ ॥૧૫॥ આહાર પર્યાપ્તિ પહેલી જાણ, શરીર પર્યાપ્તિ બીજી વખાણ, ઇંદ્રિય પર્યાપ્તિ ત્રીજી કહી, શ્વાસોશ્વાસ એ ચોથી લહી ॥ ૧૬ ॥ ભાષા પર્યાપ્તિ પાંચમી સહી, મન પર્યાપ્તિ છઠ્ઠી લહી, એકેંદ્રિયને પર્યાપ્તિ ચાર, આહાર શરીર ઇંદ્રિય ઉદાર ॥ ૧૭ ॥ શ્વાસોશ્વાસ એ ચારે જાણ, વિગલેંદ્રિયને પાંચ પ્રમાણ; પાંચમી ભાષા તે વધી સાર, સંજ્ઞીને મનનો વિસ્તાર ॥ ૧૮ ॥ એકેંદ્રિયને ચારજ પ્રાણ, સ્પર્શેંદ્રિય ને કાય બલ જાણ, શ્વાસોશ્વાસ અને આઉખો, પ્રાણ ચાર એમજ ઓળખો

॥ १९ ॥ પ્રાણ ષટ્ બેઇંદ્રિયને હોય, સ્પર્શ રસ ને કાયબલ હોય, વચન બલ શ્વાસોશ્વાસ આયુ જાણ, ભાખ્યો સિદ્ધાન્તે એજ પ્રમાણ ॥૨૦॥ તેઇંદ્રિયને સાતજ પ્રાણ, સ્પર્શ રસનઘ્રાણેંદ્રિ જાણ, કાય વચન બલ શ્વાસોશ્વાસ, સાતમો આયુ ભાખ્યો તાસ ॥ ૨૧ ॥ પ્રાણ આઠ ચઉરિન્દ્રિયે હોય, સ્પર્શ રસનઘ્રાણ ચક્ષુ જોય, તનુબલવાગ્બલ જાણો એહ, શ્વાસોશ્વાસને આયુ તેહ ॥ ૨૨ ॥ પાચે ઇન્દ્રિય તે પાચે પ્રાણ, મનબલ વચન કાયબલ જાણ, શ્વાસોશ્વાસ અને આઉખો, સન્ની અસન્ની નવ દશ ઓળખો ॥ ૨૩ ॥ જીવ તે જે પ્રાણજ ધરે, પ્રાણ વિના તે નિશ્ચે મરે, જે નર જીવના પ્રાણજ હરે, તિણે હિંસા (તે) નરકે સંચરે ॥ ૨૪ ॥ (અજીવતત્ત્વ) ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ, ત્રણ ત્રણ ભેદ એહના પરકાશ, ખંધ, દેશ અને પ્રદેશ, દશમો કાલ કહ્યો સવિશેષ ॥ ૨૫ ॥ ચલણ સહાય ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય તે સ્થિર સહાય; અવકાશ લક્ષણ આકાશ કહ્યો, ગુરૂપસાય આગમથી લહ્યો ॥ ૨૬ ॥ કાલ તે જે સમયાદિક જાણ, હવે કહું તેહનું પ્રમાણ, અસંખ્યાત સમયે આવલીકા જોય, કોડી એક સતસઠ લખ હોય ॥ ૨૭ ॥ સત્યોતેર સહસને બશે સોલજોય, એટલી આવલિકાએ મુહૂર્ત હોય, ત્રીશ મુહૂર્તે દિન રાત્રી જાય, ત્રીશે દિવસે માસજ થાય ॥ ૨૮ ॥ બારે માસે વર્ષજ ગણો, પાચે વર્ષે જુગ ઇમ સુણો, વીશ જુગ સો વર્ષનું નામ, કાલ અસંખ્ય એણી પરે જાણ ॥ ૨૦ ॥ પુદ્ગલના તે ચાર પ્રકાર, ખંધ, દેશ, પ્રદેશ એ સાર, ચોથો ભેદ તે પરમાણુઓ, ખંધ, દેશ, પ્રદેશથી જુઓ (જુદો) ॥ ૩૦ ॥ એ ચઉદ ભેદ અજીવના જાણ, સમ્યદ્દિઠ્ઠિ તે કરે પ્રમાણ, (પુણ્યતત્ત્વ) હવે નવ વિધ પુણ્યના સાર, ઉપાર્જવાનો કહુ વિચાર ॥ ૩૧ ॥ દાન માંહે ઉત્તમ અન્નદાન, બીજો પુણ્ય પાણી પ્રધાન, થાનક પુણ્ય તે ત્રીજો સહિ, શય્યા પાટ તે ચોથુ કહી ॥ ૩૨ ॥ વસ્ત્ર દાન દીજે શીતકાલ, પુણ્યે ફલે મનોરથ માલ, મન પુણ્ય વચ પુણ્ય કાય પુણ્ય જાણ, નવમો નમસ્કાર પુણ્ય વખાણ ॥૩૩॥

ચોથું તત્ત્વ હવે સાભળો, પાપ તણો ઉદય એહ, ખ્યાશી ભેદ જિનવરે કહ્યા, મન (તિ) શું ધારો તેહ ॥ ૪૮ ॥ મતિ શ્રુત અવધિ મન પર્યવ, કેવળ જ્ઞાન એ પચ, આવરણ ઢાકતા હોય તે, પાપ તણા ફલ સચ. ॥ ૪૯ ॥ (ચોપાઇ) દાનાતરાયે દાન ન દેવાય, લાભાતરાયે લાભ નવી થાય, ભોગાંતરાય છતે ભોગ વિયોગ, ઉપભોગાંતરાયે નવી નવી યોગ ॥ ૫૦ ॥ હવે કહુ તે વીર્ય અતરાય, બળ પરાક્રમ નવી ફોરવાય, ચક્ષુ દર્શનાવરણે નેત્ર નવી હોય, અચક્ષુ દર્શનાવરણે ઈંદ્રો બલ નવી જોય ॥૫૧॥ અવધિ દર્શનાવરણે અવધિ નવી નીપજે, કેવલ દર્શનાવરણે કેવળ ન સપજે, સુખે જાગે તે નિદ્રા જોય, કષ્ટે જાગે તે નિદ્રાનિદ્રા હોય ॥ ૫૨ ॥ બેઠા નિદ્રા આવે જેહ, પ્રચલા નિદ્રા કહીએ તેહ, વાટે ચાલતા ઉઘતો જાય, પ્રચલા પ્રચલા તે કહેવાય ॥૫૩॥ નિદ્રા માહે કરે સર્વ કામ, થીણુદ્ધી નિદ્રા તેહનુ નામ, નીચ ગોત્ર તે નીચી જાત, અસાતાવેદની પામે ઘાત ॥૫૪॥ મિથ્યાત્વ જે માને કુદેવ, કુધર્મ કુગુરૂની કરે સેવ, હાલવા ચાલ્યાની શક્તિ ન હોય, થાવરપણુ તે કહિએ સોય ॥ ૫૫ ॥ દૃષ્ટિ ગોચરે ન આવે જીવ, તેહ કહીએ સૂક્ષ્મ સદીવ, પર્યાપ્તિ પૂરી નવી હોય; અપર્યાપ્તો તે કહીયે સોય ॥ ૫૬ ॥ એક શરીરે જીવ અનત, સાધારણ તે કહીએ જત, દાત હાડ અગ હાલે ઘણો, પાપ ઉદય તે અથિરજપણો ॥ ૫૭ ॥ નાભી ઉપર પાડુઓ આકાર, અશુભ પણુ તે પાપ પ્રકાર, ભુડા બોલે લોક સહુ કોય, દુર્ભાગ્યપણુ તે સહિ હોય ॥ ૫૮ ॥ સ્વર બોલે જે અસુહામણો, પાપ ઉદય તે દુસ્વરપણો, વચન ન માને જેહનો કોય, અનાદેય વચન એહજ હોય. ॥ ૫૯ ॥રૂડુ કરતા જસ ન બોલાય, અપજશપણુ તેહિજ કહેવાય; નરકગતિ નરકાનુપૂર્વિ, નરક આયુ એ પાપ અનુ ભવી ॥ ૬૦ ॥ ક્રોધ, માન, માયા, લોભજ જાણુ, સજ્વલનો એ પક્ષ પ્રમાણુ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વિચાર, પ્રત્યાખ્યાની માસજ ચાર ॥ ૬૧ ॥ ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ, વરસ એક લગે

એ નવ પુણ્ય ઉપજવાના ઠામ, તેહના કહ્યા જુજુઆ નામ, પુણ્
ભોગવવાનો કહુ પ્રકાર, બેતાલીશ ભેદે તે સાર ॥ ૩૪ ॥ સાત
વેદની સુખ જેહથી થાય, ઉચ્ચ ગોત્ર ધુર આસન લહેવાય, મનુ
ષ્ય ગતિ મનુષ્યાનુપૂરવી, ગતિ જાતો નહિ ભુલો ભમી ॥ ૩૫
દેવગતિ દેવાનુપૂર્વિ જાણુ, પચેદ્રિય જાતિ પ્રમાણુ, ઔદારિક શ
રીર મનુષ્ય તિર્યંચ, વૈક્રિય દેવતા નારકી સચ ॥ ૩૬ ॥ આહ
રક ચઉદપૂર્વિને હોય, તેજસ આહાર પચાવે સોય, કાર્મણુ
કોદાળારૂપ, ઔદારિક અગોપાગ સ્વરૂપ ॥ ૩૭ ॥ વૈક્રિય અગો
પાગ ગુણુ, આહારક અગોપાગજ ભણુ, વજ્ર રૂષભ નારાચ સ
ઘણુ, જિનજીના એ સાચા વયણુ ॥ ૩૮ ॥ વજ્ર કહેતા ખીલ
જાણુ, રૂષભ તેહ પાટોજ વખાણુ, નારાચ બેહુ પાસે મર્કટ બ
પ્રથમ સઘયણુ એણી પરે સધ ॥ ૩૯ ॥ વામઢિચણુથી જમણ
ખભો, દાહિણુ ઢિચણુથી ડાબો ખભો, મસ્તક અગથી પલા
અત, જમણા ઢિચણુથી ડાબો ઢિચણુ જત. ॥૪૦॥ સમ ચોર
કહિએ સસ્થાન, ચિહુ ભાગે એ સરિખો માન, શુભ વર્ણ રા
પીળાદિક કહ્યો, શુભ રસ તે મધુરાદિક લહ્યો ॥૪૧॥ શુભ ગધ ક
ચપાદિક જેહ, શુભ સ્પર્શ સુવાલો તેહ, અગુરૂ લઘુ ભારે હળ
નહિ, પરાઘાત તે અન્ન સહે (છીપે) નહિ ॥ ૪૨ ॥ શ્વાસોશ્
સુખે લેવાય, ચોવીશમો તે એ કહેવાય, આતપ તે સુર્યની
ઉદ્યોત સે અજવાળુ કરે ॥ ૪૩ ॥ નિર્માણુ કર્મ તે સૂત્રધ
અગોપાગ રૂડો આકાર, રૂડી ગતિ હસ સરીખી જાણુ, ત્રસ થ
ચાલવાની આણુ ॥ ૪૪ ॥ બાદર આવે દૃષ્ટિગોચરે, પર્યા
પર્યાપ્તિ પૂરી કરે; પ્રત્યેક શરીરે એકજ જીવ જોય, સ્થિર ન
અગોપાગ નિશ્ચલ હોય. ॥ ૪૫ ॥ શુભ નાભિ ઉપરી રૂડો ભ
સુભગ તે લોકને સોહામણું, સુસ્વર બોલે મીઠે સ્વરે, આદેય વ
જે પ્રમાણુજ કરે ॥ ૪૬ ॥ જસ કર્મ જેહનો જસ બોલાય,
નર તિરિ આયુ બધાય, તીર્થંકર નામ કર્મ જે જાણુ, એ
બેતાળીશ પુણ્ય પ્રમાણુ ॥ ૪૭ ॥ (પાપતત્ત્વ-દુહા

ચોથુ તત્ત્વ હવે સાભળો, પાપ તણો ઉદય એહ, બ્યાશી ભેદ જિનવરે કહ્યા, મન (તિ) શું ધારો તેહ ॥ ૪૮ ॥ મતિ શ્રુત અવધિ મન પર્યવ, કેવળ જ્ઞાન એ પચ, આવરણુ ઢાકતા હોય તે, પાપ તણા ફ્લ સચ ॥ ૪૯ ॥ (ચોપાઇ) દાનાતરાયે દાન ન દેવાય, લાભાતરાયે લાભ નવી થાય, ભોગાતરાય છતે ભોગ વિયોગ, ઉપભોગાતરાયે નવી નવી યોગ ॥ ૫૦ ॥ હવે કહુ તે વીર્ય અતરાય, બળ પરાક્રમ નવી ફેરવાય, ચક્ષુ દર્શનાવરણે નેત્ર નવી હોય, અચક્ષુ દર્શનાવરણે ઇદ્રો બલ નવી જોય ॥૫૧॥ અવધિ દર્શનાવરણે અવધિ નવી નીપજે, કેવલ દર્શનાવરણે કેવળ ન સપજે, સુખે જાગે તે નિદ્રા જોય, કષ્ટે જાગે તે નિદ્રાનિદ્રા હોય ॥ ૫૨ ॥ બેઠા નિદ્રા આવે જેહ, પ્રચલા નિદ્રા કહીએ તેહ, વાટે ચાલતા ઉઘતો જાય, પ્રચલા પ્રચલા તે કહેવાય ॥૫૩॥ નિદ્રા માહે કરે સર્વ કામ, થીણુદ્ધી નિદ્રા તેહનુ નામ, નીચ ગોત્ર તે નીચી જાત, અસાતાવેદની પામે ઘાત ॥૫૪॥ મિથાત્વ જે માને કુદેવ, કુધર્મ કુગુરૂની કરે સેવ, હાલ્યા ચાલ્યાની શક્તિ ન હોય, થાવરપણુ તે કહિએ સોય ॥ ૫૫ ॥ દૃષ્ટિ ગોચરે ન આવે જીવ, તેહ કહીએ સૂક્ષ્મ સદીવ, પર્યાપ્તિ પૂરી નવી હોય, અપર્યાપ્તો તે કહીયે સોય ॥ ૫૬ ॥ એક શરીરે જીવ અનત, સાધારણુ તે કહીએ જત, દાત હાડ અગ હાલે ઘણો, પાપ ઉદય તે અથિરજપણો ॥ ૫૭ ॥ નાભી ઉપર પાડુઓ આકાર, અશુભપણુ તે પાપ પ્રકાર, ભુડા બોલે લોક સહુ કોય, દુર્ભાગ્યપણુ તે સહિ હોય ॥ ૫૮ ॥ સ્વર બોલે જે અસુહામણો, પાપ ઉદય તે દુસ્વરપણો, વચન ન માને જેહનો કોય, અનાદેય વચન એહજ હોય ॥ ૫૯ ॥રૂડુ કરતા જસ ન બોલાય, અપજશપણુ તેહિજ કહેવાય; નરકગતિ નરકાનુપૂર્વિ, નરક આયુ એ પાપ અનુભવી ॥ ૬૦ ॥ ક્રોધ, માન, માયા, લોભજ જાણુ, સજ્વલનો એ પક્ષ પ્રમાણુ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વિચાર, પ્રત્યાખ્યાની માસજ ચાર. ॥ ૬૧ ॥ ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ, વરસ એક લગે

એહુનો લોભ, અપ્રત્યાખ્યાની એ કહેવાય, પાપ ઉદય ત્યારે નવી જાય ॥ ૬૨ ॥ ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ, જીવિતવ્ય લગે એહીજ લોભ, અનંતાનુબંધી એહિજ ચાર, પાપ ઉદયે રોલે સંસાર. ॥ ૬૩ ॥ હાસ્ય રતિ અરતિ ભય શોક, છઠ્ઠો તે દુગંછા થોક, પુરૂષ સ્ત્રી નપુંસક વેદ, ગતિ તિર્યંચ એકસઠમો ભેદ ॥ ૬૪ ॥ તિર્યંચની અનુપૂર્વિ જાણ, એકેંદ્રિય તે પાપ પ્રમાણ, બેઇંદ્રિય તેઇંદ્રિય સહિ, ચઉરિંદ્રિય તે પાપપ્રકૃતિ કહી ॥ ૬૫ ॥ કુત્સિત ગતિ રાસભની જાણ, ઉપઘાત પડજીભી નાણ, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ વિચાર, એ પામે તે અશુભ અસાર ॥૬૬॥ પાટો, બેહુ દિશે મર્કટબંધ, રિષભ નારાચ સંઘયણ સંધ, બિહુ દિશી મર્કટ બંધ ખીલી નહિ, નારાચ સંઘયણ એ વાતજ કહી ॥ ૬૭ ॥ એક દીશી મર્કટબંધજ હોય, અર્ધ નારાચ સંઘયણ એ જોય, કીલિકા ખીલી વળી જોય, છેવટ્ઠે સંધી લગાડી હોય ॥ ૬૮ ॥ નાભિ ઉપર રૂડો લહો, નિગોહ સંઠાણ ઇણી પરે લહો નાભિ નીચે તે રૂડો જાણ, ઉંચે ભુંડો તે સાદિ સંઠાણ ॥ ૬૯ ॥ વામન સંઠાણ એણી પરે જોય, મસ્તક ગ્રીવા હાથ પગ હોય, કુબ્જ પુંઠ ઉદર અસાર, એકાશીમો પાપ વિચાર ॥ ૭૦ ॥ સઘળા અંગોપાંગ કુરૂપ હુંડકનો એ કહ્યો સ્વરૂપ, બાશી ભેદ તે પાપના જોય સમ્યગ્દ્રષ્ટિ તે છાંડે સોય ॥૭૧॥ (આશ્રવતત્ત્વ.—દુહા.)

શ્રીજિનવરજી એ ભાષિયા, પ્રશ્નવ્યાકરણ મોઝાર, પાપ આવે જેણે થાનકે, તેહના પંચ પ્રકાર ॥૭૨॥ ભેદ બેતાલીસ જે કહ્યા, સૂત્ર માંહિ વિસ્તાર, સમકિત ધારી તે સહિ, જાણે એહ વિચાર ॥૭૩॥

(ચોપાઈ) ઇન્દ્રિય પાંચ તે જિનવરે કહી, પાપ આવે તિણે કરી સહી; ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચાર, પ્રાણાતિપાત જીવનો સંહાર ॥ ૭૪ ॥ મૃષાવાદ જૂઠો ઉચ્ચરે અદત્તાદાન તે ચોરી કરે, મૈથુન જે પરસ્ત્રીની સેવ, પરિગ્રહ ઉપર મન નિત્યમેવ. ॥ ૭૫ ॥ મન, વચન, કાયાના જોગ, વિપરીતપણે વર્તાવે લોગ, કાયા અજયણાયે

વાવરે તેહ, કાયિકી ક્રિયા કહીએ એહ ॥ ૭૬ ॥ હલ, ઊખલ, ઘરટી, કોદાલ, અધિકરણુ ક્રિયા એહિજ ચાલ, જીવ અજીવ ઉપર કરે રીસ, પાઓસિયા ક્રિયા તે નિશદિસ ॥ ૭૭ ॥ પરિતાપની ક્રિયા તે ધરે, પર આપણુને પીડા કરે, પ્રાણાતિપાતકી જીવનો નાશ, આરભીયા કરસણુ પ્રકાશ ॥ ૭૮ ॥ અનેક પદાર્થ ઉપર મમતા સહી, પરિગ્રહીયા ક્રિયા તે કહી, માયાવત્તિયા ક્રિયા જાણુ, પરની વચના કરે અજાણુ ॥ ૭૯ ॥ મિથ્યા દર્શન વત્તિયા હેવ, કુગુરૂ કુદેવની કરે સેવ, અપચ્ચખાણુ પચ્ચખાણુ નવી ધરે, ઔ પ્રશસા દષ્ટિકી કરે. ॥ ૮૦ ॥ પુષ્ટિકી ક્રિયા ઇમ ઉચરે, ભલો ભુડો દેખી રાગ દ્વેષજ કરે, પાડુચ્ચિયા ક્રિયા તે કહેવાય કીણ હીકની વસ્તુ દેખી ન જાય ॥ ૮૧ ॥ સામતોવણીયા ક્રિયાપા તકી, ઠામ ઉઘાડા રાખ્યા થકી, નેસત્થીઆ અન્ય પાસે શસ્ત્ર ઘડાય, સાહત્થિયા પોતે શસ્ત્ર કરાય ॥ ૮૨ ॥ જીવ અજીવ વિણસે અ ણાય, આણવાણિયા ક્રિયા કહેવાય, વિયારણીયા ક્રિયા તે જાણું, જીવ અજીવ વિદારે આણુ ॥ ૮૩ ॥ જમતા ભાણામા માખી મરે, અણાભોગ ક્રિયા તે ધરે, જીણુ કીધે લોકમા ભુડો થાય, અણુવેકખ ક્રિયા કહેવાય. ॥ ૮૪ ॥ અન્ય પાસે જે પાપ કરાય, અનાપયોગ ક્રિયા લગાય, ઘણા જણુનો મન એકીજ થાય, સામુદાયિકી ક્રિયા કહેવાય ॥ ૮૫ ॥ મિત્રાદિ અર્થ જે કરે કર્મ, પિજ્જવત્તિયા એહનો મર્મ, અણબોલે ક્રિયા બધાય, દ્વેષવત્તિયા તે કહેવાય ॥ ૮૬ ॥ ઈર્યાપથકી ક્રિયા વિચરતા જોય, પચવિશમી ક્રિયા લાગે સોય, ભેદ બેતાળીશ આશ્રવના કહ્યા, ગુરૂવચને આગમથી લહ્યા ॥ ૮૭ ॥ (સવરતત્વ—દુહા) ભેદ વીશ સવરના કહ્યા, ઠાણાગ સૂત્ર મોઝાર, ભે. સત્તાવન પણ કહ્યા, ગ્રથાતરથી વિચાર ॥ ૮૮ ॥ ભેદ સત્તાવન હવે કહુ, સવરના જગ સાર, મન શુદ્ધે પાળે પ્રેમશું, તે ઉતરે ભવ પાર ॥ ૮૯ ॥ (ચોપાઇ.) ધુસર પ્રમાણે જુએ જેહ, ઈર્યાસમિતિ કહીએ તેહ, સાવદ્ય

એહનો લોભ, અપ્રત્યાખ્યાની એ કહેવાય, પાપ ઉદય ત્યારે નવી જાય ॥ ૬૨ ॥ ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ, જીવિતવ્ય લગે એ હીજ લોભ, અનંતાનુબંધી એહિજ ચાર, પાપ ઉદયે રોવે સંસાર ॥ ૬૩ ॥ હાસ્ય રતિ અરતિ ભય શોક, છઠ્ઠો તે દુગંછા થોક, પુરૂષ સ્ત્રી નપુંસક વેદ, ગતિ તિર્યંચ એકસઠમો ભેદ ॥ ૬૪ ॥ તિર્યંચની અનુપૂર્વિ જાણ, એકેંદ્રિય તે પાપ પ્રમાણ; બેઇંદ્રિય તે ઇંદ્રિય સહિ, ચારિંદ્રિય તે પાપપ્રકૃતિ કહી ॥ ૬૫ ॥ કુત્સિત ગતિ રામભની જાણ, ઉપઘાત પડજીભી નાણ, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ વિચાર, એ પામે તે અશુભ અસાર ॥૬૬॥ પાટો, બેહુ દિશે મર્કટબંધ, રિષભ નારાચ સંઘયણ સંધ, બિહુ દિશી મર્કટ બંધ ખીલી નહિ, નારાચ સંઘયણ એ વાતજ કહી ॥ ૬૭ ॥ એક દીશી મર્કટબંધજ હોય, અર્ધ નારાચ સંઘયણ એ જોય, કીલિકા ખીલી વળી જોય, છેવટ્ઠે સંધી લગાડી હોય ॥ ૬૮ ॥ નાભિ ઉપર રૂડો લહ્યો, નિગ્રોહ સંઠાણ ઇણી પરે લહ્યો નાભિ નીચે તે રૂડો જાણ, ઉંચે ભુંડો તે સાદિ સંઠાણ ॥ ૬૯ ॥ વામન સંઠાણ એણી પરે જોય, મસ્તક ગ્રીવા હાથ પગ હોય, કુબ્જ પુંઠ ઉદર અસાર, એકાશીમો પાપ વિચાર ॥ ૭૦ ॥ સઘળા અંગોપાંગ કુરૂપ હુંડકનો એ કહ્યો સ્વરૂપ, બાશી ભેદ તે પાપના જોય, સમ્મદિટ્ઠી તે છાંડે સોય ॥૭૧॥ (આશ્રવતત્ત્વ.—દુહા.) શ્રીજિનવરજી એ ભાષિયા, પ્રશ્નવ્યાકરણ મોઝાર, પાપ આવે જેણે થાનકે, તેહના પંચ પ્રકાર ॥૭૨॥ ભેદ બેતાલીસ જે કહ્યા, સૂત્ર માંહિ વિસ્તાર, સમકિત ધારી તે સહિ, જાણે એહ વિચાર ॥૭૩॥ (ચોપાઈ) ઇન્દ્રિય પાંચ તે જિનવરે કહી, પાપ આવે તિણે કરી સહી, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચાર, પ્રાણાતિપાત જીવનો સંહાર ॥ ૭૪ ॥ મૃષાવાદ જૂઠો ઉચ્ચરે અદત્તાદાન તે ચોરી કરે, મૈથુન જે પરસ્ત્રીની સેવ, પરિગ્રહ ઉપર મન નિત્યમેવ. ॥ ૭૫ ॥ મન, વચન, કાયાના જોગ, વિપરીતપણે વર્તાવે લોગ, કાયા અજયણાયે

જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર આવરે, વારે સુખ દુખ અનુસરે ॥૧૩૨॥ પ્રાયે તે પ્રકૃતિ બંધનો કહ્યો, પ્રકૃતિ સ્વકર્મ સ્વભાવ સગ્રહ્યો, બીજી સ્થિતિ રહેવાનું આય, નાણ દર્શના વરણી વેદની અંતરાય. ॥ ૧૩૩ ॥ તિમ કોડાકોડી સાગર વિશાલ, તેત્રીશ સાગર આયુનો કાળ, વીશ કોડાકોડી નામ ગોત્રનું આય, સિત્તેર કોડાકોડી મોહની કહેવાય ॥ ૧૩૪ ॥ જઘન્ય વેદની મુહુર્ત બાર, નામ ગોત્રને આઠ વિચાર, સ્થિતિ થોડી બીજા કર્મતણી, અંતર મુહુર્ત પ્રમાણ લઘુ ગણી ॥ ૧૩૫ ॥ ત્રીજું અશુભ કર્મ રસ લિંબ, શુભ કર્મ રસ સાકર ટોંબ, કર્મતણો દળ ચોથો પ્રદેશ, એકઠા રહે હલવા લવલેશ ॥ ૧૩૬ ॥ સોવન આવળિસમ શુભ કર્મ, લોહ સમાન લહીએ અશુભ કર્મ, બંધતત્વ એ ચાર પ્રકાર, મત બાંધો કોઈ નરનાર ॥ ૧૩૭ ॥ (મોક્ષતત્વ.) મોક્ષ તત્ત્વ નવમો એ દ્વાર, તેહ તણો હવે કહું અધિકાર, સકલ કર્મ તણો ક્ષય કરી, જીવ રહે લીધા સુખ અનુસરી ॥ ૧૩૮ ॥ લોકાગ્રભાગે તે રહે, નાસ્તિક હોય તે નવી સદ્દહે, તેહને મોક્ષ થાપવા ભણી, પહેલો ભેદ કહ્યો ત્રીભુવન ધણી ॥ ૧૩૯ ॥ (છતો પદ મોક્ષજ છે સહી, આકાશ કુસુમની પરે નહીં,) મોક્ષ પદારથનો એહ મતો, એક પદ નામ માટે છે છતો, જે જે એક પદ તે છે સહિ, જેમ જગજીવની દયા કહી ॥ ૧૪૦ ॥ બે પદ નામ પદારથ જેહ, કેટલા સત્ય અસત્ય હોય તેહ, શ્રીનંદન જીમ હસ્તિ દંત, રાજપુત્રને લક્ષ્મી કંત ॥ ૧૪૧ ॥ વૃક્ષ કુસુમ અને મૃગ શિંગ, એ બેહુ શબ્દ છતા સરંગ, બે શબ્દ નામ અછતા જેહ, શશસિંગ વંધ્યા પુત્રજ તેહ ॥૧૪૨॥ કુરંગમસિંગને રાસભસીંગ, પાડો ગાભણો કરહાસીંગ, આકાશ કુસુમ સંજોગી નામ, એહનો કિહાય ન દીસે ઠામ ॥ ૧૪૩ ॥ તેમ એક પદ નામ મોક્ષ નિસંદેહ, છે નિશ્ચે મ ધરીશ સંદેહ, વળી માર્ગણા દ્વારે કરી, મોક્ષ પ્રરૂપણા કરૂ તે ખરી ॥ ૧૪૪ ॥ બીજો ભેદ મોક્ષનો જેહ, કેવળ કેવળ જીવ લહે પણ તેહ, માનવપણે પામે મુગતિ,

નજ ધરે, કરમ ખપાવવા કાઉગગ કરે, બારે પ્રકારે નિર્જરા કહી પાચમે અગે શુરૂ મુખથી લહી ॥૧૧૮॥ (બધતત્ત્વ) પ્રકૃતિ બધનો એહિજ પર્યાય, રૂડો પાડુઓ હોય સ્વભાવ, સ્થિતિ બાધી હોય કર્મની જેટલી, તે સહી ભોગવવી તેટલી ॥ ૧૧૯ ॥ અનુભાગ રૂપ રસ કેળવે, પ્રદેશ કર્મના દળ મેળવે, એ બધના ચાર પ્રકાર, ટાળે તે પામે ભવપાર ॥ ૧૨૦ ॥ અથવા બધ તત્વ ગભીર, સૂક્ષ્મ છે પણ તેહનો સાર, કહિસ્યું કરવા પર ઉપગાર, બધતત્વના ચાર પ્રકાર ॥ ૧૨૧ ॥ એણી પરે મેળો જીવ કર્મ બધ, જીમ એકઠા કર્મ કુલને ગધ, તિલને તેલ જીમ છે એકઠા દુધ પાણી જીમ મલ્યા સામટા ॥ ૧૨૨ ॥ તિણે પરે જીવ મિશ્ર છે કર્મ, લોક દૈવ કહે છે તે કર્મ, કર્મે ભેદ્યો સુખ દુ ખ સહે વૈર ભાવ છે પણ એકઠા રહે. ॥ ૧૨૩ ॥ કાઈએક થાયે કર્મ બલવત; કાઈએક જીવ કરે તસ અત, જીવ કર્મનો એહવો ઢાળ, એક એકને ખાળે તત્કાળ ॥ ૧૨૪ ॥ કર્મબધના ચાર પ્રકાર, પ્રકૃતિ સ્થિતિ રસ પ્રદેશ અપાર, પ્રકૃતિ કહીએ વસ્તુ સ્વભાવ, સ્થિતિ રહેવું આઉખાનો ભાવ ॥ ૧૨૫ ॥ કડવો મીઠો રસ અનુભાગ, પ્રદેશ ભેદે દલ સચે લાગ, મો કને દ્રષ્ટાતે બધ, અથવા વૈદ્ય ગુટિકા સબધ. ॥ ૧૨૬ ॥ કોઈક વૈદ્ય વાટી ઔષધિ, બાધી ગુટિકા નવ નવ વિધિ, તેહુ તણો બધ એ ચિહુ ભેદ, પહેલો પ્રકૃતિ કહું તે છેદ ॥ ૧૨૭ ॥ કોઈક ગોળી તો હરે તાવ, કોઈક કરે સબલાઈ ભાવ, એક શ્લેષ્મનો હરતી તાપ, એક કોઢનો ટાળે પાપ ॥૧૨૮॥ એક ગોળી ટાળે કાસને શ્વાસ, એક હરસ જલો દરનો વાસ, એક ગોળીથી સન્નિપાતજ જાય, એક નિવારે પિતને ॥૧૨૯॥ વાય; પ્રકૃતિ સ્વભાવે ઈમ ગુણ કરે, બીજી સ્થિતિ આયુ ઈમ ધરે, દિન પક્ષ માસ છ માસ તે રહે, પછે વિણસે ગુણ નવી લહે. ॥ ૧૩૦ ॥ ત્રીજો રસ ગોળીનો જેહ, ખાટી ખારી મધુરી તેહ; પ્રદેશ ચોથો તોલ પ્રમાણ, એમ કહીએ ગોળીનો માન ॥ ૧૩૧ ॥ ઈણે દ્રષ્ટાતે જીવનો ધર્મ, પુદ્ગલ લેઈ બાધે કર્મ;

જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર આવરે, વારે સુખ દુખ અનુસરે ,॥ ૧૩૨॥ પ્રાયે તે પ્રકૃતિ બધનો કહ્યો, પ્રકૃતિ સ્વકર્મ સ્વભાવ સગ્રહ્યો, બીજી સ્થિતિ રહેવાનું આય, નાણુ દર્શના વરણી વેદની અતરાય. ॥ ૧૩૩ ॥ તિસ કોડાકોડી સાગર વિશાલ, તેત્રીશ સાગર આયુનો કાળ, વીશ કોડાકોડી નામ ગોત્રનું આય, સિત્તેર કોડાકોડી મોહની કહેવાય ॥ ૧૩૪ ॥ જઘન્ય વેદની મુહુર્ત બાર, નામ ગોત્રને આઠ વિચાર, સ્થિતિ થોડી બીજા કર્મતણી, અતર મુહુર્ત પ્રમાણુ લઘુ ગણી ॥ ૧૩૫ ॥ ત્રીજુ અશુભ કર્મ રસ લિબ, શુભ કર્મ રસ સાકર ટૉબ, કર્મતણો દળ ચોથો પ્રદેશ, એકઠા રહે હલવા લવલેશ ॥ ૧૩૬ ॥ સોવન આવળિસમ શુભ કર્મ, લોહ સમાન લહીએ અશુભ કર્મ, બધનત્વ એ ;ચાર પ્રકાર, મત બાધો કોઈ નરનાર ॥ ૧૩૭ ॥ (મોક્ષતત્વ.) મોક્ષ તત્ત્વ નવમો એ ઠાર, તેહ તણો હવે કહું અધિકાર, સકલ કર્મ તણો ક્ષય કરી, જીવ રહે લીહા સુખ અનુસરી ॥ ૧૩૮ ॥ લોકાગ્રભાગે તે રહે, નાસ્તિક હોય તે નવી સદ્દહે, તેહને મોક્ષ થાપવા ભણી, પહેલો ભેદ કહ્યો ત્રીભુવન ધણી ॥ ૧૩૯ ॥ (છતો પદ મોક્ષજ છે સહી, આકાશ કુસુમની પરે નહીં,) મોક્ષ પદારવનો એહ મતો, એક પદ નામ માટે છે છતો, જે જે એક પદ તે છે સહિ, જેમ જગજીવની દયા કહી ॥ ૧૪૦ ॥ બે પદ નામ પદારથ જેહ, કેટલા સત્ય અસત્ય હોય તેહ, શ્રીનદન જીમ હસ્તિ દત, રાજપુત્રને લક્ષ્મી ઽત. ॥ ૧૪૧ ॥ વૃક્ષ કુસુમ અને મૃગ શિંગ, એ બેહુ શબ્દ છતા સરગગ, બે શબ્દ નામ અછતા જેહ, શશસિગ વધ્યા પુત્રજ તેહ ॥૧૪૨॥ કુરગમસિંગને રાસ ભસીંગ, પાડો ગાભણો કરહાસીંગ, આકાશ કુસુમ સજોગી નામ, એહનો કિહાય ન દીસે ઠામ ॥ ૧૪૩ ॥ તેમ એક પદ નામ મોક્ષ નિસદેહ, છે નિશ્ચે મ ધરીશ સદેહ, વગી માર્ગણા દ્વારે કરી, મોક્ષ પ્રરૂપણા કરૂ તે ખરી ॥ ૧૪૪ ॥ બીજે ભેદ મોક્ષનો જેહ, કોણ કોણુ જીવ લહે પણ તેહ, માનવપણે પામે મુગતિ,

ત્રિહુગતિનાને નહિ સુગતિ ॥ ૧૪૫ ॥ પચેંદ્રિય કોઈક સિદ્ધ થય, બી વી ચોરેંદ્રિય નવી કહાય; ત્રસકાયથી શીવપુર હોય, પાચ કાય પણ ન લહે સોય. ॥ ૧૪ ॥ ભવ્ય જીવ તે પામે એહ, અ ભવ્ય જીવ પામે નવ તેહ, લહે મનિયા મોક્ષજદાર, અમ્રનિયા ન લહે નિરધાર ॥ ૧૪૭ ॥ પાચમે ચારિત્રે લહ શીવ સુખ, પહિલે ચીહુ નવી પામે સુખ; સમકીતના ભેદ છે જે પચ, પહિલા ચી હુને નહીં શીવ સચ ॥ ૧૪૮ ॥ ક્ષાયિક સમકીત જીવ જે લહે મોક્ષ પામે તે જિનવર કહે; અણાહારી મુક્તિ જઈ મળે, આ હારી તે સસારમાં રોલે. ॥ ૧૪૯ ॥ કેવળ દર્શન શીવ સુખ સહિ ચક્ષુ અચક્ષુ અવધિ ત્રીહુ નહિ, કેવળ જ્ઞાને મોક્ષ સર્વદા, બીજે ચીહુ જ્ઞાને નહિ કદા ॥ ૧૫૦ ॥ એહ્વે દશ સ્થાનકે પામે સુ ગતિ, પ્રથમ દ્વાર જાણે એ સુમતિ; છતો થહિતો મોક્ષજ મહિ, આકાશ કુસુમપરે તે નહિ ॥ ૧૫૧ ॥ બીજે ભેદે દ્રવ્ય પ્રમાણ, મોક્ષ વિષે સિદ્ધ કેટલા જાણ, જીવ દ્રવ્ય સિદ્ધના અનત, એહવી વાત કહી ભગવત. ॥ ૧૫૨ ॥ સિદ્ધખેત્ર તે કેટલો હોય, સિદ્ધ રહ્યા અવગાહી જોય; અસખ્યાતમે ભાગે લોકને જાણ, સિદ્ધ રહ્યા એક અનતા માન ॥ ૧૫૩ ॥ સ્પર્શનાદ્વાર એ ચોથો કહ્યો, સિદ્ધ કેટલો ક્ષેત્ર ફરસી રહ્યો ક્ષેત્ર થકી માનો નિરધાર, અધેરી તે ફર્શના સાર ॥ ૧૫૪ ॥ સિદ્ધને હુવો કેટલો કાળ, તે ભાખ્યો છે દીન દયાળ; એક સિદ્ધ આશ્રી સાદિ અનત, સિદ્ધ સર્વ આશ્રી અનાદિ અનત ॥ ૧૫૫ ॥ છઠ્ઠો કહ્યો અતર દ્વાર, સિદ્ધિ સિ દ્ધમા અતર સાર; સિદ્ધ સિદ્ધમા અતર નહિ, સિદ્ધ રહ્યા છે માંહોમહિ ॥ ૧૫૬ ॥ ભાગદ્વાર સાતમો વખાણ, કેટલામે ભાગે સિદ્ધ રહ્યા જાણ; સસારિ તે સઘળા જીવ, અનતમે ભાગે સદૈવ ॥ ૧૫૭ ॥ આઠમા દ્વાર તણો પ્રસ્તાવ, સિદ્ધ રહ્યા છે કેવે ભાવ, જ્ઞાન દર્શન છે ક્ષાયિક ભાવ, જીવતણો પારિણામિક ભાવ ॥૧૫૮॥ જીવ ફીટી અજીવ ન થાય, અજીવ ફીટીને જીવ ન કહાય, ભવ્ય ટળીને અભવ્ય ન હોય, અભવ્યપણું ટળી ભવ્ય ન હોય. ॥૧૫૯॥

પારિણામિક ભાવ એ જાણવો, જાણીને સમકિત આણવો, સમ
કિતી પામે સુખ અનંત, એણીપરે ભાખ્યો શ્રી ભગવંત ॥૧૬૦॥
અલ્પ બહુત્વ તે સિદ્ધ તણુ, ક્રિયા થોડા ને ક્રિયા ઘણા, નપુ
ંસક સિદ્ધ તે થોડા જાણ, અસંખ્યાત ગુણ સ્ત્રી સિદ્ધ વખાણ
સ્ત્રી સિદ્ધથી પુરૂષજ કહ્યા, અસંખ્યાત ગુણ અધિકા લહ્યા, એક
સમય સિદ્ધ કેટલા થાય, તે પણ વાત કહી જિનરાય ॥ ૧૬૨॥
દશ નપુંસક સિદ્ધજ જાણ વીશ હોય સ્ત્રી સિદ્ધ પ્રમાણ, એકસો
આઠ પુરૂષજ કહ્યા, જિનવર વયને આગમથી લહ્યા ॥ ૧૬૩ ॥
બસે છહોતેર બોલનો સાર, આગમથી કીધો વિસ્તાર, નવતત્વની
ચોપાઇ એહ, ભણે ગણે સુખ પામે તેહ ॥ ૧૬૪ ॥ શ્રી તપા
ગચ્છ તણા શણગાર, શ્રી વિજયપ્રભુ સૂરિ ગણધાર, તાસ પાટે
બિરાજે સાર, શ્રી ઉદયવિજય ઉપાધ્યાય હિતકાર ॥૧૬૫॥ તાસ
શાસનમાંહે શોભતા, શ્રી મણીવિજય પંડિત છતા, તાસ શિષ્ય
ભાગ્યવિજયજી એ કહ્યા, એહ બોલ સિદ્ધાંત થકી સંગ્રહ્યા ॥૧૬૬॥
સંવત અત્તર છાસઠો ઉલ્લાસ, નગર પાટણ રહ્યા ચોમાસ, ભાગ્ય
વિજયજી એ વિનતિ કરી, સંઘ સમક્ષ સો ચિતમાં ધરી ॥૧૬૭॥

श्री भाग्यविजयजीकृत नवतत्त्वस्तवन ॥

॥ सपूर्णम् ॥

॥ श्री विवेकविजय विरचित ॥

॥ नवतत्त्वस्तवनम् ॥

(विविध छन्दोनद्ध.)

परिशिष्ट न ठ (१४)

(દુહા) સરસ્વતીને પ્રણમુ સદા, વરદાતા નિય મેવ ॥ મુજ મુખ આવી તુ વસે, કરૂ નિરન્તર સેવ ॥ ૧ ॥ આદીશ્વર અરિહત નમુ, યુગલા ધર્મ નિવાર ॥ મરૂ દેવી સુત ચદલો, એહીજ મુજ આધાર ॥ ૨ ॥ તાસ તણા પદ યુગ નમી, વર્ણવુ તત્ત્વ વિચાર ॥ ભવિયણ એક ચિત્ત કરી, નામ કહુ હિતકાર ॥ ૩ ॥ જીવ અજીવ પુન્ય પાપ જે, સવર આશ્રવ જેહ ॥ નિર્જરા બધ મોક્ષ જે, જિનજીએ ભાખ્યા તેહ ॥ ૪ ॥ એહના ભેદ છે નવ નવા, આગમમા અનુરૂપ ॥ ગુરૂ મુખથી જે સાભળી, ભાખુ એહ સ્વરૂપ ॥ ૫ ॥

॥ ઢાળ ૧ લી ॥

(સોલમા શ્રી જિનરાજ ઓલગસુણો અમતણી લલના) એ દેશી
જીવતત્ત્વના ભેદ તે ચઉદે જાણીયે લલના ચઉદ અજીવના ભેદ તે મનમા આણીયે લલના ॥ ભેદ બેતાલીશ પુન્યના ભવિયણ ચિત ધરો લલના, બ્યાસી ભેદ તે પાપના મનથી સવરો લલના

॥ ૧ ॥ આશ્રવના બેતાલીશ ભેદ તે ભાવીયે લ૦, સવરના સત્તાવન ચિત્તમા લાવીયે લ૦ ॥ બાર ભેદ છે નિર્જરા કર્મને નીર્જરે લ૦, જેહથી પ્રાણી મોક્ષરમણી સુખને વરે લ૦ ॥ ૨ ॥ બધ તત્ત્વના ચાર તે બધને તોડીયે લ૦, મોક્ષ તત્ત્વના નવ તે સુખેથી જોડીયે લ૦ ॥ સર્વ મળી નવ તત્ત્વના ભેદ તે જાણજો લ૦, બસેને છોતેર મનમા આણીયે લ૦ ॥ ૩ ॥ તેહમા બાણું અરૂપી ભેદ તે સુખ કરૂ લ૦, એકસો ચોરાશી રૂપી કહે તે જિનવરૂ લ૦ ॥ ડુગર ગુરૂના ધ્યાનથી સુખને અનુસરે લ૦, વિવેક કહે ભવિ લોક કે ભવસાયર તરે લ૦ ॥ ૪ ॥

(દુહા) પ્રથમ જીવતત્ત્વના, ભેદ કહુ હિતકાર ॥ વિવરીને તે વર્ણવુ એક એક સુખકાર ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૨ જી ॥ (નદી યમુનાકે તીર ઉડે દોય પખીયા) એ દેશી એકે ભેદે કહ્યો જીવ દુવિધ ભેદે વલી, ત્રણ પ્રકારે જાણ ચઉવિહ કહે કેવલી ॥ પચ પટ વિધ જીવ છે છએ ભાખીયા, અરિહા જિનવર એહ કે મુખથી દાખીયા ॥ ૧ ॥ ચેતના લક્ષણ જીવ તે એટલે એક છે, ત્રસ અને બીજો સ્થાવર ઇહા નહી ખેદ છે ॥ સ્ત્રી વેદ પુરૂષ નપુસક ત્રણે વિધ એ સહી, દેવગઇ મનુષ્ય તિર્યંચ નારકી કહી ॥ ૨ ॥ પાચ પ્રકારે જીવ પચેન્દ્રિય પરખીયે છ પ્રકારે જીવ છ કાયને નિરખીયે ॥ ઇદ્રિય ૭ ભેદે જીવ ધારો તુમ એક મના, આગલે દશ દશ પ્રાણ કહે ત્રિભુવન જના ॥ ૩ ॥ પાચ ઇન્દ્રિય ત્રણ બલશ્વાસોશ્વાસ આઉખુ, એ દશ પ્રાણને હોય વિવરી કહુ પારખુ ॥ એકેન્દ્રિય પ્રાણ ચાર બે ઇદ્રિય છ કહ્યા, તેઇન્દ્રિય સાત જાણ ચઉરિન્દ્રિય આઠ લહ્યા ॥ ૪ ॥ અસન્ની પચેન્દ્રિયને નવ સન્નો દશ ધારજો, એહ વિના અવર ન હોય સદેહ મન વારજો ॥ હવે એકેન્દ્રિય જે સૂક્ષ્મ બાદર દોય છે, પચેન્દ્રિય સન્ની અસનિ દોય ભેદે જોય છે ॥ ૫ ॥ બેઇન્દ્રિય તે ઇદ્રિય ચૌરિદ્રિય જાણજો એ સાતે ભેદ હોય કે શુભ મન આણજો ॥ પજ્જ અપજ્જ દોય ચઉદ ભેદ જીવના, ધારો ચિત્તમા

એહકે ભવિજન એક મના ॥ ૬ ॥ આહાર શરીરે ઇંદ્રિય શ્વાસ વચન સહી, મનની છઠી જાણુ એકેન્દ્રિય ચઉ કહી બિતી ચઉરિંદ્રિય અસન્નીને હોયે પાચએ ષટ સન્નિને જાણુ વિવેક કહે સાંભળો એ ॥ ૭ ॥

(દુહા) જીવ તત્ત્વ પૂરણ થયો, હવે અજીવ વિચાર॥ ભિન્ન ભિન્ન કરીને કહુ, સાંભળજો નરનાર ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૩ જી ॥ (વીરજીને વચને અમૃતરસ ઝરે) એ દેશી ધર્માસ્તિકાય દેશ પ્રદેશ છે રે તિમ અધર્માસ્ત રે કાય॥ એહના પણ ત્રણ ભેદ કહ્યારે, એમ આકાશના ત્રણ થાય ॥ ૧ ॥ ભવિ તુમે જાણજોરે અજીવ તત્ત્વનેરે (આંકણી) એ ત્રણેના નવ ભેદ સુંદરૂ રે, દશમો ભેદ છે કાલ ॥ ખધ દેશ પ્રદેશ પરમાણુરે, અજીવના ચઉદ કહ્યા સુવિલાસ ॥ ૨ ॥ ભ૦ ॥ ધર્માસ્તિ અધર્માસ્તિ પુદ્ગલારે, આકાશ કાલ સુવિહાણ ॥ એ પાચ અજીવ જિન કહ્યારે, કહ્યા કહ્યા ત્રિભુવન ભાણ ॥ ૩ ॥ ભ૦ ॥ ચલણ સ્વભાવ ધર્માસ્તિકાયનોરે, અધમસ્તિ સ્થિર ઠાણ ॥ અવકાશ આપે પુદ્ગલ જીવનેરે હવે પુદ્ગલના ચાર વિનાણ ॥ ૪ ॥ ભ૦ ॥ ખધ દેશ પ્રદેશ પરમાણુઓરે, પુદ્ગલના ચાર ભેદ ॥ હવે આવલિકા ભેદ તમે વહોરે, અસખ્ય સમય આવલી સેવ ॥ ૫ ॥ ભ૦ ॥ એક ક્રોડને સડસઠ લાખ છે રે, ઉપર સીતોત્તર સહસજ જોય ॥ બસે સોલ આવલિકા કહીરે, એટલી આવલી એક મુહૂર્ત્ત હોય ॥ ૬ ॥ ભ૦ ॥ ત્રીસ મુહૂર્ત તે દીવસ રાત્રી કહીરે, ૫ નર 'અહોરાત્રી એકજ પક્ષ ॥ બે પક્ષે એક માસજ જાણીયેરે, બારમાસે એકજ વર્ષ ॥ ૭ ॥ ભ૦ ॥ એહવે વર્ષે હવે પૂર્વ કહું રે, સીત્તેર લાખ ક્રોડી વરસ જે ભાવ ॥ છપ્પને સહસ ક્રોડી વરસ માન કહુ રે, પૂરવ એટલે વર્ષે થાય ॥ ૮ ॥ ભ૦ ॥ અસખ્યાને પૂર્વે એક પલ્યોપમ જાણીયેરે, દશ ક્રોડા ક્રોડી સાગર એક ॥ સાગર દસ ક્રોડા ક્રોડી ઉત્સર્પિણી રે, અવસર્પિણી ક્રોડા ક્રોડી છેક ॥ ૯ ॥

ભ૦ ॥ વીશ કોડા કોડી સાગર કાલચક્ર છે રે, કાલ અનેક (નત) પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત જાણુ ॥ ડુંગર ગુરૂના પદ શુભ ધ્યાનથીરે, નિત નિત વિવેક લહે કલ્યાણ ॥ ૧૦ ॥ ભ૦ ॥

(દુહા) પુણ્ય તત્ત્વ તણા કહુ, ભેદ બેતાલીશ જેહ ॥ એકમના થઇ સાભલો, આણી અધિક સ્નેહ ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૪ થી ॥ સાહિબજી શ્રી વિમલાચલ ભેટીયે હો લાલ એ દેશી) સાહિબજી બેતાલીશ ભેદ પુણ્યતત્ત્વના હો લાલ, શાતા વેદનીય ઉચ્ચ ગોત્ર સા૦ ॥ સા૦ મનુષ્ય ગતિ મનુ આનુ પૂર્વી હો લાલ, ચાર ભેદ એ યુક્ત સા૦ ॥ પુણ્ય તત્ત્વ હવે સાભળો હો લાલ (એ આકણી) ॥ ૧ ॥

સા૦ સુરદુગ પચેદ્રિયપણું હો લાલ, પાચ દેહ મનોહાર સા૦ ॥ સા૦ ઔદારિક વૈક્રિય આહારકે હો લાલ, અગોપાગે યુક્ત ધાર ॥ સા૦ ॥ પુણ્ય૦ ॥ ૨ ॥ સા૦ પ્રથમ સઘયણ સસ્થાન શું હો લાલ, શુભ વર્ણ શુભ ગધ ॥ સા૦ ॥ સા૦ શુભ રસ શુભ સ્પર્શને હો લાલ, અગુરૂ લઘુ અદભ ॥ સા૦ ॥ પુણ્ય૦ ॥ ૩ ॥ સા૦ પરાઘાત શ્વાસોશ્વાસની હો લાલ, લેવાની જેહની શક્તિ ॥ સા૦ ॥ સા૦ આતપ ભેદ પચવીસમા હો લાલ, ઉદ્યોત કર્મ તો વ્યક્ત સા૦ ॥ ૪ ॥ પુણ્ય૦ ॥ સા૦ સુખગતિ શુભગતિ કરે હો લાલ, નિર્માણ નામ (ખ) ગઇ ॥ સા૦ ॥ સા૦ ત્રસ દશકો દશ ભેદનો હો લાલ, આગલ કહુ તે સર્વ ॥ સા૦ ॥ ૫ ॥ પુણ્ય૦ ॥ સા૦ સુર નર તિરિ આઉખુ હો લાલ, તીર્થંકર નામ કર્મ ॥ સા૦ ॥ સા૦ હવે ત્રસ દશકો વર્ણવુ હો લાલ, જેહથી લહે શિવશર્મ ॥ સા૦ ॥ ૬ ॥ પુણ્ય૦ ॥ સા૦ ત્રસ બાદર પર્યાપ્તા હો લાલ, પ્રત્યેક સ્થિર શુભ નામ ॥ સા૦ ॥ સા૦ સૌભાગ્ય નામ કર્મથી હો લાલ, જીવ લહે શુભ ઠામ ॥ સા૦ ॥ ૭ ॥ પુણ્ય૦ ॥ સા૦ સુસ્વર આદેય જસ નામથી હો લાલ, જીવ લહે સુખ નિત્ય ॥ સા૦ ॥ સા૦ ડુંગર ગુરૂ પદ સેવતા હો લાલ, વિવેક લહે જગ જીત ॥ સા૦ ॥ ૮ ॥ પુણ્ય૦ ॥

એહકે ભવિજન એક મના ॥ ૬ ॥ આહાર શરીરે ઇન્દ્રિય શ્વાસ વચન સહી, મનની છઠી જાણ એકેન્દ્રિય ચઉ કહી બિતી ચઉરિંદ્રિય અસન્નીને હોયે પાચએ ષટ્ સન્નિને જાણ વિવેક કહે સાચ એ ॥ ૭ ॥

(દુહા) જીવ તત્ત્વ પૂરણ થયો, હવે અજીવ વિચાર ॥ ભિન્ન ભિન્ન કરીને કહુ, સાંભળજો નરનાર ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૩ જી ॥ (વીરજીને વચને અમૃતરસ ઝરે) એ દેશી ધર્માસ્તિકાય દેશ પ્રદેશ છે રે તિમ અધર્માસ્ત રે કાય ॥ એહના પણ ત્રણ ભેદ કહ્યારે, એમ આકાશના ત્રણ થાય ॥ ૧ ॥ ભવિ તુમે જાણજોરે અજીવ તત્વનેરે (આકણી) એ ત્રણેના નવ ભેદ સુદરૂ રે, દશમો ભેદ છે કાલ ॥ ખધ દેશ પ્રદેશ પરમાણુ રે, અજીવના ચઉદ કહ્યા સુવિલાસ ॥ ૨ ॥ ભ૦ ॥ ધર્માસ્તિ અધર્માસ્તિ પુદ્ગલારે, આકાશ કાલ સુવિહાણ ॥ એ પાચ અજીવ જિન કહ્યારે, કહ્યા કહ્યા ત્રિભુવન ભાણ ॥ ૩ ॥ ભ૦ ॥ ચલણ સ્વભાવ ધર્માસ્તિકાયનોરે, અધમસ્તિ સ્થિર ઠાણ ॥ અવકાશ આપે પુદ્ગલ જીવનેરે હવે પુદ્ગલના ચાર વિનાણ ॥ ૪ ॥ ભ૦ ॥ ખધ દેશ પ્રદેશ પરમાણુંઓરે, પુદ્ગલના ચાર ભેદ ॥ હવે આવલિકા ભેદ તમે સહોરે, અસખ્ય સમય આવલી મેવ ॥ ૫ ॥ ભ૦ ॥ એક ક્રોડને સડસઠ લાખ છે રે, ઉપર સીતોત્તર સહસજ જોય ॥ બસે સોલ આવલિકા કહીરે, એટલી આવલી એક મુહુર્ત્ત હોય ॥ ૬ ॥ ભ૦ ॥ ત્રીસ મુહૂર્ત તે દીવસ રાત્રી કહીરે, પન્નર અહોરાત્રી એકજ પક્ષ ॥ બે પક્ષે એક માસજ ભાવીયેરે, બારમાસે એકજ વર્ષ ॥ ૭ ॥ ભ૦ ॥ એહવે વર્ષે હવે પૂર્વ કહુરે, સીતેર લાખ કોડી વરસ જે ભાવ ॥ છપ્પન સહસ કોડી વરસ માન કહુ રે, પૂરવ એટલે વર્ષે થાય ॥ ૮ ॥ ભ૦ ॥ અસખ્યાતે પૂર્વે એક પલ્યોપમ જાણીયેરે, દશ કોડા કોડી સાગર એક ॥ સાગર દસ કોડા કોડી ઉત્સર્પિણી રે, અવસર્પિણી કોડા કોડી છેક ॥ ૯ ॥

भ० ॥ वीश कोडा कोडी सागर कालचक्र छे रे, काल अनेक (नत) पुद्गल परावर्त्त जाणु ॥ डुंगर गुरुना पद शुभ ध्यानथीरे, नित नित विवेक लहे कल्याणु ॥ १०॥ भ० ॥

(दुहा) पुण्य तत्त्व तणा कहु, भेद बेतालीश जेह ॥ एकमना थइ सांभलो, आणी अधिक स्नेह ॥ १ ॥

॥ ढाल ४ थी ॥ साहेबजी श्री विमलाचल भेटीये हो लाल ए देशी) साहेबजी बेतालीश भेद पुण्यतत्त्वना हो लाल, शाता वेदनीय उच्च गोत्र सा० ॥ सा० मनुष्य जति मनु आनु पूर्वी हो लाल, चार भेद ए युक्त सा० ॥ पुण्य तत्त्व हवे सांभळो हो लाल (ए आकणी) ॥ १ ॥

सा० सुरदुग पंचेद्रियपणु हो लाल, पाच देह मनोहार सा० ॥ सा० औदारिक वैक्रिय आहारके हो लाल, अगोपागे युक्त प्रार । सा० । पुण्य० ॥ २ ॥ सा० प्रथम सघयणु सस्थान शु हो लाल, शुभ वर्ण शुभ गध । सा० ॥ सा० शुभ रस शुभ स्पर्शने हो लाल, अगुरु लघु अदभ । सा० । पुण्य० ॥ ३ ॥ सा० पराघात श्वासोश्वासनी हो लाल, हेवानी जेहनी शक्ति । सा० ॥ सा० आतप भेद पचवीसमा हो लाल, उद्योत कर्म तो व्यक्त सा० ॥ ४ ॥ पुण्य० ॥ सा० सुखगति शुभगति करे हो लाल, निर्माणु नाम (ख) गइ । सा० ॥ सा० त्रस दशको दश भेदनो हो लाल, आगल कहु ते सत्र । सा० ॥ ५ ॥ पुण्य० ॥ सा० सुर नर तिरि आउखु हो लाल, तीर्थंकर नाम कर्म । सा० ॥ सा० हवे त्रस दशको वर्णवु हो लाल, जेहथी लहे शिवशर्म । सा० ॥ ६ ॥ पुण्य० ॥ सा० त्रस बादर पर्याप्त हो लाल, प्रत्येक स्थिर शुभ नाम । सा० ॥ सा० साभाग्य नाम कर्मथी हो लाल, जीव लहे शुभ ठाम । सा० ॥ ७ ॥ पुण्य० ॥ सा० सुस्वर आदेय जस नामथी हो लाल, जीव लहे सुख नित्य । सा० ॥ सा० डुंगर गुरु पद सेवता हो

(दुहा) પાપ તત્ત્વથી દુઃખ હોય, પામે નરક દ્વાર ॥ તે માટે ચેતન તમે, મનથી એહ નીવાર ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૫ મી ॥ (સુરતી મહીનાની એ દેશી) આવરણ પચને તિમવલી અંતરાય, પંચ પંચ નિદ્રા કહી દર્શન ચાર તે ખલખચ ॥ નીચ ગોત્ર અસાતા તિમવલી મિથ્યાત્વ, સ્થાવર દશકો આગમ કહે સાભળો એહ વિખ્યાત ॥ ૧ ॥ નરકત્રિક અને વલી પણવીસ કષાય, તિરિયદુગ એ કહ્યા ભેદ બાસઠ થાય ॥ ઇગબિતિ ચઉ જાઈ કુખગઈ ઉપઘાત, હોય પ્રાણીને તે સહી નીચ કર્મ વિખ્યાત ॥ ૨ ॥ અશુભ વર્ણ અશુભ રસગંધ અશુભ જાણુ, ફરસ અશુભ તે કહ્યો આગમમાં જગ ભાણુ ॥ પઢમ સંઘયણ વિના નહી પઢમ સંસ્થાન, બહોતેર ભેદ એહ થયા જાણો એહનો માન ॥ ૩ ॥ સ્થાવર સુહુમ અપજ્જ સાધારણ અથીર; અસુભ દુભગ દુસર અનાદેય અપજસ ધીર ॥ આગમમાં પાપ તત્ત્વના ભેદ એ બ્યાસી જાણુ, દુગંગ ગુરૂના સેવક વિવેકને નિત્ય કલ્યાણ ॥ ૪ ॥

(દુહા) પાપતત્ત્વ તે એ કહ્યો, હવે આશ્રવનો કામ ॥ પાપ આવે જે જીવને, આશ્રવ એહનુ નામ ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૬ ઠી ॥ (શાન્તિજિનેશ્વર કેસર અર્ચિત જગ ધણીરે કે અ૦ એ દેશી) પાચ ઇંદ્રિ કષાય ચાર કે અવ્રત પણ કહ્યા રે કે અ૦, જોગ ત્રણ ભેદ કે ગુરૂ મુખથી લહ્યા રે કે ગુ૦॥ હવે ક્રિયા તે જોય કે પણ વીસ અનુક્રમે રે કે પ૦, તજીયે જે હથી હોય કે પુણ્યશું સક્રમે રે કે પુ૦ ॥ ૧ ॥ પહેલી કાયિકી જાણુ કે બીજી અધિકરણિકી રે કે બી૦, ત્રીજી પ્રાદ્વેષિકી હોય કે ચોથી પારિતાપનિકી રે કે ચો૦ ॥ પ્રાણાતિપાતિકી પાચમી છઠી આરંભિકી રે કે છ૦, પરિગ્રહકી સાતમી આઠમી માયિકી રે કે આ૦ ॥ ૨ ॥ મિથ્યાદર્શન અપ્રત્યાખ્યાનિકી નવદશ એ કહી રે કે ન૦, દિઠ્ઠી પુઠ્ઠી પાડુચ્ચિકી ત્રયોદશ એ લહી રે કે ત્ર૦ ॥

સામત નીસત્થ સ્વહસ્તિકી નોલમી રે કે સ્વ૦, સત્તરમી આ ણવણિકી વિદારણ અઢારમી રે કે વિ૦ ॥ ૩ ॥ અણાભોગા અણ- વકખ બે મળી વીશ થઈ રે કે બે૦, અણ ઉપયોગ સમુદાયિકી બાવીસ એ લહી રે કે બા૦ ॥ ત્રેવીશમી તે રાગિકી ચોવીસમી દ્વેષિકી રે કે ચો૦, પણવીસમી ઇર્યાપથિકી કહી વિશેષ કરી રે કે ક૦ ॥ ૪ ॥ ભેદ બેતાલીશ આશ્રવતત્ત્વના એ કહ્યા રે કે ત૦, સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ કે મનથી સદ્દહ્યા રે કે મ૦ ॥ ડુંગર ગુરૂ શુભ ધ્યાનથી આશ્રવને તજો રે કે આ૦, વિવેક કહે ભવિલોક કે શિ વરમણી ભજો રે કે શિ૦ ॥ ૫ ॥

(દુહા) સંવર તે છઠ્ઠો કહ્યું, ભેદ સત્તાવન જેહ, મનથી સંવર જે કરે, શિવસુખ પામે તેહ ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૭ મી ॥ (પ્રાણીવાણી જિનતણી અથવા મુનિસુ વ્રત જિન વંદતા એ દેશી) સંવર તત્ત્વ તે સાંભળો, સંવરીયે આતમ નીતરે ॥ અરિહા જિનવરે ભાખીયો, આગમમાંહે શુભ રીતરે ॥ આગમમાંહે શુભ રીત સુચીન સુનીત જગતગુરૂ ભાખી યો સુખકંદરે સુખકંદ અનંદ અમંદ જગતગુરૂ ભાખીયો સુખ કંદરે (આંકણી) ॥૧॥ પાંચ સુમતિ ત્રણ ગુપ્તિ જે, પરિસહ બા વીસ નીવાસરે ॥ દશવિધ મુનિવર ધર્મ જે, મુનિજન નિતનિત તુમે ધારો રે મુનિ૦ જગ૦ સુખ૦ સુ૦ ॥ ૨ ॥ પાંચ સુમતિ વિવરી કહું, ઇર્યા સમિતિ પ્રથમ વખાણુરે ॥ છકાય રક્ષા જે કરે, ઈર્યા કહી તેહ સુજાણુરે ઈર્યા૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૩ ॥ ભાષાસમિતિ બીજી, હવે, સહુને સુખ ઉપજે સોયરે ॥ એષણા બેતાલીશ દોષ જે, મુનિને આહાર ઇમ હોયરે મુ૦ જ૦ સુ૦ ॥૪॥ આદાન નિક્ષેપણ સ મિતિ, લેવે મુકે શુભ યોગેરે ॥ પારિષ્ઠાપનિકા કહી, મલ મૂત્ર નાખે ઉપયોગરે મ૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૫ ॥ ત્રણ ગુપ્તિ હવે ચિત્ત ધરો, મન વચન કાયા કરે શુદ્ધરે ॥ આઠ પ્રવચન માત જે, મુનિ ધારે તે હીજ બુદ્ધિરે મુ૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૬ ॥ ક્ષુધા પિપાસા શીત જે, ઉષ્ણ ડંસા પરિસહ અચેલરે ॥ રતિ સ્રિયાદિક તે વલી, ચરિયા

નેસીહિયાદીક મેલરે ચ૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૭ ॥ શય્યા અકોસ વહ જયણા, અલાભ રોગ તણા ફાસરે ॥ મલમઇર પરિસહ જે, પન્ના અન્નાણ સમત્તરે ૫૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૮ ॥ ખતી રૂદ્દવ અજ્જવ, મુત્તી તવ સંજમ મેહરે ॥ સચ્ચ સોય અકિંચણ, બભચેર દસ વેધ જેહરે બ૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૯ ॥ પ્રથમ અનિત્યભાવના, અશ રણ સસાર એકત્તરે ॥ અન્યત્વભાવના પાચમી, અશુચિ ભાવના તત્તરે અ૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૧૦ ॥ આશ્રવ સવર નિર્જરા, લોકબોધિ દુર્લભ ભાવરે ॥ ધર્મધ્યાન તે બારમી, એ છે ભવજલ જતુના વરે એ૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૧૧ ॥ હવે પાચભેદ ચારિત્રના, સામાયિક છેદોપસ્થાપનરે ॥ પરિહાર સૂક્ષ્મ ચારિત્ર જે, યથાખ્યાત મોક્ષ નિદાનરે યથા૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૧૨ ॥ યથાખ્યાત ચરણ જે આચરે, તે પામે મુક્તિનો ઠાણરે ॥ ડુગર ગુરૂના ધ્યાનથી, વિવેક લહે બહુ નાણરે વિ૦ જ૦ સુ૦ ॥ ૧૩ ॥

(દુહા) બાર પ્રકારે તપ તપે, નિર્જરા તેહનુ નામ ॥ આત્મપ્રદેશ તેહ થકી, કર્મ પુદ્ગલ ખયકામ ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૮ મી ॥ (હુએ ચારિત્ર જુત્તો સુમતિનો ગુત્તો એ દેશી) અણસણ તપ તે અન્ન પાણી લેવે નહી સોભાગી, વળી છઠ અઠમ તપને જાણો સહી સો ॥ પુરૂષને બત્રીસ કવલ સ્ત્રી અઠાવીશ લહે સો૦, નપુંસકને ચોવીશ કવલ જિનવર કહે સો૦ ॥ ૧ ॥ દ્રવ્યક્ષેત્ર કાલભાવ અભિગ્રહ વરે સો૦, ચન્દનબાલા વીરનો અભિગ્રહ પૂરણ કરે સો૦ ॥ વૃત્તિ સક્ષેપણ તપ એ ત્રીજો કહો સો૦, ષટ્ રસનો કરે ત્યાગ, એ ચોથો લહો સો૦ ॥ ૨ ॥ લોચ કરાવે અલુવાણે પગે સચરે સો૦, ઇત્યાદિક બહીમાનશુ કાય કષ્ટ આદરે સો૦ ॥ પાચ ઇંદ્રિય ચાર કષાય જોગને રોધવા-સ્ત્રી આદીક સસર્ગ સર્વથી રોધવા સો૦ ॥ ૩ ॥ ષડ્વિધ બાહ્ય એ તપ તુમે જાણજો સો૦ ગુરૂમુખથી રહી ભાવ સંદેહ મન ના ણજો સો૦ ॥ હવે ષડ્વિધ અભ્યતર ભવી તમે સાભલો સો૦, ધરાવે ચિત્તમા એહ શુદ્ધી મન આમલો સો૦ ॥ ૪ ॥ પોતાની

વાતને શ્લોક તે નવી લહે સો૦, હેલામાહે તે કર્મને ખેપવે સો૦॥ પાપ લાગ્યો હોય તે ગુરૂમુખ આલોને, સો૦ એણી વિધ પ્રાયશ્ચિત્ત તપને જાળવે સો૦ ॥ ૫ ॥ નાણ દરસન ચારિત્રનો વિનય ઘણો કરે, સો૦ અરિહંત સિદ્ધ ચૈત્ય વિનય મનમા ધરે સો૦ ॥, વેયાવચ્ચ તપ ત્રીજો પ્રશ્ન વ્યાકરણે કહ્યો સો૦ ચઉદે ભેદે વેયાવચ્ચ ગુરૂમુખથી લહ્યો સો૦ ॥ ૬ ॥ હવે ચોથો તપ સજ્ઝાય ધ્યાનને મન ધરે સો૦ સિદ્ધાંત વાચે પુછે સિદ્ધાંતને નિત્ય ગણે સો૦ ॥ ચિંતવે ધર્મોપદેશ હૈયે ભલી ચિત્તને સો૦ જેહથી પામે સજ્ઝાય તપ વિતને સો૦ ॥ ૭ ॥ સમતાભાવે મન આણો ધ્યાનમે સો૦ નિરામય નિરાકાર અવસ્થા જ્ઞાનમે, સો૦ ॥ શુક્લ ધ્યાનને ધ્યાવે રૌદ્રને પરીહરે સો૦ એ પાચમો તપ ભવિયણ ચિત્તધરે સો૦ ॥ ૮ ॥ છઠો હવે કાઉસગ્ગ તપ આદરો સો૦ ક્રોધ અને માન માયા લોભને પરિહરો સો૦ ॥ અભ્યન્તર ષટ્ ભેદ પ્રાણી મન, ધરો સો૦ વિવેક કહે ભવિયણ ભવસાયર તરો સો૦ ॥ ૯ ॥

(દુહા) બધતત્ત્વ હૂરે તજો, બધન તે નિત્યમેવ; ગતિ દુખ પામે ઘણું, કહે જિનવર દેવ ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૯ મી ॥ (કપૂર હોય અતિ ઉજલોરે ॥એ દેશી૦), બધતત્ત્વ હવે સાભલો રે, ભવિયણ તુમે ઉમેદ ॥ ચાર પ્રકારે બધ છે રે, ભાખે જિન અવેદ રે પ્રાણી સાભલો તેહ સુજાણ (એ આકણી) ॥ ૧ ॥ પ્રકૃતિબધ પહેલો કહ્યોરે, સહાવ કેહતા સ્વભાવ ॥ સ્થિતિ તે કાલ જાણજોરે, એહીજ એહનો ભાવરે ॥ પ્રાણી૦ ॥ ૨ ॥ અનુભાગ બધ તે શું કહેરે, કટુક અને મીઠો રસ ॥ પ્રદેશ બધ ચોથો હવે રે, દલસચય જાણો તસરે ॥ પ્રાણી૦ ॥ ૩ ॥ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનોરે, ચક્ષુબધન જેહ ॥ દર્શન તે કહીએ બીજોરે, પોળીયા સરખો એહરે ॥ પ્રા૦ ॥ ૪ ॥ વેદનીય તે અસિ ધારીઓરે, મોહનીય મદિરા સમાન ॥ હેડ સરીખુ આયુ જાણીયેરે, ચિતારા સરખો નામરે ॥ પ્રા૦ ॥ ૫ ॥ ગોત્ર તે કુભાર જે

હવોરે, ભંડારી સરખો અતરાય ॥ આઠ કર્મ ભાવ જાણુજોરે, જેહથી દુર્ગતિ જાયરે ॥ પ્રા૦ ॥ ૬ ॥ નાણુ દંસણુ વેયણીરે, અ તરાયનું માન ॥ ત્રીશ કોડાકોડીનુ રે, સાગર એહ નિદાનરે ॥પ્રા૦ ॥ ૭ ॥ વીશ કોડાકોડી નામ ગોત્રનીરે, આયુ અયર તેત્રીસ ॥ કાલ ઉત્કૃષ્ટો પુરો થયોરે, (સિત્તેર કોડાકોડી મોહનીરે) ભાખે શ્રી જગદીશરે ॥ પ્રા૦ ॥ ૮ ॥ જઘન્યકાલ હવે કહુંરે, આઠ કર્મનો જેહ ॥ વેદનીય કર્મનો જાણીયેરે, બાર મુહૂર્ત્ત કહો એહરે ॥ પ્રા૦ ॥ ૯ ॥ નામકર્મ ગોત્ર કર્મનીરે, આઠ મુહુરત તિમ હોય ॥ પચ કર્મની આગલ કહેરે, જઘન્ય કાલ તિમ જોયરે ॥પ્રા૦॥૧૦॥ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનીરે, દર્શનાવરણીય અતરાય ॥ મોહની આયુ કર્મનીરે, અતમુહૂર્ત્ત કહેવાયરે ॥ પ્રા૦ ॥ ૧૧ ॥ આઠ કરમથી અલગા રહોરે, જિમ લહો સુખ નિર્વાણ ॥ ડુગર ગુરૂના પદથકીરે, વિવેકને કોડ કલ્યાણરે ॥ પ્રા૦ ॥ ૧૨ ॥

(દુહા) બધતત્વ પૂરણ થયો, મોક્ષતત્ત્વ સુવિચાર । તે માટે ભવિયણ તમે, આરાધો હિતકાર ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ૧૦ મી ॥ (ભવિકા સિદ્ધચક્ર પદ વદો એ દેશી) છતા પદનો પ્રથમ પ્રરૂપણ, દ્રવ્ય પ્રમાણ બીજે ॥ ક્ષેત્ર પ્રમાણ તે ત્રીજે જાણો, ફરસના દ્વારે તે રીઝેરે ॥ પ્રાણી મોક્ષ પદને આરાધો, આરાધી શિવસુખ સાધોરે ॥ પ્રા૦ મો૦ (એ આકણી) ॥૧॥ કાલદ્વાર તે પાચમો સુણીયે, અતર છઠો ધીર ॥ સાતમો ભાગ આઠમો ભાવ, અલ્પદ્વાર કહે વીરરે ॥ પ્રાણી૦ ॥૨॥ ચારગતિમાહે મનુષ્યગતિએ, મોક્ષ હોવે નિરધાર ॥ પાચ ઇદ્રિયમાહે પચેદ્રિયથી, શિવપદ લહે સુખકારરે ॥ પ્રા૦ ॥ ૩ ॥ પૃથ્વી આદિ પાચે થાવર, એહને મોક્ષ નવી લહીયે ॥ ત્રસકાયથી મોક્ષે જાવે, એ આણા સદ્દહીયેરે ॥ પ્રા૦ ॥૪॥ ભવ્ય અને અભવ્ય દુવિધમા, ભવ્યને હોય શિવઠાણ ॥ સન્ની અસન્ની બે પદ માહે, સન્નીયો લહે નિર્વાણરે ॥ પ્રા૦ ॥૫॥ ચારિત્ર પાચ પ્રકારે ભાખ્યા, શ્રી જિન આગમમાહી ॥ યથાખ્યાત

ચારિત્રે તે મોક્ષ, બીજે ચરણે મોક્ષ નહીરે ॥ પ્રા૦ ॥ ૬ ॥ પાચ પ્રકારે સમકિત જાણો, પચાગીના જાણુ ॥ બીજે સમકિતે નવી લહીયે, ક્ષાયિકે હોવે ઠાણુરે ॥ પ્રા૦ ॥ ૭ ॥ આહાર તે ભવમાંહે ભમાડે, અણુહારી દીયે મોક્ષ ॥ દર્શન ચાર કહ્યા જિનરાજે, કેવલ મોક્ષને માડેરે ॥ પ્રા૦ ॥૮॥ મતિ અને શ્રુત અવધિને જ્ઞાન, મન પર્યવ તે જોવે ॥ કેવલજ્ઞાનથી કેવલજ્યોતિ, પ્રથમ દ્વાર એમ હોવેરે ॥ પ્રા૦ ॥ ૯ ॥ સિદ્ધના જીવ દ્રવ્ય અનંતા, અનંત જીવ પા યા ॥ લોકને અસખ્યાતમે ભાગે, સિદ્ધ તે સવી દુ ખ વામ્યારે ॥ પ્રા૦ ॥ ૧૦ ॥ ક્ષેત્રથી ફરસના અધિકી જાણો, એક આકાશ પ્ર દેશે ॥ એક સિદ્ધ આશ્રી તે આદિ છે, અંત તે પણ નાહીરે ॥ પ્રા૦ ॥૧૧॥ પડવાના અભાવથી જાણો, અંતર સિદ્ધ ન કહીયે॥ સર્વ જીવને અનંતમે ભાગે, સિદ્ધ રહ્યા સવી સહીએરે પ્રા૦ ॥૧૨॥ ક્ષાયિક ને પારિણામિકભાવે, બે ભાવે હોવે સિદ્ધ ॥ સર્વથકી થોડા નપુસક, સખ્યાત ગુણી સ્ત્રી સિદ્ધરે પ્રા૦ ॥ ૧૩ ॥ તેહથી સ-ખ્યાતા પુરૂષજ જાણો, સમયે નપુસક દશ ॥ સ્ત્રી સીઝે એક સમયે વીશ, પુરૂષ અઠોત્તર ઇશરે પ્રા૦ ॥ પ્રા૦ ॥ અલ્પ બહુત્વ એ નવમો દ્વાર, કહ્યો ગુરૂમુખથી મે આજ ॥ ડુંગર ગુરૂપદ કમલનો સેવક, વિવેકના સિધ્યા કાજરે ॥ પ્રા૦ ॥ ૧૫ ॥

॥ ઢાલ ૧૧ મી ॥ રાગ ધન્યાશ્રી (ગિરૂઆરે ગુણ તુમ તણા એ દેશી) હવે પંદર ભેદ શિદ્ધના, વરણવું તે સુખકારી રે ॥ જિનસિદ્ધ તે અરિહંતજી, પુડરિક અજીન બલિહારીરે ॥૧॥ વારી જાઉં સિદ્ધની એ આકણી વિહરમાન તે તીર્થ સિદ્ધ કહીયે, અતીર્થ સિદ્ધ મરૂદેવી માયરે ॥ ગૃહસ્થાવાસે કૂર્માપુત્ર સિધ્યા, અન્યલિંગે વલ્કલ શિવ જાયરે ॥ વા૦ ॥ ૨ ॥ સ્વલિંગે સાધુ તે સિદ્ધ કહ્યા, સ્ત્રીલિંગે ચંદનબાલારે ॥ પુરૂષલિંગે ગોતમ જાણવા, નપુસકલિંગે ગંગેયરે ॥ વા૦ ॥૩॥ પ્રત્યેકબુદ્ધ તે નમી થયા, પોતાની મેળે સ્વયબુદ્ધરે ॥ બુદ્ધબોદ્ધિ સિદ્ધ તે ઉપદેશે, ભરતાદિક બુદ્ધ બોહિરે ॥ વા૦ ॥ ૪ ॥ એકજીવ તે એક સિદ્ધ, થયા

સીઝે અનેકરે ॥ એણીપરે પન્નર ભેદ સિદ્ધના, વરણુવ્યા સુવિવેકરે ॥ વા૦ ॥૫॥ જીવાદિક એ નવતત્ત્વને, પ્રાણી સંદહે જે ભાવેરે॥ તે નર સમકિત સુરતરૂસમો, પામીને શિવ જાવેરે ॥ વા૦ ॥ ૬ ॥ જીવો સંવર નિર્જરા મોક્ષ, એ ચારે હોવે અરૂપીરે ॥ બંધ આશ્રવ પુણ્ય પાપ જે, એહને કહીયે રૂપીરે ॥ વા૦ ॥૭॥ મિશ્રભાવે અજીવ છે, બંધ આશ્રવ પુણ્ય પાપરે ॥ એ ચારને છાંડવા જેહથી, લહે પ્રાણી સંતાપરે ॥ વા૦ ॥૮॥ જીવ અજીવ બેને જાણવા, સંવર નિર્જરા મોક્ષરે ॥ આદરવા એ ત્રણ તત્ત્વને, પ્રાણી લહે શિવશર્મરે ॥ વા૦ ॥૯॥ કાલ અનંત ગયે જિનમાર્ગે, સિદ્ધની પૃચ્છા ઉલ્લાસેરે ॥ નિગોદને અનંતમે ભાગે, સિદ્ધ થયા સુવિલાસેરે ॥ વા૦ ॥૧૦॥ એ નવતત્ત્વ તણા ગુણ ગાયા દીનદીન ચઢત સવાયારે ॥ શ્રી ડુંગરવિજય ગુરૂપસાય, વિવેકને નિત સુખદાયારે ॥ વા૦ ॥ ૧૧ ॥

કલશ.

જગ જંતુતારણ દુઃખનિવારણ આદિ જીનવર મેં શુણ્યો, સંવત અઢાર બહોતેર વર્ષે, ભવિક હિત હેતે ભણ્યો ॥ ૧ ॥ કમણપુરવર વિજયદશમી આશ્વિન માસ સુભ પક્ષ એ, સુર ગુરૂ વારે સુખ વધારે કહે કવિ જનદક્ષ એ ॥ ૧ ॥ તપગચ્છ રાજેવડ દીવાજે શ્રી વિજય દયા સૂરિશ્વર, તસ ચરણ સેવી મુક્તિવિજય ભવિક જનમન સુખ કરૂ ॥ ૩ ॥ તસ શિષ્ય સુંદર ગુણ પુરંદર પંડિત ડુંગર સુમુણિંદ એ, તસ શિષ્ય સેવક ભણે ભાવે, વિવેક લહે આણંદ એ ॥ ૪ ॥

॥ इति श्री विवेकविजयजीविरचितं
नवतत्त्वभावगर्भित स्तवनम् ॥

॥ श्रीज्ञानसारमुनिकृतं छन्दोवद्धम् ॥

॥ भाषानवतत्त्वप्रकरणम् ॥

परिशिष्ट न. ८ (१५).

(દુહા) નમસ્કાર અરિહંતને, સિદ્ધ સૂરિ ઉવઝાય સાધુ સહાય । પ્રણમી કરી, પ્રણમી શ્રી ગુરૂપાય ॥ ૧ ॥ કરશું હું નવતત્ત્વની, ગાથા ભાષા રૂપ । મંદબુદ્ધિ ગુરૂ ભાખિને, કહિશું સુગમ સ્વરૂપ ॥ ૨ ॥

(સુરતી મહિનાની દેશી.)

જીવ અજીવ પુણ્ય પાપ તિમ આશ્રવસોય, સંવર નિર્જરા બંધ મોક્ષ એ નવતત્ત્વ હોય । ચઉદ ચઉદ બાયાલ બ્યાસી વલી સતાવન બારે ચઉ નવ ક્રમ ભેદની માલ ॥૧॥ ઇગદુ તિ ચઉવિહ પણવિહ છવ્વિહ જીવ કહાય, ચેતન ત્રસ સ્થાવર વેદ ગઇ કરણે કાય । એગેંદ્રિય સૂક્ષ્મ બાદર એ દો જીવઠાણ, સંનિ અસંનિ પંણિંદિ બિતિ ચૌરિંદી આણ ॥ ૨ ॥ એ સગ પજ્જત્તા અપજ્જત્તા ચઉદે હોય, અનુક્રમ જીવઠાણ એ સર્વ પ્રરૂપ્યા સોય । નાણ દંસણ ચારિત્ત વીર્ય તપ તિમ ઉપયોગ, એ ષટ્ લક્ષણ લક્ષિત જીવ દ્રવ્ય ષટ લોગ ॥ ૩ ॥ પ્રગ આહાર શરીર ઇંદ્રિય પજ્જત્તી તીન, સાસોસાસ ભાષા મન ષટ્ એ અનુક્રમે લીન । ચાર એગિંદી પંચ પજ્જત્તી વિગલે જોય, પંચ અસંનિ સંની ષટ્ પજ્જત્તી હોય ॥ ૪ ॥ ઇંદ્રિય પાંચ ઉસાસ આઉ બલ એ દસ પ્રાણ, ચાર છ સાત આઠ એગિંદી વિગલે જાણ । અસંનિ સંનિ પંચેંદ્રિ ને નવ દસ ક્રમ થાય, પ્રાણોથી જે વિપ્રયોગ જીવ મરણ કહેવાય ॥ ૫ ॥ ધર્મ અધર્મ આકાશ તીનના ત્રણ ત્રણ ભેદ, કાલ સમય ભ્રમ આગમ પુદ્ગલ ચાર નિષ્પેદ । ખંધા દેસ પએસ પરમાણુ અજીવ

અજીવ, ધમ્મા ધમ્મ પુગ્ગલ નભકાલ એ પંચ ન દ્રવ્ય ॥ ૬ ॥ ચલણ સહાય ધર્મ થિર રોગણ અધમ્મ, અવગાહે પુરણગલણો નભપુગ્ગલ ધ મા સમયાવલી મ મુહુત્ત દીહ પખમાસને સાલ, વર્ષ પલ્યોપમ સાગર ઉત્સર્પિણી સર્પિણી કાલ ॥ ૭ ॥ ષટ્ ૬ છગ ૧ દો ૨ સગ ૭ સગ ૭ સગ ૭ ખટ ૬ છગ ૧ અંકન્યાય, એગ મુહુર્તે આવલી સંખ્યા સુત્ત કહાય । તીન ૩ સાત ૭ વલી સાત ૭ તીન ૩ ઊસાસે માણ, કેવલનાણી ભણિયો એક મુહુત્તપ્રમાણ ॥ ૮ ॥ સાતા ઉચ્ચ ગોત્ર મણુ સુરદુગ પંચેંદ્રિ જેય, પંચ શરીર આદિમ તિશરીર ઉવંગ કહાય । આદ સઘયણ સઠાણ રુચિરવણ્ણા અગુરૂ લહુ હોય, પરઘા ઉસાસ તેમવળી આતપને ઉજ્જોય ॥ ૯ ॥ સુભ ખગઇ નિમ્માણ તમાઇદસોની માલ, સુરનર તિરિ આઉ તિત્યકર પુણ્ય બાયાલ । તસ બાદર પજ્જત્ત પત્તેયથિર સુભ સોય, સુભગ સુસ્વર આઇ જ્જ જસે ત્રસઃસો હોય ॥૧૦॥ નાણંતરાય દશક ન" બીજા નીચ અ સાય, મિચ્છ થાવરદસ નારકતિક પચવીસ કસાય । તિરિજય દુગ એકેંદ્રિ દ્વિ ત્રિ ચતુરિંદ્રિ તેય, કુખગઈ ઉપઘાય અપસત્થ વણ્ણ ચૌ ભેય ॥ ૧૧ ॥ પઢમ સઘયણ વિના સઘયણ તેમ સંઠાણ એમ બ્યાસી પ્રકૃતિ પાપતત્ત ની એ જાણ । થાવર સુહુમ અપજ્જ સાહારણ અથિરે ગેય અસુભ દુભગ દુસ્સરણાઇજ્જ અજસ દસ નેય ॥ ૧૨ ॥ પણ ચઉ પણ તિય ઇંદ્રિ કસાય અવ્વય તિમ જોગ, બાયાલીસે શેષ પચીસ કિયા સંજોગ । કાઇય અહિગર ણીયા પાઉસિયા પરિતાપ, પ્રાણાતિપાત આરંભિક પરિગ્ગહિયા આશ્રવ ॥ ૧૩ ॥ માયાપ્રત્યય મિચ્છાદસણવત્તિ તેમ, અપચ્ચખાણકી દિટ્ઠ પુટ્ઠિ પાડુચ્ચિય જેમ । સામંતોવનિય નેસત્થિ સાહત્થિ જેહ । આણાપનકી વેયારણ અણભોગા તેહ ॥ ૧૪ ॥ અનવકખપચ્ચય અન્નાપઓગી સમુદાય, પ્રેમદ્વેષ ઇરિયાવહી કિરિયા એ કહેવાય । સમિતિ ગુપ્તિ પરિસહ જઇ ધમ્મ ભાવણા ચરિત્ત પણ તિમ બાવીસ દસ બાર પણ 'સવર' તત્ત ॥ ૧૫ ॥ ભૂખ પિપાસા શીત ઉષ્ણ ડાંસા નિરવત્થ, અરતિ ચોથા ચરિઆ નિષદ્યા સિજ્જા સત્ત । આક્રોસ વહ જાયણ અલાભ ગદ તૃણનો ફાસ, મલ સક્કાર પન્ના અ નાણ સમ્મત્ત સમાસ ॥ ૧૬ ॥ ખતિ મદ્દવ અજ્જવ મુત્તી તવ સજમ શ્રમ, સત્ય સોય અકિંચન બંભચેર જઇ ધમ્મ । પઢમ અનિત્ય અશરણ સસાર એગત્ત અન્નત્ત । અશુચિ આશ્રવ સંવર નિર્જર ભણિ ભાવો નિત્ય ॥ ૧૭ ॥ લોક સ્વભાવ બોધિ દુર્લભ છગ્યારમ ગાત, ધરમ સાધક અરિહંત એ બારે ભાવન ભાવ । સામાયિક છેદોપસ્થાપન બીજે સોય, પરિહાર

વિશુદ્ધિ સૂક્ષ્મસંપરાય ચઉત્થો જોય ॥ ૧૮ ॥ તિમ અહખાય ચરિત્ત સર્વ જિમ લોગપસિદ્ધ, જેહ સુવિધિ આયરણે કે જીવ પામ્યા સિદ્ધ । બારેવિધ નિર્જર તત્ત્વ બંધના ચાર પ્રકાર, પ્રકૃતિ ઠિઇ અનુભાગ પ્રદેશ ભેદ નિર ધાર ॥ ૧૯ ॥ અણસણ ઊણોદર વૃત્તિસંક્ષેપ રસનેત્યાગ, કાયકલેશ સંલી નતા 'બાહિર તપ' ષટ્ ભાગ । પ્રાયશ્ચિત્ત વિનય વૈયાવચ્ચ તેમ સજ્ઝાય, ધ્યાન કાઉસગ 'અભ્યંતર તપ' ષટ્વિધ થાય ॥ ૨૦॥ 'પ્રકૃતિ' સ્વભાવ કાલ અવધારણ 'સ્થિતિ' નિરત્ય, 'અનુભાગે' રસવેમ 'પ્રદેશે' દલ નોસચ । પટ પ્રતિહાર ધાર તરવાર મદ્ય વલિ તેમ, નિગડ ચિત્રકર કુંભકાર ભંડારી જેમ ॥ ૨૧ ॥ અનુક્રમ આઠ નામના ભાખ્યા જે જે ભાવ, તિમ ગ્નાનાવરણાદિક અડના એહ સ્વભાવ । ઇમ સંક્ષેપે વિવરણ કીના આઠે તત્ત, પ્રસ્તાવે પામ્યો વરણવશું હવે 'મોક્ષ તત્ત' ॥ ૨૨ ॥ સંતપદેય પરૂપણ દબ્વને ક્ષેત્ર પ્રમાણ, સ્પર્શન કાલ પાંચમો છઠો અંતર જાણ । ભાગ સાતમો ભાવ આઠ તિમ અપ્પ બહુત્વ, એ નવભેદે ભાવન કરશું નવમો તત્ત્વ ॥ ૨૩ ॥ મોક્ષ એકપદથી છે જે પદ અવિનાભાવ, વ્યોમ કુસુમતિમ શશક શૃંગ જેમ નહીય અભાવ । એહવો જે પદ મોક્ષ તેહનો મગ્ગણદ્વાર, વિવરણ કરી વરણવશુ સુણજ્યો સૂક્ષ્મ વિચાર ॥ ૨૪ ॥ 'ગતિ' નર 'ઇંદ્રિય' પંચેંદી 'કાયે' ત્રસકાય, 'નાણ' જેહને 'કેવલ' 'સંજમથી' અહખાય । 'દંસણમે' પણ કેવલ દંસણ અવર ન હોય, 'ભવ્ય અભવ્યે' ભવ્યપણે પરિપાક જોય ॥ ૨૫ ॥ 'સમત્તે' ક્ષાયિક 'સન્ની અસન્નીયે' સન્ન, 'અણહારી આહારી' અણહારી ઉત્પન્ન । 'દ્રવ્ય પ્રમાણે' સિદ્ધજીવ દ્રવ્ય હોય અનંત, 'લોગ અસંખભાગ' એગસિદ્ધ હોય અનંત ॥૨૬॥ 'ફરસન' ખેત્રથી અધિક કાલ ગઇ સિદ્ધ પ્રતીત, સાદિ અનંતિ સ્થિતિ જિન આગમથી સુવિદીત । પ્રતિપાતાભાવે નહી સિદ્ધ 'અંતર' જોય, સર્વ જીવથી 'ભાગ' અનંતમ હુ સિદ્ધ હોય ॥૨૭॥ દંસણ નાણ જેહને બે તે ક્ષાયિક 'ભાવ' જીવત્વ જેહ તે વલી પરિણામિક ભાવ । સહુથી થોડા વેદ નપુંસકથી જે સિદ્ધ, તેહથી સ્ત્રીનર અનુક્રમ સંખગુણા સુપ્રસિદ્ધ ॥ ૨૮ ॥ જે જાણે જીવાદિક નવતત્વ તસ સમત્ત, અણજાણતાને હુયે જે શ્રદ્ધાને રત્ત । સર્વ જિનેશ્વર મુખથી ભાખ્યા વયણ જહત્થ, એ બુદ્ધી જેહને મન સમત્ત નિશ્ચળ તત્થ ॥ ૨૯ ॥ અંતરમુહૂર્ત્ત એમમિત્ત ફરસ્યો સમત્ત, અર્દ્ધ પુદ્ગલ પરિયટ્ટ નિયમ સંસાર નિમત્ત । ઉસપ્પિણીય અણંતે પણ પુદ્ગલ પરિયટ્ટ, અનંત અતીત અનાગત તસ્ગુણ વયણ પ્રગટ ॥ ૩૦ ॥ ઇમ નવતત્ત્વભેદ

અજીવ, ધમ્મા ધમ્મ પુગ્ગલ નભકાલ એ પાંચ ન જીવ ॥ ૬ ॥ ચલણુસ
હાય ધર્મ થિર સંઠાણ અધમ્મ, અવગાહે પુરણગલણે નભપુગ્ગલ ધમ્મ ।
સમયાવલી ૫ મુહુત્ત દીહ પખમાસને માલ, વર્ષ પલ્યોપમ સાગર ઉસ્સપ્પિણી
સપ્પિણી કાલ ॥ ૭ ॥ ઘડ્ ૬ ધમ ૧ દો ૨ સગ ૭ સગ ૭ સગ ૭ ખટ
૬ ધંગ ૧ અંકનમણાય, એગ મુહુર્તે આવલી સંખ્યા સૂત્ર કહાય । તીન ૩
સાત ૭ વલી સાત ૭ તીન ૩ ઊસાસે માણ, કેવલનાણી ભણિયો એક
મુહુત્તપ્રમાણ ॥ ૮ ॥ સાતા ઉચ્ચ ગોત્ર મણુ સુરદુગ પંચેંદિ જેય, પાંચ
શરીર આદિમ તિશરીર ઉવંગ કહાય । આદ સંઘયણ સંઠાણ ચઊવણ્ણા
અગુરુ લહુ હોય, પરઘા ઉસાસ તેમવલી આતપને ઉજ્જોય ॥ ૯ ॥ સુભ
ખગઈ નિમ્માણ તસાદદસોની માલ, સુરનર તિરિ આઉ તિત્થકર પુણ્ય
આમાલ । તસ બાદર પજ્જત્ત પત્તેયથિર સુભ સોય, સુભગ સુસર આઈ-
જ્જ જસે ત્રસદસકો હોય ॥ ૧૦ ॥ નાણંતરાય દશક ન૦ બીજા નીચ અ
સાય, મિચ્છ થાવરદસ નારકતિક પચવીસ કસાય । તિરિજગ્ચ દુગ એકેંદ્રિય
બિતિચોરિંદ્રિ તેય, કુખગઈ ઉપઘાય અપસત્થ વણ્ણ ચૌ ભેય ॥ ૧૧ ॥
પઢમ સંઘયણ વિણ સંઘયણ તેમ સંઠાણ, એમ બ્યાસી પ્રકૃતિ પાપતત્ત
ની એ જાણ । થાવર સુહુમ અપજ્જ સાહારણ અથિરે સેય અસુભ દુભંગ
દુસ્સરણાઇજ્જ અજસ દસ નેય ॥ ૧૨ ॥ પણ ચઉ પણ તિય ઇંદ્રિ કસાય
અવ્વય તિમ જોગ, બાયાલીસે શેષ પચીસ ક્રિયા સંજોગ । કાયય અહિગર
ણીયા પાઉસિયા પરિતાપ, પ્રાણાતિપાત આરંભિક પરિગ્ગહિયા આલાપ
॥ ૧૩ ॥ માયાપ્રત્યય મિચ્છાદંસણવત્તિ તેમ, અપચ્ચખાણકી દિટ્ટિ પુટ્ટિ
પાડુચ્ચિય જેમ । સામંતોવનિય નેસત્થિ સાહત્થિ જેહ । આણાપનકી વેયારણ
અણુભોગા તેહ ॥ ૧૪ ॥ અનવકંખપચ્ચય અણાપઓગી સમુદાય, પ્રેમદ્વેષ
ઇરિયાવહી ક્રિયા એ કહેવાય । સમિતિ ગુપ્તિ પરિસહ જઇ ધમ્મ ભાવણા
ચરિત્ત, પણ તિગ બાવીસ દસ બાર પણ 'સંવર' તત્ત ॥ ૧૫ ॥ ભૂખ પિ
પાસા શીત ઉષ્ણ ડાંસા નિરવસ્ત્ર, અરતિ સ્ત્રી ચરિયા નિષધા સિજ્જા
સત્ત । અક્કોસ વધ જાયણ અલાભ ગદ તૃણનો ફાસ, મલ સક્કાર પન્ના અ
નાણ સમ્મત્ત સમાસ ॥ ૧૬ ॥ ખંતિ મદ્દવ અજ્જવ મુત્તી તવ સંજમ ,
શૌચ, સત્ય સોમ અકિંચન બ્રહ્મચેર જઇ ધમ્મ । પઢમ અનિત્ય અશરણ
સંસાર એગત્ત અન્નત્ત । અશુચિ આશ્રવ સંવર નિર્જર ભવિ ભાવો નિત્ય
॥ ૧૭ ॥ લોક સ્વભાવ બોધિ દુર્લભ દુગ્ગપારમ ગાવ, ધરમ સાધક અરિ
હંત એ બારે ભાવન ભાવ । સામાયિક છેદોપસ્થાપન બીજો સોય પરિહાર

નિર્જરાતત્ત્વ ૭ બન્ધતત્ત્વ ૮ મોક્ષતત્ત્વ ૯ એ નવ ૯ તત્ત્વના નામ કહ્યાં, હવે એ પ્રથમ જીવતત્ત્વની ઓલખાણ કહે છે, પાંચ ઇન્દ્રિય ૫ ત્રણ બલ ૮ શ્વાસોશ્વાસ ૯ આયુ ૧૦ એ દ્રવ્ય પ્રાણધારી તથા બાર ઉપયોગ રૂપ ભાવપ્રાણ ધારી, લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ પ્રદેશાત્મક, જ્ઞાનદર્શનસ્વભાવ, દ્રવ્યાર્થિકનયે નિત્ય, પર્યાયાર્થિકનયે અનિત્ય, પરિણામી દ્રવ્ય, વ્યવહાર નયે કર્મનો કર્તા, હર્તા, ભોક્તા, નિશ્ચયનયે શુદ્ધ ચૈતન્ય પર્યાયનો કર્તા નિજ સ્વરૂપનો ભોક્તા, ઔદયિક ક્ષાયિક મિશ્ર પરિણામાદિક ભાવમેલાપક રૂપ, છદ્મસ્થને ચેષ્ટાલિંગગમ્ય, કેવલીને પ્રત્યક્ષ, શરીરપ્રમાણ, અરૂપી, જીવ દ્રવ્ય જિનવચને સદ્દહવો તે જીવતત્ત્વ, ॥૧॥ એહથી વિપરીત નિજમનકલ્પનાયે જાણે તે અતત્ત્વ ॥ જે જીવને ઉપયોગમાં આવે, ચેતનારહિત, ગતિ ૧ સ્થિતિ ૨ અવકાશ ૩ વર્તના ૪ આદાનસમર્થ ૫ ધર્માસ્તિકાય ૧ અધર્માસ્તિકાય ૨ આકાશ ૩ કાલ ૪ પુદ્ગલ ૫ રૂપ અજીવને તથાપ્રકારે સદ્દહવુ તે અજીવતત્ત્વ જાણવુ ॥ ૨ ॥ તથા એ જીવનુ દાનદયાનુકંપા સંયમાદિક શુભપરિણામ તે ભાવપુન્ય, સાતાવેદનીયાદિક શુભ કર્મપ્રકૃતિ તે દ્રવ્યપુણ્ય ॥૩ ॥ મિથ્યાત્વાદિકને ઉદયે ઉપદ્ધત જીવનો મલિન પરિણામ તે ભાવપાપ, મિથ્યાત્વાદિક કર્મપ્રકૃતિ તે દ્રવ્યપાપ ॥૪॥ તથા મિથ્યાત્વ અવિરત્યાદિકનો ઉદય તે ભાવ આશ્રવ, તે નિમિત્તકર્મદલનુ આવવુ તે દ્રવ્ય આશ્રવ ॥ ૫ ॥ કર્મને રૂંધવા સમર્થ ક્ષાયિક ક્ષાયોપશમિકાદિક ભાવે કરીને જે જે અંશે નિરુપાધિકપણુ તે ભાવસંવર । તેણે કરીને જે આશ્રવનુ રુંધવુ તે દ્રવ્યસંવર ॥૬॥ કર્મશક્તિ હીન કરે એહવા તપ જપ સંયમ ભાવનાદિકથી ઉપની જે શુદ્ધ ઉપયોગશક્તિ તે ભાવનિર્જરા, તેણે કરીને જે કર્મપ્રદેશનુ આત્મપ્રદેશથી ખેરવુ તે દ્રવ્યનિર્જરા ॥ ॥ તથા શુદ્ધાત્માને પ્રતિકૂલ કષાયાદિક સમ્બન્ધથી ઉપની જે કર્મબન્ધ હેતુ ચિક્કણતા તે ભાવબન્ધ, તેણે કરી આત્મપ્રદેશ સાથે કર્મદલનુ બંધાવવુ તે દ્રવ્યબંધ ॥૮॥ કર્મનિર્મૂલવા સમર્થ શુદ્ધાત્માનો અનુભવ તે ભાવમોક્ષ । તેણે કરીને જે જીવપ્રદેશને સર્વથા કર્મપ્રદેશથી મુકાવવુ તે દ્રવ્ય મોક્ષ ॥૯॥ એ નવ પદાર્થ જિમ શ્રી જિનેન્દ્રે ભાખ્યા દ્રવ્યાદિક નયે નિત્ય, પર્યાયાર્થિકનયે અનિત્ય, નિશ્ચયનયે અભિન્ન, વ્યવહારનયે ભિન્ન, સામાન્યનયે એક, વિશેષ નયે અનેક, જ્ઞાનનયે જ્ઞેય, ક્રિયાનયે હેય ઉપાદેય ઇમ નયનિક્ષેપાસહિત પરસ્પર સાપેક્ષ અનન્તધર્માત્મક, " કથંચિત્ ઉત્પન્ન, કથંચિત્ વિનષ્ટ, કથંચિત્ ધ્રુવ " ઇમ ત્રિકરૂપ સોક્રમમયે સદ્દહે, એહની

પડિ મેરે વિવરણ કીધ, શ્રાવક આગ્રહ કીન સહાય। પૂરણ રસ પીથ। મ ટિક ગણ સુભ સદન પ્રકાશન દીપુપમાન, શ્રી જિન લાભચંદ કુલ મૂનચંદ મન ॥ ૭૧ ॥ જ્ઞાનાદિક કંદિવર મિઢ વયરી માખ, રત્નરાજ મુનિ તેવદ્દમાખાની પન્નાખ। નાનસાર તે પડસાખાની સૂક્ષ્મ કાન, એ ન પદ નવરયણ જિનાણે સુથી માલ ॥ ૭૨ ॥ સંવચ્છર નિશ્ચયન્ય ૧ તિ અંશ ૬ પ્રવચનમાતૃ ૮, પરગ સિદ્ધ ૧ વામગતે એ અંક મજાગ। માધ કિસન સસિવાર મેરૂ તિથિ પૂરણ કીધ, ચાર કથા તજિ તત્ત્વ કથા ભજિ નર (ભવ) ફલ લીધ ॥ ૭૩ ॥

॥ भाषानवतत्त्व प्रकरणं संपूर्णम् ॥

॥ गुर्जरभाषारूप (प्राचीनः) ॥

॥ नवतत्त्वविचार ॥

परिशिष्ट न द (१६)

" तत्त्वार्थश्रद्धान सम्यग्दर्शन " (वाचकपादवच.)

" तत्तत्थसद्दहाणं सम्मत्त " (मनोहारि हारिभद्र वच.)

તત્ત્વાર્થની સદ્દહણા, સમ્યક્ત્વ છે, તે ભણી તત્ત્વ કહે છે, જીવતત્ત્વ ૧ અજીવતત્ત્વ ૨ પુણ્યતત્ત્વ ૩ પાપતત્ત્વ ૪ આશ્રવતત્ત્વ ૫ સંવરતત્ત્વ ૬

નિર્જરાતત્ત્વ ૭ બન્ધતત્ત્વ ૮ મોક્ષતત્ત્વ ૯ એ નવ ૯ તત્ત્વના નામ કહ્યાં, હવે એ પ્રથમ જીવતત્ત્વની ઓલખાણ કહે છે, પાંચ ઇન્દ્રિય ૫ ત્રણ બલ ૮ શ્વાસોશ્વાસ ૯ આયુ ૧૦ એ દ્રવ્ય પ્રાણધારી તથા બાર ઉપયોગ રૂપ ભાવપ્રાણ ધારી, લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ પ્રદેશાત્મક, જ્ઞાનદર્શનસ્વભાવ, દ્રવ્યાર્થિકનયે નિત્ય, પર્યાયાર્થિકનયે અનિત્ય, પરિણામી દ્રવ્ય, વ્યવહાર નયે કર્મનો કર્ત્તા, હર્ત્તા ભોક્તા, નિશ્ચયનયે શુદ્ધ ચૈતન્ય પર્યાયનો કર્ત્તા નિજ સ્વરૂપનો ભોક્તા, ઔદયિક ક્ષાયિક મિશ્ર પરિણામાદિક ભાવમેલાપક રૂપ, છદ્મસ્થને ચેષ્ટાલિંગગમ્ય, કેવલીને પ્રત્યક્ષ, શરીરપ્રમાણ, અરૂપી, જીવ દ્રવ્ય જિનવચને સદ્દહવો તે જીવતત્ત્વ, ॥૧॥ એહથી વિપરીત નિજમનકલ્પનાયે જાણે તે અતત્ત્વ ॥ જે જીવને ઉપયોગમાં આવે, ચેતનારહિત, ગતિ ૧ સ્થિતિ ૨ અવકાશ ૩ વર્ત્તના ૪ આદાનસમર્થ ૫ ધર્માસ્તિકાય ૧ અધર્માસ્તિકાય ૨ આકાશ ૩ કાલ ૪ પુદ્ગલ ૫ રૂપ અજીવને તથાપ્રકારે સદ્દહવુ તે અજીવતત્ત્વ જાણવુ ॥ ૨ ॥ તથા એ જીવનુ દાનદયાનુકંપા સત્ય સંયમાદિક શુભપરિણામ તે ભાવપુન્ય, સાતાવેદનીયાદિક શુભ કર્મપ્રકૃતિ તે દ્રવ્યપુણ્ય ॥૩ ॥ મિથ્યાત્વાદિકને ઉદયે ઉપહત જીવનો મલિન પરિણામ તે ભાવપાપ, મિથ્યાત્વાદિક કર્મપ્રકૃતિ તે દ્રવ્યપાપ ॥૪॥ તથા મિથ્યાત્વ અવિરત્યાદિકનો ઉદય તે ભાવ આશ્રવ, તે નિમિત્તકર્મદલનુ આવવુ તે દ્રવ્ય આશ્રવ ॥ ૫ ॥ કર્મને રૂંધવા સમર્થ ક્ષાયિક ક્ષાયોપશમિકાદિક ભાવે કરીને જે જે અંશે નિરુપાધિકપણુ તે ભાવસંવર । તેણે કરીને જે આશ્રવનું રુંધવુ તે દ્રવ્યસંવર ॥૬॥ કર્મશક્તિ હીન કરે એહવા તપ જપ સંયમ ભાવનાદિકથી ઉપની જે શુદ્ધ ઉપયોગશક્તિ તે ભાવનિર્જરા, તેણે કરીને જે કર્મપ્રદેશનુ આત્મપ્રદેશથી ખેરવુ તે દ્રવ્યનિર્જરા ॥ ॥ તથા શુદ્ધાત્માને પ્રતિકૂલ કષાયાદિક સંગમ થયો ઉપની જે કર્મબન્ધ હેતુ ચિક્કણતા તે ભાવબન્ધ, તેણે કરી આત્મપ્રદેશ સાથે કર્મદલનુ બંધાવવુ તે દ્રવ્યબંધ ॥૮॥ કર્મનિર્મૂલવા સમર્થ શુદ્ધાત્માનો અનુભવ તે ભાવમોક્ષ । તેણે કરીને જે જીવપ્રદેશને સર્વાંગે કર્મપ્રદેશથી મુકાવવુ તે દ્રવ્ય મોક્ષ ॥૯॥ એ નવ પદાર્થ જિમ શ્રી જિનેન્દ્રે ભાખ્યા દ્રવ્યાર્થિક નયે નિત્ય, પર્યાયાર્થિકનયે અનિત્ય, નિશ્ચયનયે અભિન્ન, વ્યવહારનયે ભિન્ન, સામાન્યનયે એક, વિશેષ નયે અનેક, જ્ઞાનનયે જ્ઞેય, ક્રિયાનયે હેય ઉપાદેય એમ નયનિક્ષેપાસહિત પરસ્પર સાપેક્ષ અનન્તધર્માત્મક, "કથંચિત્ ઉત્પન્ન, કથંચિત્ વિનષ્ટ, કથંચિત્ ધ્રુવ" ઇમ ત્રિકરૂપ એકસમયે સદ્દહે, એહવી

પડિ બૈર વિવરણ કીધ, શ્રાવક આગ્રહ કીન સહાય. પૂરણ રસ પીધ. મે ટિકાગણ સુભ સહન પ્રકાશન દીપુપમાન, શ્રી જિન લાભચંદ કુશ પૂનમચંદ મગ ન ॥ ૩૧ ॥ અજ્ઞાનાદિક કવિર મિલ વયરી માખ, રત્નરાજ મુનિ તે, વાત્મખાની પ-શાખ. ' જ્ઞાનસાર ' તે પડસાખાની સૂક્ષ્મ ડાન, એ ન પદ નવરયણ બનાણે ગ્રથી માલ ॥ ૩૨ ॥ મવચ્છર નિરૂપન' ૧ તિ અર્થ ૬ પ્રવચનમાય ૮, પરગ. સિદ્ધ ૧ વામગતે સૌ અઠ ગણાય. માધ ક્રિસન સસિવાર મેર તિથિ પૂરણ કીધ, ચ્યાર કથા તજિ તત્ત્વ કથા ભજિ નર (ભવ) ફલ લીધ ॥ ૩૩ ॥

॥ भाषानवतत्त्व प्रकरणं संपूर्णम् ॥

॥ गुर्जरभाषारूढ. (प्राचीनः) ॥

॥ नवतत्त्वविचार ॥

परिशिष्ट नं ८ (१६)

" तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनं " (वाचकपादवच)

" तत्तत्थसद्दहाण सम्मत्तं " (मनोहारि हारिभद्र वच)

તત્ત્વાર્થની સદ્દહણા, સમ્યક્ત્વ છે, તે ભણી તત્ત્વ કહે છે, જીવતત્ત્વ ૧ અજીવતત્ત્વ ૨ પુણ્યતત્ત્વ ૩ પાપતત્ત્વ ૪ આશ્રવતત્ત્વ ૫ સંવરતત્ત્વ ૬

બલ ૪, બેઇન્દ્રિયને ૭ પ્રાણ બે તો ઇન્દ્રિય સ્પર્શેન્દ્રિય ૧, રસનેન્દ્રિય ૨, શ્વાસોચ્છ્વાસ ૩, આઉખુ ૪, કાયબલ ૫, વચનબલ ૬, તેઈન્દ્રિયને ૭ પ્રાણ ત્રણ તો ઇન્દ્રિ સ્પર્શેન્દ્રિય ૧, રસનેન્દ્રિય ૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય ૩, શ્વાસોશ્વાસ ૪, આઉખુ ૫, કાયબલ ૬, વચનબલ ૭, ચઉરિન્દ્રિયને આઠ પ્રાણ ચાર તો ઇન્દ્રિય સ્પર્શેન્દ્રિય ૧, રસનેન્દ્રિય ૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય ૩, ચક્ષુઇન્દ્રિય ૪, શ્વાસોશ્વાસ ૫, આઉખુ ૬, કાયબલ ૭, વચનબલ ૮, અસંજ્ઞીપંચેન્દ્રિયને નવ પ્રાણ પાંચ તો ઇન્દ્રિય સ્પર્શેન્દ્રિય ૧, રસનેન્દ્રિય ૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય ૩, ચક્ષુરિન્દ્રિય ૪ શ્રોત્રેંદ્રિય ૫, શ્વાસોશ્વાસ ૬, આઉખુ ૭ કાયબલ ૮, વચનબલ ૯, સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયને દશ પ્રાણ પાંચ તો ઇન્દ્રિય સ્પર્શેન્દ્રિય ૧, રસનેન્દ્રિય ૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય ૩, ચક્ષુઇન્દ્રિય ૪, શ્રોત્રેન્દ્રિય ૫, શ્વાસોશ્વાસ ૬, આઉખું ૭, કાયબલ ૮, વચનબલ ૯, મનોબલ ૧૦ ॥

॥ જીવતત્ત્વવિચારઃ સમ્પૂર્ણઃ ॥ ૧ ॥

॥ હવે અજીવતત્ત્વનો વિચાર કહે છે. ॥

અજીવના મૂલ ભેદ પાંચ છે—ધર્માસ્તિકાય ૧ અધર્માસ્તિકાય ૨ આકાશાસ્તિકાય ૪ કાલ ૩ પુદ્ગલાસ્તિકાય ૫ એ પાંચના ચઉદ ભેદ થાય. ધર્માસ્તિકાય ચઉદરાજલોક પ્રમાણે સ્કંધ ૧, તેહનો એક ભાગ તે દેશ ૨, તથા તે ધર્માસ્તિકાયનો અતિ સૂક્ષ્મ નિર્વિભાગ જે કેવલીની બુદ્ધિએ પણ એક ખંડના બે ન થાય તે ધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ ૩ એ ત્રણ ભેદ ધર્માસ્તિકાયના, જીવને અને પુદ્ગલને ચાલવાની સહાય કરે મચ્છને જલની પરે તેહને ધર્માસ્તિકાય કહીયે તે ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યથી તો એક દ્રવ્ય છે, ક્ષેત્રથકી ચઉદરાજલોક પ્રમાણે છે, કાલથકી અનાદિ અનન્ત છે, ભાવથકી વર્ણ નથી ગન્ધ નથી રસ નથી ફરસ નથી રૂપ નથી અને અસખ્યાત પ્રદેશી. એમ જ અધર્માસ્તિકાયના પણ ત્રણ ભેદ—અધર્માસ્તિકાયસ્કન્ધ ૧ અધર્માસ્તિકાયદેશ ૨ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ ૩ જીવને અને પુદ્ગલને સ્થિર રહેવા માટે સહાય કરે મચ્છને સ્થલની પરે તેહને અધર્માસ્તિકાય કહીયે, તે અધર્માસ્તિકાય-દ્રવ્યથકી તો એક દ્રવ્ય છે, ક્ષેત્રથકી ચઉદરાજલોકપ્રમાણ કાલથકી અનાદિઅનન્ત, ભાવથકી વર્ણ નથી ગન્ધ નથી રસ નથી સ્પર્શ

લગણ ઇન્દ્રિય નથી બાંધી, તિહાં લગણ કરણ અપર્યાપ્તા ૨ એ રીતે એકેકમાં પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તા બે બે ભેદ કહેવા,

હવે પર્યાપ્તિનો વિચાર કહે છે—જીવ ભવાંતરથી કાર્મણ શરીર લઇ આવે, તેણે કરીને ઉપજવાને પ્રથમજ સમયે આહાર લીએ તે આહાર પર્યાપ્તિ એકસમયમાં નીપજે ૧ તેવાર પછી તે આહાર ખલરસાદિક રસ ૧ લોહી ૨ માંસ ૩ મેદ ૪ અસ્થિ ૫ મજ્જા ૬ વીર્ય ૭ એ સાત ધાતુપણે પરિણમાવવાની શક્તિ તે શરીર પર્યાપ્તિ ૨ એક અન્તર્મુહૂર્તે નીપજે ૨ તિવાર પછી ૬ ધાતુ ઇન્દ્રિય જેહને જેટલી હોએ તેટલી ઇન્દ્રિયપણે પરિણમાવી જે ધાતુ થઈ છે તે વી જે શક્તિ તે ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ ૩ એક અન્તર્મુહૂર્તે નીપજે તેવાર પછી લોકમાંહિ અનન્તી શ્વાસોશ્વાસની વર્ગણા છે, તે માંહિથી પુદ્ગલ લેઇને શ્વાસોશ્વાસપણે પરિણમાવીને મુકવાની શક્તિ તે શ્વાસોશ્વાસપર્યાપ્તિ ૪ એક અન્તર્મુહૂર્તમાં નીપજે, તેવાર પછી લોકમાંહે અનન્તી ભાષાની વર્ગણા છે, તે માંહિથી ભાષાના પુદ્ગલ લેઇને ભાષાપણે પરિણમાવીને મુકવાની શક્તિ તે ભાષાપર્યાપ્તિ ૫ એક અન્તર્મુહૂર્તે નીપજે, તિવાર પછી લોકમાંહિ અનન્તી મનની વર્ગણા છે, તે માંહિથી પુદ્ગલને લઇને મનપણે પરિણમાવીને મુકવાની શક્તિ તે મન પર્યાપ્તિ ૬ અંતર્મુહૂર્તમાં નીપજે, એ ૭ પર્યાપ્તિના નામ. તે માંહિથી એકેન્દ્રિયને ચારપર્યાપ્તિ, આહાર ૧ શરીર ૨ ઇન્દ્રિય ૩ શ્વાસોશ્વાસપર્યાપ્તિ ૪, અને બેઇન્દ્રિય ૧ તેઇન્દ્રિય ૨ ચઉરિન્દ્રિય ૩ એ ત્રણ વિગલેન્દ્રિય કહીએ, તેહને પાંચ પર્યાપ્તિ, આહા० શ० ઇ० શ્વાસો० ભાષા ૫, અસન્ની પંચેન્દ્રિયને પાંચ પર્યાપ્તિ એહીજ, સન્ની પંચેન્દ્રિયને ૭ પર્યાપ્તિ—આહાર ૧ શરીર ૨ ઇન્દ્રિય ૩ શ્વાસોશ્વાસ ૪ ભાષા ૫ મન પર્યાપ્તિ ૬ એ પર્યાપ્તિ વૈક્રિય શરીરવાલા દેવતા નારકીને એક શરીરપર્યાપ્તિ એક અન્તર્મુહૂર્તમાં થાય, બાકી પાંચ એક સમયમાં નીપજે, તથા ઔદારિક શરીરવાલા મનુષ્ય તિર્યંચને એક આહારપર્યાપ્તિ એક સમયની, બાકી પાંચ એક અંતર્મુહૂર્તની અને ન્હાના અન્તર્મુહૂર્ત ગણીયે તો પાંચ અન્તર્મુહૂર્ત અને એક સમય,

હવે જીવના દશ પ્રાણ કહે છે પાંચ તો ઇન્દ્રિય—સ્પર્શેન્દ્રિય તે કાયા ૧, રસનેન્દ્રિય તે જીભ ૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય તે નાસિકા ૩ ચક્ષુ ઇન્દ્રિય તે આંખ ૪, શ્રોત્રેન્દ્રિય તે કાન ૫ શ્વાસોશ્વાસ ૬, આઉખુ ૭, કાયબલ ૮, વચન બલ ૯, મનોબલ ૧૦ એ દશ પ્રાણના નામ। તેહમાંહિથી એકેન્દ્રિયને ચાર પ્રાણ. એક તો ઇન્દ્રિય તે સ્પર્શેન્દ્રિય ૧, શ્વાસોશ્વાસ ૨, આઉખુ ૩, કાય

કોડ સડસઠ લાખ સીત્યોતેર હજાર બસોને સોલ. ૧ ૬૭ ૭૭ ૨૧૬ એટલી આવલીયે એક મુહૂર્ત્ત એટલે બે ઘડી થાય, ત્રીશ મુહૂર્તે એક દિવસ થાય, પનર દીવસે એક પક્ષ થાય, બે પક્ષે એક માસ થાય, બારે માસે એક વરસ થાય, તે અસંખ્યાત વરસે એક પલ્યોપમ થાય, કુવાનું દ્રષ્ટાન્તે, તે અદ્ધાપલ્યોપમે દશ કોડાકોડીએ એક સાગરોપમ થાય, તે દશ કોડાકોડી સાગરોપમે એક ચડતા ૭ આરાનો ઉત્સર્પિણીકાલ થાય, ૫ હેલો આરો એકવીસ હજાર વરસનો દુષમાદુષમ એવે નામે, બીજો પણ એકવીસ હજાર વરસનો દુષમ નામે, ત્રીજો બેતાલીશ હજાર વરસે ઉણો એક કોડાકોડી સાગરોપમનો દુષમાસુષમા નામે ૩; ચોથો બે કોડાકોડ સાગરોપમનો સુષમા દુષમા નામે ૪, પાંચમો ત્રણ કોડાકોડી સાગરોપમનો સુષમા ૫, છઠો ચાર કોડાકોડી સાગરોપમનો સુષમાસુષમા ૬, વલી દશ કોડાકોડી સાગરોપમે એક અવસર્પિણી કાલ થાય પડતા છ આરાનો ૫ હિલો આરો ચાર કોડાકોડી સાગરોપમનો સુષમાસુષમા ૧, બીજો ત્રણ કોડા કોડી સાગરોપમનો સુષમા ૨, ત્રીજો બે કોડા કોડી સાગરોપમનો સુષમા દુષમા ૩, ચોથો બેતાલીશ હજાર વરસે ઉણો એક કોડાકોડી સાગરોપમનો દુષમા સુષમા ૪, પાંચમો એકવીસ હજાર વરસનો દુષમા ૫, છઠો એકવીસ હજાર વરસનો દુષમા દુષમા ૬, એ ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી બે મળીને વીસ કોડા કોડી સાગરોપમનો એક કાલચક્ર થાય, એહવા અનન્તા કાલચક્ર થાય, તેવારે એક પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત થાય એહવા અનન્તા પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત ધર્મ વિના ઘણા જીવ ભમ્યા અને ભમશે, અને સમકિત પામ્યા પછી ઉત્કૃષ્ટો અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત સંસાર ભમે, જઘન્યથી તેજ ભવે સિદ્ધિ વરે ॥ ઇતિ સંખ્યાકાલ વિચાર ॥

હવે ષટ્ દ્રવ્યની વાત વિશેષ કહે છે ૭ દ્રવ્ય માંહેથી જીવને ૧ પુદ્ગલ ૨ એ બે પરિણામી છે બાકી ચાર અપરિણામી ૧, જીવ અને અજીવ વિચારતાં એક દ્રવ્ય જીવ ૧ બાકી પાંચ દ્રવ્ય અજીવ ૨, મૂર્તિપણું વિચાર તેં એક પુદ્ગલ મૂર્ત બાકી પાંચ અમૂર્ત ૩, સપ્રદેશપણું વિચારતાં પાંચ સપ્રદેશી, એક કાલદ્રવ્ય અપ્રદેશી ૪, એકપણું વિચારતે ધર્માસ્તિ૦ ૧ અધર્માસ્તિ૦ ૨ આકાશાસ્તિકાય ૩ એ ત્રણ એક છે, બાકી ત્રણ અનેક ૫ ક્ષેત્રપણું વિચારતે એક આકાશ ક્ષેત્ર, બાકી પાંચ અક્ષેત્ર ૬ ક્રિયા વિચારતેં જીવ ૧ પુદ્ગલ ૨ બે સક્રિય, બાકી ચાર અક્રિય ઇંહાં ક્રિયા તે પરિસ્પન્દ-ચલન રૂપ ૭ નિત્યપણું વિચારતે ધર્મ ૧ અધર્મ ૨ આકાશ

નથી રૂપ નથી, અસખ્યાતપ્રદેશી, ૨। ઈમ જ આકાસ્તિકાયના ત્રણ ભેદ—આકાશાસ્તિકાયનો સ્કન્ધ ૧, આકાશાસ્તિકાય દેશ ૨ આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશ ૩ જીવને અને પુદ્ગલને અવકાશ આપે દૂધને સાકરની પરે તેહને આકાશાસ્તિકાય કહીયે તે આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્યથકી એક દ્રવ્ય છે ક્ષેત્રથકી લોક અલોકપ્રમાણ, કાલથકી અનાદિ અનન્ત છે, ભાવથકી વર્ણ નથી ગધ નથી રસ નથી ફરસ નથી રૂપ નથી અનન્તપ્રદેશી છે, એ નવ ભેદ થયા અને દશમો કાલ. તે કાલ બે પ્રકારે એકતો વર્તનાકાલ તે નવાને જૂનો કરે જૂનાને નવો કરે બીજો સખ્યાકાલ તથા વ્યવહાર કાલ તે કાલ દ્રવ્યથકી એક, ક્ષેત્રથી વર્તનાકાલ ચઉદરાજ લોક પ્રમાણે સખ્યાકાલ અઢીદ્વીપમા છે, કાલથી અનાદિ અનન્ત, ભાવથકી વર્ણ નથી ગધ નથી રસ નથી સ્પર્શ નથી રૂપ નથી અને અપ્રદેશી એ દશ ભેદ અજીવના અરૂપી કહ્યા હવે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર ભેદ રૂપી કહે છે પુદ્ગલાસ્તિકાય અખડ તે સ્કધ ૧, તથા પુદ્ગલનો એક કટકો નજરે આવે તિહા લગી દેશ કહીયે ૨ તે પુદ્ગલનો અતિસૂક્ષ્મ ખડ તે કટકો નજરે આવે નહી કેવલીની બુદ્ધિએ પણ એહના બે ન થાય, તે જ્યા સુધી સ્કન્ધમા વળગેલો હોય ત્યા સુધી પ્રદેશ ૩, તેજ પ્રદેશ સ્કન્ધથી છૂટો પડે ત્યારે પરમાણુ કહીયે ૪, એ પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર ભેદ તે પુદ્ગલનો પૂરણ ગલન સ્વભાવ છે, એવ અજીવના ચઉદ ભેદ થયા તે પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યથકી તો અનન્ત દ્રવ્ય છે, ક્ષેત્રથી ચઉદ રાજલોકમા છે, કાલથકી અનાદિઅનન્ત છે, ભાવથકી વર્ણ છે ગધ છે રસ છે સ્પર્શ છે અનન્ત પ્રદેશી છે, એ અજીવના મૂલ ભેદ પાચ, અને છઠ્ઠો જીવદ્રવ્ય તે ઓળખાવે છે—દ્રવ્યથકી જીવદ્રવ્ય અનન્તા છે, ક્ષેત્રથકી ચઉદ રાજલોકમા છે, કાલથકી અનાદિ અનન્ત છે ભાવથકી વર્ણ નથી ગધ નથી રસ નથી સ્પર્શ નથી રૂપ નથી એક જીવે અસખ્યાતા પ્રદેશ, એ ૭ દ્રવ્ય ઉપરાંત સાતમો દ્રવ્ય તે વસ્તુ કોઈ નથી

હવે બે કાલ કહ્યા, તે મધ્યે સખ્યાકાલ વિશેષે બતાવે છે—અતિ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ કાલ તે સમય કહીયે. તે આંખ મીચીને ઉઘાડીયે એટલામાં તથા ચપટી વગાડીયે એટલામા તથા કમલની પાખડી સોયથી વીંધતાં એક પાખડીથી બીજી પાખડીએ સોય જાય એટલામાં તથા જુની સાડી યુવાન પુરુષ ફાડે તે ફાડતાં એક તાતણાથી બીજે તાતણે જાય એટલામા અસખ્યાતા સમય થાય તે અસખ્યાતા સમયે એક આવલી થાય તે એક

ક્રોડ સડસઠ લાખ સીત્યોતેર હજાર બસોને સોલ. ૧ ૬૭ ૭૭ ૨૧૬ એટલી આવલિયે એક મુહૂર્ત્ત એટલે બે ઘડી થાય ત્રીશ મુહૂર્તે એક દિવસ થાય, પનર દીવસે એક પક્ષ થાય, બે પક્ષે એક માસ થાય બાર માસે એક વરસ થાય, તે અસખ્યાત વરસે એક પલ્યોપમ થાય, કૂવાનું દૃષ્ટાન્તે, તે અદ્ધાપલ્યોપમે દશ ક્રોડાક્રોડીએ એક સાગરોપમ થાય, તે દશ ક્રોડાક્રોડી સાગરોપમે 'એક ચડતા ૭' આરાનો ઉત્સર્પિણીકાલ થાય, પ હેલો આરો એકવીસ હજાર વરસનો દુષમાદુષમ એવે નામે, બીજો પણ એકવીસ હજાર વરસનો દુષમ નામે, ત્રીજો બેતાલીશ હજાર વરસે ઉણો એક ક્રોડાક્રોડી સાગરોપમનો દુષમાસુષમા નામે ૩; ચોથો બે ક્રોડાક્રોડ સાગરોપમનો સુષમા દુષમા નામે ૪, પાંચમો ત્રણ ક્રોડાક્રોડી સાગરોપમનો સુષમા ૫, છઠો ચાર ક્રોડાક્રોડી સાગરોપમનો સુષમાસુષમા ૬, વલી દશ ક્રોડાક્રોડી સાગરોપમે એક અવસર્પિણી કાલ થાય પડતે છ આરાનો પ હિલો આરો ચાર ક્રોડાક્રોડી સાગરોપમનો સુષમાસુષમા ૧, બીજો ત્રણ ક્રોડા ક્રોડી સાગરોપમનો સુષમા ૨, ત્રીજો બે ક્રોડા ક્રોડી સાગરોપમનો સુષમા દુષમા ૩, ચોથો બેતાલીશ હજાર વરસે ઉણો એક ક્રોડાક્રોડી સાગરોપમનો દુષમા સુષમા ૪, પાંચમો એકવીસ હજાર વરસનો દુષમા ૫, છઠો એકવીસ હજાર વરસનો દુષમા દુષમા ૬, એ ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી બે મલીને વીસ ક્રોડા ક્રોડી સાગરોપમનો એક કાલચક્ર થાય, એહવા અનન્તા કાલચક્ર થાય, તેવારે એક પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત થાય એહવા અનન્તા પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત ધર્મ વિના ઘણા જીવ ભમ્યા અને ભમશે, અને સમકિત પામ્યા પછી ઉત્કૃષ્ટો અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત સંસાર ભમે, જઘન્યથી તે જ ભવે સિદ્ધિ વરે ॥ ઈતિ સખ્યાકાલ વિચાર ।

હવે પટ્ દ્રવ્યની વાત વિશેષ કહે છે ૭ દ્રવ્ય માંહેથી જીવને ૧ પુદ્ગલ ૨ એ બે પરિણામી છે બાકી ચાર અપરિણામી ૧, જીવ અને અજીવ વિચારતા એક દ્રવ્ય જીવ ૧ બાકી પાંચ દ્રવ્ય અજીવ ૨, મૂર્તિપણું વિચારે તે એક પુદ્ગલ મૂર્ત બાકી પાંચ અમૂર્ત ૨, સપ્રદેશપણું વિચારતાં પાંચ સપ્રદેશી, એક કાલદ્રવ્ય અપ્રદેશી ૪, એકપણું વિચારતે ધર્માસ્તિ૦ ૧ અધર્માસ્તિ૦ ૨ આકાશાસ્તિકાય ૩ એ ત્રણ એક છે, બાકી ત્રણ અનેક ૫ ક્ષેત્રપણું વિચારતે એક આકાશ ક્ષેત્ર, બાકી પાંચ અક્ષેત્ર ૬ ક્રિયા વિચારતે જીવ ૧ પુદ્ગલ ૨ બે સક્રિય, બાકી ચાર અક્રિય ઇહાં ક્રિયા તે પરિસ્પન્દ ચલન રૂપ ૭ નિત્યપણું વિચારતે ધર્મ ૧ અધર્મ ૨ આકાશ

ક જીવ ૪ એ ચાર અસ્થિર માટે નિત્ય કહ્યા ૮, કારણપણું વિચારતે ધર્માસ્તિકાયાદિ પાંચ કારણ એક જીવ અકારણ ૯, કરતાપણું વિચારતે એક જીવ કર્તા છે, બાકી પાંચ અકર્તા ૧૦, સર્વગતપણું વિચારતે એક આકાશ સર્વગત લોકાલોક વ્યાપી માટે બાકી પાંચ અસર્વગત ૧૧ એ રીતે ૭ દ્રવ્ય માંહોમાંહી અવગાઢ છે, તો પણ એક બીજામાં ભળતા નથી,

॥ ઇતિ અજીવતત્ત્વ વિચાર. ॥ ૨ ॥

॥ હવે પુણ્યવિચાર કહે છે. ॥

नव प्रकारे पुण्य बधाय, "अन्नपुण्णे १ पाणपुण्णे २ वत्थपुण्णे ३ लेणपुण्णे ४ सयणपुण्णे ५ मनपुण्णे ६ वयणपुण्णे ७ कायपुण्णे ८ नमुक्कारपुण्णे ९"

એ નવપ્રકારે બંધાય, તે બેતાલીશ પ્રકારે ભોગવે શાતાવેદનીય ૧ ઉચ્ચગોત્ર ૨ મનુષ્યગતિ ૩ મનુષ્યની આનુપૂર્વી ૪ દેવતાની ગતિ ૫ દેવતાની આનુપૂર્વી ૬ પંચેન્દ્રિયની જાતિ ૭ પાંચ શરીર ઔદારિક ૮ વૈક્રિય ૯ આહારક ૧૦ તૈજસને ૧૧ કાર્મણ ૧૨ ત્રણ ઉપાંગ ઔદારિક અંગોપાંગ ૧૩ વૈક્રિય અંગોપાંગ ૧૪ આહારક અંગોપાંગ ૧૫ તૈજસ અને કાર્મણને અંગ નથી માટે ઉપાંગ નહી, તે અંગ ઉપાંગ ઓળખાવે છે—

બે હાથ ૨ બે જંઘા ૨ પુંઠ ૧ પેટ ૧ હૃદય ૧ મસ્તક ૮ એ આઠ અંગ, આંગુલી પ્રમુખને ઉપાંગ કહીયે, હાથની રેખા લિખા પ્રમુખને અંગોપાંગ કહીયે, છ સંઘયણ—વજ્રઋષભનારાચસંઘયણ ૧ ઋષભનારાચસંઘયણ ૨ નારાચસંઘયણ ૩ અર્દ્ધ નારાચ સંઘયણ ૪ કીલિકાસંઘયણ ૫ છેવટ્ઠસંઘયણ ૬ એ ૭ સંઘયણમાંહિથી પ્રથમ વજ્રઋષભનારાચસંઘયણ ૧૬ ૭ સંસ્થાન—સમચતુરસ્ર ૧, ન્યગ્રોધપરિમંડલ ૨, સાદિ ૩, વામન ૪ કુબ્જ ૫ હુંડક ૬, એ ૭ સંસ્થાન માંહીથી સમચતુરસ્રસંસ્થાન હોય ૧૭ શુભવર્ણાદિક ૪ શુભવર્ણ ૧ શુભગંધ ૨ શુભરસ ૩ શુભસ્પર્શ ૪, એવં એકવીસ ૨૧, અગુરુલઘુનામ કર્મ ૨૨, પરાઘતનામકર્મ ૨૩, ઉશ્વાસનામકર્મ ૨૪ આતપનામકર્મ ૨૫ ઉદ્યોતનામકર્મ ૨૬ શુભવિહાયો

शर्तिनामकर्म २७ निर्माणनामकर्म २८ त्रसदशको, त्रस नामकर्म १ बाद रनामकर्म २ पर्याप्तनामकर्म ३ प्रत्येकनामकर्म ४ स्थिरनामकर्म ५ शुभनामकर्म ६ सौभाग्यनामकर्म ७ सुस्वरनाम कर्म ८ आदेयनामकर्म ९ यशनामकर्म १० एव ३८ देवतानुं आउखु २९ मनुष्यनु आउखु ४० तिर्यंचनु आउखु ४१ तीर्थंकर नामकर्म ४२

॥ ઇતિ પુણ્યતત્ત્વ વિચારઃ ॥ ૩ ॥

॥ હવે પાપતત્ત્વ વિચાર કહે છે. ॥

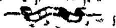
तिहां अढार प्रकारे पाप बंधाय, प्राणातिपात १ मृषावाद २ अदत्तादान ३ मैथुन ४ परिग्रह ५ क्रोध ६ मान ७ माया ८ लोभ ९ राग १० द्वेष ११ कलह १२ अभ्याख्यान १३ पैशून्य १४ रतिअरति १५ परपरिवाद १६ मायामोस १७ मिथ्यात्वशल्य १८ ए अढार मध्ये एक छाबडे सत्तर अने एक छाबडे एकलो मिथ्यात्व धरीये, तो पण मिथ्यात्वनो छाबडो तोलमां नमे भारे होय, ते मिथ्यात्व धर्मने अधर्म जाणे १ अधर्मने धर्म जाणे २ मार्गने उन्मार्ग जाणे ३ उन्मार्गने मार्ग जाणे ४ साधुने असाधु जाणे ५ असाधुने साधु जाणे ६ जीवने अजीव जाणे ७ अजीवने जीव जाणे ८ मुक्तिने अमुक्ति जाणे ९ अमुक्तिने मुक्ति जाणे १० ॥

ए दश प्रकारना मिथ्यात्व थकी पाप नीपजे, तेहना ब्यासी भेद पांच तो ज्ञानावरणीय-मतिज्ञानावरणीय १ श्रुतज्ञानावरणीय २ अवधि ज्ञानावरणीय ३ मन पर्यवज्ञानावरणीय ४ केवल ज्ञानावरणीय ५, पांच अंतराय-दानान्तराय १ लाभान्तराय २ भोगान्तराय ३ उपभोगान्तराय ४ वीर्यान्तराय ५ । एव दश १० ॥ नव बीजा दर्शनावरणीय कर्मना भेद-चक्षुदर्शनावरणीय १ अचक्षुदर्शनावरणीय २ अवधि दर्शनावरणीय ३ केवलदर्शनावरणीय ४, पांच निद्रा निद्रा १ निद्रानिद्रा २ प्रचला ३ प्रचलाप्रचला ४ थीणद्धी ५ एव ओगणीस १९ नीचैर्गोत्रि २० असाता वेदनीय २१ मिथ्यात्वमोहनीय २२ थावर दशको। थावरनामकर्म १ सूक्ष्म

નામકર્મ ૨ અપર્યાપ્તિનામકર્મ ૩ સાધારણનામકર્મ ૪ અસ્થિરનામકર્મ ૫ અશુભનામકર્મ ૬ દુર્ભગનામકર્મ ૭ દુસ્વરનામકર્મ ૮ અનાદેયનામકર્મ ૯ અયશીનામકર્મ ૧૦ એવ ૨૨ ।

નરક ત્રિક—નરકનીગતિ ૧ નરકની આનુપૂર્વી ૨ નરકનું આઉખું ૩ એવ ૩૫ । કષાય પચવીસ અનન્તાનુબન્ધી ક્રોધ ૧ અનન્તાનુબન્ધીમાન ૨ અનન્તાનુબન્ધી માયા ૩ અનન્તાનુબન્ધી લોભ ૪ ઇમ અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪, પ્રત્યાખ્યાનીપો ક્રોધ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪, સંજ્વલન ક્રોધ ૧ માન ૨ માયા ૩ લોભ ૪, એવ ૧૬ કષાય સોલ ૧૬ । નવ નોકષાય—હાસ્ય ૧ રતિ ૨ અરતિ ૩ શોક ૪ ભય ૫ દુગછા ૬ પુરૂષવેદ ૭ સ્ત્રીવેદ ૮ નપુંસકવેદ ૯, એવ સાઠ, તિર્યંચની ગતિ ૧ તિર્યંચની આનુપૂર્વી ૨, એવ બાસઠ ૬૨, એકેન્દ્રિય જાતિ ૧ બેઇન્દ્રિય જાતિ ૨ તેઇન્દ્રિયની જાતિ ૩ ચૌરિન્દ્રિયની જાતિ ૪ એવ છાસઠ ૬૬, અશુભવિહાયોગતિ ૧૭ ઉપઘાતનામકર્મ ૧૮ અશુભ વર્ણાદિક ચાર અશુભવર્ણ ૧ અશુભગંધ ૨ અશુભરસ ૩, અશુભસ્પર્શ ૪ એવ બહુતેર ૭૨ । પ્રથમ સંઘયણ વિના પાંચ સંઘયણ ૫ પાંચ સંસ્થાન પ્રથમ સંસ્થાન વિના ૫ એવ બ્યાસી ૮૨,

॥ પાપતત્ત્વવિચારઃ સંપૂર્ણઃ ॥ ૪ ॥

॥ હવે આશ્રવતત્ત્વ વિચાર કહે છે ॥

તિહાં પ્રથમ ઇન્દ્રિય ૫ સ્પર્શેન્દ્રિય ૧ રસનેન્દ્રિય ૨ ઘ્રાણેન્દ્રિય ૩ ચક્ષુઇન્દ્રિય ૪ શ્રોત્રેન્દ્રિય ૫ હવે ઇન્દ્રિયનો અર્થ કહે છે - ઇન્દ્રિયના બે ભેદ દ્રવ્યેન્દ્રિય ૧ અને ભાવેન્દ્રિય ૨ પ્રથમ દ્રવ્યેન્દ્રિયના બે ભેદ એક નિર્વૃત્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિય તે આકાર, તેહના બે ભેદ એક બાહ્ય આકાર તે કાનની પાપડી પ્રમુખ દ્રષ્ટિએ દેખાય સર્વ જીવને જુદા જુદા પ્રકારની ૧, અને અભ્યન્તર નિર્વૃત્તિ ઇન્દ્રિય તે સઘળે પાંચે આકારે તે નજરે દેખાય નહીં શ્રોત્રેન્દ્રિય કદંબવૃક્ષના ફુલને આકારે ૧, ચક્ષુઇન્દ્રિય મસૂરની દાળને આકારે ૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય અતિમુક્તક વૃક્ષના ફુલને આકારે ૩, રસેન્દ્રિય તે ક્ષુરપ્રાને આકારે ૪, સ્પર્શેન્દ્રિય બહુ આકારે ૫, અને બીજો

ઉપકરણ દ્રવ્યેન્દ્રિય તે અભ્યન્તર નિર્વૃત્તિ ઇન્દ્રિયને જેમ ખડ્ગની ધારાને છેદન શક્તિની પરે સાંભળવા દેખવાની શક્તિ. આપ આપણા વિષય ગ્રહવાની શક્તિ ૨ સ્વચ્છ પુદ્ગલ રૂપ, તથા ભાવ ઇન્દ્રિયના બે ભેદ, લબ્ધિભાવેન્દ્રિય ૧, ઉપયોગ ભાવઇન્દ્રિય ૨, તિહાં લબ્ધિ ભાવેન્દ્રિય તે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મના ક્ષયોપશમથકી જીવને શબ્દાદિક ગ્રહવાની શક્તિ ૧, ઉપયોગ ભાવઇન્દ્રિય તે જીવે લાધી (મેળવી) જે ઇન્દ્રિય તેહને અનુસારે જીવને શબ્દાદિક ગ્રહવાને વિષે વ્યાપાર ૨, ચાર ઇન્દ્રિય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર હોય, અને સ્પર્શેન્દ્રિય તે શરીર પ્રમાણ, શ્રોત્રેન્દ્રિય બાર યોજનથી મેઘાદિક શબ્દ ગ્રહે ૧, ચક્ષુરિન્દ્રિય લાખ યોજન ઝાઝેરાથી રૂપ દેખે ૨, બાકી ત્રણ ઇન્દ્રિય નવયોજનથી ગન્ધ ૧ રસ ૨ ફરસ ગ્રહે ૩, કરિયાતા પ્રમુખનો ગંધ રસ એટલાથી ગ્રહેવાય, જલવાયુ સ્પર્શ પણ એટલાથી ગ્રહવાય જઘન્યથી આંખ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગથી ગ્રહે, બાકી ચાર ઇન્દ્રિય અંગુલને અસંખ્યાતમે ભાગે રહ્યાને ગ્રહે, એ પાંચે ઇન્દ્રિયનું સ્વરૂપ કહ્યું, ચાર કષાય ક્રોધ માન માયા ને લોભ એ નવ ૯, પાંચ અવ્રત પ્રાણાતિપાત ૧ મૃષાવાદ ૨ અદત્તાદાન ૩ મૈથુન ૪ અને પરિગ્રહ ૫, એવં ૧૪, ત્રણ યોગ,—મનોયોગ ૧ વચન યોગ ૨ કાયયોગ ૩ એવં ૧૭, પચવીસ ક્રિયા—કાયિકી ક્રિયા ૧ અધિકરણિકી ક્રિયા ૨ પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા ૩ પારિતાપનિકી ક્રિયા ૪ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા ૫ આરંભિકી ક્રિયા ૬ પારિગ્રહિકી ક્રિયા ૭ માયાપ્રત્યયિકી ક્રિયા ૮ મિથ્યાત્વદર્શનપ્રત્યયિકી ક્રિયા ૯ અપ્રત્યાખ્યાનિકી ક્રિયા ૧૦ દૃષ્ટિકી ક્રિયા ૧૧, સ્પૃષ્ટિકી ક્રિયા ૧૨ પાડુચ્ચકી ક્રિયા ૧૩ સામંતોપનિપાતિકી ક્રિયા ૧૪ નૈશસ્ત્રિકી ક્રિયા ૧૫ સ્વહસ્તકી ક્રિયા ૧૬ આજ્ઞાપનિકી ક્રિયા ૧૭ વિદારણિકી ક્રિયા ૧૮ અનાભોગિકી ક્રિયા ૧૯ અનવકાંક્ષપ્રત્યયિકી ક્રિયા ૨૦ અનાપ્રયોગિકી ક્રિયા ૨૧ સમુદાનિકી ક્રિયા ૨૨ પ્રેમિકી ક્રિયા ૨૩ દ્વેષિકી ક્રિયા ૨૪ ઇર્યાપથિકી ક્રિયા ૨૫ ॥ એવં બેતાલીસ ભેદે આશ્રવ તત્ત્વ કહ્યું

॥ આશ્રવતત્ત્વ વિચાર સંપૂર્ણઃ ॥ ૫ ॥

॥ અથ શ્રીસંવરતત્ત્વ વિચારઃ ॥

હવે સંવરતત્ત્વના સત્તાવન ભેદ કહે છે —પાંચ તે, સમિતિ— ઈર્યાસમિતિ १ ભાષાસમિતિ २ એષણાસમિતિ ३ આદાનભંડમત્તનિક્ષેપણાસમિતિ ४ ઉચ્ચાર પાસવણ ખેલસિંઘાણજલ્લમલપારિઠાવણીયાસમિતિ ५ ત્રણ ગુપ્તિ—મનગુપ્તિ १ વચનગુપ્તિ २ કાયગુપ્તિ ३ એવં આઠ ८,

બાવીસ પરીસહ—ક્ષુધાપરીસહ १ તૃષાપરીસહ २ શીતપરીસહ ३ ઉષ્ણપરીસહ ४ દંસમશકપરીસહ ५ અચેલપરીસહ ६ અરતિપરીસહ ७ સ્ત્રીપરીસહ ८ ચર્યાપરીસહ ९ નિષદ્યાપરીસહ १० શય્યાપરીસહ ११ આક્રોશપરીસહ १२ વધપરીસહ १३ યાચનાપરીસહ १४ અલાભપરીસહ १५ રોગપરીસહ १६ તૃણસ્પર્શપરીસહ १७ મલપરીસહ १८ સત્કારપરીસહ १९ પ્રજ્ઞાપરીસહ २० અજ્ઞાનપરીસહ २१ સમ્યક્ત્વપરીસહ २२ એવં ३० ॥

દશ પ્રકારે યતિધર્મ—ક્ષમાધર્મ १ માર્દવધર્મ २ આર્જવધર્મ ३ મુક્તિધર્મ ४ તપોધર્મ ५ સંયમધર્મ ६ સત્યધર્મ ७ શૌચધર્મ ८ અકિંચનધર્મ ९ બ્રહ્મચર્યધર્મ १० એવં ४० ।

બાર ભાવના—અનિત્યભાવના १ અશરણભાવના २ સંસારભાવના ३ એકત્વભાવના ४ અન્યત્વભાવના ५ અશુચિભાવના ६ આશ્રવભાવના ७ સંવરભાવના ८ નિર્જરાભાવના ९ લોકસ્વરૂપભાવના १० બોધિદુર્લભભાવના ११ ધર્મભાવના १२ એવં બાવન ५२ ।

પાંચ ચારિત્ર—સામાયિકચારિત્ર १ છેદોપસ્થાપનીયચારિત્ર २ પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્ર ३ સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્ર ४ યથાખ્યાતચારિત્ર ५ એવં સત્તાવન ५७ ।

॥ ઇતિ સંવરતત્ત્વવિચારઃ સમાપ્તઃ ॥ ६ ॥

॥ અથ નિર્જરાતત્ત્વ વિચાર. ॥

નિર્જરાતત્ત્વવિચાર કહે છે—જિમ સૂર્યના કિરણોએ કરીને તલાવનો પાણી શોષાય તિમ બાર પ્રકારને તપે કરીને પૂર્વે કર્યા જે કર્મ તેહનો ક્ષય થાય તેહને નિર્જરાતત્ત્વ કહીયે.

તિહાં છ બાહ્યતપ પ્રથમ કહે છે—અણસણતપ તે ખાવું નહી નવકારશીથી માંડીને છમાસી લગણ, બીજો ઊણોદરી તપ તે કાંઈક ઊણો રહેવું, ૨ ત્રીજો વૃત્તિસંક્ષેપ તપ તે નિયમ ધારવા ૩, ચોથો રસત્યાગ તપ તે વિગયત્યાગ ૪, પાંચમો કાયકલેશ તપ તે આતાપના લેવી લોચ કરાવવો આસન ધરવા ઇત્યાદિક ૫ છઠો સંલીણતા તપ તે અંગોપાંગ સંકોચીને બેસવું ૬, એ છ બાહ્ય તપને અભ્યન્તર કાર્મણ શરીરને તપાવ્યાની ભજના બાહ્ય ઔદારિક શરીરને તપાવેજ બાહ્ય લોકને દીઠામાં આવેજ તે માટે છ તપને બાહ્યતપ કહીયે હવે છ અભ્યન્તર તપ કહે છે પ્રથમ પ્રાયશ્ચિત્ત તપ તે આલોયણ દશ પ્રકારે ૧, બીજો વિનય તપ તે સાત પ્રકારે ૨ ત્રીજો વેયાવચ્ચ તપ તે દશ પ્રકારે ૩, ચોથો સઝાય તપ તે પાંચ પ્રકારે વાચના તે ભણવું સાંભળવું ૧ બીજો પૃછના પૂછવું ૨ ત્રીજો પરિયટ્ટણા તે પાછલું ગણવું ૩ ચોથો અનુપ્રેક્ષા તે ચિંતવવું ૪ પાંચમો ધર્મકથા તે ધર્મકથા કહેવી ૫। ૪ પાંચમો ધ્યાન તપ તે એકાગ્રચિત્તે ધર્મધ્યાન ૧ શુક્લધ્યાન ૨ ધ્યાયવાં ૫। છઠો કાઉસ્સગ્ગ તપ તે શરીર ઉપધિની મમતા મુકીને કાઉસગ પણે રહેવો. ૬। એ છ તપ—બાહ્ય ઓદારિકાદિક શરીરને તપાવે. અને ન પણ તપાવે, અને અભ્યન્તર કાર્મણ શરીરને તો તપાવેજ, તે માટે અભ્યન્તર તપ કહીયે,

॥ નિર્જરાતત્ત્વ સમાપ્તમ્. ॥

—⁂—

॥ હવે બન્ધતત્ત્વ વિચાર કહે છે. ॥

—⁂—

જીવને અને કર્મને અન્યોન્યપણે એટલે માંહોમાંહે ખીર નીરની પરે બંધાવવું એકઠું થાવું તે બંધ કહીયે, તે બંધના મૂલ હેતુ ચાર અને ઉત્તર હેતુ સત્તાવન, તિહાં પ્રથમ ૪ મૂલ હેતુ કહે છે મિથ્યાત્વ ૧ અવિરતિ ૨ કષાય ૩ યોગ ૪ તિહાં પ્રથમ મિથ્યાત્વ પાંચ, પ્રથમ આભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ ખોટું સચું જાણે નહી ગ્રહ્યું તે ગર્દભપુચ્છની પરે મુકે નહી ૧ બીજો અનભિગ્રહીત મિથ્યાત્વ તે કોઈ ધર્મ નિશ્ચયથી ગ્રહે નહી, સર્વ દેવને સર્વ ગુરૂ માને ૨ ત્રીજો અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ

તે ખોટા જાણે પણ મુકે નહી ૩, ચોથો સાશયિક મિથ્યાત્વ તે સંદેહ મટેજ નહી ૪, પાંચમો અનાભોગ મિથ્યાત્વ તે અજાણપણો ૫, એ અજાણપણો પાંચમાં અધિક છે, જે માટે અજાણપણામાં સમકિત નથી, તે જાણ અજાણના ભાગા આઠ કહે છે—

ન જાણે ન આદરે ન પાલે ૧, ન જાણે ન આદરે પાલે ૨, ન જાણે આદરે ન પાલે ૩, ન જાણે આદરે પાલે ૪, જાણે ન આદરે ન પાલે ૫, જાણે ન આદરે પાલે ૬, જાણે આદરે ન પાલે ૭, જાણે આદરે પાલે ૮ એણે પ્રકારે જાણ અજાણના આઠ ભાંગા કહ્યા, તે માંહિ જે પ્રથમ પહિલા અજાણના ચાર ભાંગામાં ન જાણે આદરે ને પાળે, એ ચોથો ભાગો સરસ છે, પણ અજાણપણા માટે સમકિત નહી । અને જાણના ચાર ભાંગા મધ્યે પહિલો ભાગો જાણે, ન આદરે ને ન પાલે, એ નીરસ છે પણ જાણપણા માટે સમકિતી કહીયે, એ પાંચ મિથ્યાત્વ અને બાર અવ્રત પાંચ ઇંદ્રિય છઠો મન અને ૭ કાય, એવં સત્તર ૧૭, પચવી સકષાય—સોલકષાય અને નવ નોકષાય એવં ૧૨, પન્નર યોગ ચાર મનના સત્યમનો યોગ ૧ અસત્યમનોયોગ ૨ સત્ય મૃષામનોયોગ ૩ અસત્યામૃષામનોયોગ ૪ એવં ચાર વચનના સત્યવચનયોગ ૧ અસત્ય વચનયોગ ૨ સત્યમૃષા વચનયોગ ૩ અસત્યા મૃષાવચનયોગ ૪ અને સાતકાયાના ઔદારિક ૧ ઔદારિકમિશ્ર ૨ વૈક્રિય ૩ વૈક્રિયમિશ્ર ૪ આહારક ૫ આહારકમિશ્ર ૬ તૈજસ કાર્મણમયયોગ ૭ એવં પંદર યોગ સર્વ મળીને સત્તાવન હેતુ થાય, તેણે કરી જીવ કર્મ બાંધે છે, તે બંધના ચાર પ્રકાર, પ્રકૃતિબંધ ૧ સ્થિતિબન્ધ ૨ અનુભાગ તે રસબંધ ૩ પ્રદેશબંધ ૪, તિહાં પ્રકૃતિના મુનસે આ૦, ને ઉત્તરભે એમ્સી અઠાવન તિહાં મૂલ પ્રકૃતિના ભેદ આઠ કહે છે, જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ૧ દર્શનાવરણીય કર્મ ૨ વેદનીય કર્મ ૩ મોહનીયકર્મ ૪ આયુ કર્મ ૫ નામકર્મ ૬ ગોત્રકર્મ ૭ અંતરાયકર્મ ૮, હવે ઉત્તર પ્રકૃતિ કહે છે

જ્ઞાનાવરણીયની પ્રકૃતિ ૫ મતિ જ્ઞાનાવરણીય આદિ દેઇને ૫ દર્શનાવરણીયની નવ પ્રકૃતિ ચાર દર્શનાવરણીય ચક્ષુ દર્શનાવરણીય આદિ દેઇને, તથા પાંચ નિદ્રા, એવં ૧૪ વેદનીયકર્મની બે સાતાવેદનીય અને અસાતાવેદનીય ૨ એવં ૧૬ મોહનીય-કર્મની અઠાવીસ ૨૮, પચવીસ કષાય અને ત્રણ મોહનીય સમકિત મોહનીય ૧ મિશ્રમોહનીય ૨ મિથ્યાત્વમોહનીય ૩ એવં સુમાળીશ ૪૪। ચાર આયુ કર્મની દેવાયુ

આદિ દેઈને, એવ ૪૮। નામકર્મની એકસોત્રણ, તિહાં ચઉ૦ પિંડ પ્રકૃતિ–ગતિ ૧ જાતિ ૨ શરીર ૩ ઉપાંગ ૪ બંધન ૫ સંઘાતન ૬ સંઘયણ ૭ સંસ્થાન ૮ વર્ણ ૯ ગંધ ૧૦ રસ ૧૧ સ્પર્શ ૧૨ આનુપૂર્વી ૧૩ વિહાયોગતિ ૧૪ એ ચઉદ પિંડપ્રકૃતિની ઉત્તર પ્રકૃતિ પચોત્તેર થાય, ગતિ ચાર દેવગતિ આદિ દેઇને ૪, જાતિ પંચ એકેન્દ્રિયાદિક, એવ નવ ૯, શરીર પાંચ ઔદારિકાદિક, એવ ચઉ૦ ૧૪, ઉપાંગ ત્રણ ઔદારિકાદિક, એવ ૧૭ બંધન પન્નર ઔદારિક ઔદારિક બંધન ૧ ઔદારિક તૈજસ બંધન ૨ ઔદારિક કાર્મણ બંધન ૩ ઔદારિક તૈજસ કાર્મણ બંધન ૪ વૈક્રિય વૈક્રિય બંધન ૫ વૈક્રિય તૈજસ બંધન ૬ વૈક્રિય કાર્મણ બંધન ૭ વૈક્રિય તૈજસ કાર્મણ બંધન ૮ આહારક આહારક બંધન ૯ આહારક તૈજસ બંધન ૧૦ આહારક કાર્મણ બંધન ૧૧ આહારક તૈજસ કાર્મણ બંધન ૧૨ તૈજસ તૈજસ બંધન ૧૩ તૈજસ કાર્મણ બંધન ૧૪ કાર્મણ કાર્મણ બંધન ૧૫, એવ ૩૨। સંઘાતન પાંચ–શરીરને નામે, એવ સાડત્રીસ ૩૭, છ સંઘયણ ને છ સંસ્થાન, એવ ઓગણપચાસ ૪૯, વર્ણ પાંચ–કાલો ૧ નીલો ૨ રાતો ૩ પીલો ૪ ધોલો ૫, ગંધ ૨ સુરભિગન્ધ ૧ દુરભિગન્ધ ૨, રસ પાંચ–તીખો ૧ કડવો ૨ કસાયલો ૩ ખારો ૪ મીઠો ૫। સ્પર્શ ૮–હળવો ૧ ભારે ૨ સુંવાળો ૩ ખરખરો ૪ ટાઢો ૫ ઊનો ૬ લૂખો ૭ ચોપડ્યો ૮, એ વર્ણાદિ વીસ। એ સર્વ મળીને અગણોતેર, ૬૯, આનુપૂર્વી ૪ દેવાનુપૂર્વી આદિદેઈને એવ ત્ર્યો તેર ૭૩, વિહાયોગતિ ૨ શુભ, અશુભ, એવ પંચ્યોત્તેર। તથા આઠ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ–અગુરુલઘુ ૧ પરાઘાત ૨ ઉચ્છ્વાસ ૩ આ... ૪ ઉદ્યોત ૫ નિર્માણ ૬ જિનનામકર્મ ૭ ઉપઘાતનામકર્મ ૮ એ ... ત્રસ દશકો અને સ્થાવર દશકો એવ એકસોને ત્રણ ... અને અડતાળીશ પૂર્વે પાંચ કર્મની થઇ છે, એટલે સર્વ ... સો એક વન, તથા ગોત્રકર્મની બે ઉચ્ચ ૧ નીચગોત્ર ... અંતરાયની। એવ આઠ મૂલ પ્રકૃતિની ઉત્તર પ્રકૃતિ ... એકસો અઠાવન થઇ તેહના ચાર પ્રકાર બંધ ૧ ઉદય ૨ ઉદીરણા ૩ ... ૪, તિહાં બંધે એકસોને વીસ હોય તે બતાવે છે જ્ઞાનાવ... ... ૫ દર્શના વરણીય નવ ૯, વેદનીય બે ૨, મોહનીય છવ્વીસ ... મિતમોહનીયને ૧ મિશ્રમોહનીય ૨ એ બે બં... ... નથી ... ઉપશમ સમકિત પામ્યા પછી જીવ નીપજાવે છે

પુરવી પંચકર્મની એવ છહુંતેર ૭૬ એક ગોત્રની નીચ ગોત્ર ૧, પાચ અંતરાયની એવ બ્યાસી એ પુણ્યપાપની બે ભેગી કરીયે, તેવારે સર વાતે એકસો ચોવીસ થાય તે મધ્યે વર્ણાદિક ચાર એક ઠેકાણે ગણીયે તેવારે એકસો વીસ થાય અને ઉદય ઉદીરણા સત્તાએ જેટલી પ્રકૃતિ છે તે પુર્વે કહી છે

તિહાં પ્રકૃતિ તે કર્મના સ્વભાવને કહીયે મોદકને દષ્ટાન્તે જિમ કોઇક મોદકનો પિત્ત હર્યાનો સ્વભાવ છે, કોઇક મોદકનો કફ હર્યાનો સ્વ ભાવ છે, કોઇક મોદકનો વાયુ હર્યાનો સ્વભાવ છે, તેમ જીવના અનંત ગુણ છે તે કોઇ કર્મનો જીવના કોઇ ગુણ રોકયાનો સ્વભાવ છે, કોઇ કર્મનો જીવનો કોઈ ગુણ રોકયાનો સ્વભાવ છે, પણ જીવના આઠ ગુણ મોટા છે તે એકેક કર્મે એકેકો ગુણ રોકયો છે તિહાં પ્રથમ જીવનો અનત જ્ઞાનગુણ પ્રથમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મે રોકયો છે તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ આખના પાટા સમાન છે જિમ આંખનો દીઠાનો સ્વભાવ છે પણ આખે પાટો બાંધે કાંઈ ન દેખે, તેમ જીવને વિશેષ ઉપયોગે અનન્ત વસ્તુ જાણ્યાનો સ્વભાવ છે, પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી જાણે નહી ૧ બીજો જીવનો અનત દર્શન ગુણ તે દર્શનાવરણીય કર્મે રોકયો છે તે દર્શનાવરણીય કર્મ રાજાના પોળીયા સમાન છે જિમ લોક રાજાના દર્શન કરવા ઇચ્છે પણ પોળીયો દર્શન કરવા ન દે, તેમ સામાન્ય ઉપ યોગ દર્શને કરી જીવને અનંત વસ્તુ દીઠાનો સ્વભાવ છે, પણ દર્શનાવર ણીય કર્મના ઉદયથી દેખે નહી ૨ ત્રીજો જીવનો અવ્યાબાધ ગુણ જીવ તો સુખ દુ ખ કાંઇ વેદે નહી તે અવ્યાબાધ તે અવ્યાબાધ જીવનો ગુણ વેદનીય કર્મે રોકયો છે તે વેદનીય કર્મ મધુલિપ્ત ખડ્ગધારા સ માન છે જેમ મધે લિંપાણી ખડ્ગની ધારા ચાટતાં સ્વાદ આવે અને જીભ પણ કપાય, એમ જીવને સાતા અસાતા બે મલગ્ર છે ૩ ચોથો જીવનો અનત ચારિત્ર તે મોહનીય કર્મે રોકયો છે તે મોહનીય કર્મ મદિરાના છાક સમાન છે જીમ મદિરા પીધે જીવ વિકલ થાય, હિત અહિત ન જાણે ૪, પાચમો જીવનો અવિનાશી ગુણ જીવનો તો કોઇ કાળે વિનાશ નથી, પણ આયુ કર્મને યોગે વિણસતો જણાય છે, માટે આયુકર્મે અવિનાશી ગુણ રોકયો છે, આયુ કર્મ હેડ સમાન છે જેમ હેડમાં પડ્યો પ્રાણી નીકળવા ઇચ્છે "પણ રાજાના હુકમ વિના' નીકળી શકે નહી ૫, છઠો જીવનો અરૂપી

ગુણ તે નામ કર્મે રોકયો છે, તે નામ કર્મ ચિતારા સમાન છે, જેમ ચિતારો કાળા નીલા પીળા નાના મોટા અનેક પ્રકારના રૂપ કરે, તેમ નામ કર્મના ઉદયથી જીવ પણ અનેક પ્રકારના રૂપ કરે ૬, સાતમો જીવનો અગુરૂ લઘુ નામા ગુણ "અગુરૂ લઘુ હળવુ નહી ને ભારે પણ નહી," હળવુ તે આકડાના રૂના કપાસની પેરે, ભારી તે લોહની ગોળીની પરે તે જીવતો હળવો એ નથી અને ભારે પણ નથી તે અગુરૂ લઘુ જીવનો ગુણ ગોત્ર કર્મે રોક્યો છે તે ગોત્ર કર્મ કુંભાર સમાન છે, જેમ કુંભાર ઘનનો ઘડો ઘડે મદ્યનો પણ ઘડો ઘડે, તેમ જીવ ઉચ્ચ ગોત્રકર્મના ઉદયથી ભારે થાય ઉત્તમ કુલ ઉપજે તથા નીચ ગોત્રના ઉદયથી હળવો થાય નીચ કુલે ઉપજે ૭, આઠમો જીવનો અનન્ત શક્તિ ગુણ તે અન્તરાય કર્મે રોક્યો છે તે અંતરાય કર્મ રાજાના ભંડારી સમાન છે, જેમ રાજા દાન દેવરાવે પણ ભંડારી વ્યાઘાત કરે તેમ જીવ અન્તરાય કર્મના ઉદયથી અનન્ત શક્તિ ફોરવી શકે નહી ૮, એ પ્રકૃતિબન્ધ ॥ ૧ ॥

હવે રસબન્ધ કહે છે—જીવ કાર્મણ વર્ગણા માંહેથી સમયે સમયે કર્મદલ ગ્રહે છે, તે કર્મદલ અનંત પરમાણુઓનો છે, તે ગ્રહવાને પ્રથમ સમયે 'આઠ કર્મપણે પરિણમાવે છે" વળી તેહજ સમયે "એકસો અઠાવન પ્રકૃતિ' નીપજાવે છે વળી તેહીજ સમયે "પ્રકૃતિ પ્રકૃતિ એ જુદી જુદી સ્થિતિ' નીપજાવે, વળી તેહીજ સમયે "પ્રકૃતિ પ્રકૃતિ પ્રત્યે જુદો જુદો રસ" નીપજાવે, વળી તેહીજ સમયે "એકેક કર્મની અસંખ્યાતા અસંખ્યાતા સમયની સ્થિતિ છે, તે માંહેથી અબાધાકાળ જેટલા સમય મુકીને બાકી સમય માંહે વિશેષ હીન વિશેષહીન દળીયાનો નિષેક કરે,' એ રીતે એક સમયમાં કર્મદલ લેઇને જીવ ઘણા કાર્ય નીપજાવે છે, પણ ઇહાં રસબન્ધનો અધિકાર છે, માટે રસની વાત કહે છે—જીવે એક સમયમાં ગ્રહ્યો જે કર્મદલ તે મધ્યે અનંતા પરમાણુઓ છે તે પરમાણુ પરમાણુ પ્રત્યે જઘન્યથી પણ સર્વ જીવ થકી પણ અનંત ગુણા રસના અવિભાગ પલિચ્છેદ છે, અવિભાગ પલિચ્છેદ તે કેવલીની બુદ્ધિએ પણ એક ભાગના બે ભાગ ન થાય એહવા રસના ભાગને કહીયે તે પરમાણુઓ એકેક મધ્યે અનંતા રસના અવિભાગ પલિચ્છેદ છે, તોપણ અસત્ કલ્પનાયે એકસો રસના અવિભાગ પલિચ્છેદ કલ્પીયે, તે બધ માંહેથી સો સો અવિભાગ પલિચ્છેદવાળા પરમાણુઓનો ઢગલો કરીયે, તે એક

વર્ગણા કહીયે, તે વાર પછી એકસો એક રસના અવિભાગ પલિચ્છેદવાળા સર્વ લઇને બીજો ઢગલો કરીયે તે બીજી વર્ગણા ૨, તે વાર પછી વળી એ ખધ મધ્યેથી એકસો બે રસના અવિભાગ પલિછેદવાળા સર્વ પરમાણુઓ લઇને ત્રીજો ઢગલો કરીયે તે ત્રીજી વર્ગણા, ૩, તે વાર પછી એકસો ત્રણ રસના અવિભાગ પલિચ્છેદવાળા પરમાણુઓ એકઠા કરીયે તે ચોથી વર્ગણા ૪, તે વાર પછી એકસો ચાર રસના અવિભાગ પલિચ્છેદવાળા પરમાણુઓ ભેળા કરીને ગંજ કરીયે તે પાચમી વર્ગણા, ૫ તે વાર પછી વળી એહજ ખધમાંહિથી એકસો પાંચ રસના અવિભાગ પલિછેદ અધિક પરમાણુ સર્વ લઇને એક ઢગલો કરીયે, તે છઠી વર્ગણા ૬ એમ એક એક રસને અવિભાગ પલિચ્છે૦ અધિક પરમાણુ લેઇ લેઇને ત્યાં સુધી ઢગલા કરીયે કે જ્યાં સુધી એકેક રસે અધિક અધિક અવિભાગ પલિછેદવાળા પરમાણુએ ન લાભે, તિહાં લગણ તે વર્ગણા અભવ્ય થકી અનંતગુણી અને સિદ્ધને અનંતમે ભાગે થાય તેવારે એક સ્પર્દ્ધક થાય ॥ ૧ ॥ હવે એ ખધમધ્યે એકેકો રસનો અવિભાગ પલિછેદ વધે, એહવા પરમાણુઓ નથી એ સ્પર્દ્ધકની છેલ્લી વર્ગણાના એક પરમાણુના રસના અવિભાગ પલિછેદથી અનંતગુણા રસના અવિભાગ પલિછેદ વધે એહવા પરમાણુઓ છે, પણ અસત્કલ્પનાએ બસોને પાંચ કલ્પીએ, તે બસોને પાંચ રસના અવિભાગ પલિછેદવાળા પરમાણુઓનો ઢગલો તે પહેલી વર્ગણા, બસોને છ રસના અવિભાગ પલિછેદવાળા પરમાણુઓની બીજી વર્ગણા બસેને સાત રસના અવિભાગ પલિછેદવાળા પરમાણુઓની ત્રીજી વર્ગણા બસોને આઠ રસના અવિભાગ પલિચ્છેદવાળા પરમાણુઓની ચોથી વર્ગણા, બસો નવ રસના અવિભાગ પલિછેદવાળા પરમાણુઓની પાચમી વર્ગણા બસોને દશ રસના અવિભાગ પલિછેદવાળા પરમાણુઓનો ઢગલો કરીયે તે છઠી એમ કરતાં એકેક રસનો અવિભાગ પલિછેદ વધે તિહાં લગણ એણી રીતે વર્ગણા પણ અભવ્યથી અનંતગુણી સિદ્ધને અનંતમે ભાગે થાય, તેવારે બીજો સ્પર્દ્ધક થાય ॥ ૨ ॥ હવે એ ખધ મધ્યે, એકેકો રસનો અવિભાગ પલિછે૦ વધે, એહવા પરમાણુઓ નથી, એ બીજા સ્પર્દ્ધકની છેલી વર્ગણાના એકેક પરમાણુઓમાં જેટલા રસના અવિભાગ પલિછેદ છે, તે થકી અનંતગુણા રસના અવિભાગ પલિછેદ વધે, એહવા પરમાણુઓ છે પણ અસત્કલ્પનાએ ત્રણસો દશ કલ્પીયે, તે ત્રણસો દશ રસના અવિભાગ પલિચ્છેદવાળા પરમાણુઓ એકઠા કરીયે તે પ્રથમ વર્ગણા ત્રણસો અગીયાર રસના અવિભાગ

પલિછેદવાળા પરમાણુઓની બીજી વર્ગણા ત્રણસેને બાર રસના અવિભાગ પલિછેદવાળા પરમાણુઓની ત્રીજી વર્ગણા ત્રણસેને તેર રસના અવિભાગ પલિછે વાળા પરમાણુઓની ચોથી વર્ગણા ત્રણસેને ચઊદ રસના અવિભાગ પલિછેદવાળા પરમાણુઓની પાંચમી વર્ગણા ત્રણસેને પનર રસના અવિભાગ પલિછેદવાળા પરમાણુઓ સર્વ એકઠા કરીયે, એ છઠી વર્ગણા એમ અભવ્યથી અનંતગુણીને સિદ્ધને અનંતમે ભાગે વર્ગણાઓ થાય, તેવારે ત્રીજો સ્પર્દ્ધક ॥ ૩ ॥ એમ જીવે એક સમયે જેહ જે કર્મદલ તે મધ્યે અનંતારસના સ્પર્દ્ધક છે તે રસબન્ધ કહીયે તે રસ ચાર પ્રકારે છે, એક ઠાણીયો ૧ બિઠાણીયો ૨ ત્રિઠાણીયો ૩ ચોઠાણીયો ૪, તેહની વિગત લીંબડાનો તથા શેલડીનો રસ તેમાં સહજનો રસ તે એક ઠાણીયો ૧ બે ભાગનો કઢી એક ભાગનો રાખે તે બેઠાણીયો, ૨ ત્રણ ભાગનો કઢીને એક ભાગનો રહે તે ત્રિણઠાણીયો ૩, ચાર ભાગનો કઢીને એક ભાગનો રહે તે ચોઠાણીયો ૪, બ્યાસી અશુભ પ્રકૃતિનો અતિ તીવ્ર આકરો રસ તે સંકલેશે બંધાય સંકલેશ તે " કષાયના ઉદયને " કહીયે, બેતાલીશ શુભ પ્રકૃતિનો તીવ્રરસ વિશુદ્ધિએ બંધાય, વિશુદ્ધિ તે " કષાયની મંદતાને " કહીયે બ્યાસી પાપપ્રકૃતિનો મંદરસ વિશુદ્ધિએ બંધાય, બેતાલીશ શુભ પ્રકૃતિનો મંદરસ સંકલેશે બંધાય, અશુભ પ્રકૃતિનો રસ ચાર પ્રકારે હોય એક ઠાણીયો આદિ દેઇને તેહની વિગત, અશુભ પ્રકૃતિનો ચોઠાણીયો રસ પર્વતની રેખા સમાન ચાર અનંતાનુબંધીયા કષાય છે, તેણે કરીને બંધાય ॥ ૧ ॥ અશુભ પ્રકૃતિનો ત્રણ ઠાણીયો રસ પૃથ્વીની રેખા સમાન ચાર અપ્રત્યાખ્યાનીયા કષાય છે તેણે કરીને બંધાય ॥ ૨ ॥ અશુભ પ્રકૃતિનો બેઠાણીયો રસ રજની રેખા સમાન ચાર પ્રત્યાખ્યાનીયા કષાય છે તેણે કરીને બંધાય ॥ ૩ ॥ અશુભ પ્રકૃતિનો એક ઠાણીઓ રસ જલની રેખા સમાન સંજ્વલનના ચાર કષાય તેણે કરીને બંધાય ॥ ૪ ॥

શુભ પ્રકૃતિનો રસ ત્રણ પ્રકારે હોય બેઠાણીયો આદિ દેઇને શુભ પ્રકૃતિનો બેઠાણીયો રસ અનંતાનુબંધીયા કષાયની ચોકડીયે બંધાય ॥૧॥ શુભ પ્રકૃતિનો ત્રણ ઠાણીયો રસ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાયની ચોકડીયે બંધાય ॥ ૨ ॥ શુભ પ્રકૃતિનો ચોઠાણીયો રસ પ્રત્યાખ્યાનીયાને સંજ્વલનના એ બે કષાય ચોકડીયે બંધાય ॥ ૩ ॥ ઇહાં સામાન્ય પ્રકારે અશુભ પ્રકૃતિનો રસ ચાર પ્રકારે કહ્યો પણ સર્વ અશુભ પ્રકૃતિનો રસ ચાર પ્રકારે નથી,

सत्तरज अशुभ प्रकृतिनो रस चार प्रकारे छे, तेहना नाम, पांच अंत राय ५, केवल ज्ञानावरणीय विना चार ज्ञानावरणीय ४, केवल दर्शनावर णीय विना त्रण दर्शनावरणीय ३, पुरुष वेद १ संज्वलना कषाय ४, एम सत्तर १७ ॥ बाकी एकसो त्रण प्रकृतिनो रस त्रण प्रकारे होय बे ठाणीओ आदि देइने पण एक ठाणीयो बधाय नही जे माटे एक ठाणीयो रस दो नवमा गुणठाणाना असख्याता भाग गया पछी बधाय छे, ते ठेकाणे तो सत्तरज अशुभ प्रकृति बधाय छे, पण बीजी प्रकृति तो तिहां बधाती ज नथी, ए रस किम बधाय ॥ इति रसबंध ॥

॥ हवे प्रदेशबन्ध कहे छे ॥

लोकमांहि अनन्ती वर्गणा छे ते मांहिथी आ वर्गणा औदारिक १ वैक्रिय २ आहारक ३ तैजस ४ भाषा ५ श्वासोश्वास ६ मनोवर्गणा ७ कार्मण वर्गणा ८ ए आठ वर्गणा मध्येथी कार्मण वर्गणाना पर पर माणुओ आश्रया जोइये तो सोलगुणवाला ५ माणुओ छे, जे माटे का र्मण वर्गणामा फरस छेल्ला चारज होय, टाढो १ उनो २ लुखोने ३ चो पडयो स्पर्श ४ वर्ण पांच गध २ रस ५ एम सोल ओ एक एक पर माणु आसरी जोइये तो चउद्दह गुणीया छे जे माटे फरस चार छे ते मांहेला परमाणुआ ठीक बे बे फरस होय पण प्रतिपक्ष न होय, टाढो १ लुखो २ तथा टाढो अने चोपडयो २ उनो ने लुखो २ तथा उनो ओ चोपडयो २ ए रीते बेज होय पण शीतने उष्ण २ लुखा ने चोपडयो एम बे भेगा न होय ए कार्मण वर्गणा ओळखावी, ते मध्येथी जीव समये समये कर्मदल लइ, पण केवा कर्मदल लेइ ? जे कर्मदल मध्ये छेल्ला चार फरस, बे गध २ पांच वर्ण ५ पांच रस ५ एवा सोल गुणवालो कर्मदल लेइ, वली केहवो कर्मदल लइ, ए परमाणुआ मध्ये सर्वजीवथी अनतगुणा रसना अविभाग पलिछेद होय, एवो कर्म दल ग्रहे छे, अनत परमाणुआये निष्पन्न खध ते लेइ वली केहवो कर्म दल जीव ग्रहे छे, एक प्रदेश अवगाढ ग्रहे छे अटले जे क्षेत्रना आ काश प्रदेशमा जीव अवगाही रह्यो छे तेटीज क्षेत्रना आकाश प्रदेशे जे कार्मण वर्गणा छे ते माहेथीज कर्मदल ग्रहे छे तेहने एक प्रदेश अ वगाढ कहीये, ते कर्मदल जीव पोताने सर्व प्रदेशे करीने ग्रहे छे, जिम एक आगलीए घटादिक वस्तु उपाडता हाथना खांधो दुःखी खभो बीजो खभो इम सर्व शरीरने जोर पहोच तेम कर्मदल लेता जीवना सर्व प्रदे

શને જોર પોહચે એ રીતે જીવ મદન લેઇને, આઠે ભાગે વિચે
દળીયાનો સર્વથી થોડો ભાગ આયુકર્મને આવે તેહથી અધિકો ભા
નામકર્મગોત્રકર્મને આવે, માહોમાહે સરખો, તેહથી અધિકો ભાગ અંતર
૧ જ્ઞાનાવરણીય ૨ દર્શનાવરણીય એ ત્રણને આવે, માહોમાહે ત્રણ
સરખો, તેહથી અધિકો ભાગ મોહનીયને આવે એ સાત કર્મને તો સ્થિ
પરમાણે ભાગ છે થોડી સ્થિતિવાળાને થોડો ને ઘણી સ્થિતિવાળાને ઘણે
અને વેદનીયકર્મને તો સ્વભાવેજ સર્વથા ઓછો ન આવે, સર્વથી અધિકો
આવે જે માટે વેદનીયને ઓછો ભાગ આવતો હોય તો લોકમાં સુખદુઃખ
પ્રગટ ખબર ન પડે અને લોકમાંતો સુખ દુઃખ પ્રગટ જણાય છે, તે મ
વેદનીયને ભાગે કર્મદલ સર્વથી ઘણો આવે છે તે એ પ્રદેશ બંધ મો
કને દૃષ્ટાન્તે—જિમ કોઇ મોદકમાં દળિયા તે ઘણાય, જે લોટના દળીયા
ઘણા હોય અને રસ કહીયે જે ખાંડથી થોડા હોય કોઇક મોદકમા ખાંડ
ઘણાને લોટના દળિયા થોડા. તેમ કર્મદલમા પણ કોઇક દલમા રસ થોડો
પ્રદેશ ઘણા કોઇક દલમા રસ ઘણો ને પ્રદેશ થોડા, જીવ લેવા વાળો
તેહના અધ્યવસાય પ્રમાણે હોય ॥ ઇતિ પ્રદેશબન્ધ ॥

॥ બંધતત્ત્વ વિચારઃ સંપૂર્ણઃ ॥

॥ હવે મોક્ષતત્ત્વનો વિચાર કહે છે ॥

તિહાં પ્રથમ મોક્ષતત્ત્વના નવ ભેદ છે સતપદ પ્રરૂપણા
દ્રવ્યપ્રમાણ ૩ ક્ષેત્રપ્રમાણ ૪ ફરસનાદ્વાર ૪ કાલદ્વાર ૫ અંતરદ્વાર
વદ્વાર ૭ ભાગદ્વાર ૮ અલ્પબહુત્વદ્વાર ૯ ॥ હવે નવદ્વારના અર્થ ક
છે—સતપદપ્રરૂપણા તે છતા પદની પ્રરૂપણા મોક્ષપદ સત છ
વતુ છે શુદ્ધપદમાટે એટલે એક પદ હોય ને દાયજ જે પદ હોય તે
પદ હોય જિમ આકાશનું ફૂલ એ બે ભેગા બોલે છે સાર નથી એમ
આકાશ કહીયે તો છે અને એકલો ફૂલ કહીયે તે પણ છે પણ એ બે
બોલાવીયે તો નથી તેમ મોક્ષપદ તો એક બોલે છે માટે છે છે ને છે, પ
આકાશ-ફૂલની પરે અછતું નથી. જે માટે તીર્થંકર ગણધર ભગવાને બા
માર્ગણાએ મોક્ષની પ્રરૂપણા કરી છે તે બાસઠ માર્ગણાની વિગત—
તિમાર્ગણા ચાર પ્રકારે દેવગતિ આદિ લેઇને તે મધ્યેથી મનુષ્યગતિ

र्गणाए मोक्षे जाय १ इंद्रिय मार्गणा पांच-एकेन्द्रिय आदि देईने, ते माहेथी पंचेंद्रियनी मार्गणाए मोक्षे जाय २ कायमार्गणा छ-पृथ्वीकाय आदि देईने, ते माहेथी त्रसकायनी मार्गणाए मोक्षे जाय ३ योगमार्गणा त्रण प्रकार-मनोयोग आदि देईने ते सयोगी मोक्षे न जाय, योग तेरमा गुणठाणा लगण होय ४, वेदमार्गणा त्रण प्रकार-पुरुषवेद आदि देईने, ते सवेदीमोक्षे न जाय, वेद नवमा गुणठाणा लगण होय ५। कषायमार्गणा पांच चार क्रोध आदि देईने, ते सकषाय मोक्षे न जाय, मायाथी नवमा गुणठाणा लगण होय ६। ज्ञानमार्गणा ८ मतिज्ञान आदि देईने पांच ज्ञान ५ मति अज्ञान १ श्रुत अज्ञान २ विभंगज्ञान ३ एवं आठ। ते माहेथी केवलज्ञाननी मार्गणाए मोक्षे जाय ७ ॥ संयममार्गणा सात प्रकारे-सामायिक आदि देईने पांच चारित्र ५, देशविरति ६, सर्वविरति ७ए सातमाहेथी यथाख्यात संयमनी मार्गणाए मोक्षे जाय ८ ॥ दर्शनमार्गणा चार प्रकारे-चक्षुदर्शन आदि देईने ते माहेथी केवल दर्शन मार्गणाए मोक्षे जाय ९ ॥ लेश्यामार्गणा ७ प्रकारे-ते सलेश्य मोक्ष न जाय लेश्या ते तेरमा गुणठाणा लगण "कृष्ण १ नील २ कापोत ३ तेजस ४ पद्म ५ शुक्ल लेश्या ६" । १०। भव्यमार्गणा बे प्रकार-भवि १ अने अभवि २ तेमाहेथी भवि मोक्षे जाय ११। सम्यक्त्व मार्गणा ७ मिथ्यात्व १ सास्वादन २ मिश्र ३ उपशम ४ क्षयोपशम ५ क्षायिक एम ७ माहेथी क्षायिकसमकितनी मोक्ष जाय ॥ १२ ॥ संज्ञिमार्गणा बे संज्ञि १ असंज्ञी २ ए बे माहेथी संज्ञीमार्गणाए मोक्षे जाय ॥ १३ ॥ आहारक मार्गणा बे आहारी १ अणाहारी २ ए बे माहेथी अणाहारी मार्गणाए मोक्षे जाय ॥ १४ ॥ ए बासठ मार्गणा माहेथी दश मार्गणाए मोक्षे जाय बाकी बावन मार्गणाए मोक्षे न जाय। ए सत पद प्ररूपणा प्रथम द्वार ॥ १ ॥ बीजो द्रव्य प्रमाणद्वार सिद्धना जीवद्रव्य अनन्ता छे, ए बीजो द्वार ॥ २ ॥ त्रीजो क्षेत्र प्रमाणद्वार क्षेत्रथी सिद्धना जीव चउद राजलोकने असंख्यातमे भागे छे जे माटे एक सिद्धने जघन्य अवगाहना एक हाथ अने आठ आंगळ, अने उत्कृष्ट अवगाहना त्रणसे तेत्रीस धनुष एक हाथ अने आठ आंगळ अने सर्वसिद्ध क्षेत्र पिस्तालीश लाख जोजननी सिद्धशिला प्रमाणे, ए त्रणे ठेकाणे चउद राजलोकनो असंख्यातमो भाग थयो असंख्याताना अस

ખ્યાતા ભે છે તે માટે એ ત્રીજો દ્વાર ॥ ૩ ॥ ચોથો સ્પર્શનાદ્વાર સિદ્ધના જીવને અવગાહના ક્ષેત્રથી ફરસના કાંઈ અધિક છે, જેમ એક પરમાણુને એક પ્રદેશનું અવગાહના ક્ષેત્ર અને સાત પ્રદેશની ફરસના એક તો ક્ષેત્રનો આમશ પ્રદેશ પરમાણુઓ અવગાહી રહ્યો છે તે ૧ । એક હેઠનો ૧ । એક ઉપરનો ૨ ચાર દિશાના ચાર । એવં સાત । એ ચોથો દ્વાર ॥૪॥ પાચમો કાલદ્વાર તેહના ચાર ભાગા–સાદિસાંત ૧ સાદિ અનન્ત ૨ અનાદિસાંત ૩ અનાદિ અનન્ત ૪ તે મધ્યેથી એક સિદ્ધ આશ્રી સાદિ અનન્ત એ બીજો ભાગો લાભે, જે વારે સિદ્ધિવરે તે વારે સાદિ થઈ ફરી તિહાંથી ચ્યવવું નથી માટે અનન્ત અને ઘણા સિદ્ધ આશ્રી જોઈયે તો આદિ પણ નથી અને અન્ત પણ નથી, એ કાલનો ચોથો ભાગો લાભે અનાદિ અનન્ત એ પાચમો દ્વાર ॥ ૫ ॥ છઠો અંતરદ્વાર, તે સિદ્ધના જીવને અંતર નથી, જો સિદ્ધપણાથી ચવી સંસારમાં આવીને ફરી સિદ્ધ થાતા હોય તો અંતર થાય તે સિદ્ધના જીવને અંતર નથી છઠો દ્વાર ॥૬॥ સાતમો ભાગદ્વાર તે સિદ્ધના જીવ સંસારી જીવને અનંતમે ભાગે છે, જેમાટે જેવારે તીર્થંકર ભગવાનને ગણધર ભગવાન પુછે જે હે સ્વામી પરમાત્માની પર નિગોદમાંથી જીવ નીકળે છે સિદ્ધિ વરે છે માટે નિગોદ કેટલા ખાલી થઈ તેવારે તીર્થંકર મહારાજ કહે, જે એક નિગોદનો અનંતમો ભાગ મોક્ષે ગયો તે નિગોદની વાત લેશમાત્ર કહે છે– લોકમા અસંખ્યાતા ગોળા છે ગોળે ગોળે અસંખ્યાતી નિગોદ છે નિગોદે નિગોદે અનંતા જીવ છે તે નિગોદ એકનો 'અનંતમો ભાગ મોક્ષે ગયો જેવારે પુછે તેવારે એ જવાબ તે એક નિગોદનો અનંતમો ભાગ સિદ્ધિ વર્યો છે તે સર્વ સંસારી જીવનો અનંતમો ભાગ થયો ' માટે સિદ્ધના જીવ સર્વ સંસારી જીવોને અનંતમે ભાગે છે એ ભાગદ્વાર ૭ ॥ હવે આઠમો ભાવ દ્વાર કહે છે ॥ સિદ્ધના જીવને ક્ષાયિકને ૧ પારિણામિક ૨ એ બે ભાવ છે તે ભાવની ઓળખાણ બતાવે છે મૂલભેદ ભાવના પાચ ૫ ઉત્તર ભેદ ભાવના ત્રેપન । તિહાં પ્રથમ મૂલભેદ પાચ કહે છે–ઉપશમ ૧ ક્ષાયિક ૨ મિશ્ર ૩ ઔદયિક ૪ અને પારિણામિક ૫ મિશ્રને ક્ષયોપશમ પણ કહીયે હવે ઉત્તર ભેદ કહે છે–પ્રથમ ઉપશમના બે ભેદ—ઉપશમ તે ચાર અનંતાનુબંધિ કષાયની ચોકડી તથા મિથ્યાત્વ મોહનીય ૧ મિશ્રમોહનીય ૨ સમ્યક્ત્વ મોહનીય ૩ એ સાત પ્રકૃતિ ઉપશમાવ્યાથી હોય તે ઉપશમ સમકિત બે વારે એક જીવને પ્રથમ સમકિત પામ્યાને અવસરે તે

अतर ગણુનો, ૧ બીજો ઉપશમ સમકિત ઉપશમ શ્રેણીનો, ૨ તે ઉપશમ ભાવનો પહેલો ભેદ ૧ બીજો ઉપશમ ચારિત્ર તે મોહનીય કર્મની એકવીસ પ્રકૃતિ ઉપશમાવ્યાથી હોય ૨ ॥ **હવે ક્ષાયિક ભાવના નવ ભેદ** ॥ પાચ જ્ઞાન ૫, ત્રણ અજ્ઞાન ૩, ચાર દર્શન ૪, એ બાર ઉપયોગમાહિથી કેવલ જ્ઞાનને ૧ કેવલદર્શન ૨, તથા દાન ૧ લાભ ૨ ભોગ ૩ ઉપભોગ ૪ વીર્ય ૫ એ પાચ લબ્ધિ એવ સાત, ક્ષાયિક સમકિત તે ચાર અનતાનુબધિયાને ત્રણ મોહનીય એ સાત પ્રકૃતિ ખપાવ્યાથી હોય, એવ આઠ, અને ક્ષાયિક ચારિત્ર મોહનીય કર્મની એકવીસ પ્રકૃતિ ખપાવ્યાથીજ હોય ૯॥ **હવે મિશ્રભાવ તે ક્ષયોપશમ તેહના અઢાર ભેદ** ॥ કેવલજ્ઞાન ૧ કેવલદર્શન ૨ એ બે વિના બાકી દશ ઉપયોગ ૧૦ દાનાદિક લબ્ધિ પાચ ૫, એવ પંદર, ક્ષયોપશમ સમકિત, એવ સોલ દેશવિરતિ ૧૭ સર્વવિરતિ ૧૮ એવ અઢાર ॥ **હવે ઔદયિક ભાવના એકવીસ ભેદ કહે છે** ॥

અજ્ઞાનપણો ૧ અસિદ્ધત્વપણુ ૧ અસયમપણ ૧, લેશ્યા ૬, કષાય ૪ ગતિ ચાર ૪ વેદ ૩ મિથ્યાત્વમોહનીય ૧ એવ **એકવીશ, હવે પારિણામિકભાવના ત્રણ ભેદ** ॥ ભવ્યત્વપણુ ૧ અભવ્યત્વપણ ૨ જીવત્વ પણુ ૩। એવ પાચ મલ ભાવ॥ ઉત્તર ભાવ ત્રેપન થયા **હવે મૂલ ભાવ** પાચના સન્નિપાતીયા ભાગા છવીસ થાય, દ્વિકસયોગી ૧૦, ત્રિકસયોગી ૧૦ ચતુસ્સયોગી પાચ ૫, પચસયોગી ૧, તિહા **દ્વિકસયોગી** દશ બતાવ છે, ઉપશમ અને ક્ષાયિક ૧ ઉપશમ અને મિશ્ર ૨, ઉપશમ અને ઔદયિક ૩, ઉપશમને પારિણામિક ૪ ક્ષાયિકને મિશ્ર ૫, ક્ષાયિકને ઔદયિક ૬ ક્ષાયિકને પારિણામિક ૭ મિશ્રને ઔદયિક ૮ મિશ્રને પારિણામિક ૯ ઔદયિકને પારિણામિક ૧૦ **હવે ત્રિકસયોગી** દશ તે બતાવે છે, ઉપશમક્ષાયિકને મિશ્ર ૧ ઉપશમક્ષાયિકને ઔદયિક ૨, ઉપશમક્ષાયિકને પારિણામિક ૩, ઉપશમમિશ્રને ઔદયિક ૪ ઉપશમમિશ્રને પારિણામિક ૫, ઉપશમ ઔદયિકને પારિણામિક ૬ ક્ષાયિકમિશ્રને ઔદયિક ૭ ક્ષાયિકમિશ્રને પારિણામિક ૮ ક્ષાયિક ઔદયિકને પારિણામિક ૯ મિશ્ર ઔદયિકને પારિણામિક ૧૦। **હવે ચતુસયોગી** પાચ, ઉપશમક્ષાયિક મિશ્રને ઔદયિક ૧ ઉપશમક્ષાયિક મિશ્રને પારિણામિક ૨ ઉપશમક્ષાયિક ઔદયિકને પારિણામિક ૩ ઉપશમમિશ્ર ઔદયિકને પારિણામિક ૪ ક્ષાયિકમિશ્ર ઔદયિકને પારિણામિક ૫, **હવે પંચસયોગી** એક, ઉપશમક્ષાયિક મિશ્ર ઔદયિકને પારિણામિક ૧ ॥ **એવ છવ્વીસ** સન્નિપાતીયા ભાગા થયા। તે મધ્યેથી વીશ

ભાગા અસભવી છે અને ૭ ભાગા સભવી છે, તેહના પન્નર ભાગા થાય તે કહે છે—મિશ્ર ઔદાયિકને પારિણામિક એ વીસમો ભાગો ચાર ગતિના જીવને હોય, મિશ્રને ક્ષયોપશમ ને કહીયે તે ક્ષયોપશમભાવે ઇંદ્રિયાદિક, ઔદયિક ભાવે ગત્યાદિક, પારિણામિક ભાવ જીવપણે પરિણમી રહ્યા છે, એમ ચ્યાર–ક્ષાયિક મિશ્ર ઔદયિક અને પારિણામિક એ ચતુ સયોગી પચવીસમો ભાગો ચારે ગતિના ક્ષાયિક સમક્તિી જીવાને હોય ક્ષાયિક ભાવે ક્ષાયિક સમકિત મિશ્ર તે ક્ષયોપશમ ભાવે ઇંદ્રિયાદિ ઔદયિક ભાવે ગત્યાદિ પારિણામિક ભાવ જીવપણ એમ આઠ ઉપશમમિશ્ર ઔદયિક પારિણામિક એ ચાવીસમો ચતુ સયોગી ભાગો ચાર ગતિના ઉપશમ સમકિતવાળા જીવોને હોય, ઉપશમભાવે ઉપશમસમકિત, મિશ્ર તે ક્ષયોપશમભાવે ઇંદ્રિયાદિક ઔદયિક ભાવ ગત્યાદિક પારિણામિક ભાવ જીવપણ એમ બાર, ક્ષાયિક ઔદયિક પારિણામિક એ ત્રિક સયોગીયા ઓગણીસમો ભાગો કેવલી ભગવાનને હોય, ક્ષાયિક ભાવ કેવલજ્ઞાનને કેવલ દર્શન ઔદયિકભાવે મનુષ્યની ગતિ પારિણામિક ભાવ જીવપણુ એમ તેર ઉપશમ ક્ષાયિક મિશ્ર ઔદયિક પારિણામિક એ પંચ સયોગીયો છવીસમો ભાગો શ્રી ઉપશમ શ્રેણિએ ચડ્યા ક્ષાયિક સમકિતિને હોય એમ ચઉદ ૧૪ ॥ ક્ષાયિકને પારિણામિક એ દ્વિક સંયોગીયો સાતમો ભાગો સિદ્ધ ભગવાનને હોય એમ પન્નર ૧૫ । એ ભાવદ્વાર આઠમો ॥ ૮ ॥ હવે નવમો અલ્પાબહુત્વદ્વાર કહે છે—સર્વથી થોડા નપુંસ લિંગ સિદ્ધ, ઘણામા ઘણા મોક્ષ જાય તો એક સમયમા દશ સીઝે । તે થકી સ્ત્રી લિંગ સિદ્ધ સખ્યાત ગુણા અધિક, એક સમયમા વીશ સીઝે તે થકી પુરુષલિંગસિદ્ધ સખ્યાતગુણા અધિક એક સમયમા એકસો વણથી માડીને એકસો આઠ લગણસીઝે ૧ । બે સમય લગણુ સતાણથી માડીને એકસો બે સીઝે પછી આતર પડે ૨ ત્રણ સમય લગણુ નિરતર પચ્યાશીથી માડીને છનુ લગણુ સીઝે, ૩, ચાર સમય લગણુ નિરતર તિહુતેરથી માડીને ચોરાશી લગણ સીઝે ૪, પાચ સમય લગણુ નિરતર એ સઠથી માડીને બિહુતર લગણુ સીઝે ૫ છ સમય લગણુ નિરતર ઓગણપચાસથી માડીને સાઠ લગણુ સીઝે ૬, સાત સમય લગણ નિરતર તેત્રીસથી માડીને અડતાલીશ લગણુ સીઝે ૭ આઠ સમય લગણ નિરતર એકથી માડીને બત્રીશ લગણ સીઝે ૮, એ નવ દ્વારેકરીને મોક્ષતત્ત્વ કહ્યો એટલે—નવતત્ત્વ સંપૂર્ણ થયા.

॥ મોક્ષતત્ત્વવિચાર સપૂર્ણ ॥

॥ નવતત્ત્વબોધફલવિચાર ॥

એ નવતત્ત્વ સદ્દહે તેહને સમ્યક્ત્વી કહીયે, ન જાણે અને ભાવે કરને ન ? તોપણ સમ્યક્ત્વી કહીયે અથવા સર્વ તીર્થંકરના ભાખ્યા જે વચન તે વચન અન્યથા પ્રકારે હોયજ નહી, એટલે ખોટા હોયજ નહી, એવી બુદ્ધિ જેહના મનને વિષે હોય તેહનું સમકિત નિશ્ચલ કહીયે, તે સમકિતના બે પ્રકાર, એક તો અપ્રતિપાતિ તે આવ્યો જાય જ નહી તે ક્ષાયકને કહીયે, તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વવાળા જીવતો ત્રણ તથા ચાર ભવમા મોક્ષે જાય, તથા બીજો પ્રતિપાતિ સમકિત તે આવ્યો જાય, તે ઉપશમ તથા ક્ષયોપશમ એને કહીયે તે ઉપશમ તથા ક્ષયોપશમ એક અંતર્મુહૂર્ત્ત માત્ર જેણે ફરસ્યુ હોય તે જીવ ઘણા ઘણો સંસાર ભમે તો અર્ધ પુદ્ગલપરાવર્ત્ત પ્રમાણ ભમે પછીથી તેજ ભવે સીઝે, હવે પુદ્ગલપરાવર્ત્ત ઓળખાવવા માટે પ્રથમ

॥ પલ્યોપમની વિગત કહે છે ॥

અનંતે પરમાણુએ એક ત્રસ રેણુ થાય ॥ ૧ ॥ આઠ ત્રસરેણુએ એક રથરેણુ થાય ॥ ૨ ॥ આઠ રથરેણુએ એક વાલાગ્ર થાય ૩ ॥ આઠ વાલાગ્રે એક લીખ થાય ૪ ॥ આઠ લીખે એક જૂકા થાય ૫, ॥ આઠ જૂએ એક જવ થાય ૬ ॥ આઠ યવે એક ઉત્સેધાંગુલ થાય ૭,॥ બે ઉત્સેધાંગુલે વીર ભગવાનનો એક આત્માંગુલ થાય, ચારસો ઉત્સેધાંગુલે એક પ્રમાણાંગુલ થાય, તે પ્રમાણાંગુલે કરી પૃથ્વી ૧ પર્વત ૨ દેવતાના વિમાન પ્રમુખ મા પીયે, અથવા છ ઉત્સેધાંગુલે એક પા હાથ થાય, બે પા હાથે અર્ધ હાથ થાય બે અર્ધ હાથે એક હાથ, ચાર હાથે એક ધનુષ્ય, બે હજાર ધનુષ્યે એક ગાઉ, ચાર ગાઉએ એક યોજન થાય, એહવા એક યોજન ઉંડા લાંબો પહોળો એક પાલો કલ્પીયે, તે પાલા મધ્યે દેવકુરુ ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રના સાત દીનના ઉપજેલા યુગલીયાના માથાનો એક એક કેશ તેહના સાતવાર આઠ આઠ ખંડ કરીયે, એકવાર આઠ બીજીવારના ચોસઠ ૬૪, ત્રીજીવાર પાંચસે ને બાર ૫૧૨, ચોથીવાર ચારહજારને છનુ ૪૦૯૬ પાંચમી વાર બત્રીસ હજાર સાતસેને અડસઠ ૩૨૭૬૮ છઠી વાર બે લાખ બાસઠહજાર એકસોને ચુમાલીસ ૨૬૨૧૪૪ સાતમી વાર વીસલાખ સત્તાણુંહજાર એકસોનેબાવન ૨૦૯૭૧૫૨ એક કેશના એટલા એટલા ખંડ કરીયે, પછી પાલા ઠાંસી ભરીયે ઉપર ચક્રવર્ત્તીની ઋદ્ધિ ચાલે તોપણ ડગે નહી, પાણીયે તણાય નહી, અગ્નિમાં બળે નહી. એહવા ઠાંસી ભરીયે, પછી તે મધ્યેથી

ભાગા અમભવા છે અને ૭ ભાગા મભરી છે,
તે કહે છે–મિશ્ર ઔદાયિકને પારિણામિક એ વં
જીવને હોય, મિશ્રતે ક્ષયોપશમ ને કહીયે, તે ક્ષયો
યિક ભાવે ગત્યાદિક પારિણામિક ભાવે જીવપણે પા
ચ્યાર–ક્ષાયિક મિશ્ર ઔદયિક અને પારિણામિક એ
ભાગો ચારે ગતિના ક્ષાયિક સમકિતી જીવોને હોય
નિ મિશ્ર તે ક્ષયોપશમ ભાવે ઇંદ્રિયાદિક, ઔદયિક
મિક ભાવ જીવપણ એન આઠ, ઉપશમમિશ્ર ઔદ
યોગીઓ ચતુસંયોગી ભાગો ચાર ગતિના ઉપશમ
હોય, ઉપશમભાવ ઉપશમસમકિત, મિશ્ર તે ક્ષયોપશ
યિક ભાવ ગત્યાદિ પારિણામિ ભાવે જીવપણ
ઔદયિ ને પારિણામિ એ ત્રિક સંયોગીયો જીવ કે
વલી ભગવાનને હોય ક્ષાયિક ભાવે કેવલજ્ઞાનને કેવલ
મનુષ્યની ગતિ પારિણામિ ભાવ જીવપણ એન તેર
ઔદયિકને પારિણામિક એ પંચ સંયોગીયો છવીસમો
શ્રેણીએ ચઢ્યા ક્ષાયિ સમકિતિને હોય એન ચઉદ
ણામિક એ દ્વિ સંયોગીયો માનમો ભાગો સિદ્ધ ભગવા
૧૫ । એ ભાવદ્વાર આઠમો ॥ ૮ ॥ હવે નવમો
કહે છે–સઘથી થોડા નપુંસ લિંગ સિદ્ધ, ઘણામા ઘણા
સમયમા દશ સીઝે । તે થકી સ્ત્રી લિંગ સિદ્ધ સંખ્યાત
સમયમા વીશ સીઝે ને થકી પુરૂષલિંગસિદ્ધ સંખ્યાતગુ
સમયમાં એકેકો ત્રણથી માંડીને એ સો આઠ લગણસીઝે ૧
લગણ સતાણથી માંડીને એકેકો બે સીઝે પછી આંતરૂં
સમય લગણ નિરંતર પચ્ચાશીથી માંડીને છનુ લગણ
ચાર સમય લગણ નિરંતર ત્રિહુંતેરથી માંડીને ચોરાશી લ
પાંચ સમય લગણ નિરંતર એકસઠથી માંડીને બિહુંતર લ
છ સમય લગણ નિરંતર ઓગણપચાસથી માંડીને સાઠ લગણ
સાત સમય લગણ નિરંતર તેત્રીસથી માંડીને અડતાલીશ લગણ
આઠ સમય લગણ નિરંતર એકથી માંડીને બત્રીશ લગણ ।
એ નવ દ્વારેકરીને મોક્ષતત્ત્વ કહ્યો એટલે–નવતત્ત્વ સંપૂ

॥ मोक्षतत्त्वविचारः संपूर्णः ॥

આકાશ પ્રદેશ અતિસૂક્ષ્મ છે, માટે અણુફરસ્યા રહ્યા છે,

હવે પુદ્ગલપરાવર્ત્ત બતાવે છે ઔદારિક ૧ વૈક્રિય ૨ આહારક ૩ તૈજસ ૪ ભાષા ૫ શ્વાસોશ્વાસ ૬ મન ૭ કાર્મણ ૮ એ આઠ વર્ગણા માહિથી આહારક-વર્ગણા વર્જીને બાકી સાત વર્ગણાપણે ચઉદરાજલોકના સર્વ પુદ્ગલ પરમાણુયા જેટલે કાળે એક જીવ પરિણમાવી મુકે તેટલે કાળે એક **બાદર દ્રવ્ય પુદ્ગલપરાવર્ત્ત** થાય. તેહિજ ચઉદ રાજલોકના પુદ્ગલ પરમાણુઆ એક જીવ ઔદારિકાદિક સાતવર્ગણામાહિથી કોઇ એક વર્ગણા પણે પરિણમાવી જેટલે કાળ મુકે, તેટલે કાળે એક **સૂક્ષ્મ દ્રવ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત** થાય ૧ ॥

તથા ચઉદ રાજલોકના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે તે સર્વ પ્રદેશ મરણે કરીને એક જીવ જેટલે કાળે આઘા પાછા જેમ તેમ ફરશે, તેટલે કાળે એક **બાદરક્ષેત્ર પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત** થાય, તથા તેહિજ લોકના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે તે મેરૂ પર્વતને મધ્યે આઠ રૂચક પ્રદેશ ગોસ્તનાકારે છે, તિહાંથી માંડીને પ્રથમ પ્રદેશે મરણ કરે, તે વાર પછી વળી કેટલેક કાળે તેહને લગતે બીજે પ્રદેશે મરે, વળી કેટલેક કાલે તેહને લગતે ત્રીજે પ્રદેશે મરે, ઇમ કેડાકેડે ચઉદ રાજલોકના સર્વ પ્રદેશ એક જીવ જેટલે કાલે મરણે કરીને ફરસી રહે, તેટલે કાળે એક **સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત** થાય ॥ ૨ ॥

તથા ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી બે મળીને વીશ કોડાકોડી સાગરોપમનો એક કાલચક્ર થાય, તે વીસ કોડાકોડી સાગરોપમના જેટલા સમય છે, તેટલા સર્વ આઘાપાછા જિમતિમ મરણે કરીને એક જીવ જેટલે કાળે ફરસે, તેટલે કાલે એક **બાદરકાલ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત** થાય અને વારેક જીવ ઉત્સર્પિણીને પ્રથમ સમયે મરે, ત્યાર પછી વળી કેટલેક કાલે તેને લગતે બીજે સમયે મરે કેટલેક કાલે વળી તેહને લગતે ત્રીજે સમયે મરે એમ કેડાકેડે કાલચક્રના સર્વ સમય મરણે કરીને એક જીવ જેટલે કાલે કરી ફરસી રહે તેટલે કાલે એક **સૂક્ષ્મકાલ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત** થાય ॥ ૩ ॥

તથા એક લોકના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે, તેવા અસંખ્યાતા લોક કલ્પીયે, તેહના જેટલા આકાશ પ્રદેશ છે તેટલા એક સમયના ઉપના **સૂક્ષ્મ તેઉકાઇયા** જીવ છે તેહથી અસંખ્યાત ગુણા **સર્વ તેઉકાઇયા** જીવછે, તેહથી અસંખ્યાત ગુણી તેહની કાયસ્થતિ છે, તેહથી અસંખ્યાતગુણા **સંયમ શ્રેણિના અધ્યવસાય સ્થાનક** છે, તે સમસ્તના અધ્યવસાય સ્થાનક મરણે કરીને આઘા પાછા જિમતિમ ફરસે, એક જીવ જેટલે કાલે તેટલે કાલે એક બાદરભાવ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત થાય

સમયે સમયે એકેક ખંડ કાઢીયે, તે પ્યાલો ખાલી થાય તેવારે એક **બાદર ઉદ્ધાર પલ્યોપમ** થાય. તે સંખ્યાત સમયનો કામ નાવે, સૂક્ષ્મ પલ્યોપમની ઓળખાણ માટે છે તે પ્યાલા મધ્યે જે ખંડ છે તે એકેકના અસંખ્યાતા કલ્પીયે પર્યાપ્તા બાદર પૃથ્વીકાયના જીવના શરીર જેવડા. પછી સમયે સમયે એકેકા ખંડ કાઢીયે તે પ્યાલો ખાલી થાય તેવારે એક **સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પલ્યોપમ** થાય. તે અસંખ્યાતા કોડીવરસનો ને દશ કોડાકોડી પલ્યોપમે **એક ઉદ્ધાર સાગરોપમ** થાય તેહવા અઢી ઉદ્ધાર સાગરોપમ ॥ જેટલા સમય છે એટલા દ્વીપ તથા સમુદ્ર છે ॥ તથા તેહિજ સ્થૂલ ખંડે ભર્યો જે પ્યાલો તે માંહેથી સો વરસે એક ખંડ કાઢીયે તે પ્યાલો ખાલી થાય તેવારે એક **બાદર અદ્ધા પલ્યોપમ થાય** તે સંખ્યાતા કોડાકોડી વરસનું, તે પણ કામ નાવે. તે જુગલીયાને કેશે ભર્યો જે પ્યાલો તે એક કેશના અસંખ્યાતા કલ્પીને સો સો વરસે એકેકો ખંડ કાઢતા પ્યાલો ખાલી થાય. તેવારે એક **સૂક્ષ્મ અદ્ધા પલ્યોપમ** થાય. તે અસંખ્યાતી કોડાકોડી વરસનું તેહવા **દશ કોડાકોડી પલ્યોપમે એક અદ્ધા સાગરોપમ** થાય. એ સાગરોપમ તથા પલ્યોપમે કરીને કર્મસ્થિતિ ૧ કાયસ્થિતિ ૨ ભવસ્થિતિ ૩ પુદ્ગલસ્થિતિ ૪ પ્રમુખ પામીયે મનુષ્ય તથા તિર્યંચનું ત્રણ પલ્યોપમનું આઉખું તથા દેવ નારકીનું તેત્રીસ સાગરોપમનું આઉખું તે એણે અદ્ધા પલ્યોપમ સાગરોપમે માપીયે ॥૨॥ તથા તે સ્થૂલ ખંડના અસંખ્યાતા ખંડ કલ્પીને ભર્યો જે પ્યાલો તેહ કેશને ખંડે ફરસ્યા જે પ્યાલાના આકાશ પ્રદેશ તે સમયે સમયે એકેક એકેક પ્રદેશ અપહરીયે તે સર્વ આકાશપ્રદેશો અપહરાય તેવારે **એક બાદર ક્ષેત્રપલ્યોપમ** થાય. તે અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પ્રમાણ તે કોઇ કામ નાવે તથા કલ્પિત અસંખ્યાતે ફરસ્યા તથા અણફરસ્યા જે પ્યાલાના આકાશ પ્રદેશ તે સર્વ સમયે સમયે અપહરીયે તેવારે તથા નિશ્ચય ખાલી થાય તેવારે **એક સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્યોપમ** થાય તે બાદરથી અસંખ્યાત ગુણો કાળ માનો જાણવો એહવા દશ કોડાકોડી પલ્યોપમે **એક સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર સાગરોપમ** થાય તેણે કરી દૃષ્ટિવાદને વિષે પૃથિવ્યાદિક ૭ કાયના જીવનો પ્રમાણ કહ્યો છે ૩ ॥ હવે પ્યાલાને વિષે કેશ ખંડને વચાળે અણફરસ્યા આકાશપ્રદેશ કેમ રહ્યા ? તેનો ઉત્તર—જિમ કોહળા ફળે ભર્યો માચો તિહાં બે કોહળાને વચાળે નાના નાળિયેર પ્રમુખ માયા નાળીયેરને આંતરે તેહથી નાના ફળ માય. તેહને વચાળે વળી તેહથી નાના ચણા પ્રમુખ માય તેહને આંતરે વળી સરસવના દાણા માયા એણે દૃષ્ટાન્તે ઘણા કહ્યા છે તે થકી પણ

તેહિજ રસબંધના અધ્યવસાય સ્થાનક કેટલેક ક્રમે તેહની વીગત, કેવારેક જીવ રસબંધને પ્રથમ અધ્યવસાય સ્થાનકે વર્ત્તતો મરે, વળી કેટલેક કાલે તેહને લગતે બીજે રસબંધને અધ્યવસાય સ્થાનકે વર્તતો મરે વળી કેટલેક કાલે તેહને લગતે ત્રીજે અધ્યવસાય સ્થાનકે વર્તતો મરે, એમ એક જીવ રસબંધના સર્વ અધ્યવસાય સ્થાનકે અનુક્રમે મરણે કરીને જેટલે કાલે સઘળા રસ બંધ ફરસી રહે તેટલે કાલે એક સૂક્ષ્મભાવ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત થાય ॥૪॥

એ ચાર પ્રકાર પુદ્ગલપરાવર્ત્ત માંહેથી અર્ધ ક્ષેત્ર પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત સમકિતથી પડ્યા જીવ ભમે, પછી સિદ્ધિ વરે તે સિદ્ધના પનર ૧૫ ભેદ, જિનસિદ્ધ ૧ અજિનસિદ્ધ ૨ તીર્થસિદ્ધ ૩ અતીર્થસિદ્ધ ૪ ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધ ૫ અન્યલિંગ સિદ્ધ ૬ સ્વલિંગસિદ્ધ ૭ સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ ૮ પુરુષલિંગસિદ્ધ ૯ નપુંસકલિંગસિદ્ધ ૧૦ પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ ૧૧ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ ૧૨ બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ ૧૩ એકસિદ્ધ ૧૪ અનેકસિદ્ધ ૧૫ ॥

॥ નવતત્ત્વ બાલાવબોધ સંપૂર્ણ ॥

॥श्रीचिरन्तनमुनिवर्यप्रणीत प्राचीन नव तत्त्वविचार समासः॥

॥ श्रीभाग्यविजय-श्रीविवेकविजय-श्रीज्ञानसार

श्रीचिरन्तनमुनिवर्यसन्दब्ध गूर्जरभाषामय

॥ नवतत्त्वचतूरत्नम् ॥

॥ नवतत्त्वसाहित्यसंग्रहस्य चतुर्थो विभाग

नवतत्त्व परिशिष्ट नं ट ठ ड ढ (१३-१४-१५-१६)